

การศึกษาโลกวิทูในพุทธศาสนาเถรวาท
A STUDY OF THE LOKAVIDU [KNOWER OF THE WORLDS]
IN THERAVADA BUDDHISM

พระยอด เทวธมโม (บุญก้อน)

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๖๑

การศึกษาโลกวิทูในทรรศนะพระพุทศศาสนาเถรวาท

พระยอด เทวธมฺโม (บุญก้อน)

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทศศาสนา

บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๖๑

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

A Study of the Lokavidu (Knower of the Worlds) in
Theravada Buddhism

Phra Yohd Devadhammo (Boonkorn)

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of
The Requirement for the Degree of Master of Arts
(Buddhist Studies)

Graduate School

Mahachulalongkornrajavidyalaya University

C.E. 2018

(Copyright by Mahachulalongkornrajavidyalaya University)

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อนุมัติให้บัณฑิตวิทยาลัย
“การศึกษาโลกวิทูในทัศนะพระพุทธศาสนาเถรวาท” เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร
ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

(พระมหาสมบุรณ์ วุฑฒิกโร, ดร.)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

คณะกรรมการตรวจสอบบัณฑิตวิทยาลัย

(พระมหาสมบุรณ์ วุฑฒิกโร, ดร.)

ประธานกรรมการ

(พระครูพิพิธจารุธรรม, ดร.)

กรรมการ

(ผศ.ดร.ประพัฒน์ ศรีกุลกิจ)

กรรมการ

(รศ.ดร.สุทธิชัย ยังสุข)

กรรมการ

คณะกรรมการควบคุมบัณฑิตวิทยาลัย

พระครูพิพิธจารุธรรม, ดร.

ผศ.ดร.ประพัฒน์ ศรีกุลกิจ

ประธานกรรมการ

กรรมการ

ชื่อผู้วิจัย

พระยอด เทวธมโม

(พระยอด เทวธมโม/บุญก้อน)

คำว่าโลกวิทู ในบทพระพุทธคุณหมายถึงผู้รู้แจ้งโลก คำว่าผู้รู้แจ้งคือพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ทรงรู้แจ้งโลกทั้ง ๓ คือ ๑) สังขารโลก โลกคือสังขาร ๒) สัตว์โลก โลกคือหมู่สัตว์ ๓) โอกาสโลก โลกคือแผ่นดิน ส่วนประเภทของโลกที่พระพุทธเจ้าทรงรู้แจ้ง คือ ๑) สังขารโลก หมายถึงการปรุงแต่ง, สิ่งที่ถูกปัจจัยปรุงแต่ง ในเรื่องไตรลักษณ์ หมายถึงร่างกาย ตัวตน ถูกปรุงแต่งขึ้นจากธาตุ ๔ มี ๒ ประการ คือ (๑) อุปาทินนสังขาร = สังขารมีใจครอง (๒) อนุปาทินนสังขาร = สังขารไม่มีใจครอง ๒) สัตว์โลก หมายถึงผู้ติดข้องอยู่ในชั้น ๕ ด้วยความพอใจรักใคร่ สัตว์ หมายถึงสิ่งมีชีวิต มีความรู้สึก และเคลื่อนไหวได้ ซึ่งรวมถึงสิ่งที่มีชีวิต ที่มี ๒-๔ มากเท่า และไม่มีเท่าทั้งหมดนอกจากพืชและต้นไม้ คือเทวดา มาร พรหม เป็นต้น ๓) โอกาสโลก หมายถึงโลกอันกำหนดด้วยโอกาส โลกอันมีในอวกาศ โลกซึ่งเป็นโอกาสแก่สัตว์ทั้งหลายที่จะอยู่อาศัยโลกคือแผ่นดินอันเป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์ทั้งหลายและจักรวาล

หลักคำสอนที่สำคัญเกี่ยวกับเรื่องโลก พระพุทธเจ้าทรงเน้นถึงโลกคือร่างกาย ดังพุทธพจน์ว่า “เราตถาคตย่อมบัญญัติโลก ความเกิดแห่งโลก ความดับแห่งโลก และข้อปฏิบัติให้ถึงความดับโลก ที่ร่างกายประมาณว่าหนึ่งนี้แล ซึ่งมีสัญญา มีใจครองนี้เอง” ซึ่งพระอรรถกถาท่านอธิบายว่า โลก บัญญัติหมายถึงทุกขสังข การเกิดแห่งโลกหมายถึงสมุทยสังข การดับแห่งโลกหมายถึงนิโรธสังข และข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกขหมายถึงมรรคสังข

Thesis Title : A Study of the Lokavidū (Knower of the Worlds) in Theravada Buddhism

Researcher : Phra Yohd Devadhammo (Boonkorn)

Degree : Master of Arts (Buddhist Studies)

Thesis Supervisory Committee

: Phrakru Phiphitchcharutham Dr., B.A. (Philosophy), M.Ed. (Guidance Psychology), Ph.D. (Buddhist Studies)

: Assist.Prof.Dr. Prapat Srikulkich, Pali IX, B.A.(Buddhist Psychology), M.Ed.(Educational Administration), Ph.D. (Buddhist Studies)

Date of Graduation October 11, 2018

Abstract

This research there are 3 objectives : (1) to study the concept of the world in general view, (2) to study the concept of the world in the view of Theravada Buddhism, (3) to study the Buddhist world in accordance with the doctrine of Theravada Buddhism. This study is a documentary research.

The research found that :

The world origin theism in Judaism Christianity and Islamic etc., means the land of God, everything in this world creation by God, and the God is the first original of world, he is of great natural, not thing else above in the God. Although the human happiness and suffering, the God is the regulator all always. And the world must go by the power of God as the allocator. The humans can reach heaven, they must strictly follow the teachings and be loyal to the God.

The outside of the world in Theravada Buddhism, it is the living place of the animal. The word “*Lokavidū*” in the Buddhist scriptures means the world of enlightened. The Buddha is aware of the three worlds, means he knows the three worlds; 1) *Sankhara Loka* means all of the conditions that are made by the factors, 2) *Sattava Loka* is the world of living beings and 3) *Okasa Loka* is the world of location; the world in space; the universe

The important doctrines about the world, the Buddha emphasizes the inner world is the body. So the Buddha said that 'I (*Tathagata*) commanded to the world, the birth of the world, the end of the world, and the realization of the world. It appears in the human body it is the promise of the mind. The commentator explained, the world of commandment means to be the truth of suffering. The birth of the world means the truth of the cause of suffering. The end of the world means the truth of the end of suffering. And the practicing of suffering means the truth of the path leading to the end of suffering.

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จด้วยดี โดยได้รับความกรุณาจากท่านพระอาจารย์พระครูพิพิธ
จารุธรรม, ดร. ประธานที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ และประธานหลักสูตร ที่ได้กรุณาให้คำปรึกษาแนะนำ
เป็นอย่างดี ทั้งให้ความเอาใจใส่ในการปรับปรุงแก้ไขข้อบกพร่องต่าง ๆ ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณ
ต่อคณะกรรมการทุกท่านเป็นอย่างยิ่ง

งานการศึกษาค้นคว้าถึอว่าที่มีความสำคัญยิ่งสำหรับผู้วิจัย เป็นความภาคภูมิใจอย่างมาก
ตลอดระยะเวลาที่ได้เข้ารับการศึกษาหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต ในมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลง
กรณราชวิทยาลัย ทำให้มีความรู้่างานวิชาการทางพระพุทธศาสนาเปิดกว้างให้ผู้ที่ต้องการศึกษาได้
ศึกษาอย่างอิสระ และสามารถพัฒนาความรู้ความเข้าใจงานวิชาการทางพระพุทธศาสนาเป็นอย่างดี
วิทยานิพนธ์นี้สำเร็จลงได้ด้วยดี เพราะความอนุเคราะห์ของคณาจารย์หลายท่าน ผู้วิจัยต้อง
ขอขอบพระคุณท่านเป็นอย่างสูงมายัง พระศรีรัตนมุนี, ดร. ผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์พุทธชินราช
พระครูพิพิธจารุธรรม, ดร. และ ผศ.ดร.ประพัฒน์ ศรีกุลกิจ อาจารย์ที่ปรึกษาทั้งสองท่าน ที่ได้
เอื้อเฟื้อข้อมูลต่างๆ และอาจารย์ประจำหลักสูตรทุกรูป/คน พร้อมทั้งผู้บริหาร คณาจารย์ เจ้าหน้าที่
ของบัณฑิตศึกษา ที่ได้ให้ความสะดวก และให้คำแนะนำในการจัดทำวิทยานิพนธ์ฉบับนี้เป็นอย่างดีมา
โดยตลอด และช่วยตรวจสอบให้คำปรึกษาแนะนำ ปรับปรุง แก้ไขวิทยานิพนธ์ให้แกผู้วิจัยจนสำเร็จ
ลุล่วงด้วยดี

ประโยชน์อันเกิดจากผลการวิจัยในเล่มนี้ ผู้วิจัยขอน้อมบูชาพระรัตนตรัย และขออานิสงส์
แห่งคุณความดีที่เกิดจากการวิจัยครั้งนี้ขออุทิศส่วนกุศลให้แก่บุพพการี ครูบาอาจารย์ ที่ได้ประสิทธิ์
ประสาทวิชาความรู้ บุคคลผู้มีอุปการคุณและกัลยาณมิตรทั้งหลายที่เป็นกำลังใจให้แก่ผู้วิจัยตลอดมา
และขอตั้งจิตอธิษฐานส่งความปรารถนาดีต่อผู้ที่ได้ศึกษาวิทยานิพนธ์เล่มนี้ ให้บังเกิดความรู้ความ
เข้าใจและสามารถนำไปประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์แก่ตนเองและสังคมต่อไป

พระยอด เทวธมโม (บุญก้อน)

๑๐ พฤษภาคม ๒๕๖๑

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ค
กิตติกรรมประกาศ	จ
สารบัญ	ฉ
คำย่อชื่อคัมภีร์	ช
บทที่ ๑ บทนำ	๑
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย	๓
๑.๓ ขอบเขตการวิจัย	๓
๑.๔ ปัญหาที่ต้องการทราบ	๔
๑.๕ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย	๔
๑.๖ เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๕
๑.๗ วิธีดำเนินการวิจัย	๑๕
๑.๘ ประโยชน์ที่ได้รับ	๑๖
บทที่ ๒ แนวคิดเรื่องโลกในวรรณคดีทั่วไป	๑๗
๒.๑ แนวคิดเกี่ยวกับโลก	๑๗
๒.๒ คติความเชื่อเกี่ยวกับเรื่องโลกในวรรณคดีศาสนาต่างๆ	๑๘
๒.๓ แนวคิดกำเนิดโลกในวรรณคดีพระพุทธศาสนา	๒๖
๒.๔ สรุปความรู้ประจำบท	๔๒
บทที่ ๓ แนวคิดเรื่องโลกในวรรณคดีพระพุทธศาสนาเถรวาท	๔๕
๓.๑ แนวคิดกำเนิดโลกในพระพุทธศาสนาเถรวาท	๔๕
๓.๒ ความหมายของโลกในวรรณคดีพระพุทธศาสนาเถรวาท	๕๔
๓.๓ คติความเชื่อเรื่องโลกนี้และโลกหน้าในวรรณคดีพระพุทธศาสนาเถรวาท	๖๐
๓.๔ แหล่งความรู้เรื่องโลกในวรรณคดีพระพุทธศาสนาเถรวาท	๖๖
๓.๕ การสิ้นสุดของโลกในวรรณคดีพระพุทธศาสนาเถรวาท	๗๕
๓.๖ สรุปความรู้ประจำบท	๘๕

บทที่ ๔ วิเคราะห์โลกวิทูตามทฤษฎีพระพุทธานุสสาเถรวาท	๕๐
๔.๑ พุทธคุณ คือที่มาของโลกวิทู	๕๐
๔.๒ ความจริงของโลกที่พระพุทธเจ้ารู้แจ้ง	๕๗
๔.๓ วิเคราะห์โลกวิทูตามในคัมภีร์อรุณกถา	๒๐๒
๔.๔ วิเคราะห์โลกวิทูตามในคัมภีร์ปกรณ์วิเสสวิสุทธิมรรค	๑๐๙
๔.๕ วิเคราะห์โลกวิทูตามในคัมภีร์ฎีกา	๑๑๒
๔.๖ วิเคราะห์โลกวิทูตามหมวดตำราหรือนักวิชาการ	๑๑๔
๔.๗ สรุปผลการศึกษาโลกวิทูที่พระพุทธเจ้าทรงรู้แจ้ง	๑๓๐
บทที่ ๕ สรุปผลการวิจัย และข้อเสนอแนะ	๑๓๒
๕.๑ สรุปผลการวิจัย	๑๓๒
๕.๓ ข้อเสนอแนะ	๑๓๖
บรรณานุกรม	๑๓๗
ประวัติผู้วิจัย	๑๔๒

อธิบายอักษรย่อชื่อคัมภีร์

อักษรย่อในวิทยานิพนธ์เล่มนี้ ใช้อ้างอิงจากพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๓๙, อรรถกถาภาษาบาลีมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๓๙ และอรรถกถาภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พุทธศักราช ๒๕๖๐ ในการอ้างอิง มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

การใช้คำย่อชื่อพระไตรปิฎก เริ่มจากอักษรย่อชื่อคัมภีร์ ตามด้วยวงเล็บฉบับที่ใช้แล้ว ตามด้วยเล่ม/ข้อ/หน้า ตามลำดับ เช่น

- ที.สี. (ไทย) ๙/๒๗๖/๙๗. หมายถึง ทีฆนิกาย สีลขันธวรรค พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ ๙ ข้อ ๒๗๖ หน้า ๙๗.

การใช้คำย่อชื่อคัมภีร์ขึ้นรองจากพระไตรปิฎก เช่น อรรถกถา ปกรณวิเสส ฎีกา ทำแนวเดียวกันกับพระไตรปิฎก คือเริ่มจากอักษรย่อชื่อคัมภีร์ ตามด้วยวงเล็บฉบับที่ใช้ แล้วรวมด้วยเล่ม/ข้อ/หน้า ตามลำดับ เช่น

- วิ.มหา.อ. (ไทย) ๑/๑๐/๒๐. หมายถึง วินัยปิฎก สมันตปาสาทิกา มหาวิภังคอรรถกถา ฉบับภาษาไทย เล่มที่ ๑ ข้อ ๑๐ หน้า ๒๐.

ตัวอย่างการใช้หมายเลขอ้างอิงพระไตรปิฎกภาษาบาลี และภาษาไทย จะระบุชื่อคัมภีร์ ลำดับ เล่ม/ข้อ/หน้า เช่น ม.ม. (บาลี) ๑๓/๓๒๗/๓๙๕. หมายถึง สุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปณณาสกปาติ พระไตรปิฎกภาษาบาลี เล่มที่ ๑๓ ข้อที่ ๓๒๗ หน้า ๓๙๕ ฉบับ สยามราษฎร์เตปิฎก, ม.ม.(ไทย) ๑๓/๓๒๗/๓๙๕. หมายถึง สุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปณณาสก เล่มที่ ๑๓ ข้อที่ ๓๒๗ หน้า ๓๙๕ ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

การใช้หมายเลขอ้างอิงอรรถกถา จะระบุชื่อคัมภีร์ ลำดับเล่ม/ข้อ/หน้า เช่น ชุ.ชา.อ. (บาลี) ๓/๓๐๕/๒๒๓. หมายถึง ชุททกนิกาย ธมมปทอฎฐกถา เล่มที่ ๓ ข้อที่ ๓๐๕ หน้า ๒๒๓.

อธิบายอักษรย่อพระวินัยปิฎก (ภาษาไทย)

เล่ม	คำย่อ	ชื่อคัมภีร์	
๑	วิ.มหา. (ไทย)	= วินัยปิฎก มหาวิภังค์ ภาค ๑	ภาษาไทย
๔	วิ.ม. (ไทย)	= วินัยปิฎก มหาวรรค ภาค ๑	ภาษาไทย

อธิบายอักษรย่อพระสุตตันตปิฎก (ภาษาไทย)

เล่ม	คำย่อ	ชื่อคัมภีร์	
๑๐	ที.ม. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย ปาฎิกวรรค	ภาษาไทย
๑๑	ที.ป. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย ปาฎิกวรรค	ภาษาไทย

๑๒	ม.ม. (ไทย)	=	สุดตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มูลป้อนาสก	ภาษาไทย
๑๓	ม.ม. (ไทย)	=	สุดตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มัชฌิมป้อนาสก	ภาษาไทย
๑๔	ม.อ. (ไทย)	=	สุดตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริป้อนาสก	ภาษาไทย
๑๕	ส.ส. (ไทย)	=	สุดตันตปิฎก สังยุตตนิกาย สคาถวรรค	ภาษาไทย
๑๘	ส.สพ. (ไทย)	=	สุดตันตปิฎก สังยุตตนิกาย สฬายตวรรค	ภาษาไทย
๑๙	ส.ส. (ไทย)	=	สุดตันตปิฎก สังยุตตนิกาย มหาวารวรรค	ภาษาไทย
๒๐	อง.ติก. (ไทย)	=	สุดตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ติกนิบาต	ภาษาไทย
๒๑	อง.จตุกก. (ไทย)	=	สุดตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย จตุกกนิบาต	ภาษาไทย
๒๒	อง.ปญจก. (ไทย)	=	สุดตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ปัญจกนิบาต	ภาษาไทย
๒๓	อง.อฏฐก. (ไทย)	=	สุดตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย อฏฐกนิบาต	ภาษาไทย
๒๔	อง.ทสก. (ไทย)	=	สุดตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ทสกนิบาต	ภาษาไทย
๒๕	ขุ.ธ. (ไทย)	=	สุดตันตปิฎก ขุททกนิกาย ธรรมบท	ภาษาไทย
๓๐	ขุ.จ. (ไทย)	=	สุดตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬนิตเทศ	ภาษาไทย
๓๑	ขุ.จ. (ไทย)	=	สุดตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภทา	ภาษาไทย

อธิบายอักษรย่ออภิธรรมปิฎก (ภาษาไทย)

เล่ม	คำย่อ		ชื่อคัมภีร์	
๓๔	อภิ.ส. (ไทย)	=	อภิธรรมปิฎก ธรรมสังคณี	ภาษาไทย
๓๗	อภิ.อ. (ไทย)	=	อภิธรรมปิฎก กถาวัตถุ	ภาษาไทย

อธิบายอักษรย่ออรรถกถาพระวินัยปิฎก (ภาษาไทย)

วิ.อ.	=	วินัยปิฎก สมันตปาสาทิกา อรรถกถา	ภาษาไทย
-------	---	---------------------------------	---------

อธิบายอักษรย่ออรรถกถาสุตตันตปิฎก (ภาษาไทย)

ที.สี.อ.	=	ทีฆนิกาย สีลขันธวรรค อรรถกถา	ภาษาไทย
ขุ.ธ.อ.	=	ขุททกนิกาย ธรรมบท อรรถกถา	ภาษาไทย
ส.ส.อ.	=	สังยุตตนิกาย สคาถวรรค อรรถกถา	ภาษาไทย
ส.นิ.อ.	=	สังยุตตนิกาย นิทานวรรค อรรถกถา	ภาษาไทย
ส.สพ.อ.	=	สังยุตตนิกาย สฬายตวรรค อรรถกถา	ภาษาไทย
อง.ติก.อ.	=	อังคุตตรนิกาย อังคุตตรนิกาย อรรถกถา	ภาษาไทย

- ช.ช.อ. = ชุททกนิกาย ธรรมบท อรรถกถา
ช.ช.อ. = ชุททกนิกาย ชุททกปาฐะ อรรถกถา
ช.อิตฺติ.อ. = ชุททกนิกาย อิติวุตตกะ อรรถกถา

อธิบายอักษรย่อปกรณ์วิเสส (ภาษาไทย)

เล่ม	คำย่อ	ชื่อคัมภีร์	
วิสุทธิ.		= คัมภีร์ปกรณ์วิเสสชื่อวิสุทธิมรรค	ภาษาไทย

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

มนุษย์ก็เป็นเหมือนสัตว์โลกอื่นๆ คือมีความอยากรู้ อยากรู้อยากเห็นสิ่งต่างๆ รอบตัว ต่างกันแต่ว่าเมื่ออยากรู้อยากเห็นแล้ว มนุษย์ก็พยายามใช้สติปัญญาค้นคว้าหาคำตอบสิ่งที่ตนสงสัยใคร่รู้ เรื่องโลกหรือจักรวาล เป็นเรื่องที่มนุษย์สนใจ พยายามจะรู้และเข้าใจมากที่สุดเรื่องหนึ่งว่า โลก ดวงอาทิตย์ ดวงจันทร์ ดาวเคราะห์ ดาวฤกษ์และกาแล็กซีต่างๆ ตลอดจนสิ่งมีชีวิตที่อาศัยอยู่บนโลกเกิดขึ้นมาได้อย่างไร เกิดเอง หรือมีผู้สร้าง ถ้าหากว่ามีผู้สร้าง ผู้สร้างเป็นใคร โลกนี้จะดำรงอยู่อย่างนี้ตลอดไป หรือว่าจะต้องแตกสลายไปในอนาคต เป็นต้น ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่ามนุษย์เราได้พยายามศึกษาหาความรู้เกี่ยวกับเรื่องนี้มาตั้งแต่สมัยโบราณจนกระทั่งปัจจุบัน

คติความเชื่อเกี่ยวกับกำเนิดโลกตามลัทธิศาสนาพราหมณ์นั้น เชื่อว่าโลกนี้พระพรหมเป็นผู้สร้าง ส่วนศาสนาคริสต์และอิสลาม เชื่อว่าโลกนี้พระเจ้าซึ่งเป็นสิ่งสูงสุดเป็นผู้สร้าง

พระพุทธเจ้าในฐานะที่เป็นผู้ก่อตั้งพระพุทธศาสนา ได้ทรงบำเพ็ญบารมีมาเป็นระยะเวลายาวนานถึงสี่สงขัยก่าไรแสนกัป เพื่อจุดมุ่งหมายสูงสุด คือ การขรรือสรรพสัตว์ออกจากสังสารวัฏ เมื่อพระองค์ได้ตรัสรู้อนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ ณ ฌตถันโพธิ์แล้ว ได้มีคุณสมบัติที่เกดมาพร้อมกับการตรัสรู้ถึง ๑๐ ประการได้แก่กระจายไปทั่วกล่าว คือ ‘แม้เพราะเหตุนี้ พระผู้มีพระภาค พระองค์นั้น เป็นพระอรหันต์ ตรัสรู้ด้วยพระองค์เองโดยชอบ เพียบพร้อมด้วยวิชาและจรณะเสด็จไปดี รู้แจ้งโลก เป็นสารถึฝีกผู้ที่ควรฝีกได้อย่างยอดเยี่ยม เป็นศาสดาของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย เป็นพระพุทธเจ้า เป็นพระผู้มีพระภาคพระองค์ทรงรู้แจ้งโลกนี้พร้อมทั้งเทวโลก มารโลก พรหมโลก และหมู่สัตว์ พร้อมทั้งสมณพราหมณ์เทวดาและมนุษย์ด้วยพระองค์เองแล้ว’^๑ หนึ่งในเนมิตตกนามของพระองค์คือ ‘รู้โลก’ (โลกวิทู) ซึ่งเป็นพระนามที่ยิ่งใหญ่และสำคัญเป็นอย่างยิ่งในพระพุทธศาสนา ที่อุบัติเกิดขึ้นมาในท่ามกลางศูนย์รวมของศาสนาและเจ้าลัทธิต่างๆ มากมายในขณะนั้น ดังนั้นพระนามว่า โลกวิทู จึงเป็นที่สะดุดหูผู้ได้ฟัง และสะดุดตาผู้ได้เห็นเป็นอย่างยิ่ง เมื่อพระองค์ได้ตรัสรู้แล้วในเบื้องต้นทรงโน้มเอียงไปเพื่อความเป็นผู้ชวนชวายน้อย เพราะมีเหตุผลที่ว่าเมื่อพระองค์หยุดพักทบทวนหลักสัจธรรมที่ได้ตรัสรู้มาตลอดระยะเวลา ๔๙ วัน (๗ สัปดาห์) แล้วก็ทรงรำพึงว่า สภาวธรรมที่ตรัสรู้นั้นเป็นสิ่งที่ยาก ลึกซึ้ง สุขุม คัมภีรภาพ ตรึกนึกเองไม่ได้ สมดังพุทธอุทานที่ว่า “ธรรมที่เราได้บรรลุแล้วนี้ ลึกซึ้ง เห็น

^๑ วิ.มหา. (ไทย) ๑/๑/๑-๒.

ได้ยาก รู้ตามได้ยาก สงบ ประณีต ไม่เป็นวิสัยแห่งตรรกะ ละเอียด บัณฑิตจึงจะรู้ได้ สำหรับหมู่ประชา ผู้ร่ำรวยด้วยอภิลักขิต ยินดีในอภิลักขิต เพลิดเพลินในอภิลักขิต ฐานะอันนี้ย่อมเป็นสิ่งที่เห็นได้ยาก กล่าวคือ หลักอทิปปัจจยตา หลักปฏิจจสมุปปาท ถึงแม้ฐานะอันนี้ก็เห็นได้ยากนักกล่าวคือความสงบ แห่งสังขารทั้งปวง ความสลัดอุปธิทั้งปวง ความสิ้นตัณหา วิราคะ นิโรธ นิพพาน ก็ถ้าเราจะพึงแสดง ธรรม และผู้อื่นจะไม่เข้าใจซึ่งต่อเรา ข้อนั้นก็จะเป็นความเหน็ดเหนื่อยเปล่าแก่เรา จะพึงเป็นความ ลำบากเปล่าแก่เรา”^๒ แต่เพราะอาศัยความอนุเคราะห์กันในหมู่สัตว์โลกที่มีพฤติกรรมแตกต่างกันในมิติ ของการรับรู้และเรียนรู้ ‘เพราะสัตว์ทั้งหลายผู้มีจุลินทรีย์ในตาน้อยมีอยู่ สัตว์เหล่านั้นย่อมเสื่อมเพราะไม่ได้ สัตว์ธรรม เพราะจักมีผู้รู้ธรรม’^๓ จึงได้ตัดสินพระทัยประกาศศาสนา สมดังพุทธพจน์ว่า “สัตว์ ทั้งหลายเหล่าใดจะพึง จงปล่อยศรัทธามาเถิดเราได้เปิดประตูมรรตธรรมแก่สัตว์ทั้งหลายเหล่านั้น แล้ว”^๔ สักขียานในการรู้แจ้งโลกนี้ กลุ่มแรกคือ ปัญจวัคคีย์ มีอัญญาโกณฑัญญะ^๕ เป็นปฐมสาวกใน การรองรับสังฆธรรม ในฐานะที่เป็นโลกวิทู พระพุทธเจ้าไม่เพียงแต่เป็นศาสดาของมนุษย์เท่านั้น ยังมี ชื่อเสียงไปกระจายไปในฐานะเป็นผู้นำทั้งในเทวดาและพรหมทั้งหลาย^๖ กล่าวคือเป็นบรมครูสูงสุดไม่มี ผู้เสมอกัน หาผู้เสมอเหมือนไม่มีในโลกอย่างแท้จริง พระองค์ทรงมีพระทศพลญาณ^๗ คือพระญาณเป็น กำลังของพระพุทธเจ้า ๑๐ ประการ และสัพพัญญุตญาณ คือพระปรีชาญาณหยั่งรู้สิ่งทั้งปวง ทั้งที่ เป็นอดีต ปัจจุบัน และอนาคต^๘ ตลอดพระชนมายุยังได้บำเพ็ญบารมีด้วยการประกาศศาสนาตลอด ระยะเวลา ๔๕ พรรษา โดยทรงบำเพ็ญหน้าที่และบทบาทได้อย่างสมบูรณ์แบบทั้ง ๓ ประการ คือ (๑) โลกัตถจริยา บำเพ็ญประโยชน์แก่ชาวโลก (๒) ญาติัตถจริยา บำเพ็ญประโยชน์แก่พระญาติ (๓) พุทธัตถจริยา บำเพ็ญประโยชน์ในฐานะเป็นพระพุทธเจ้า^๙ ปฏิปทาที่ทรงบำเพ็ญประโยชน์ทั้งสาม ประการนั้นนับได้ว่า เป็นบทบาทที่สะท้อนให้เห็นถึงความเป็นโลกวิทู บรมครูของโลกอย่างแท้จริง

พระพุทธเจ้าในฐานะที่พระพุทธองค์ทรงเป็นเลิศในโลก คือโลกวิทู ทำให้ชื่อเสียงและพระ เกียรติยศพุ่งกระจายไปทั่วทุกทิศในทั้งมนุษยโลก เทวโลก มารโลกและพรหมโลก สมดังพุทธพจน์ที่ ตรัสไว้ว่า “ภิกษุทั้งหลาย บัญญัติสิ่งที่เลิศ ๔ ประการนี้คือ ๑. บรรดาสัตว์ผู้มีอตภาพใหญ่ ราชูผู้เป็น จอมอสูรเป็นเลิศ ๒. บรรดาภิกษุบุคคล พระเจ้าม้านธาดูเป็นเลิศ ๓. บรรดาบุคคลผู้ยิ่งใหญ่ มารผู้มี

^๒ วิ.ม. (ไทย) ๔/๗/๑๑.

^๓ วิ.ม. (ไทย) ๔/๘/๑๒.

^๔ วิ.ม. (ไทย) ๔/๙/๑๕.

^๕ ดูรายละเอียดใน วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๖-๑๗/๒๓-๒๕.

^๖ วิ.ม. (ไทย) ๑/๑/๑.

^๗ ดูรายละเอียดใน อ.ทสก. (ไทย) ๒๔/๒๒/๔๘-๔๙.

^๘ อ.ทสก.อ. (บาลี) ๓/๒๒/๓๓๑.

^๙ ธ.อ. (ไทย) ๗/๑๔๑. พระธัมมปทัฏฐกถาแปล ภาค ๗. เรื่องบุรพกรรมของพระองค์

บาปเป็นเลิศ และ ๔. พระตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ชาวโลกกล่าวว่าเป็นเลิศในโลก พร้อมทั้งเทวโลก มารโลก พรหมโลก และหมู่สัตว์พร้อมทั้งสมณพราหมณ์ เทวดา และมนุษย์”^{๑๐} การรู้แจ้งโลกของพระพุทธเจ้ามิใช่เพียงโลกที่มองเห็นภายนอกด้วยมังสจักขุเท่านั้น แต่เป็นโลกวิทูที่มองทะลุปรุโปร่งถึงโลกภายในจิตใจที่ต้องใช้ปัญญาจักขุที่ผ่านกระบวนการประหาณกิเลสแล้วเท่านั้นจึงจะสามารถมองเห็นและบรรลุได้

ดังนั้น ผู้วิจัยจึงสนใจศึกษาพรรณษาเรื่องโลกวิทู หลักธรรมที่เกี่ยวกับช่องโลกวิทู ตลอดถึงโลกวิทู ที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท เพื่อเป็นประโยชน์ในการศึกษาต่อไป

๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

การศึกษาวิจัยเรื่อง “การศึกษาโลกวิทูในพรรณษาพระพุทธศาสนาเถรวาท” มีวัตถุประสงค์ ๓ ประการ ดังนี้

- ๑.๒.๑ เพื่อศึกษาแนวคิดเรื่องโลกในพรรณษาทั่วไป
- ๑.๒.๒ เพื่อศึกษาแนวคิดเรื่องโลกในพรรณษาพระพุทธศาสนาเถรวาท
- ๑.๒.๒ เพื่อศึกษาวิเคราะห์โลกวิทูตามคำสอนในพรรณษาพระพุทธศาสนาเถรวาท

๑.๓ ขอบเขตการวิจัย

๑.๓.๑ เขตการศึกษา

การวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ศึกษาเชิงเอกสาร (Documentary Research) ที่กล่าวถึงพรรณษาเรื่องโลกและโลกวิทู ซึ่งเป็นคุณสมบัติสำคัญของพระพุทธเจ้าตามที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา

๑. เอกสารชั้นปฐมภูมิ ได้แก่ พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถพุทธศักราช ๒๕๓๙ ที่มีเนื้อหาเกี่ยวข้องกับงานวิจัยนี้ เอกสารชั้นปฐมภูมิอีกชั้นหนึ่ง เป็นต้นว่า ฎีกา อนุฎีกา ปกรณวิเสส และเอกสารอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องทั้งโดยตรงและโดยอ้อม ที่มีเนื้อหาเกี่ยวข้องกับงานวิจัยนี้ โดยศึกษาจากคัมภีร์วิสุทธิมรรค คัมภีร์วิมุตติมรรค คัมภีร์สมันตปาสาทิกา

๒. เอกสารชั้นทุติยภูมิ ได้แก่ ตำรา หนังสือ เอกสารประกอบการสอน และงานค้นคว้าวิจัย ที่มีเนื้อหาเกี่ยวข้องกับงานวิจัยนี้ โดยศึกษาจากหนังสือโลกที่ปกสาร จะศึกษาจากฉบับ

^{๑๐} อัง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๑๕/๒๖-๒๗.

สำนักหอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร จัดพิมพ์จำหน่ายเมื่อ พ.ศ. ๒๕๔๙ คือพระเมธีธรรมาจารย์ สันนิษฐานว่าเป็นภิกษุชาวพม่า อยู่ราวประมาณพุทธศตวรรษที่ ๑๙ หอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร ได้มอบให้นาวาอากาศเอก (พิเศษ) แย้ม ประพัฒน์ทอง เปรียญธรรม ๙ ประโยค เป็นผู้แปลคัมภีร์ และจะศึกษาจากจักกวัตถ์ที่ปนี สำนักหอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร จัดพิมพ์จำหน่าย ผู้แต่งคือพระสิริมังคลาจารย์ พระเถระนักปราชญ์แห่งลานนา แต่งที่เมืองเชียงใหม่ ราวพุทธศักราช ๒๐๖๓ กรมศิลปากร ได้มอบให้นายทองย้อย แสงสินชัย เปรียญธรรม ๙ ประโยค เป็นผู้ตรวจสอบค้นหาที่มาในภาษามคธและตรวจแก้เป็นภาษาไทย

๑.๓.๒ ขอบเขตด้านเนื้อหา

ศึกษาเฉพาะขอบเขต ความหมาย ความสำคัญ ลักษณะ ประเภท ชนิดของโลก โลกธาตุ จักรวาล และโลกวิทู ตามที่ปรากฏในคัมภีร์พระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา อнуฎีกา ปกรณ์วิเสส วิสุทธิมรรค วิมุตติมรรค ตำราวิชาการ บทความ และงานวิจัยอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง

๑.๓.๓ ขอบเขตด้านแหล่งข้อมูล

สำหรับแหล่งข้อมูลที่ค้นคว้ารวบรวมข้อมูลจากเอกสารครั้งนี้ ได้แก่ สำนักหอสมุดและเทคโนโลยีสารสนเทศ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย (ส่วนกลาง) ห้องสมุดวิทยาลัยสงฆ์พุทธชินราช และ ห้องสมุดและเทคโนโลยีสารสนเทศ มจร. วิทยาเขตนครสวรรค์ เป็นต้น

๑.๓.๕ ขอบเขตด้านเวลา งานวิจัยนี้เริ่มทำงานการศึกษาตั้งแต่ เดือนกรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๕๙ - พฤศจิกายน ๒๕๖๐

๑.๔ ปัญหาที่ต้องการทราบ

- ๑.๔.๑ ต้องการทราบแนวคิดเรื่องโลกในทรรศนะความเชื่อของศาสนาทั่วไป
- ๑.๔.๒ ต้องการทราบแนวคิดเรื่องโลกในทรรศนะพระพุทธศาสนาเถรวาท
- ๑.๔.๓ ต้องการทราบแนวคิดเรื่องโลกวิทูตามคำสอนในทรรศนะพระพุทธศาสนาเถรวาท

๑.๕ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ มีศัพท์เฉพาะที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาวิจัย เพื่อเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาวินิจฉัย ผู้วิจัยได้ให้คำจำกัดความไว้ดังนี้

๑.๕.๑ โลกในทรรศนะศาสนาทั่วไป หมายความว่า โลกตามความเชื่อของศาสนาประเภท เทวนิยม ซึ่งในงานวิจัยนี้ได้กล่าวตามทรรศนะของศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ยูดาห์ คริสต์ และอิสลาม

๑.๕.๒ โลกในทรรศนะพระพุทธศาสนาเถรวาท หมายความว่า โลกคือแผ่นดินอันเป็นที่ อยู่อาศัยของสรรพสัตว์โลกคือโลกธาตุทั้ง ๓ คือ กามโลก รูปโลก อรูปโลก (กามภพ รูปภพ และอรูปภพ) และ โลกภายใน คือรูปร่างกายที่เป็นชั้น ๕ ที่มีสัญญา มีใจครอง

๑.๕.๓ โลกวิทูในทรรศนะพระพุทธศาสนาเถรวาท หมายถึง พระพุทธเจ้าผู้รู้แจ้งโลกทั้ง ๓ คือ สังขารโลก สัตว์โลก โอภาสโลก และทรงผู้แจ้งโลกที่กว้างไกล ยาววา หนาคับ ที่มีสัญญา มีใจ ครอง

๑.๕.๓ โลกวิทูตามคำสอนในทรรศนะพระพุทธศาสนาเถรวาท หมายถึง ความหมาย ของโลกวิทูตามบทพุทธคุณ บทบาทในความเป็นโลกวิทู และหลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับโลกวิทู คือ ญาณ ๓ อภิญญา ๖ วิชชา ๓ วิชชา ๘ ทศพลญาณ ๑๐ อริยสัจ ๔ เป็นต้น

๑.๖ ทบทวนเอกสารและงานการวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๑.๖.๑ เอกสารที่เกี่ยวข้อง

โลก แปลว่า แผ่นดิน โดยปริยายหมายถึงมนุษย์ เช่น ให้โลกนิยม ; อันเป็นส่วนหนึ่งแห่ง สกลจักรวาล เช่น มนุษย์โลก เทวโลก พรหมโลก โลกพระอังคาร, (ภูมิ) ดาวเคราะห์ดวงหนึ่ง มีขนาดใหญ่เป็นอันดับ ๕ ในระบบสุริยะ เป็นที่อยู่อาศัยของมนุษย์และสิ่งมีชีวิตทั้งหลาย ลักษณะอย่างลูก ทรงกลม มีเส้นผ่าศูนย์กลางที่ศูนย์สูตรยาว ๑๒,๗๕๕ กิโลเมตร ศูนย์กลางที่ขั้วโลก ยาว ๑๒,๗๑๑ กิโลเมตร มีเนื้อที่บนผิวโลก ๕๑๐,๙๐๓,๔๐๐ ตารางกิโลเมตร^{๑๑}

ส่วนคำว่า โลก ในทางพระพุทธศาสนา พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) ได้อธิบายไว้ว่า โลก แผ่นดินเป็นที่อาศัย, หมู่สัตว์ผู้อาศัย, โลกคือสภาวะธรรมหรือหมู่สัตว์ กำหนดขอบเขตบ้าง ไม่กำหนด บ้าง โลก มี ๓ คือ สังขารโลก โลกคือสังขาร สัตว์โลก โลกคือหมู่สัตว์ และ โอภาสโลก โลกคือแผ่นดิน หรือโลกธาตุ^{๑๒}

^{๑๑} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, (กรุงเทพมหานคร : นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์, ๒๕๔๖), หน้า ๑๐๔๓.

^{๑๒} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๓๖, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ผลิธัมม์, ๒๕๕๙), หน้า ๙๙.

โลก คือ ปรตาสภาวธรรม หรือหมู่สัตว์ กำหนดโดยขอบเขตบ้าง ไม่กำหนดบ้าง^{๑๓}

๑. สังขารโลก โลกคือสังขาร ได้แก่ สภาวธรรมทั้งปวงที่มีการปรุงแต่งตามเหตุปัจจัย [the world of formations]

๒. สัตว์โลก โลกคือ หมู่สัตว์

๓. โอกาสโลก^{๑๔} โลกอันกำหนดด้วยโอกาส, โลกอันมีในอวกาศ, อีกนัยยะหนึ่ง โลกคือแผ่นดินเป็นที่อาศัย, หมู่สัตว์ผู้อาศัยทั้งหลาย โลก^{๑๕} ได้แก่ โลกคือหมู่สัตว์, สัตว์โลก

๑. มนุษยโลก โลกคือหมู่มนุษย์

๒. เทวโลก โลกคือหมู่เทพ, สวรรค์ชั้นกามาวจรภูมิ ทั้ง ๖

๓. พรหมโลก โลกคือหมู่พรหม, สวรรค์ชั้นพรหม

โลก ๓ ในหมวดนี้ ท่านจำแนกออกมาจาก ข้อ ๒ คือสัตว์โลก ในหมวดก่อน

จากความหมายของคำว่าโลกในพจนานุกรมทั้ง ๒ ฉบับ ทำให้เราทราบว่า โลกมิได้มีความหมายเพียงแค่นั้นที่อยู่อาศัยของมนุษย์และสิ่งมีชีวิตเท่านั้น แต่คำว่า โลก ยังมีความหมายที่ลึกซึ้งขึ้นไปอีก ตามนัยของพระพุทธศาสนา ได้กล่าวไว้ ๓ เรื่อง คือ

สังขารโลก หมายถึง สังขารร่างกายของคนและสัตว์ทั้งหลายอันประกอบด้วยกายกับใจ

สัตว์โลก หมายถึง หมู่สัตว์ที่มีชีวิตทั้งปวงนอกจากตัวเราเอง เช่น มวลมนุษย์ และสัตว์เดรัจฉานทั้งหลาย เป็นต้น

โอกาสโลก หมายถึง สถานที่ที่สัตว์โลกได้อาศัยเป็นที่อยู่ เป็นที่ทำมาหากิน และเป็นที่ตั้งสร้างกรรมทั้งดีและชั่ว ซึ่งได้แก่ ทั้งผืนดิน ผืนน้ำ ผืนฟ้า และจักรวาลนั่นเอง

ดังนั้นคำว่า **โลก** จึงมีความหมายได้ ๓ นัยยะดังที่กล่าวมาแล้วข้างต้น เพราะฉะนั้น ในเบื้องต้นจึงหมายเอาโอกาสโลก อันเป็นที่อยู่ของหมู่สัตว์ทั้งหลายนั่นเอง ซึ่งพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงรู้

^{๑๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๙๙.

^{๑๔} วิสุทฺธิ. (ไทย) ๑/๒/๒๖๔-๒๖๕.

^{๑๕} ที.อ. (บาลี) ๑/๒๑๕., ม.อ. (บาลี) ๒/๒๖๙.

แจ้งแทงตลอดถึงลักษณะทางกายภาพของจักรวาลต่างๆ อันประกอบขึ้นเป็นภพ ๓ คือ กามภพ รูปภพ และ อรูปภพ^{๑๖}

ภพ คือ ภาวะชีวิตของสัตว์ โลกเป็นที่อยู่ของสัตว์ ซึ่งมีปรากฏในที่นิกาย ปาฏิภพวรรค ดังนี้

๑. กามภพ (ภพที่เป็นกามาวจร) กล่าวคือภพของสัตว์ผู้เสวยกามคุณคืออารมณ์ทางอินทรีย์ ทั้ง ๕ ได้แก่ อบายภูมิ ๔ มนุสสภูมิ ๑ และ กามาวจรสวรรค์ทั้ง ๖ รวมเป็น ‘กามภูมิ ๑๑’

๒. รูปภพ (ภพที่เป็นรูปาวจร) ภพของสัตว์ผู้เข้าถึงรูปฌาน ได้แก่ รูปพรหม ๑๖

๓. อรูปภพ (ภพที่เป็นอรูปาวจร) ภพของสัตว์ผู้เข้าถึงอรูปฌาน ได้แก่ อรูปพรหม ๔^{๑๗}

ในพระวินัยปิฎก คัมภีร์มหาวิภังค์แห่งเวรัญชกัณฑ์ ได้บันทึกเกี่ยวกับพระพุทธคุณของพระพุทธเจ้าไว้ว่า “ท่านพระโคตมผู้เจริญนั้น มีกิตติศัพท์อันงามขจรไปอย่างนี้ว่า แม้เพราะเหตุนี้ พระผู้มีพระภาค พระองค์นั้นเป็นพระอรหันต์ ตรัสรู้ด้วยพระองค์เองโดยชอบ เพียบพร้อมด้วยวิชาและจรณะเสด็จไปดี รู้แจ้งโลก เป็นสารถิณีผู้ที่ควรฝึกได้อย่างยอดเยี่ยม เป็นศาสดาของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย เป็นพระพุทธเจ้า เป็นพระผู้มีพระภาค พระองค์ทรงรู้แจ้งโลกนี้พร้อมทั้งเทวโลก มารโลก พรหมโลก และหมู่สัตว์พร้อมทั้งสมณพราหมณ์เทวดาและมนุษย์ด้วยพระองค์เองแล้ว จึงทรงประกาศให้ผู้อื่นรู้ตาม ทรงแสดงธรรมมีความงามในเบื้องต้น มีความงามในท่ามกลางและมีความงามในที่สุด ทรงประกาศพรหมจรรย์ พร้อมทั้งอรรถและพยัญชนะ บริสุทธิ์บริบูรณ์ครบถ้วน การได้พบพระอรหันต์ทั้งหลายเช่นนี้ เป็นความดีอย่างแท้จริง”^{๑๘}

ในคัมภีร์สมันตปาสาทิกา พระพุทธโฆสจารย์ ยังได้อธิบายขยายความคำว่า “โลกวิทู” ไว้โดยละเอียดดังนี้

อนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้า ชื่อว่าโลกวิทู เพราะพระองค์ทรงรู้แจ้งโลก โดยประการทุกอย่างจริงอยู่ พระผู้มีพระภาคนั้น ทรงรู้ คือทรงรู้ทั่วถึง ทรงแทงตลอดโลก โดยประการทั้งปวง โดยสภาพบ้างโดยสมุทัยบ้าง โดยนิโรธบ้าง โดยอุบายเป็นเหตุถึงนิโรธบ้าง เหมือนอย่างที่เราเองก็ตรัสไว้ว่า “เทพบุตร ในที่สุดแห่งโลกใดแล ไม่เกิด ได้แก่ ไม่ตาย ไม่เคลื่อน ไม่อุบัติ เราไม่กล่าวที่สุดแห่งโลกนั้นว่า อันบุคคลพึงรู้ พึงเห็น พึงถึง ด้วยการไปด้วยกาย, เทพบุตร และเราไม่กล่าวว่าการยังไม่ถึงที่สุดแห่งโลกเลย จะทำที่สุดแห่งทุกข์ได้, เทพบุตร อีกอย่างหนึ่ง เราย่อมบัญญัติโลก ความเกิดแห่งโลก ความดับแห่งโลก และข้อปฏิบัติให้ถึงความดับโลก ที่กเลวระประมาณวาหนึ่งนี้แล ซึ่งมีสัญญา มีใจ,

^{๑๖} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๐๕/๒๖๕.

^{๑๗} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๙๘.

^{๑๘} วิ.มหา. (ไทย) ๑/๑/๑-๒.

“ที่สุดแห่งโลก บุคคลไม่พึงถึงได้ด้วยการไปด้วยกาย ในกาลไหนๆ และ จะไม่มีการ พ้นจากทุกข์ได้ เพราะยังไม่ถึงที่สุดแห่งโลก เพราะเหตุนั้นแล ท่านผู้รู้แจ้งโลก มีปัญญาดีถึงที่สุดแห่งโลก อยู่จบพรหมจรรย์ เป็นผู้สงบ รู้ที่สุดแห่งโลกแล้ว ย่อมไม่ปรารถนาโลกนี้และโลกอื่น”^{๑๙}

จากที่กล่าวมาข้างต้นนี้ สามารถสรุปได้ว่า คำว่าโลกในพระสูตรของพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในพระสูตรต้นตปิฎกไม่ใช่โลกที่ต้องเดินทางไปด้วยกายหรือร่างกายแต่อย่างใด แต่พระพุทธเจ้าบัญญัติโลก ความเกิดขึ้นแห่งโลก ความดับแห่งโลก และข้อปฏิบัติให้ถึงซึ่งความดับโลก ในร่างกายมนุษย์ที่มีขนาดประมาณกว้าง ๑ ศอก ยาวประมาณ ๑ วา หนาประมาณ ๑ คืบ ที่มีสัญญา และมีจิตครองอยู่ในขณะนั้น ถ้าจะถอดรหัสอีกครั้งก็คือว่า “โลกในพุทธพระสูตร ก็คือเบญจขันธ์” พระพุทธองค์มีพระประสงค์ให้สนใจ ใส่ใจ พิจารณาในเบญจขันธ์ให้เกิดความรู้ ความเข้าใจและรู้แจ้งแทงตลอดในเบญจขันธ์ตามสภาพแห่งความเป็นจริงด้วยสัมมาปัญญานั้น

ดังนั้น พระอรหันตศาจารย์ ท่านจึงสรุปคำว่า “โลก” ลงในองค์ธรรม คือ อริยสัจ ๔ ได้ดังนี้

คำว่า “โลก” ในที่นี้หมายถึง ทุกขสัจ

คำว่า “ความเกิดแห่งโลก” หมายถึง สมุทัยสัจ

คำว่า “ความดับแห่งโลก” หมายถึง นิโรธสัจ

คำว่า “ข้อปฏิบัติให้ถึงความดับแห่งโลก” หมายถึง มัคคสัจ^{๒๐}

อีกอย่างหนึ่ง โลกมี ๓ คือ สังขารโลก (โลกคือสังขาร) สัตว์โลก (โลกคือหมู่สัตว์) โอกาสโลก (โลกคือแผ่นดิน) บรรดาโลกทั้ง ๓ นั้น โลกในที่กล่าวไว้ว่า “โลก ๑ คือ สรรพสัตว์ดำรงอยู่ได้เพราะอาหาร”^{๒๑} ดังนี้ พึงทราบว่าเป็นสังขารโลก

โลกที่กล่าวไว้ในมัชฌิมนิกาย มูลปณณาสก์ นิวาปสูตร ว่า “โลกเที่ยง หรือว่า โลกไม่เที่ยง โลกมีที่สุด หรือโลกไม่มีที่สุด ชีวะกับสรีระเป็นอย่างเดียวกัน หรือชีวะกับสรีระเป็นคนละอย่างกัน หลังจากตาย แล้วตถาคตเกิดอีก หรือหลังจากตายแล้วตถาคตไม่เกิดอีก หลังจากตายแล้วตถาคตเกิดอีกและไม่เกิดอีก หรือหลังจากตายแล้วตถาคตจะว่า เกิดอีกก็มีใช่ จะว่าไม่เกิดอีกก็มีใช่”^{๒๒} ดังนี้ เป็นต้นพึงทราบว่าเป็นสัตว์โลก

^{๑๙} อัง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๔๕/๗๕.

^{๒๐} อัง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๔๕/๗๔. [เชิงอรหัต]

^{๒๑} ขุ.ป. (ไทย) ๓๑/๒๘/๒๙๑.

^{๒๒} ม.มู. (ไทย) ๑๒/๒๖๙/๒๙๑.

โลกในขุททกนิกาย ปฏิสัมภทามรรค ว่า ‘ดวงจันทร์ และดวงอาทิตย์ ย่อมโคจรส่องทิศให้สว่างอยู่ เท่าใด อำนาจของท่าน ย่อมเป็นไปใน ๑,๐๐๐ จักรวาลเท่านั้น ท่าน ย่อมรู้จักสัตว์ที่เลว และสัตว์ที่ประณีตรู้จักสัตว์ที่มีราคะ และสัตว์ที่ไม่มีราคะรู้จักจักรวาลนี้ และจักรวาลอื่นและรู้จักการมา และการไปของสัตว์ทั้งหลาย’^{๒๓} พึงทราบว่าเป็นโอกาสโลก

พระผู้มีพระภาคเจ้า ได้ทรงรู้แจ้งโลกแม่ทั้ง ๓ นั้น โดยประการทั้งปวง จริงอย่างนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น ได้ทรงรู้แจ้งแม่สังขารโลกนี้ โดยประการทั้งปวง คือ “โลก ๑ คือสรรพสัตว์ ดำรงอยู่ได้เพราะอาหาร, โลก ๒ คือนาม ๑ รูป ๑, โลก ๓ คือเวทนา ๓, โลก ๔ คืออาหาร ๔, โลก ๕ คืออุปาทานชั้น ๕, โลก ๖ คืออายตนะภายใน ๖, โลก ๗ คือวิญญาณฐิติ ๗^{๒๔}, โลก ๘ คือโลกธรรม ๘, โลก ๙ คือ สัตตवास ๙^{๒๕}, โลก ๑๐ คืออายตนะ ๑๐, โลก ๑๒ คืออายตนะ ๑๒, โลก ๑๘ คือ ธาตุ ๑๘”^{๒๖}

อนึ่ง เพราะพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น ทรงทราบอาสยะ (คือฉันทะเป็นที่มานอน) อนุสัย (คือกิเลสที่ตามนอนอยู่ในสันดาน) จริต (คือความประพฤติ) อธิมุตติ (คืออหังการ) ของเหล่าสัตว์แม่ทั้งปวง และ ย่อมทรงทราบสัตว์ทั้งหลาย ผู้มีฐิติคือกิเลสในปัญญาจักขุน้อยผู้มีฐิติคือกิเลสในปัญญาจักขุมาก ผู้มีอินทรีย์กล้า ผู้มีอินทรีย์อ่อน ผู้มีอาการดี ผู้มีอาการชั่ว ผู้จะพึงให้รู้ได้ง่าย ผู้จะพึงให้รู้ได้ยาก ผู้ควรจะตรัสรู้ ผู้ไม่ควรจะตรัสรู้ เพราะฉะนั้น แม่สัตว์โลกอันพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น ทรงรู้แจ้งแล้วโดยประการทั้งปวง เหมือนอย่างว่า พระองค์ทรงรู้แจ้งสัตว์โลก ฉันทะ, แม่โอกาสโลก (โลกคือแผ่นดิน) ก็ทรงรู้แจ้งแล้ว ฉันทะนั้น

จริงอย่างนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น ได้ทรงรู้แจ้ง คือได้ทรงทราบ ได้แก่ทรงแทงตลอดแล้ว ซึ่งโลกธาตุอันไม่มีที่สิ้นสุด ด้วยพระพุทธานันไม่มีที่สุดตลอดอนันตจักรวาล อย่างนี้

^{๒๓} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๕๐๓/๕๔๑.

^{๒๔} วิญญาณฐิติ ๗ ได้แก่ (๑) สัตว์บางพวกมีกายต่างกัน มีสัญญาต่างกัน เช่น พวกมนุษย์ เทพบางเหล่าวิ นิปาติกะ (เปรต) บางเหล่า (๒) สัตว์บางพวกมีกายต่างกัน มีสัญญาอย่างเดียวกัน เช่น เหล่าเทพจำพวกพรหมผู้เกิด ในภูมิปฐมฌาน (๓) สัตว์บางพวกมีกายอย่างเดียวกัน แต่มีสัญญาต่างกัน เช่น พวกเทพอาภัสสระ (๔) สัตว์บางพวกมี กายอย่างเดียวกัน มีสัญญาอย่างเดียวกัน เช่น พวกเทพสุภิกขะ (๕) สัตว์บางพวก ผู้เข้าถึงชั้นอากาศัญญาตนะ (๖) สัตว์บางพวกผู้เข้าถึงชั้นวิญญาณัญญาตนะ(๗) สัตว์บางพวก ผู้เข้าถึงชั้นอากาศัญญาตนะ อังใน ขุ.ป. (ไทย) ๓๑/๒๑/๒๙. [เชิงอรรถ]

^{๒๕} สัตตवास ๙ ได้แก่ ข้อ (๑-๔) ตรงกับวิญญาณฐิติ ๔ ข้อต้น, (๕) สัตว์บางพวก ไม่มีสัญญา ไม่ เสวย เวทนา เช่น เหล่าเทพอสัญญีสัตว์, ข้อ (๖-๘) ตรงกับวิญญาณฐิติ ข้อที่ ๕-๗, (๙) สัตว์บางพวก ผู้เข้าถึงชั้นเนวสัญญานา สัญญาตนะ อังใน ขุ.ป. (ไทย) ๓๑/๒๑/๒๙. [เชิงอรรถ]

^{๒๖} ขุ.ป. (ไทย) ๓๑/๒๑/๒๘/๒๙.

คือ “จักรวาลหนึ่ง ว่าโดยส่วนยาวและส่วนกว้าง มีประมาณล้านสองแสนสามพันสี่ร้อยห้าสิโยชน์, ท่านกล่าวประมาณไว้โดยรอบ,

“จักรวาล มีปริมาตรทั้งหมด สามล้านหกแสน หนึ่งหมื่นสามร้อยห้าสิโยชน์, แผ่นดินนี้ใน จักรวาลนั้น บัณฑิตกล่าวไว้ด้วยความหนา มี ประมาณสองแสนสี่หมื่นโยชน์”

“น้ำสำหรับรองแผ่นดิน ซึ่งมีประมาณสี่แสน แปรหมื่นโยชน์นั้นนั่นแลไว้ โดยความหนา ก็มีประมาณเท่านั้น ตั้งอยู่บนลม, ลมสำหรับ ธารน้ำเมื่อนั้นไว้ พุ่งขึ้นจดท้องฟ้าสูงเก้าแสน หกหมื่น โยชน์, ความตั้งอยู่แห่งโลกเป็นดังนี้”

“ก็ในจักรวาลนี้ ที่ตั้งอยู่แล้วอย่างนี้ มี ภูเขาสิเนรุ เยี่ยมกว่าบรรดาภูเขาทั้งหลาย หยั่งลงใน ห้วงมหรณพ ถึงแปดหมื่นสี่พันโยชน์, สูงขึ้นไปเบื้องบน ก็มีประมาณเท่านั้นเหมือนกัน”

“มหาบรรพตใหญ่ทั้ง ๗ เหล่านี้ คือ เขา ยุคันธร ๑ เขาอิสินธร ๑ เขากรวิกะ ๑ เขาสุทัสสนะ ๑ เขาเนมินธร ๑ เขาวินัตตะกะ ๑ เขาอัสนัถณะ ๑ เป็นของทิพย์ วิจิตรด้วย รัตนะต่างๆ หยั่งลงใน ห้วงมหรณพ และสูงขึ้นไปเบื้องบน ตามลำดับโดย ประมาณกึ่งหนึ่งๆ จากประมาณแห่งสิเนรุที่ กล่าว แล้วทั้งเบื้องล่างและเบื้องบนนั้น เป็นสถานที่อยู่ของท้าวมหาราชทั้ง ๔ มีเทวดาและยักษ์อาศัยอยู่ แล้ว ตั้งเรียงรายอยู่โดยรอบภูเขาสิเนรุ ด้วยอำนาจเป็นเครื่องล้อม”

“หิมวันตบรรพต สูงห้าร้อยโยชน์ โดยส่วนยาว และกว้างสามพันโยชน์ ประดับด้วย ยอดแปด หมื่นสี่พันยอด”

“ชมพูทวีป ท่านประกาศแล้ว ด้วยอาณาภาพแห่งต้นชมพูไต่, ต้นชมพูที่ชื่อว่า นคะ นั้นวัด โดยรอบลำต้นประมาณ ๑๕ โยชน์ ความยาวของลำต้นและกิ่งประมาณ ๕๐ โยชน์ความกว้าง โดยรอบประมาณ ๑๐๐ โยชน์ และสูงขึ้นไปเบื้องบน ก็มีประมาณเท่านั้นนั่นแล”

“จักรวาลบรรพต หยั่งลงในห้วงมหรณพ สองหมื่นแปดพันโยชน์ สูงขึ้นไป เบื้องบนก็มี ประมาณเท่านั้นเหมือนกัน, จักรวาลบรรพต นี้ตั้งล้อมรอบโลกธาตุ ทั้งหมดนั้นอยู่”^{๒๗}

ในโลกธาตุนั้น ดวงจันทร์ (วัดโดยตรงโดยส่วนยาวส่วนกว้างและส่วนสูง) ๔๙ โยชน์, ดวง อาทิตย์ประมาณ ๕๐ โยชน์, ภาควาดิงส์ประมาณหมื่นโยชน์, ภาพอสุร อวีจิมหานรก และชมพูทวีปก็มี ประมาณเท่านั้น อมรโคยานทวีป ประมาณ ๗ พันโยชน์ ปุพพิเทททวีป ก็มีประมาณเท่านั้น อุตตรกรู ทวีป ประมาณ ๘ พันโยชน์ ก็แล ทวีปใหญ่ๆ ในโลกธาตุนี้ แต่ละทวีปๆ มีทวีปเล็กๆ เป็นบริวาร ทวีป ละห้าร้อยๆ จักรวาลหนึ่งแม่ทั้งหมดนั้น ชื่อว่าโลกธาตุหนึ่ง ในระหว่างแห่งจักรวาลนั้น เป็นโลกันตริ

^{๒๗} วิ.อ. (ไทย) ๑/๒๐๔-๒๐๕. ปฐมสมันตปาสาทิกาแปล ภาค ๑.

กนรก. “แม้โอกาสโลก, โลกคือแผ่นดิน อันพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น ทรงรู้แจ้งแล้วโดยประการ ทั้งปวง ด้วยประการอย่างนี้”^{๒๘}

ในคัมภีร์วิสุทธิมรรค ก็ได้อธิบายไว้ว่า “พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงพระนามว่า โลกวิทู ก็เพราะ ทรงรู้โลก แม้โดยประการทั้งปวง แท้จริงพระผู้มีพระภาคเจ้านั้นได้ทรงรู้ คือ เข้าพระหฤทัยปรุโปร่ง ซึ่ง โลก โดยประการทั้งปวง คือ โดยสภาวะ โดยสมุทัย โดยนิโรธ โดยนิโรธบาย (วิธีเข้าถึงนิโรธ) ในที่สุด โลกใดแล สัตว์ไม่เกิด ไม่แก่ไม่ตายไม่จุติ ไม่อุปบัติ เราไม่กล่าวที่สุดโลกนั้นว่า เป็นที่จะพึงรู้พึงเห็นพึง ไปถึงด้วยการ (เดินทาง) ไป แต่เราก็ไม่กล่าวว่า ยังไม่ถึงที่สุดโลกแล้วจะทำที่สุดทุกข์ได้ แต่เออ เรา บัญญัติโลกและโลกสมุทัยโลกนิโรธ โลกนิโรธคามินีปฏิปทา ลงในกเลวระ อันยาวประมาณหนึ่งว่า มี สัจญา มีใจครองนี้”^{๒๙}

หลักคำสอนของพระพุทธองค์ได้เปิดเผยความจริงของชีวิตมนุษย์ที่คนส่วนใหญ่ยังหลงใหล ลุ่มหลง ดังพุทธพจน์ที่ทรงตรัสกับอภัยราชกุมาร ว่า “ท่านทั้งหลาย จงมาดูโลกนี้ ที่วิจิตรดุจราชรถ ที่ พวกคนเขลาหมกมุ่นอยู่ แต่พวกผู้รู้หาซึ้งอยู่ไม่”^{๓๐} และที่ตรัสกับบิดาของนายช่างทุก ว่า “โลกนี้ มีตม คนในโลกนี้น้อยคนนักจักเห็นแจ้ง น้อยคนนักจักไปสวรรค์ เหมือนนกติดข่าย น้อยตัวนัก จะ พ้นจากตาข่ายนั้นไปได้ ฉะนั้น”^{๓๑}

พระพุทธองค์ทรงชี้ให้เห็นความจริงของโลกและชีวิต เพื่อให้มนุษย์ได้มองเห็นความจริงอีก ด้านหนึ่ง เพื่อความรู้เท่าทันความจริง เพื่อสืบค้นหาความรู้อันเป็นสาเหตุหรือต้นตอแห่งความทุกข์ เพื่อดับทุกข์ เพื่อดำเนินไปตามกระบวนการแห่งการดับทุกข์ พระพุทธองค์ทรงตระหนักถึงความสำคัญ ของนิเทศศาสตร์ในการแสดงหลักความจริงที่เป็นจริง [สัจจะ : Truths] ที่ได้ตรัสรู้มา และทรงรำพึง ว่าจะมีผู้ที่มีอุปนิสัยจะสามารถรองรับและเข้าใจในในสาร [Dhamma Message] อันเป็นสัจธรรมที่ พระองค์ทรงค้นพบนั้น ถ้าพระองค์ไม่ได้บอกความจริงแก่คนทั้งหลายก็จะทำให้เขาเสียโอกาสในการ เข้าใจ เข้าถึง และบรรลุสัจธรรมนั้นได้ จึงตัดสินใจแสดงธรรม

จากที่กล่าวมาข้างต้นพอสังเขปสามารถสรุปได้ว่า โลก มี ๓ ส่วน คือโอกาสโลก หรือที่ เรียกว่าโลกธาตุ สังขารโลก และสัตว์โลก

ประการแรก โอกาสโลก แบ่งออกเป็น เปลือกโลกในส่วนที่เป็นน้ำและน้ำก็แยกออกอีกเป็น ๓ ส่วนคือ มหาสมุทร สระอนาดตและแม่น้ำ เปลือกโลกส่วนที่เป็นแผ่นดิน แยกออกเป็นอีก ๒ ส่วน

^{๒๘} วิ.อ. (ไทย) ๑/๒๐๖. ปฐมสมันตปาสาทิกาแปล ภาค ๑.

^{๒๙} วิสุทธิ. (ไทย) ๑/๒/๒๖๔. วิสุทธิมรรคแปล ภาค ๑ ตอน ๒.

^{๓๐} ขุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๑๗๑/๘๖.

^{๓๑} ขุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๑๗๔/๕๗.

ได้แก่ ชั้นของดินและเข้าพระสุเมรุและภูเขาสัตตบริภัณฑ์ ส่วนชั้นของบรรยากาศจะประกอบไปด้วย ดวงจันทร์และดวงอาทิตย์

นอกจากนี้ยังมีศัพท์ที่กล่าวถึงโลกธาตุ คือเป็นที่ตั้งของจักรวาล มีแสงของดวงอาทิตย์และ ดวงจันทร์โคจรรอบๆ จักรวาล มีเขาพระสุเมรุเป็นศูนย์กลาง มีทวีปใหญ่ ๔ ทวีป มีมหาสมุทร ๔ แห่ง สวรรค์คณามาพจร ๖ ชั้น สูงขึ้นไปจนถึงพรหมโลก สำหรับพุทธทศวรรษนั้นบอกว่า สังขารโลก คือ ภาวะของโลกที่เกิดขึ้นแล้ว เมื่อดำรงอยู่ระยะหนึ่งแล้วก็ต้องเสื่อมไปเป็นธรรมดา สำหรับสัตว์โลก ประกอบด้วยภูมิตั้งแต่ชั้นต่ำไปจนถึงชั้นสูง จำแนกออกเป็น ๓ ภูมิ คือ กามภูมิ รูปภูมิ และ อรูปภูมิ

ดังนั้นจากข้อความทั้งหมดที่กล่าวมา พระผู้มีพระภาคนั้นทรงพระนามว่า **โลกวิทู** เพราะ ความที่พระองค์ทรงรู้อะไรทั้งโลก โดยประการทั้งปวง ทั้งโลกภายนอก และโลกภายใน แม้ตั้งพรรณนามา ด้วยประการฉะนี้

๑.๖.๒ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

สมพงษ์ ปรีชาจินดาวุฒิ ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องโลกูปัตติ” วิทยานิพนธ์เรื่องนี้มีวัตถุประสงค์ที่จะตรวจสอบชำระ แปลและศึกษาเชิงวิเคราะห์ คัมภีร์นี้รจนานาโดย พระสิริสมันต์ภักทบัณฑิต เป็นพระภิกษุชาวพม่าแห่งอาณาจักรพุกาม ซึ่งแต่งขึ้นเมื่อต้นพุทธศตวรรษ ที่ ๑๘ ในสมัยที่การศึกษาวิชาภาษาบาลีในพุกามกำลังเจริญรุ่งเรืองที่สุดขีด เนื้อหาของคัมภีร์กล่าวถึง โลก ๓ คือ สังขารโลก สัตว์โลก และ โอกาสโลก การเกิดขึ้นและการเสื่อมของโลก ทั้ง ๓ ประการนี้ แล้ว ยังมีการกล่าวถึงรายละเอียดเกี่ยวกับ ทวีป มหาสมุทร ภูเขา ดวงอาทิตย์ ดวงจันทร์ นักษัตริและ วิถีโคจรของดวงดาวในจักรวาล การกำหนด วัน เดือน ปี และยังได้บรรยายถึงรายละเอียดของ ส่วนประกอบของโลก ตลอดจนสรรพสัตว์ในโลกที่เกิดขึ้นและดับไปตามหลักกรรม งานวิจัยเล่มนี้อ้าง ถึงคัมภีร์ ๔ เล่มหลักๆ ที่เกี่ยวข้อง คือ ไตรภูมิพระร่วง จันทสุริยคติที่ปนี จักกวาฬที่ปนี และติโลก ที่ปนี^{๓๒}

บาลี พุทธรักษา ได้ศึกษาเรื่อง “จักกวาฬที่ปนี กัณฑ์ที่ ๕” ผู้วิจัยได้รวบรวมและ ตรวจสอบชำระ ผลการวิจัยพบว่า มีเนื้อหาเกี่ยวกับรายละเอียดของภูมิต่างๆ จำแนกเป็น ๒ ภูมิใหญ่ๆ คือ อบายภูมิ กับ เทวภูมิ อบายภูมิประกอบด้วย นรก กำเนิดดิรัจฉาน เปเรตวินัย และอสุรกาย ใน ส่วนเทวภูมิ ก็มีการจำแนกถึง ๒๙ ชั้น คือ กามาวจรเทวโลก ๙ รูปาวจรพรหมโลก ๑๖ และ อรูปาว จรพรหมอีก ๔ ลีลาในการพรรณนาความนั้น จะอธิบายชื่อในแต่ละชั้นก่อน แล้วจึงจำแนก รายละเอียดเกี่ยวกับผู้อยู่อาศัยในภูมินั้นๆ ตลอดจนรูปร่าง สถนที่อยู่ อาหาร เหตุที่ทำให้เกิด เหตุที่ทำให้

^{๓๒} สมพงษ์ ปรีชาจินดาวุฒิ, การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องโลกูปัตติ, วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, (บัณฑิตวิทยาลัย, ภาควิชาภาษาตะวันออก, ๒๕๒๘).

ให้จติ ฯลฯ นอกจากนี้ยังมีการกล่าวถึง พิภพอสุร กำเนิดท้าวสักกะ จนถึงสงครามชิงภพอีกด้วย ในช่วงท้ายๆ ได้นำเรื่อง ภูมเทวดากถา อากาศัญญเทวดากถา จาตุम्मหาราชิกากถา ดาวดึงส์ชาติเทวดากถา นำมาอธิบายเป็นเรื่องสุดท้ายด้วย^{๓๓}

วรงค์ดี ศรีบุญ ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “จักกวางทวิปนี กัณฑ์ที่ ๔” ผู้วิจัยได้รวบรวมและตรวจชำระผลการวิจัยพร้อมทั้งแปลพบว่า กัณฑ์ว่าด้วยเรื่องทวิป แบ่งออกเป็น ๔ ทวิปใหญ่ คือ ชมพูทวิป อมรโคยานทวิป บุพวิเททวิป และ อุตตรกुरुทวิป และแบ่งทวิปย่อยออกเป็น ๒,๐๐๐ ทวิป มี ลังกาทวิป เป็นต้น การพรรณนาความในเล่ม มีการเริ่มอธิบายจากความหมายของทวิป ที่ตั้งของทวิป สันฐานของทวิป ลักษณะของทวิป รูปร่างลักษณะของชาวทวิปนั้น นอกจากนี้ยังมีการอธิบายลักษณะภูมิประเทศ ลมฟ้าอากาศ รูปร่างหน้าตาพิศพรรณ สัจคม การแต่งกาย ความอุดมสมบูรณ์และความงามตามธรรมชาติ การดำเนินชีวิต ความประพฤติ ตลอดถึงคติแห่งสัมปรายภพเมื่อตายไปแล้ว ส่วนในตอนทีกล่าวถึงทวิปเล็กมีลังกาทวิปเป็นต้น เป็นการกล่าวถึงความเป็นมาสมัยที่พวักษัครองอยู่ จนกระทั่งถึงพระพุทธศาสนาได้ประดิษฐานในลังกา พร้อมกันนี้มีบางส่วนได้ยกเอาเรื่องในคัมภีร์พระพุทธศาสนาประกอบเล็กน้อย^{๓๔}

พระศรีสุธรรมเมธี (สุเทพ ผุสฺสธมฺโม ป.ธ.๙) ศึกษาเรื่อง อิทธิพลของพระพุทธศาสนาเถรวาทที่มีต่อแนวความคิดทางการเมืองการปกครองของพระเจ้าลิไท ศึกษาเฉพาะกรณี : ไตรภูมิพระร่วง (เตภูมิกถา) (๒๕๓๖) ผลการวิจัยได้ข้อสรุปที่สำคัญ คือแนวความคิดทางการเมืองการปกครองของพระเจ้าลิไทที่ได้รับอิทธิพลจากพระพุทธศาสนา ทำให้เกิดวิวัฒนาการเปลี่ยนแปลงจากความเชื่อในอำนาจของ กษัตริย์หรือผู้ปกครองในฐานะของนักรบ เป็นความเชื่อในอำนาจของกษัตริย์หรือผู้ปกครองในฐานะพระราชาสีหิอำนาจและความชอบธรรมในการกำหนดชนชั้นในสังคม เป็นไปตามการกระทำและผลของการกระทำ “กฎแห่งกรรม” ตามแนวพระพุทธศาสนา มิใช่เป็นไปตามชาติภูมิ เสรีภาพของบุคคลได้รับการส่งเสริมอย่างมาก โดยที่บุคคลในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของสังคม มีเสรีภาพในการแสวงหาประโยชน์เพื่อตนเองและมีเสรีภาพในการแบ่งปันประโยชน์ของตนให้แก่ผู้อื่นที่รวมอยู่ในสังคมเดียวกัน ขอบเขตของเสรีภาพของกลุ่มบุคคลต่างๆ ในสังคมถูกควบคุมโดยกฎแห่งธรรม หรืออาจจะกล่าวได้ว่า เสรีภาพนั้นมีความสอดคล้องกับจริยธรรมพื้นฐานของสังคมได้แก่ศีลธรรม คุณธรรม และมโนธรรม ซึ่งถูกกำหนดเป็นแนวทางในการปฏิบัติ ทางด้านการเมืองและการปกครองในรัชสมัยของพระเจ้าลิไท สังคมสุขุโทยดำรงอยู่ได้ด้วยความสงบ ราบรื่น มีความก้าวหน้า โดยไม่จำเป็นต้อง

^{๓๓} บาลี พุทธรักษา, “จักกวางทวิปนี กัณฑ์ที่ ๕”, วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, (บัณฑิตวิทยาลัย, ภาควิชาภาษาตะวันออก, ๒๕๒๓).

^{๓๔} วรงค์ดี ศรีบุญ ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “จักกวางทวิปนี กัณฑ์ที่ ๔”, วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, (บัณฑิตวิทยาลัย, ภาควิชาภาษาตะวันออก, ๒๕๒๓).

อาศัยกฎหมาย ที่กำหนดบทลงโทษรุนแรงเอาไว้เพื่อปกป้องรักษาสังคมด้วยอุดมคติตามหลักพระพุทธศาสนา ที่พระเจ้าลิไทได้ทรงรับจากพระพุทธศาสนาเถรวาท พระองค์ทรงได้วางเป้าหมายไว้ ๒ ระดับ ได้แก่ ระดับโลกียะ คือการเข้าสู่ยุคพระศรีอาริย์ ซึ่งหมายถึง ยุคตรรกุฑวิปรัฐในอุดมคติ และระดับโลกุตระ คือมุ่งหมายให้ถึงนิพพาน ความหวังของบุคคลทั้งหลายจะประสบความสำเร็จได้ ต่อเมื่อได้ปฏิบัติตามพระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธศาสนา

ผลสืบเนื่องที่ได้ทราบจากการวิจัยนี้ คืออิทธิพลของพระพุทธศาสนาเถรวาทที่มีต่อการเมืองการปกครองในสมัยพระเจ้าลิไท ได้ถูกยอมรับเป็นพื้นฐานมาจนถึงปัจจุบันนี้ โดยเป็นพื้นฐานทางจริยธรรมของสังคมและวัฒนธรรมทางด้านการปกครองของประเทศ จริยอยู่ เป็นที่น่าเสียดายที่จริยธรรมและวัฒนธรรมของสังคมบางประการได้ถูกกละเลย ปัญหาจึงอยู่ที่ว่าศีลธรรม คุณธรรม และมโนธรรมของบุคคลต่างสมัยระหว่างสุโขทัยกับรัตนโกสินทร์มีความเปลี่ยนแปลงหรือไม่^{๓๔}

พระมหาบุญฉัตร ตปสี (สิม) ได้ทำการศึกษาเรื่อง “อิทธิพลของพระพุทธคุณบทโลกวิทูที่มีต่อวรรณกรรมไทย” ผลการวิจัยพบว่า อิทธิพลของพระพุทธคุณบทโลกวิทูที่มีต่อวรรณกรรมไทย มีดังนี้ คือ มีอิทธิพลต่อวรรณกรรมไทย เรื่อง “ไตรภูมิพิภพ หรือ ไตรภูมิพระร่วง” โดยมีอธิบายว่าพระพุทธองค์ ทรงรู้แจ้งโลกต่อไปนี้ คือ โลกในความหมายของพระพุทธคุณบทโลกวิทู หมายถึง “โลก” (ภูมิ) ๓ ได้แก่ ๑. กามภูมิ (กามโลก) มี ๓ ประเภทใหญ่ คือ ๑) อบายภูมิ ๔, ๒) มนุสสภูมิ ๑, ๓) เทวตภูมิ ๖ รวมเรียกว่า กามภูมิ ๑๑ ๒. รูปภูมิ (รูปโลก) มี ๑๖ ประเภท คือ ๑) ปฐมฌานภูมิ ๓, ๒) ทุตติยฌานภูมิ ๓, ๓) ตติยฌานภูมิ ๓, ๔) จตุตถฌานภูมิ ๗, รวมเรียกว่า รูปภูมิ ๑๖ ๓. อรูปภูมิ (อรูปโลก) มี ๔ ประเภท คือ ๑. อากาสนัญญาตณ เป็นต้น รวมทั้งหมดเป็น ๓๑ ภูมิ หรือเรียกว่า ไตรภูมิ “โลก” ในวรรณกรรมไทย ว่าโดยความเป็นโลก สมัยอยุธยาที่ปรากฏในหนังสือมี ๓๕ เรื่องเช่น ๑) กายมมหาชาติ เป็นต้น สมัยธนบุรี ที่ปรากฏ ในหนังสือมี ๘ เรื่อง เช่น ๑) บทละครเรื่องรามเกียรติ์ เป็นต้น สมัยรัตนโกสินทร์ (หมวดศาสนาจักร) มี ๓ เล่ม ได้แก่ “คัมภีร์มหาวงศ์ พงศาวดารลังกา เป็นต้น ในสมัยปัจจุบัน ร้อยกรองไทยปัจจุบัน เรื่องบันเทิงคดี เป็นต้น เมื่อกกล่าวโดยสรุป คือ(๑) “โลก” หมายถึง หม่อมมนุษย์ (๒) “โลก” หมายถึง แผ่นดินที่เป็นที่อยู่อาศัย (๓) “โลก” หมายถึง สังขาร ได้แก่ ความเกิด-ความดับแห่งโลกคือการปรุงแต่งทางอารมณ์ ๖ มี รูปารมณ์ สัททารมณ์ เป็นต้น (๔) “โลก” หมายถึง ความแตกสลาย ได้แก่ จักขุปสาท รูปารมณ์ จักขุวิญญาน จักขุสัมผัส มีความแตกสลายเป็นธรรมดา แม้ความเสวยอารมณ์ที่เป็น สุข ทุกข์ หรือมิใช่สุข มิใช่ทุกข์ ที่เกิดขึ้น เพราะจักขุสัมผัสเป็น

^{๓๔} พระศรีสุธรรมเมธี (สุเทพ ฝุสุสมโม ป.ศ.๙), ศึกษาเรื่องอิทธิพลของพระพุทธศาสนาเถรวาทที่มีต่อแนวความคิดทางการเมืองการปกครองของพระเจ้าลิไท ศึกษาเฉพาะกรณี : ไตรภูมิพระร่วง (เตภูมิกถา), **หลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา, บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๖.**

ปัจจัยก็มีความแตกสลายเป็นธรรมดา เป็นต้นความหมายของโลกที่ปรากฏในวรรณกรรมไทยนี้ คือโลกในอดีต ส่งผลถึงโลกปัจจุบัน และยังมีวรรณกรรมไทย อีกหลายเรื่องมีความหมายของคำว่า “โลก” ที่แตกต่างกันอยู่อีกมาก^{๓๖}

จากงานวิจัยดังกล่าวมาสามารถสรุปได้ว่า มีการกล่าวถึงโลกและจักรวาลในมิติทางพระพุทธศาสนา โดยผ่านวรรณกรรม เพื่อสะท้อนให้เกิดความเชื่อในเรื่องกฎแห่งกรรมทั้งในแง่ของสังคม การเมือง และการศาสนา

๑.๗ วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษาวิจัยในครั้งนี้ เป็นการวิจัยงานเอกสาร (Documentary Research) โดยการศึกษา ค้นคว้าข้อมูลจากคัมภีร์ซึ่งมีลำดับดังนี้

๑. ศึกษาค้นคว้าและรวบรวมข้อมูลเรื่อง “โลกและโลกวิทู” จากคัมภีร์เอกสารชั้นปฐมภูมิ (Primary sources) คือพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๓๙

๒. ศึกษาค้นคว้าและรวบรวมข้อมูลเรื่อง “โลกและโลกวิทู” จากเอกสารชั้นทุติยภูมิ (Secondary sources) มีอรรถกถาแปล ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๓๔ และคัมภีร์ที่เกี่ยวข้อง เช่นคัมภีร์อรรถกถา ฎีกา ปกรณ์วิเสสชื่อวิสุทฺธิมรรค วิมุตติมรรค ตลอดจนทั้งเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับเรื่องนี้

๒. จัดทำข้อมูลตามกรอบวัตถุประสงค์ในการวิจัย

๓ จัดลำดับข้อมูลที่ค้นคว้ามาให้มีความสัมพันธ์หรือสอดคล้องกันอย่างเป็นระบบ

๔. นำข้อมูลเหล่านั้นมาศึกษาทบทวน วิเคราะห์ สังเคราะห์ แล้วประมวลจากผลงานวิจัยเพื่อนำเสนอผลงานต่ออาจารย์ที่ปรึกษาให้ตรวจสอบความถูกต้องอีกครั้งแล้วนำมาแก้ไข ปรับปรุงตามคำแนะนำของอาจารย์ที่ปรึกษา

๕. ชั้นวิเคราะห์ข้อมูล ตีความ แปลความ จัดเรียงลำดับและแยกแยะข้อมูลที่ได้มาตามจุดประสงค์ของการวิจัย เมื่อการเรียบเรียงแล้วสรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ โดยการนำเสนอผลการวิจัยเป็นวิธีภาษา ความเรียงเชิงพรรณนา

^{๓๖} พระมหาบุญฉัตร ตปสี (สิม) ได้ทำการศึกษาเรื่อง “อิทธิพลของพระพุทธคุณบทโลกวิทูที่มีต่อวรรณกรรมไทย”, หลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา, บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๘.

๑.๘ ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย

- ๑.๘.๑ ได้ทราบถึงแนวคิดเรื่องโลกตามคติความเชื่อในวรรณคดีของศาสนาทั่วไป
- ๑.๘.๒ ได้ทราบถึงแนวคิดเกี่ยวกับโลกในวรรณคดีพระพุทธรศาสนาเถรวาท
- ๑.๘.๓ ได้ทราบถึงโลกวิทูตามคำสอนที่ปรากฏในวรรณคดีพระพุทธรศาสนาเถรวาท
- ๑.๘.๓ ได้ตีพิมพ์เผยแพร่บทความวิจัยในระดับชาติ

บทที่ ๒

แนวคิดเรื่องโลกในวรรณคดีทั่วไป

ในบทที่ ๒ นี้ ผู้วิจัยจะได้ทำการศึกษาเกี่ยวกับแนวคิดและคติความเชื่อเกี่ยวกับโลก ตามวัตถุประสงค์ข้อที่ ๑ คือ เพื่อศึกษาแนวคิดเรื่องโลกตามคติความเชื่อทางศาสนา ที่กำหนดเอาไว้ตามลำดับดังนี้

๒.๑ แนวคิดเกี่ยวกับโลก

โลกมนุษย์ของเรานี้ในสมัยที่วิทยาศาสตร์ทางวัตถุยังไม่เจริญนัก เจริญเฉพาะวิทยาศาสตร์ทางความคิด มนุษย์เริ่มคิดหาเหตุผลเป็นนัย ในแต่ละลุ่มอารยธรรมของโลกก็ปรากฏว่ามีนักคิด นักเหตุผลมากมาย คำถามหนึ่งที่มนุษย์ตั้งขึ้นมาถามตนเองก็คือ คำถามว่า “โลกและจักรวาล ตลอดถึงชีวิตมนุษย์และสัตว์ทั้งหลายนั้นเกิดขึ้นมาได้อย่างไร?”

เมื่อมองไม่เห็นต้นสายปลายเหตุที่มาจากมนุษย์ด้วยกัน มนุษย์ก็พากันโยน “การกระทำ” ที่เป็นปฐมเหตุนี้ให้แก่ “เทพเจ้า” บนสวรรค์ ท่านลองมาดูว่า แต่ละแหล่งอารยธรรมนั้น เขาเชื่อกันว่าอย่างไรบ้างในเรื่องนี้

ดูอารยธรรมเก่าแก่มากแห่งหนึ่งในโลกทางตะวันตก เห็นจะไม่มีแหล่งอารยธรรมไหนเก่าเกินอารยธรรมของชาวกรีกโบราณ ตามบทนิพนธ์ของโฮเมอร์และเฮสิียด นักประพันธ์ผู้มีชื่อเสียงจากเรื่อง อีเลียด และโอดิสซีย์ จากงานนิพนธ์เรื่องเทพกำเนิดของทั้งสองคนนั้น สรุปความเกี่ยวกับเรื่องกำเนิดโลกและจักรวาลนี้ได้อย่างนี้

ก่อนการอุบัติของโลกและเทพเจ้า ไม่มีอะไรเลยนอกจากความว่างเปล่าในอวกาศที่มีมิติมหาขอบเขตมิได้ ความว่างอันมีมิตินี้มีชื่อว่า เคออส (Chaos) ต่อมาพื้นโลกอุบัติขึ้นเรียกว่า จีอา (Gaea) เป็นบ่อเกิดของเทพเจ้าและสรรพสิ่ง จีอาให้กำเนิดยูเรนัส (Uranus) ได้แก่ ท้องฟ้าและดวงดาวทั้งหลาย จีอาสร้างภูเขา ต้นไม้และทะเล โลกมีสัณฐานแบนกลม มีมหาสมุทรล้อมรอบ ดวงอาทิตย์ ดวงจันทร์และดวงดาว ขึ้นจากมหาสมุทรด้านทิศตะวันออก แล้วโคจรไปตกลงในมหาสมุทรด้านทิศตะวันตก

จีอาและยูเรนัสอยู่ร่วมกันแล้วให้กำเนิดเทพและเทพีรวม ๑๒ องค์ ผู้มีร่างกายมหึมาเรียกว่า พวกไททัน โอลิมปัส เป็นภูเขาสองลูกที่สูงที่สุดในดินแดนของกรีก คือ สูงถึง ๙,๘๐๐ ฟุต บรรดาเทพเจ้าทั้งหลายล้วนอาศัยอยู่บนยอดเขาลูกนี้

ชาวกรีกมีความเชื่อเรื่องกำเนิดโลกและชีวิตว่า มนุษย์และสัตว์นั้นเป็นผลงานการสร้างของเทพเจ้าสององค์ คือ โพรมิธีอุส (Prometheus) และ เอพิมิธีอุส (Epimetheus) ผู้เป็นโอรสของเทพไททัน ชื่อว่า ไออาพิทัส เทพเจ้าทั้งสองช่วยกันสร้างสัตว์ต่างขึ้นก่อนแล้ว จึงเอาดินเหนียวมาปั้นเป็น

มนุษย์ผู้มีรูปลักษณ์เช่นเดียวกันเทพเจ้า คือ มีสองขาและสามารถยืนตัวตรง โพรมีธูส เหาะขึ้นไปบนสวรรค์เอาคบจ๋อบดวงอาทิตย์ ได้คบบเพลิงแล้วนำมามอบให้แก่มนุษย์

เทพดีซุส เป็นผู้ปกครองโลก โดยได้จัดการวางระเบียบแบบแผนและกฎเกณฑ์ต่างๆ เพื่อสร้างระเบียบให้แก่โลก รวมทั้งวางมาตรการควบคุมความประพฤติของมนุษย์ให้อยู่ในศีลธรรม เทพองค์มีอำนาจกำหนดกฎเกณฑ์ได้ตามความพอพระทัย ถ้ามนุษย์คนใดฝ่าฝืนจะได้รับการลงโทษตามความเห็นชอบของเทพดีซุส ด้วยเหตุนี้ มนุษย์จึงเกรงกลัวเทพเจ้าดีซุสและเทพอื่นๆ

จากตำนานกำเนิดโลกและจักรวาลของกรีกตอนนี้ เราจะพบว่า มนุษย์ได้สร้างภาพสิ่งที่มีอำนาจเหนือตนเอาไว้เป็น “ที่พึ่ง” เมื่อไม่สามารถทำอะไรได้แล้วก็จะได้อ้างว่า มาจากอำนาจของเทพเจ้า

พัฒนาการทางความคิดของชาวกรีกได้รับการพัฒนาต่ออย่างไม่ขาดสาย จนกระทั่งถึงยุคของนักปรัชญาซึ่งมีชื่อเสียงที่เราพอจะรู้จักกันอยู่บ้าง เช่น ธาเลส ธาเลสได้รับยกย่องว่าเป็นบิดาแห่งปรัชญาตะวันตก เป็นหนึ่งในเจ็ดบัณฑิตของกรีก มีชีวิตอยู่ในสมัยเดียวกับพระพุทธรเจ้า แต่เกิดก่อนพระพุทธรเจ้าประสูติ ๑ ปี เมื่อมีคนถามถึงกำเนิดโลกและจักรวาล ธาเลส ตอบว่า “โลกเกิดจากการรวมตัวของสสารดั้งเดิมสุด” (Prime Matter) สสารดั้งเดิมนั้นเป็นวัตถุดิบที่ก่อให้เกิดโลก มีอยู่ก่อนสิ่งอื่นทั้งหมด จึงจัดว่าเป็น “ปฐมธาตุ” (First Element) เมื่อถูกถามว่า “อะไรคือปฐมธาตุของโลก” ธาเลสตอบว่า “น้ำคือปฐมธาตุของโลก”

คราวนี้อ่านแค่นี้ก่อนนะครับ คราวต่อไปจะนำเสนอถึงเหตุผลว่า ทำไมธาเลส จึงคิดว่า น้ำเป็นปฐมธาตุของโลก เขามีเหตุผลอะไรจึงกล่าวเช่น และนักปรัชญารุ่นหลังๆ เขามีทัศนคติต่อความคิดเรื่องนี้ของธาเลสว่าอย่างไรบ้าง ความจริงชนสุรินทร์กำลังกล่าวถึงความเชื่อของมนุษย์นะครับ แต่ว่ามันโยงกันไปถึงความเชื่อความคิดด้านปรัชญาด้วยจึงนำมาเสนอเข้าด้วยกันเสียเลย ผู้วิจัยมองเห็นถึง “ความเชื่อ” แรกๆ ของมนุษยชาติเกี่ยวกับเรื่องนี้

๒.๒ คติความเชื่อเกี่ยวกับเรื่องโลกในวรรณคดีศาสนาต่างๆ

มนุษย์เราต้องการรู้ที่มาของสรรพสิ่ง ต้องการการอธิบายว่าจักรวาล และโลกเกิดขึ้นมาได้อย่างไร? จนถึงว่าแล้วสรรพสิ่งในโลกรวมทั้งมนุษย์ด้วยเกิดขึ้นมาได้อย่างไร? และนี่เป็นหนึ่งในหน้าที่ที่สำคัญของศาสนา ที่จะต้องมีคำตอบสำหรับคำถามนี้ ศาสนาหลักของโลกที่ยังมีชีวิตอยู่ตอบคำถามนี้ให้กับผู้คนเมื่อหลายพันปีก่อนไว้ดังต่อไปนี้

๒.๒.๑ คติความเชื่อเกี่ยวกับการสร้างโลกตามวรรณคดีศาสนาพราหมณ์-ฮินดู

ศาสนาพราหมณ์มีพัฒนาการความเชื่อเรื่องตำนานการสร้างโลกมายาวนานดังระบุไว้ในคัมภีร์ต่างๆ โดยแต่ละคัมภีร์จะให้ข้อมูลแตกต่างกันไป

คัมภีร์พระเวทระบุว่า พรหมนั้นสร้างน้ำและไฟพีชะลงไป เกิดเป็นหิรัณยครรภ์ พระพรหม
 อับติขึ้นจากครรภ์นี้ แล้วสร้างสรรพสิ่งต่อมาจนแล้วเสร็จเป็น ๑ วัน จากนั้นพระพรหมจึงบรรทมไป
 จนกระทั่งโลกแตกสลายไปด้วยไฟบรรลัยกัลป์ คงเหลือแต่พรหมฤๅษี เทวดาทั้งหลาย และธาตุทั้ง ๕
 คือ ดิน น้ำ ไฟ ลม และอากาศ พระพรหมก็ตื่นจากบรรทมแล้วสร้างโลกขึ้นใหม่อีกครั้งแล้วบรรทมอีก
 จนกระทั่งเกิดไฟบรรลัยกัลป์อีกครั้ง เป็นเช่นนี้จนครบ ๑๐๐ ปีพระพรหมจะเกิดมหาประลัย คือทุก
 สรรพสิ่งไม่เว้นแม้แต่พระพรหมจะถูกทำลายหมดสิ้นกลับไปสู่ธาตุตั้งเดิม

ต่อมาได้เกิดความเชื่อเรื่องตรีมูรติขึ้นหลังพุทธศตวรรษที่ ๘ โดยถือว่ามหาเทพมี ๓ องค์ คือ
 พระพรหม พระวิษณุ และพระศิวะ และเชื่อว่า พระพรหมคือพระผู้สร้างโลก ต่อมาได้เกิดลัทธิไวษณพ
 ขึ้น ซึ่งถือเอาพระวิษณุเป็นพระเป็นเจ้าแท้จริงเพียงพระองค์เดียว เป็นผู้สร้างพระพรหม มอบหมาย
 ให้ทำหน้าที่สร้างโลก ฝ่ายผู้นับถือพระศิวะก็ได้พัฒนาลัทธิไศวะขึ้นมาเช่นกัน โดยยกย่องพระศิวะเป็น
 พระเจ้า และถือว่าการที่พระศิวะทำลายล้างโลกก็เพื่อให้เกิดการสร้างสรรคโลกขึ้นใหม่ ดังนั้นพระศิวะ
 จึงเป็นพระผู้สร้างด้วย

ศาสนาพราหมณ์เป็นศาสนาธรรมชาติ เป็นความพยายามของมนุษย์ที่จะเอาชนะธรรมชาติโดย
 มีความเชื่อว่าบางสิ่งบางอย่างที่มีอิทธิพลเหนือธรรมชาติ จึงทำให้เกิดความเชื่อในสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เช่น
 เวลากลางคืน มองอะไรไม่เห็นก็เกิดความกลัว พอแสงอาทิตย์มีแสงสว่างก็ดีใจหายวาดกลัว จึงนับถือ
 พระอาทิตย์ (สุริยเทพ) จึงเป็นจุดเริ่มแรกของศาสนาที่นับถือพระอาทิตย์ ต่อมาเมื่อเห็นอากาศยอม
 ให้พระอาทิตย์โคจรไปมาได้ จึงนับถือวรุณ (วรุณเทพ) คือ เทวดาประจำอากาศ และประทานฝนให้
 อีกด้วย เป็นเหตุที่ทำให้ศาสนาพราหมณ์นับถือธรรมชาติ และอำนาจของธรรมชาติในนามของเทพ
 หรือเทวดา ต่อมาจึงเกิดเทวดาขึ้นมากมาย นอกจากนี้ศาสนาพราหมณ์สอนว่าในโลกนี้พระพราหมณ์
 เป็นผู้สร้างโลกและสัตว์ต่าง ๆ มีอำนาจที่จะให้คุณให้โทษแก่มนุษย์ ด้วยเหตุนี้ชีวิตมนุษย์และสัตว์
 จะต้องเป็นไปตามบรรชาของพระพรหมทั้งสิ้น เรียกว่า พรหมลิขิต มนุษย์จึงต้องสวดสรรเสริญอ่อน
 วอนสังเวद्यด้วยวิธีการต่าง ๆ เพื่อท่านจะได้ประทานความสุขตลอดจนเมื่อตายแล้วจะได้ไปอยู่ใกล้ท่าน
 และพราหมณ์ก็จะเป็นตัวแทนในการติดต่อกับพระเจ้า

ศาสนาพราหมณ์หรือฮินดู นับว่าเป็นศาสนาที่เก่าแก่ ไม่อาจนับจำนวน ปีที่ที่แน่นอนได้
 เพียงแต่ประมาณเวลาได้เท่านั้น นักการศาสนา นักปรัชญา นักประวัติศาสตร์ และนักโบราณคดี ได้
 แบ่งยุคของลัทธิ ศาสนานี้ออกเป็นหลายแบบแตกต่างกัน เช่น พระเทพวิสุทธิเมธี (พุทธทาสภิกขุ) แบ่ง
 ตามแนวประวัติศาสตร์เป็น ๗ ยุคคือ ยุคก่อนอารยัน ยุคอารยันเข้าอินเดีย ยุคฤคเวท ยุคเวทต่าง ๆ
 ยุคพราหมณะ ยุคปณิษัท และยุคพุทธกาล

คัมภีร์ของพราหมณ์ ที่แต่งขึ้นครั้งแรกเรียกว่า ฤคเวท (Rigveda) ต่อมาจึงได้เรียบเรียง
 คัมภีร์เพิ่มเติมตามลำดับคือ ยชุรเวท (Yajurveda) สามเวท (Samveda) อาถรรพเวท (Atharveda)
 ทั้งสี่คัมภีร์นี้มีลักษณะแตกต่างกันดังนี้ (๑) ฤคเวท (Rigveda) เป็นคัมภีร์ที่เกี่ยวข้องกับบทสวดต่างๆ

เพื่อสรรเสริญพระเจ้า ฤทธิเทวะและธรรมชาติ กล่าวถึงการสร้างโลก เป็นคัมภีร์ที่เก่าแก่ที่สุด มีบท สวดถึง ๑,๐๒๘ บท (๒) ยชุรเวท (Yajurveda) เป็นคัมภีร์ที่เกี่ยวกับบทร้อยกรองบวงสรวงต่างๆ ใช้ใน พิธีการบูชาโยนที่เรียกว่า ยัญพิธีในทางศาสนา (๓) สามเวท (Samveda) เป็นคัมภีร์ที่เกี่ยวกับ กลศาสตร์รวมทั้งสังคีต บทสวดมนต์ สำหรับประกอบพิธีกรรมต่างๆ ของประชาชนทั่วไป (๔) อาถรรพเวท (Atharvaveda) เป็นคัมภีร์ที่เกี่ยวกับเวทมนต์ คาถาต่างๆ^๑

๒.๒.๒ คติความเชื่อเกี่ยวกับการสร้างโลกในศาสนาฮิวและคริสต์

เชื่อเรื่องการสร้างโลกตามที่เขียนไว้ในหนังสือปฐมกาล บทที่ ๑ ข้อที่ ๑ ที่ระบุว่า พระยาห์เวห์ ทรงสร้างฟ้าสวรรค์และแผ่นดินโลกขึ้น และมีพระวาทะก่อให้เกิดสรรพสิ่งต่างๆ ทั้ง เวลา พืช สัตว์ มนุษย์ และอมมนุษย์ เสร็จภายใน ๖ วัน

ตรัสให้มีแสงสว่างแยกออกจากความมืด จึงเกิดวันและคืน เป็นวันที่ ๑, ตรัสให้มีท้องฟ้า เพื่อแยกน้ำออกเป็นเบื้องบนกับเบื้องล่าง เป็นวันที่ ๒, ตรัสให้น้ำเบื้องล่างรวมกัน เพื่อให้เกิดที่แห่ง เรียกว่าแผ่นดิน ให้มีพืชพันธุ์ธัญญาหารเกิดขึ้น เป็นวันที่ ๓, ตรัสให้บนฟ้ามีดวงอาทิตย์ครองกลางวัน ดวงจันทร์ครองกลางคืน และมีดวงดาวต่าง ๆ เป็นวันที่ ๔, ตรัสให้มีสัตว์น้ำและสัตว์ปีก เป็นวันที่ ๕, ตรัสให้มีสัตว์บก แล้ววันเดียวกันก็ทรงสร้างมนุษย์ตามพระฉายาของพระเป็นเจ้าเอง ให้ครอบครอง สัตว์ทั้งปวงที่ทรงสร้างขึ้นนั้น เป็นวันที่ ๖^๒

การทรงสร้างนี้ เป็นไปอย่างเจาะจง ทุกสิ่งถูกสร้างขึ้นตามชนิดของมันเอง

แต่มีประเด็นปัญหาบ้างตรงที่มีการเล่าเรื่องการสร้างโลกใน ๒ แบบต่างกัน ในบทที่ ๑ กับ บทที่ ๒ ทำให้ยากจะชี้ชัดว่าหมายความว่าอย่างไรแน่ แต่ส่วนใหญ่ก็เชื่อตามในบทที่ ๑

๒.๒.๓ คติความเชื่อเกี่ยวกับการสร้างโลกในศาสนาอิสลาม

มักเป็นที่เข้าใจกันว่า ความเชื่อของอิสลามในเรื่องนี้ก็เหมือนกับฮิวและคริสต์ ซึ่งก็ถูกต้องใน ส่วนหนึ่ง แต่ความแตกต่างที่สำคัญ คือ พระคัมภีร์อัลกุรอานมิได้บรรยายเรื่องการสร้างโลกไว้ในที่ เดียวกันเหมือนกับพระคัมภีร์เก่าของคัมภีร์ไบเบิล แต่กลับมีการกล่าวถึงเรื่องนี้กระจายอยู่ทั่วเล่ม ซึ่ง เกี่ยวข้องกับแง่มุมต่าง ๆ ของการสร้างโลก และให้คำบอกเล่าถึงเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่ตามกันมาซึ่งชี้ให้เห็น พัฒนาการด้วยรายละเอียดในระดับต่างๆ เพื่อจะได้มีความคิดที่ชัดเจนว่า เหตุการณ์เหล่านั้นถูกแสดง ไว้ อย่างไรก็ตามก็ต้องรวบรวมเอาข้อความที่กระจัดกระจาย ในตอนต่างๆ มากมายมาประมวลเข้าด้วยกัน^๓

ชาวมุสลิม เชื่อว่าพระอัลลอฮ์ ทรงสร้างโลกและสรรพสิ่ง ทรงเป็นผู้กำหนดชะตากรรมของ คนและสัตว์ ในการสร้างโลกและสรรพสิ่ง พระองค์ เพียงตรัสว่า “จงเป็นอย่างนี้ จงเป็นอย่างนั้น ทุก

^๑ ผศ.ดร.ปัญญา นามสง่า, ศาสนาทั่วไป, (พิษณุโลก : บริษัทโพกัส ปรีนติ้งจำกัด, ๒๕๖๐), หน้า ๕๔.

^๒ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๒๔.

^๓ ปัญญา นามสง่า, ศาสนาทั่วไป, หน้า ๓๔๒-๓๔๕.

อย่าง ก็บังเกิดอย่างนั้นในทันที” ดังปรากฏในอัลกุรอานว่า “เมื่อพระอัลลอฮ์ ทรงกำหนดกิจการใด เพียงตาพระองค์ตรัสแก่มั่นว่า จงเป็นแล้วมันก็เป็นขึ้นมา” ในการสร้างโลก พระอัลลอฮ์ทรงสร้าง สวรรค์และแผ่นดินตลอดทั้งสรรพสิ่งอันมีอยู่ ในระหว่างสวรรค์และแผ่นดินตลอดเวลา ๖ วัน ทรง สร้างสวรรค์ ขึ้นมา ๗ ชั้น ภายในเวลา ๒ วัน และทรงใช้เวลาสร้างแผ่นดินเพียง ๒ วัน เช่นกัน แล้ว ทรงสร้างสิ่งต่างๆ บนแผ่นดิน ทรงสร้างมนุษย์และทรงสร้างสัตว์ต่างๆ มาให้เป็นพาหนะและอาหาร แก่มนุษย์

ในคัมภีร์มีสคาต^๔ (Miskhat) ข้อ ๒๔ อรรถกถาของคัมภีร์อัลกุรอาน ซึ่งเป็นของ นิกายซุนนี ได้กล่าวถึงการสร้างโลกของพระอัลลอฮ์ไว้ว่า ทรงสร้างแผ่นดินในวันเสาร์ ทรงสร้างภูเขาในวันอาทิตย์ ทรงสร้างต้นไม้ในวันจันทร์ ทรงสร้างสรรพสิ่งไม่ดีทั้งหลายในวันอังคาร ทรงสร้างสรรค์สิ่งดีทั้งหลายใน วันพุธ ทรงสร้างสัตว์อื่น ๆ ในวันพฤหัสบดี และทรงสร้างคน ในวันศุกร์ มนุษย์คนแรกที่สร้างขึ้นก็คือ อาดัม เสร็จแล้วสวดมนต์

ในการสร้างคน เริ่มแรกพระอัลลอฮ์สร้างคนจากดิน จากนั้นทรงทำให้ดิน เป็นอสุจิแล้วให้ เจริญเป็นก้อนเลือด จากก้อนเลือดเป็นเนื้อ และทรงทำให้เนื้อมีกระดูกและให้มีเนื้อหุ้มกระดูกแล้วมี รูปร่างขึ้นมา จากนั้นทรงทำให้ร่างนั้นมีชีวิต โดยทรงเป่าลมหายใจ (รูฮ์) ของพระองค์เข้าไปกลายเป็น ร่างมีชีวิต และทรงทำให้มนุษย์ ประเสริฐกว่าสัตว์ทั้งปวง แล้วทรงสร้างแผ่นดิน ให้เป็นที่อยู่ ทรงสร้าง ฟ้าให้มาเป็นหลังคา ทรงหลั่งน้ำลงมาจากฟ้า เพื่อหล่อเลี้ยงพืชพันธุ์ธัญญาหารต่าง ๆ ไว้ให้เป็นอาหาร มนุษย์ มนุษย์คนแรกที่ทรงสร้าง คือ อาดัม ต่อมา ทรงเห็นว่าอาดัมเหงา จึงถอดซี่โครงข้างซ้ายของ อาดัมมาซึ่งหนึ่งสร้างเป็นผู้หญิง คือ ฮาวา เพื่อเป็นคู่กันและให้อยู่ในสวรรค์เอเดน ต่อมาอาดัมและฮา วาถูกมาร (ชัยฏอน) หลอกให้บริโภคผลไม้ที่พระเจ้าห้าม จึงถูกขับไล่ออกไปจากสวนสวรรค์ ได้รับทุกข์ ทรมานเป็นอย่างมาก อีกทั้งพลัดพรากจากกัน โดยอาดัมไปอยู่ที่ภูเขาสีเนนทูป ส่วนฮาวาไป อยู่ใต้อาหรับใกล้ทะเลแดง ต่อมาเมื่อครบ ๒๐๐ ปี พระอัลลอฮ์จึงทรงบันดาลให้ทั้ง ๒ คนมาพบกันที่ ยอดเขาอาระฟัต ใกล้เมืองเมกกะ แล้วสืบเผ่าพันธุ์มนุษย์ขึ้นมา แต่มนุษย์ที่สืบเผ่าพันธุ์มาจากอาดัม และฮาวาก็ยังมีบาปติดตัว อันเนื่องมาจากอาดัม และฮาวาถูกคำสาปจากพระอัลลอฮ์อยู่ ต่อมามนุษย์ ต่างก็ทำบาปขึ้นมาเอง บาปจึงมากขึ้นทุกที พระอัลลอฮ์ทรงเห็นว่าโลกเต็มไปด้วยบาป จึงทรงบันดาล ให้น้ำท่วมโลก มนุษย์และสัตว์ตายหมดยกเว้น นูฮ์ หรือโนอาห์และครอบครัวตลอดถึงสัตว์อย่างละคู่ที่ พระเจ้าใส่ไว้ในเรือ ส่วนการที่พระเจ้าสร้างคนขึ้นมาก็เพื่อจะได้นับถือบูชาพระองค์ ดังมีข้อความใน คัมภีร์อัลกุรอานว่า “พระอัลลอฮ์ไม่ได้สร้างมนุษย์เพื่ออื่นใดนอกจากจะภักดีต่อพระองค์” ตลอดถึง การที่พระอัลลอฮ์ส่งเสริมให้คนแต่งงานกันก็เพื่อจะได้มีคนนับถือพระองค์ต่อไปไม่ขาดสายเช่นกัน อีกทั้งจะได้มีจำนวนคนมานับถือพระองค์มากขึ้นด้วย

^๔ เสฐียร พันธงชัย, ศาสนาเปรียบเทียบ เล่ม ๒, หน้า ๔๕๖..

มุสลิมเชื่อว่ามนุษย์ชาติดั้งเดิมเป็นเผ่าพันธุ์เดียวกันและนับถือศาสนาเดียวกันคือ ศาสนาอิสลาม ที่มาแตกแยกกันก็เพราะการกระทำของมนุษย์เอง ดังมีข้อความว่า เด็กทุกคนเกิดมาในศาสนาอิสลาม แต่บิดามารดาทำให้พวกเขาเป็นยิว คริสเตียน หรือพวกมะญูซ (ลัทธิบูชาไฟ) หรือข้อความว่า “มนุษย์ชาติเอ๋ย แท้จริงชุมชนของสุเจ้าเป็นชุมชนเดียวกันและเรา (อัลลอฮ์) เป็นพระผู้อภิบาลของสุเจ้า ดังนั้น จงเคารพภักดีต่อเรา” หรือ “มนุษย์เป็นประชาชาติเดียวกัน ดังนั้นอัลลอฮ์ จึงทรงแต่งตั้งบรรดานบี เป็นผู้แจ้งข่าวดีและผู้ตักเตือน ทั้งได้ประทานคัมภีร์ลงมาให้พวกเขา”

มุสลิม เชื่อว่าพระอัลลอฮ์ เป็นผู้ให้ชีวิต ให้ความตาย และให้การฟื้นคืนชีพขึ้นอีก ดังพระอัลลอฮ์ตรัสว่า “พระองค์ทรงทำให้สุเจ้าเป็น (เกิดมา) แล้วทรงทำให้สุเจ้าตายทั้งทำให้สุเจ้ากลับเป็นขึ้นอีก (ในวันตัดสินโลก)” นอกจากนี้ความเป็นไปต่างๆ ที่เกิดขึ้นชีวิตแต่ละคน ไม่ว่าจะอายุยืนอายุสั้น เจริญหรือตกต่ำ เป็นต้น ก็ล้วนเกิดจากการดลบันดาลของพระอัลลอฮ์ทั้งสิ้น ไม่มีอะไรเป็นของตัวเองเลย พระอัลลอฮ์จึงเป็นเจ้าชีวิตและทุกสิ่งทุกอย่าง เพราะฉะนั้นมุสลิมจึงต้องเคารพพระอัลลอฮ์อย่างสูงสุด และเชื่อฟังทุกอย่าง

มุสลิมเชื่อว่าโลกที่แท้จริงคือโลกหน้าหรือสวรรค์ ได้อยู่กับพระเจ้าชั่วนิรันดร์ ส่วนโลกนี้ (ดูนยา) เป็นเพียงมายา ไม่จริงแท้ การที่อัลลอฮ์สร้างโลกนี้ตลอดถึงสิ่งต่างๆ ทั้งที่น่าปรารถนา เช่น สมบัติ เงินทอง ความสุขความสมหวัง และสิ่งที่ไม่ปรารถนา เช่น ความทุกข์ ความหิว ความผิดหวัง และความหายนะ ต่างก็เพื่อพิสูจน์ความเข้มแข็งของจิตใจว่า ศรัทธาต่อพระอัลลอฮ์ เพียงใด ดังที่พระอัลลอฮ์ ตรัสว่า “โลกนี้เป็นโลกแห่งการทดลอง ไม่จริงต้องแตกสลาย หรือ โลกนี้ มิใช่อันใดวันแต่เป็นปัจจัยแห่งมายา” “แน่นอนเราทดลองสุเจ้าด้วยสิ่งหวาดกลัว ความหิว การขาดแคลนสมบัติ การตายแห่งพืชผล มุฮัมมัดจงแจ้งข่าวดีแก่ผู้อดทน” “ทุกชีวิตเป็นผู้ลี้ม ความตายและเราได้ทดลองใจสุเจ้าด้วยการทดลองแห่งความชั่วและความดี และยิ่งเราที่จะนำสุเจ้ากลับ” ทุกชีวิตเป็นผู้ลี้มความตายและสุเจ้าจะถูกตอบแทนรางวัลของสุเจ้าในวันคืนชีพเพราะฉะนั้นคนที่ฉลาดจะรู้เท่าทันความจริง ไม่ติดอยู่ในความสวยงามตระการตาของโลกนี้ เพราะเป็นเพียงมายา ดังที่พระอัลลอฮ์ตรัสว่า “ชีวิตในโลกนี้ถูกสร้างให้บรรเจิดสำหรับ ผู้ปฏิเสธ แต่บรรดาผู้ที่สำรวมตนจากความชั่ว พวกเขาจะได้รับการตอบแทนจากองค์อัลลอฮ์ อย่างสุดประมาณ”

มุสลิมเชื่อว่าพระอัลลอฮ์ทรงสร้างโลก เมื่อพระองค์ทรงสร้างโลกได้ก็ทรงทำลายได้ เพราะฉะนั้น โลกนี้จึงมีวันแตกสลาย แต่จะเป็นเมื่อใด ไม่มีใครทราบนอกจากพระอัลลอฮ์องค์เดียวเท่านั้น แต่ก่อนที่จะถึงวันสิ้นโลก หรือวันพิพากษาโลก (กิยามะห์)^๕ จะมีปรากฏการณ์แปลกๆ เกิดขึ้นก่อน ทั้งนี้มีตัวอย่างเบาและอย่างแรง ดังนี้

^๕ เสฎ็ยร พันธรังษี, ศาสนาเปรียบเทียบ เล่ม ๒, หน้า ๔๕๗-๔๕๘.

แต่ท้ายที่สุด ก็พบว่า การสร้างโลกในพระคัมภีร์ของศาสนาอิสลามก็เกิดขึ้นในเวลาหกวัน เหมือนกัน “พระผู้อภิบาลของพวกเขาเจ้าคือ พระเจ้าผู้ทรงสร้างชั้นฟ้า และแผ่นดินภายในหกวัน” (อัลกุรอาน ๗/๕๔)^๖

อนึ่ง เรื่องการสร้างโลกของศาสนายิว คริสต์ และอิสลาม ยังมีประเด็นถกเถียงมาโดยตลอด ว่าควรตีความแบบใด แบบเคร่งคัมภีร์ก็จะยึดถือการตีความหมายตามตัวอักษร แบบกลางๆ ก็จะตีความว่า ๖ วันซึ่งว่านี้หมายถึงยุค ๖ ยุค และฝ่ายเสรีนิยมก็จะใช้การตีความที่ถือว่า ไม่ได้มีความหมายตามตัวอักษรเลย เรื่องที่บรรยายมานี้เป็นเพียงเรื่องเล่าเชิงตำนานธรรมที่สะท้อนแก่นสาระหลักเพียงแค่ว่า พระเจ้าทรงเป็นผู้สร้างโลกเท่านั้น รายละเอียดไม่ได้เป็นตามที่บันทึกแต่อย่างใด

จากที่กล่าวมาสรุปได้ว่า เรื่องใครสร้างโลก เป็นเรื่องที่อยู่ในความสนใจของชาวโลกทั่วไป เป็นปัญหาที่มีการอธิบายไว้มากมาย ในหลายยุคหลายสมัย มีรายละเอียดแตกต่างกันไป ซึ่งในบทที่ผ่านมาได้กล่าวถึงการกำเนิดโลกจักรวาลและ สิ่งมีชีวิตในทฤษฎีของพระพุทธรศาสนาเป็นประเด็นสำคัญ รวมถึงกำเนิดโลกในทฤษฎีของวิทยาศาสตร์บ้าง แต่มิได้กล่าวถึงเรื่องการกำเนิดโลกในทฤษฎีของศาสนาต่างๆ ดังนั้นเพื่อเป็นแนวทางในการประกอบความคิดเห็นของนักศึกษาให้มองโลกได้กว้างขึ้น ในที่นี้จะขอนำมากกล่าว เพียงศาสนาหลักๆ และนำเสนอ เนื้อหาเพียงคร่าวๆ พอให้เห็นเป็นตัวอย่างบ้างเท่านั้น

ศาสนาพราหมณ์ เมื่อพูดถึงโลกก็ต้องมีผู้สร้าง เพราะโลกไม่สามารถเกิดขึ้นลอยๆ ได้ ดังนั้นในศาสนาพราหมณ์ จึงมีความเชื่อว่าการสร้างโลกเป็นหน้าที่ของพระเจ้า และพระเจ้าผู้ทำหน้าที่สร้างโลกได้แก่ พระพรหม เมื่อพระพรหมสร้างโลกขึ้นมาแล้ว ระหว่างที่โลกกำลังดำเนินไป ได้เกิดอธรรมมีอำนาจเหนือธรรมะ ทำให้เกิดกลียุค เต็มไปด้วยความวุ่นวาย ความทุกข์เดือดร้อน นานาประการ เมื่อภาวะเช่นนี้เกิดขึ้นก็เป็นหน้าที่ของพระวิษณุที่จะอวตารมาในโลกมนุษย์ เพื่อพิทักษ์ธรรม โดยได้เป็นนารายณ์ ๑๐ ปาง อวตารมาคุ้มครองโลก คอยดูแลให้ชีวิตในโลกดำเนินไปตามปกติ

เมื่อโลกดำเนินไป ชีวามัน (วิญญาน) ที่ยังไม่หลุดพ้นก็เวียนว่ายตายเกิดหลายภพหลายชาติจน ไม่ได้พักผ่อน ดังนั้นจึงเป็นหน้าที่ของพระศิวะ หรือพระอิศวรที่จะต้องทำลายโลก เพื่อให้ชีวามันที่ยังไม่ หลุดพ้นเหล่านี้ได้พักผ่อน

เมื่อโลกถูกทำลาย ชีวามันจะสลับสไลไปชั่วคราว ไม่ต้องเวียนว่ายตายเกิด ครั้นถึงเวลาอันสมควร พระพรหมก็จะสร้างโลกขึ้นมาใหม่ ชีวามันที่สลับสไลไปชั่วคราวก็จะได้ร่างใหม่ ซึ่งจะเป็นอะไรนั้นขึ้นอยู่กับกรรมที่ทำไว้ในสมัยที่เวียนว่ายตายเกิดอยู่ในโลกเก่า เช่น เป็นกษัตริย์ พราหมณ์ แพศย์ จัณฑาล เป็นต้น

^๖ ปัญญา นามสง่า, ศาสนาทั่วไป, หน้า ๓๔๒-๓๔๕.

ศาสนาคริสต์สอนว่า พระยะโฮวาห์ทรงสร้างโลกและสรรพสิ่งจากความว่างเปล่า คือ มิได้สร้างจากสิ่งที่เห็นได้หรือจากวัตถุใดๆ พระองค์ทรงสร้างด้วยพระคำรัส ด้วยฤทธิ์อำนาจของพระองค์ มีกล่าวไว้ในพระคัมภีร์อย่างชัดเจนว่า สรรพสิ่งทั้งปวงรวมทั้งโลกและมนุษย์ เกิดจากการสร้างของพระเจ้าทั้งสิ้น ในคัมภีร์ได้กล่าวถึงการสร้างของพระองค์ตามลำดับดังนี้

วันที่ ๑ ทรงสร้างขอบเขตของโลก บันดาลให้มีกลางวันและกลางคืน

วันที่ ๒ ทรงสร้างท้องฟ้า

วันที่ ๓ ทรงสร้างแผ่นดิน ทะเล แล้วบันดาลให้เกิดพืชบนแผ่นดิน

วันที่ ๔ ทรงให้มีดวงสว่างเพื่อแยกกลางวันกับกลางคืน และเป็นเครื่องหมายบอกฤดู วันเดือน ปี (ดวงอาทิตย์ ดวงจันทร์ และดวงดาวต่างๆ)

วันที่ ๕ ทรงสร้างสัตว์ในทะเลและสัตว์ในอากาศ

วันที่ ๖ ทรงสร้างสัตว์บนแผ่นดินตามชนิดของมัน แล้วทรงสร้างมนุษย์ชายหญิงให้เป็นเจ้าของสิ่งต่างๆ เหล่านี้

วันที่ ๗ เป็นวันบริสุทธิ์ ที่ทรงหยุดพักจากการงานทั้งสิ้น

ในศาสนาユดา ยกล่าวว่า วันแรกที่พระเจ้าเริ่มสร้างโลกเป็นวันอาทิตย์ วันหยุดสร้างสิ่งทั้งปวงจึงเป็นวันเสาร์ แต่ในศาสนาคริสต์ พระเจ้าเริ่มสร้างโลกตั้งแต่วันจันทร์ เพราะฉะนั้นวันหยุดจึงเป็นวันอาทิตย์

พระเจ้าทรงสร้างสรรพสิ่งเสร็จในเวลา ๖ วันเท่านั้น ทั้งนี้เพราะการสร้างโลกมิได้เป็นสิ่งที่ยากลำบาก สำหรับพระองค์เพียงแต่พระองค์ประสงค์จะให้มิอะไรมีเกิดขึ้น สิ่งนั้นก็เกิดขึ้นทันที

เมื่อพระเจ้าสร้างโลกแล้ว ทรงคอยดูแลโลก จึงทรงประทับอยู่ทุกหนแห่ง แต่โลกก็ไม่ใช้พระองค์ เนื่องจากผู้สร้างทรงเป็นจริง โลกนี้จึงเป็นจริงด้วย แต่ก็ไม่จริงแท้ มีอยู่ชั่วคราว สักวันหนึ่งจะถูกทำลาย แต่จะเป็นเมื่อไรไม่มีใครทราบ นอกจากพระเจ้าเท่านั้น

ศาสนาอิสลาม สอนว่า พระอัลเลาะห์ทรงสร้างโลกและสรรพสิ่ง ในคัมภีร์อัลกุรอานกล่าวว่า พระอัลเลาะห์ทรงสร้างท้องฟ้า แล้วทรงบันดาลให้มีกลางวันกลางคืน สร้างพืชพันธุ์ และสรรพสิ่งต่างๆ อันมีอยู่ระหว่างสวรรค์กับพื้นดินนั้น ได้แก่ ต้นไม้ ภูเขา ลำน้ำและทุ่งหญ้า สรรพสิ่งและสรรพสัตว์ และ สร้างมนุษย์ให้เป็นใหญ่ในสิ่งเหล่านั้น รวมเวลาทั้งหมด ๖ วัน

ในนิกายซุนนี มีคัมภีร์มิสคาต ซึ่งเป็นอรรถกถาของคัมภีร์อัลกุรอาน บอกถึงรายละเอียดการสร้างโลกเพิ่มเติมว่า วันเสาร์ ทรงสร้างแผ่นดิน วันอาทิตย์ ทรงสร้างภูเขาวันจันทร์ ทรงสร้างต้นไม้ วันอังคาร ทรงสร้างสิ่งที่ไม่ดีทั้งหลาย วันพุธ ทรงสร้างสิ่งที่ดีทั้งปวง วันพฤหัสบดี ทรงสร้างสัตว์อื่นๆ วันศุกร์ ทรงสร้างมนุษย์คนแรก แล้วทรงหยุดสร้าง ด้วยเหตุนี้ทางศาสนาอิสลามจึงถือว่า วันศุกร์เป็นวันพระ

พระอัลเลาะห์ทรงเป็นอมตะ ดำรงอยู่ตลอดกาล แต่สิ่งที่พระองค์สร้างขึ้นนั้นดำรงอยู่เพียงชั่วคราว สักวันหนึ่งพระอัลเลาะห์จะทรงทำลาย ส่วนจะเป็นเมื่อไรนั้น พระอัลเลาะห์เท่านั้นที่ทรงทราบ โลกแม้จะยังไม่ถูกทำลาย ก็ต้องขึ้นอยู่กับพระเจ้าตลอดเวลา จะไม่มีอะไรบังเกิดขึ้นได้เลย ถ้าไม่ใช่ความประสงค์ของพระองค์

การแบ่งยุคในการอธิบายเรื่องโลก และจักรวาล

มนุษย์เกิดขึ้นมาพร้อมกับความไม่รู้ที่ห่อหุ้มอยู่ในจิตใจ มนุษย์ทุกยุคทุกสมัยพยายามแสวงหา ความรู้ในเรื่องต่างๆ ที่เกิดขึ้นในโลกใบนี้ให้กับตัวเอง เรื่องการกำเนิดของโลกและจักรวาล นับว่าเป็นเรื่อง น่าสนใจเรื่องหนึ่ง ที่มีผู้พยายามอธิบายปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นของโลกและจักรวาลในลักษณะที่แตกต่างกันไป สำหรับเนื้อหาในส่วนนี้จะนำเสนอ ยุคในการอธิบายเรื่องโลกและจักรวาล ที่มีนักปรัชญาได้จัดแบ่งไว้ เพื่อให้ทราบว่า มีการจัดแบ่งยุคกันอย่างไร และพระพุทธศาสนาจัดอยู่ในยุคใด

นักปรัชญาชาวฝรั่งเศสชื่อ ออกุสต์ กอมต์ (August Comte) บิดาแห่งวิชาสังคมวิทยา ได้แบ่งช่วงพัฒนาการของคำอธิบายปรากฏการณ์ของโลกและจักรวาลออกเป็น ๓ ยุค คือ

๑. ยุคเทววิทยา (Theological Stage) เป็นยุคแรกที่นักศาสนายอธิบายการกำเนิดปรากฏการณ์ ของโลกและมนุษย์โดยเน้นว่า พระเจ้าเป็นผู้สร้างโลก คำสอนศาสนาเหล่านี้มีอิทธิพลมากในยุคนี้ ดังเช่น ศาสนาพราหมณ์ในสมัยของพระพุทธเจ้าสอนว่า พระพรหมสร้างโลก หรือหลายๆ ศาสนาดั้งที่กล่าวมา แล้วข้างต้นก็จัดอยู่ในยุคเทวนิยม

๒. ยุคอภิปรัชญา (Metaphysical stage) เป็นยุคที่นักปรัชญาให้คำอธิบายเรื่องกำเนิดและปรากฏการณ์ของโลกและมนุษย์ โดยกล่าวถึงว่า สรรพสิ่งเกิดจากกฎธรรมชาติ แต่กฎเหล่านั้นเป็น นามธรรม ที่รู้ได้ด้วยการคาดคิดตามหลักตรรกศาสตร์ ในยุคนี้ปรัชญามีอิทธิพลต่อความเชื่อของมนุษย์ แม้แต่ศาสนาก็พยายามผูกมิตรกับปรัชญา ดังที่ศาสนาคริสต์ได้นำเอาปรัชญาของพลาโตและอริสโตเติล มาช่วยอธิบายตีความคัมภีร์ไบเบิล พระพุทธศาสนาในอินเดียได้พัฒนาไปเป็นสำนักพุทธปรัชญาทั้ง ฝ่ายเถรวาทและมหายาน

๓. ยุควิทยาศาสตร์ (Scientific Stage) เป็นยุคที่นักวิทยาศาสตร์ให้คำอธิบายเรื่องการกำเนิด และปรากฏการณ์ของโลกและมนุษย์ โดยการกล่าวอ้างข้อมูลในเชิงรูปธรรมที่ได้มาจากการสังเกต และ พิสูจน์ทดลอง ยุคนี้เริ่มต้นเมื่อ ๔๐๐ ปีที่แล้ว และสืบต่อเรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน อันที่จริงวิทยาศาสตร์ได้เจริญ

เติบโตภายใต้ร่มเงาของปรัชญาซึ่งกินเวลานานเป็นกว่าพันปี นักปรัชญา เช่น อริสโตเติล เดมอคริตัส ต่างก็พูดเรื่อง วิทยาศาสตร์ที่พวกเขาเรียกว่า ปรัชญาธรรมชาติ แม้นักปรัชญาจะพูดเรื่อง

วิทยาศาสตร์ไว้อย่างมีระบบ แต่ทว่าปรัชญาธรรมชาติของพวกเขา ก็ยังไม่เป็นวิทยาศาสตร์ เพราะยังเป็นเพียงทฤษฎีที่ขาดการสนับสนุนด้วยการสังเกตและพิสูจน์ทดลอง^๗

การอธิบายเรื่องโลกและจักรวาลทั้ง ๓ ยุคนั้น ปัจจุบันเรากำลังอยู่ในโลกยุควิทยาศาสตร์ ที่อาศัยการสังเกต และการทดลองเพื่อหาคำตอบจากธรรมชาติออกมาเป็นรูปธรรม ทำให้คำพูดของนักวิทยาศาสตร์มีความน่าเชื่อถือมากกว่ายุคใดๆ ส่วนพระพุทธรศาสนาแม้จะถูกจัดอยู่ในยุคของปรัชญา ที่อยู่ท่ามกลางนักปรัชญาที่เกิดขึ้นมากมาย แต่พระพุทธรศาสนาก็มีจุดยืนที่เด่นชัดของตัวเอง โดยเฉพาะคำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้านั้น มีเหตุผลเข้ากับหลักการทางวิทยาศาสตร์ และสามารถพิสูจน์หาคำตอบ ในสิ่งที่พระองค์ตรัสได้อีกด้วย ถ้าจะว่าไปแล้วพระพุทธรศาสนา น่าจะเป็นศาสนาที่จัดอยู่นอกเหนือยุคใดๆ หรือจัดอยู่ในยุคแห่งความจริงตลอดกาล ที่รอการพิสูจน์มากกว่า

๒.๓ แนวคิดกำเนิดโลกในทรรศนะพระพุทธรศาสนาเถรวาท

๒.๓.๑ ความเชื่อของมนุษย์เกี่ยวกับเรื่องกำเนิดโลก

มีคำสอนหลากหลายเกี่ยวกับกำเนิดโลกของศาสนาต่าง ๆ ทั้งเป็นศาสนาประเภทเทวนิยม และ อเทวนิยม ไม่ว่าจะเป็นศาสนาของชาวอียิปต์โบราณก็ดี ชาวสุเมเรียนและชาวบาบิโลนก็ดี คือ ตั้งแต่กว่า ๕,๐๐๐ ปีก่อน เรื่อยมาจนถึง พราหมณ์ คริสต์ อิสลาม หรือแม้กระทั่ง ศาสนาชินโตของชาวญี่ปุ่น ต่างก็มีคำสอนว่า สิ่งต่างๆ ที่เกิดขึ้นบนโลกนี้ล้วนเป็นฝีมือเทพเจ้าสร้างขึ้น หรือพระเจ้าในศาสนาของตนเป็นผู้บันดาลให้เกิดขึ้นทั้งสิ้น ไม่ว่าจะเป็น ดวงอาทิตย์ ดวงจันทร์ ดวงดาว โลก มนุษย์ และสรรพสิ่งทั้งปวง ล้วนเป็นผลงานของพระเจ้าทั้งสิ้น ซึ่งแต่ละศาสนาก็มีการบันทึกเรื่องราวต่างๆ ที่พระเจ้าสร้างขึ้นมา ไว้ในคัมภีร์ศาสนาของตน ซึ่งมีรายละเอียดแตกต่างกันไป ส่วนศาสนาพุทธรเถรวาทของเรา พระพุทธรองค์ก็ได้ตรัสเรื่องนี้ไว้ในคัมภีร์พระไตรปิฎกเช่นกัน

ปัจจุบัน แม้โลกจะเปลี่ยนแปลงไปจากในอดีตมาก มีเทคโนโลยีและเครื่องมือทางวิทยาศาสตร์ต่างๆ เกิดขึ้นมากมาย เรียกว่า แทบจะเกิดขึ้นทุกๆ ชั่วโมงเลยทีเดียว และมนุษย์ก็ได้ใช้สิ่งเหล่านี้เป็นอุปกรณ์ในการค้นหาคำตอบ เพื่อพิสูจน์หาความจริง แม้มีความขัดแย้งกับคำสอนที่ตนเคยได้ยิน หรือได้รับการเล่าเรียนมา หรือว่าจะเป็นเพราะต้องการที่จะหาข้อพิสูจน์มายืนยันความเชื่อของตนทั้งหลายเหล่านั้นก็ไม่ทราบได้ แล้วก็ได้ตั้งข้อสันนิษฐานไปตามความคิดต่างๆ นานา ประการ ว่าโลกและจักรวาลของเรา เกิดจากขบวนการระเบิดตัวของวัตถุที่มีมวลมหาศาล ที่นักวิทยาศาสตร์เรียกว่า Big Bang และนักวิทยาศาสตร์บางกลุ่มเชื่อว่า มนุษย์เกิดมาจากลิง โดยอาศัยสิ่ง ต่างๆ เป็น

^๗ ดร.ประพัฒน์ ศรีภูถกิจ, ศาสนาทั่วไป, (พิษณุโลก : บริษัทโฟกัส ปริ้นต์ติ้งจำกัด, ๒๕๕๔), หน้า ๔๖๐-๔๖๒.

เครื่องสนับสนุนเพื่อให้ข้อคิดเห็นของตนนั้นน่าเชื่อถือและดูมีเหตุมีผลยิ่งขึ้น แต่ก็ยังมีผู้เสนอแนวคิดใหม่ ๆ มาหักล้างแนวคิดเดิม ไปเรื่อยๆ โดยไม่มีที่สิ้นสุด

ตามทฤษฎีบิ๊กแบง (Big Bang Theory) ซึ่งคนทั่วโลกถือว่าเป็นทฤษฎีที่ให้คำตอบได้ชัดเจนและถูกต้องที่สุดเกี่ยวข้องกับกำเนิดโลกหรือจักรวาล ล่าสุดนี้นักวิทยาศาสตร์ค้นพบว่า จักรวาลของเราขณะนี้กำลังขยายตัวออกไปเรื่อยๆ ไม่มีที่สิ้นสุด สร้างความประหลาดใจว่า แรงอะไรที่ทำให้ดวงดาวและดาราจักรต่างๆ เคลื่อนที่ขยายหนีออกจากกัน ทฤษฎีบิ๊กแบงให้คำตอบว่า จักรวาลของเราเกิดจากความไม่มีอะไรเลย จักรวาลกำเนิดจากการระเบิดในจุดเดียว และ ปริมาตรที่เป็นศูนย์ โดยเมื่อประมาณ ๑๔,๐๐๐ ล้านปีก่อนหน้านี้ไม่มีจักรวาล ไม่มีแม้แต่ ความว่าง (อนันตอวกาศ) ไม่มีเวลา มีเพียงจุดเดียวคือพลังงานที่อัดรวมกันแน่นและมีความกดดันมหาศาลจนขาดความเสถียร แล้วเกิดระเบิดขึ้นครั้ง

จากการระเบิดครั้งนั้น ทำให้พลังงานส่วนหนึ่งเปลี่ยนเป็นเนื้อสารและถูกอัดให้กระจายออกจากรวมกัน มีวิวัฒนาการกลายเป็นดาราจักร ระบบสุริยะ โลก ดวงจันทร์ มนุษย์ และสิ่งมีชีวิตต่าง ๆ ในทางกลับกัน เนื้อสารวัตถุต่างๆ ที่เราเห็นทุกวันนี้ ก็สามารถเปลี่ยนกลับไปเป็นพลังงานได้เช่นกัน^๕

ถ้าเราสังเกตดูตามทฤษฎีนี้ จะเห็นว่า มีความสอดคล้องกับทฤษฎีที่พระพุทธเจ้าตรัสที่ตรัสว่า “โลกตอนแรก ไม่มีอะไรเลย เป็นของว่างเปล่า มีแต่น้ำและความมืด”^๖

มีนักปรัชญาระบบอื่น ๆ ของอินเดียได้ยืนยันว่า สรรพสิ่งเกิดจากการรวมตัวของธาตุสี่ แต่นักปราชญ์อินเดียส่วนมากมีความเชื่อว่า โลกและสิ่งต่างๆ ในโลกประกอบขึ้นด้วยธาตุ ๕ อย่าง คือ ธาตุดิน (earth) ธาตุน้ำ (water) ธาตุไฟ (fire) ธาตุลม (air) และอากาศธาตุ (ether) แต่นักปราชญ์ฝ่ายจรวาก กล่าวยืนยันว่า โลกและสิ่งต่างๆ ในโลกประกอบขึ้นด้วยธาตุเพียง ๔ เท่านั้น คือ ธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุลม ธาตุไฟ โดยไม่ยอมรับการมีอยู่ของอากาศธาตุ เพราะถือว่า อากาศเรารู้ด้วยประสาทสัมผัสไม่ได้ รู้ได้ด้วยการอนุมานเพียงอย่างเดียว

ปรัชญาจรวากถือว่า โลกและทุกสิ่งในโลกเกิดขึ้นด้วยการที่ธาตุทั้ง ๔ ประชุมกัน เมื่อธาตุทั้ง ๔ มารวมกันอย่างถูกส่วนก็เกิดพีชมนุษย์ และสัตว์ขึ้น ธาตุทั้ง ๔ เป็นสิ่งเที่ยงแท้และดำรงอยู่ชั่วนิรันดร์ แต่สิ่งซึ่งเกิดขึ้นจากการรวมตัวของธาตุทั้ง ๔ นั้นไม่เที่ยง มีการเกิดขึ้น เปลี่ยนแปรและเสื่อม

^๕ ทันทแพทย์ สม สุจิรา, *ไอน์สไตน์พบ พระพุทธเจ้าเห็น*, พิมพ์ครั้งที่ ๓๔, (กรุงเทพฯ : อมรินทร์, ๒๕๕๑), หน้า ๓๑.

^๖ ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๘/๒๘.

สลายไปในที่สุด ความตายของมนุษย์ สัตว์และพืชเกิดขึ้นจากการที่ธาตุทั้ง ๔ แยกตัวออกจากกันนั่นเอง^{๑๐}

แม้จะมีผู้พยายามเสนอทฤษฎีต่างๆ คนแล้วคนเล่า รวมทั้งพยายามพิสูจน์ด้วยวิธีการต่างๆ ครั้งแล้วครั้งเล่า แต่เราก็ยังไม่ทราบอยู่นั่นเองว่า สิ่งต่างๆ ที่มนุษย์สงสัยและมีการโต้แย้งกันมา ยาวนานไม่มีที่สิ้นสุดนี้ มีคำตอบที่ถูกต้องอยู่ตรงไหน มีข้อสรุปที่ชัดเจนเช่นว่าอย่างไร ในเมื่อเราต่างก็กำลังแสวงหาคำตอบด้วยกันทุกคน ก็อยากจะเสนอแนวคิดเรื่องการกำเนิดขึ้นของโลก จักรวาล มนุษย์ และสรรพสิ่ง อีกที่คนหนึ่งให้ศึกษาพิจารณาดู ตามคำสอนที่มีปรากฏในพระไตรปิฎก ซึ่งเป็นคัมภีร์ของศาสนาพุทธฝ่ายเถรวาท และเป็นคำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าที่ทรงแสดงมาแล้วโดยพระองค์เองกว่า ๒,๕๐๐ ปี ก่อนนี้

ศาสนาพุทธเถรวาท เป็นศาสนาประเภทอเทวนิยม (Atheism) จึงปฏิเสธเรื่องพระเจ้าสร้างโลก ปฏิเสธลัทธิที่มีพระเจ้าสร้าง ลัทธิที่แสดงถึงกำเนิดและความเป็นไปของโลกในรูปแบบของการดลบันดาลโดยอำนาจเหนือธรรมชาติทุกระบบ ศาสนาพุทธเถรวาท เห็นว่า สิ่งต่างๆ เกิดขึ้นได้ เพราะการประชุมของเหตุปัจจัย ดังที่พุทธโฆสจารย์ กล่าวไว้ว่า “แท้จริง ประวัติศาสตร์นี้ ไม่มีใครสร้างสสาร ไม่ว่าจะเทพเจ้าหรือพระพรหมก็ตาม ธรรมล้วนดำเนินไป เพราะการประชุมเข้าของเหตุปัจจัย”^{๑๑}

ศาสนาพุทธเถรวาทถือว่า โลกทางกายภาพมีองค์ประกอบหลักๆ คือ ธาตุทั้ง ๔ ได้แก่ ดิน น้ำ ลม ไฟ เกาะกลุ่มกันอย่างสมส่วน รวมตัวกันแน่น เนื่องจากการรวมตัวของสสารหรือวัตถุธาตุที่ไม่มีอำนาจสิ่งใดเป็นตัวกำหนดหรือเป็นผู้สร้าง การรวมตัวของวัตถุต่างๆ นั้น เป็นไปตามกฎธรรมชาติ ดังนั้น เมื่อมีผู้ทูลถามพระพุทธเจ้า ถึงเรื่องความเกิดขึ้นของโลก พระองค์มักจะตรัสตอบว่า “โลกเกิดขึ้น ตั้งอยู่ และดับไป เพราะอาศัยอายตนะภายในกับอายตนะภายนอกกระทบเข้ากันแล้วเกิด ความรับรู้เท่านั้นดังที่ตรัสว่า “สมิทธิ จักขุ รูป จักขุวิญญาน ธรรมที่จะพึงรู้แจ้งด้วยจักขุวิญญาน มีอยู่ ณ ที่ใดโลกหรือ บัญญัติว่าโลก มีอยู่ ณ ที่นั้น....”^{๑๒}

เมื่อพระพุทธองค์ตรัสตอบปัญหาที่เกี่ยวกับเรื่องกำเนิดโลกแต่ละครั้ง พระพุทธองค์ก็ทรงตรัสเพียงเท่านั้น แล้วก็ทรงตรัสถึงเรื่องการเกิดขึ้นและการดับไปของโลก ซึ่งมักจะตรัสไปในกระแสธรรมแห่งปฏิจกสมุปบาท โดยมุ่งแสดงแต่เรื่องโลกภายในเท่านั้น อย่างเช่นตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย เราจะแสดงความเกิดและความดับแห่งโลก เธอทั้งหลายจงฟัง ก็ความเกิดแห่ง โลกเป็นไฉน ความเกิดแห่งโลกนั้น คืออาศัยจักขุและรูป เกิดจักขุวิญญานรวมธรรม ๓ ประการเป็นผัสสะ เพราะผัสสะเป็นปัจจัย จึงเกิดเวทนา เพราะเวทนาเป็นปัจจัย จึงเกิดตัณหา...นี่แหละเป็นความเกิดแห่งโลก ภิกษุ

^{๑๐} สุนทร ฌ รังษี, **ปรัชญาอินเดียประวัติและลัทธิ**, (กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๕), หน้า ๗๐.

^{๑๑} ดูรายละเอียดใน ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๙-๔๔/๒๘-๓๒, วิสุทธิ. (ไทย) ๓/๒๒๗.

^{๑๒} ส.สพ. (ไทย) ๑๘/๖๘/๓๗.

ทั้งหลาย ก็ความดับแห่งโลกเป็นไฉน ความดับแห่งโลกนั้นคือ อาศัยจักขุและรูปเกิดจักขุวิญญาณรวมธรรม ๓ ประการเป็นผัสสะ เพราะผัสสะเป็นปัจจัย จึงเกิดเวทนา เพราะเวทนาเป็นปัจจัย จึงเกิดตัณหา เพราะตัณหาดับโดยสํารอกไม่เหลืออุปาทานจึงดับ....ภิกษุทั้งหลายนี้แล เป็นการดับแห่งโลก”^{๑๓}

จากพุทธดำรัสข้างต้นนี้ แสดงให้เห็นว่าพระองค์ทรงต้องการให้มนุษย์หันมาสนใจเรื่องภายในของตัวเอง ไม่ควรคิดฟุ้งซ่านถึงปัญหาเรื่องโลกภายนอก อย่างไรก็ตาม เมื่อมีผู้ทูลถามเรื่องโลกเช่นนี้ พระพุทธเจ้าก็ไม่ทรงพยากรณ์ โดยถือว่า เป็นอภัยกตปัญหา แต่เมื่อมีการสนทนาเรื่องโลก ไม่ว่าจะ เป็นโลกภายนอกหรือโลกภายใน พระพุทธเจ้าตรัสสรุปเรื่องโลกไว้ว่า “ให้มองเฉพาะตนเอง ไม่ควรมองนอกตัวตน โลกเกิดดับที่ตัวเรานี้แหละ อาวุโส เราบัญญัติโลก ความเกิดแห่งโลก ความดับแห่งโลก และข้อปฏิบัติให้ถึงความดับแห่งโลก ในร่างกายอันยาวประมาณวาหนึ่ง ซึ่งมีสัญญาและใจนี้แหละ”^{๑๔}

พระพุทธเจ้าสอนให้ เราสนใจเรื่องโลกภายในมากกว่าโลกภายนอก เพราะโลกภายนอกเป็นเรื่องของโลกมายาสำหรับหลอกมนุษย์ จากประสาทสัมผัสทั้ง ๕ ไม่รู้จักจบสิ้น ฉะนั้นเรื่องโลกจึงจัดเป็นอภัยกตปัญหาที่พระองค์ไม่ทรงแสดง

ส่วนใหญ่มักจะถือว่า พระพุทธเจ้าไม่ทรงตรัสสอนเรื่องนี้ โดยถือว่าเป็นเรื่องไม่สำคัญ และวิจารณ์ว่าคำสอนเรื่องนี้ของศาสนาพราหมณ์ไม่ถูกต้อง แต่ก็บอกว่า พระพุทธเจ้าได้ทรงตรัสถึงวิวัฒนาการของโลกไว้ใน อัคคัญญสูตร ซึ่งเป็นสูตรสำคัญสูตรหนึ่งในคัมภีร์นิกาย กล่าวโดยใจความย่อๆ เบื้องต้นได้ดังนี้

เนื้อหาตอนแรก พระพุทธเจ้าได้ตรัสแสดงถึง กำเนิดของโลกและจักรวาล แต่มีใช้กล่าวถึงจุดกำเนิดของโลกและจักรวาล เพียงกล่าวไว้ว่าเมื่อโลกได้เสื่อมไป และได้เจริญขึ้นมาใหม่อีกครั้งหนึ่งก็มีสัตว์ชั้นอาภัสสรพรหมมาเกิด ซึ่งก็เป็นมนุษย์จากโลกเก่าที่เสื่อมไปในอดีตนั่นเอง แต่อย่างไรก็ตามเราก็ได้ทราบสาระเกี่ยวกับความเป็นมาของโลกตามธรรมชาติของพระสูตรนี้ได้บ้าง

พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้ในสมัยปฐมกาล โลกและจักรวาลทั้งสิ้นเต็มไปด้วยน้ำ มีตมมมองไม่เห็นอะไร ยังไม่มีดวงอาทิตย์ ดวงจันทร์ และดวงดาวต่าง ๆ ตลอดจนกลางวัน กลางคืน ฤดู วัน เดือน ปี ก็ยังไม่เกิดขึ้น เพศหญิงเพศชายยังไม่ปรากฏ สิ่งมีชีวิตทั้งหลายเรียกว่า “สัตว์” ทั้งสิ้น

พระพุทธองค์ไม่ได้ตรัสไว้อย่างชัดเจนว่า กำเนิดแรกของโลกและจักรวาลมาจากไหน แต่ตรัสถึงการเกิด การสลายตัวของโลกมีการรวมตัวกัน มีการสลายตัววนเวียนกลับไป สมัยเมื่อโลก

^{๑๓} ส.สพ. (ไทย) ๑๘/๑๐๗/๘๒.

^{๑๔} อง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๔๕/๕๔.

หมุนเวียนกลับไปสู่ความพินาศ สัตว์ทั้งหลายไปเกิดในชั้นอภัสสรพรหมกันโดยมาก เมื่อโลกหมุนกลับ หมายถึง การเกิดใหม่ภายหลังความพินาศคือกลับมาสู่ความเจริญ สัตว์เหล่านั้นก็มาจุติในโลกนี้

คัมภีร์ อังคุตตรนิกาย ติกนิบาตร จากการค้นคว้าได้พบว่า พระพุทธองค์ทรงตรัสกับอานนท์ ว่า “นี่เรียกโลกธาตุอย่างเล็กพันจักรวาล(สหัสสิโลกธาตุ)^{๑๕} โลกคุณด้วยส่วนพันแห่ง โลกธาตุอย่างเล็ก ซึ่งมีพันจักรวาลนั้น นี้เรียกว่าโลกธาตุอย่างกลาง มีล้านจักรวาล โลกคุณด้วยส่วนพันแห่งโลกธาตุอย่างกลาง^{๑๖} มีล้านจักรวาลนั้น นี้เรียกว่าโลกธาตุอย่างใหญ่^{๑๗} มีประมาณแสนโกฏิจักรวาล”^{๑๘}

และข้อความต่อมากล่าวไว้อีกว่า “พระผู้มีพระภาคตรัสว่า อานนท์ ถ้าเช่นนั้น เธอจงฟัง จงใส่ใจให้ดี เราจักกล่าว” ท่านพระอานนท์ทูลรับสนองพระดำรัสแล้ว พระผู้มีพระภาคจึงได้ตรัสเรื่อง นี้ว่า

อานนท์ สหัสสิโลกธาตุเท่าโอกาส ที่ดวงจันทร์และดวงอาทิตย์ โคจรส่องทิศทั้งหลายให้ สว่างรุ่งโรจน์ ในสหัสสิโลกธาตุนั้น มีดวงจันทร์ ๑,๐๐๐ ดวง มีดวงอาทิตย์ ๑,๐๐๐ ดวง มีขุนเขาสิเนรุ ๑,๐๐๐ ลูก มีชมพูทวีป ๑,๐๐๐ มีอปรโคยานทวีป ๑,๐๐๐ มีอุตตรกุรุทวีป ๑,๐๐๐ มีปุพพวิเทหทวีป ๑,๐๐๐ มีมหาสมุทร ๔,๐๐๐ มีท้าวมหาราช ๔,๐๐๐^{๑๙} มีเทวโลกชั้นจาตุมหาราช ๑,๐๐๐ มีเทวโลก ชั้นดาวดึงส์ ๑,๐๐๐ มีเทวโลกชั้นยามา ๑,๐๐๐ มีเทวโลกชั้นดุสิต ๑,๐๐๐ มีเทวโลกชั้นนิมมานรดี ๑,๐๐๐ มีเทวโลกชั้นปรนิมมิตวสวัตดี ๑,๐๐๐ มีพรหมโลก ๑,๐๐๐ นี้เรียกว่า สหัสสิโลกธาตุขนาด เล็ก โลก ๑,๐๐๐ คุณด้วยโลกธาตุขนาดเล็กล้วนนี้ นี้เรียกว่า สหัสสิโลกธาตุขนาดกลาง โลก ๑,๐๐๐ คุณ ด้วยสหัสสิโลกธาตุขนาดกลางนั้น นี้เรียกว่า สหัสสิโลกธาตุขนาดใหญ่

อานนท์ ตถาคตเมื่อมุ่งหมายฟังใช้เสียงประกาศให้สหัสสิโลกธาตุขนาดใหญ่รู้เรื่องได้ หรือใช้ เสียงประกาศให้รู้เรื่องได้เท่าที่มุ่งหมาย พระอานนท์ทูลถามว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระผู้มีพระ ภาคฟังใช้พระสุรเสียงประกาศให้สหัสสิโลกธาตุขนาดใหญ่รู้เรื่องได้หรือใช้พระสุรเสียงประกาศให้รู้ เรื่องได้เท่าที่มุ่งหมาย อย่างไร”

^{๑๕} สหัสสิโลกธาตุขนาดเล็ก หมายถึง โลกธาตุที่มี ๑,๐๐๐ จักรวาล อ้างใน อัง.ติก.อ. (บาลี) ๒/๘๑/ ๒๓๔.

^{๑๖} สหัสสิโลกธาตุขนาดกลาง หมายถึง โลกธาตุที่มี ๑,๐๐๐,๐๐๐ จักรวาล อ้างใน อัง.ติก.อ. ๒/๘๑/ ๒๓๔.

^{๑๗} สหัสสิโลกธาตุขนาดใหญ่ หมายถึงโลกธาตุที่มี ๑๐๐,๐๐๐ โกฏิจักรวาล อ้างใน อัง.ติก.อ. ๒/๘๑/ ๒๓๔.

^{๑๘} อัง.ติก. (ไทย) ๒๐/๘๑/๓๐๕-๓๐๖.

^{๑๙} มีท้าวมหาราช ๔,๐๐๐ ในที่นี้หมายถึง ในโลกธาตุที่มี ๑,๐๐๐ จักรวาลนั้น แต่ละจักรวาลมีท้าว มหาราชอยู่ ๔ องค์ อ้างใน อัง.ติก.อ. ๒/๘๑/๒๓๔.

พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า “อานนท์ พระตถาคตในโลกนี้พึงแผ่รัศมีไปทั่วสหัสสี่โลกธาตุขนาดใหญ่ได้ เมื่อใด หมู่สัตว์พึงจำแสงสว่างนั้นได้ เมื่อนั้น พระตถาคตพึงเปล่งพระสุรเสียงให้สัตว์เหล่านั้นได้ยิน อานนท์ พระตถาคตพึงใช้พระสุรเสียงประกาศให้สหัสสี่โลกธาตุขนาดใหญ่รู้เรื่องได้หรือ ใช้พระสุรเสียงประกาศให้รู้เรื่องได้เท่าที่มุ่งหมายอย่างนี้แล”

เมื่อพระผู้มีพระภาคตรัสอย่างนี้แล้ว ท่านพระอานนท์จึงได้กราบทูลคำนี้ว่า “เป็นลาภของข้าพระองค์หนอ เป็นโชคของข้าพระองค์หนอที่ข้าพระองค์มีพระศาสดาผู้ทรงมีฤทธิ์อย่างนี้ มีอานุภาพอย่างนี้”^{๒๐}

จะเห็นได้ว่า จักรวาลหนึ่งมีกำหนดเท่ากับที่ดวงจันทร์ ดวงอาทิตย์โคจร ทั่วทิศสว่างไสว รุ่งโรจน์ ในโลก มีพันจักรวาลนั้น มีดวงจันทร์พันดวง มีดวงอาทิตย์พันดวง มีขุนเขาสิเนรุพันหนึ่ง มีชมพูทวีปพันหนึ่ง มีอปรโคยานทวีปพันหนึ่ง มีอุตตรกุรุทวีปพันหนึ่ง มีบุพพวิเทหทวีปพันหนึ่ง มีมหาสมุทรสี่พัน มีท้าวมหาราชสี่พัน มีเทวโลกจตุรมาหาราชิกาพันหนึ่ง มีเทวโลกชั้นดาวดึงส์พันหนึ่ง มีเทวโลกชั้นยามาพันหนึ่ง มีเทวโลกชั้นดุสิตพันหนึ่ง มีเทวโลกชั้นนิมมานรดีพันหนึ่ง มีเทวโลกชั้นปรนิมมิตวสวัตตีพันหนึ่ง มีพรหมโลกพันหนึ่ง”

จึงเห็นได้ว่า พระพุทธองค์ตรัสว่าแสนโกฏิจักรวาลนั้นมีมากมาย ที่น่าสังเกต คือ ๑) คำว่า “โลกธาตุ” กับคำว่า “จักรวาล” มีความหมายต่างกัน โดยที่โลกกลับมีความหมายกว้างขวางกว่า (พระองค์ตรัสว่า โลกธาตุหนึ่งนั้นประกอบด้วยจักรวาลหลายจักรวาลรวมกันอย่างน้อยที่สุดพันจักรวาล) ๒) จักรวาลหนึ่งนั้น พระพุทธเจ้าทรงกำหนดเอาการโคจรของดวงอาทิตย์และดวงจันทร์เป็นเกณฑ์ ซึ่งแสดงให้เห็นว่า ในจักรวาลอื่นนั้นก็มีดวงจันทร์และดวงอาทิตย์เหมือนกัน

เนื้อความในคัมภีร์ยังกล่าวไว้ว่า โลกทั้งหมดไม่ใช่สิ่งที่ตั้งอยู่ถาวร แต่มีการเกิดขึ้นเปลี่ยนแปลง และแตกสลายไปในที่สุด แล้วก็มีการตั้งขึ้นใหม่อีก ส่วนอายุของโลกนั้นใช้ระยะเวลายาวนานมาก โดยกำหนดอายุเป็นกัปป์

๒.๓.๒ ความเชื่อเรื่องการกำเนิดโลก และมนุษย์

ในเรื่องการกำเนิดขึ้นของจักรวาล โลก และมนุษย์นั้น คิดว่าหลายท่านคงจะเคยได้ทราบหรือเคยศึกษามาบ้างแล้ว ทั้งนี้เป็นเพราะมีผู้ที่สนใจในเรื่องนี้อยู่เป็นจำนวนมาก รวมทั้งเป็นเรื่องที่อยู่ในความสนใจใคร่รู้ของมนุษย์มานับตั้งแต่ยุคโบราณ มนุษย์ต่างตั้งข้อสงสัยและพยายามแสวงหาคำตอบ เพื่อให้ทราบว่า จุดเริ่มต้นของสรรพสิ่งคืออะไร โลกเกิดขึ้นได้อย่างไร ตัวเรามาจากไหน ใครเป็นมนุษย์คนแรก จนกระทั่ง บัดนี้มนุษย์ก็ยังไม่รู้แน่ชัดถึงความเป็นจริงของคำตอบต่าง ๆ ที่ตนสงสัยมาช้านาน

^{๒๐} อัง.ติก. (ไทย) ๒๐/๒๑/๓๐๘.

ความเชื่อเรื่องกำเนิดโลก มีหลายคำสอนในหลายศาสนาที่เป็นศาสนาประเภท เทวนิยม ไม่ว่าจะเป็นศาสนาของชาวอียิปต์โบราณ ชาวซูเมเรียน และชาวบาบิโลนเมื่อกว่า ๕๐๐๐ ปีก่อน เรื่อยมากระทั่ง พราหมณ์ คริสต์ อิสลาม หรือแม้แต่ ศาสนาชินโตของชาวญี่ปุ่น ต่างก็มีคำสอนว่า สิ่งต่าง ๆ ที่ เกิดขึ้นนั้นเป็นเพราะเทพเจ้าหรือพระเจ้าในศาสนาของตนเป็นผู้บันดาลให้เกิดขึ้นหรือสร้างขึ้นทั้งสิ้น ไม่ว่าจะเป็น ดวงอาทิตย์ ดวงจันทร์ ดวงดาว โลก มนุษย์ และสรรพสิ่งทั้งปวงล้วนเป็น ผลงานของพระเจ้าทั้งสิ้น โดยแต่ละศาสนาก็มีบันทึกเรื่องราวที่พระเจ้าในศาสนาของตนสร้างสิ่งต่างๆ ไว้ในคัมภีร์ซึ่งมีรายละเอียดแตกต่างกันไป

จนกระทั่งปัจจุบัน แม้โลกจะเปลี่ยนแปลงไปจากในอดีตมาก มีเทคโนโลยีและวิทยาการต่างๆ เกิดขึ้นมากมาย เรียกว่าแทบจะทุกชั่วโมงเลยก็ว่าได้ และมนุษย์ก็ได้ใช้สิ่งเหล่านี้เป็นอุปกรณ์ในการค้นหาคำตอบ เพื่อพิสูจน์ความจริง จะเป็นเพราะด้วยไม่เห็นด้วยกับคำสอนที่ตนเคยได้ยินหรือได้รับการถ่ายทอดมา หรือว่าจะเป็นเพราะต้องการที่จะหาข้อพิสูจน์มายืนยันความเชื่อทั้งหลายเหล่านั้นก็ไม่ทราบได้ แล้วก็ตั้งข้อสันนิษฐานไปต่างๆ นา เป็นต้นว่า จักรวาล และโลก เกิดจากการระเบิดตัวของวัตถุที่มีมวลมหาศาลบ้าง มนุษย์เกิดมาจากลิงบ้าง โดยอาศัยสิ่งต่าง ๆ เป็นเครื่องสนับสนุนเพื่อต้องการให้ข้อคิดเห็นของตนนั้นน่าเชื่อถือ ดูมีเหตุมีผลเป็นหลักการ แต่แล้วก็มีผู้เสนอแนวคิดใหม่ๆ มาหักล้างแนวคิดเดิม เป็นเช่นนี้อย่างไม่ มีที่สิ้นสุด

แต่แม้จะมีผู้พยายามเสนอทฤษฎีต่าง ๆ คนแล้วคนเล่ารวมทั้งพยายามพิสูจน์ด้วยวิธีการต่างๆ ครั้งแล้วครั้งเล่า แต่เราก็กังไม่ทราบอยู่นั่นเองว่า สิ่งต่าง ๆ ที่มนุษย์สงสัยและโต้แย้งกันมายาวนาน ไม่มีที่สิ้นสุดนี้ มีคำตอบที่ถูกต้องอย่างไร มีข้อสรุปที่ชัดเจนเช่นไร ในเมื่อเราต่างก็กำลังแสวงหาคำตอบด้วยกันทุกท่าน ก็อยากจะเสนอแนวคิดเรื่องการกำเนิดขึ้นของจักรวาล โลก มนุษย์ และสรรพสิ่ง อีกทัศนะหนึ่งให้ศึกษาพิจารณาดู โดยแนวคิดนี้เป็นคำสอนที่มีปรากฏในพระไตรปิฎกซึ่งเป็นคัมภีร์ของชาวพุทธ และเป็นคำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าที่ทรงแสดงมากกว่า ๒๕๐๐ ปี ก่อน

๒.๓๓ ปฐมเหตุที่ทรงแสดงทรงตระหนักรู้เกี่ยวกับโลก : พระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ตรัสถึงเรื่องการกำเนิดจักรวาล โลก มนุษย์ และสิ่งต่าง ๆ ไว้ใน อัคคัญญสูตร^{๒๑} พระสูตรนี้ได้กล่าวถึงการบังเกิดขึ้นจักรวาล โลก มนุษย์ และสรรพสิ่งทั้งหลาย ตลอดจนความเปลี่ยนแปลงของสิ่งเหล่านี้

อัคคัญญสูตรที่พระพุทธองค์ทรงแสดงนี้ มิได้มีจุดมุ่งหมายที่จะกล่าวถึงการกำเนิดของโลกและมนุษย์ ตลอดจนสรรพสิ่งโดยตรง เพียงแต่พระพุทธเจ้าทรงแสดงแก่สามเณร ๒ รูป คือ วาเสฏฐสามเณรและภราทวาสสามเณร เพื่อจะบอกเหตุอันเป็นความเชื่อในเรื่องของวาระที่พวกเขาพรหมณ์ยึดถือต่อ ๆ กันมา เนื่องจากสามเณรทั้ง ๒ นั้นเกิดมาจากวาระของพรหมณ์ ซึ่งในยุคสมัยนั้นถือกัน

^{๒๑} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๖/๒๗.

ว่า วรรณะพราหมณ์เป็นวรรณะสูง จะเป็นรองก็เพียงวรรณะกษัตริย์เท่านั้น^{๒๒} แต่ทั้ง ๒ กลับเข้ามาบวชในพระพุทธศาสนาที่พวกพราหมณ์เรียกว่าเป็นสมณะโล้น จัดเป็นวรรณะที่เลวทราม เกิดจากเท้าของพราหม

พระศาสดาเมื่อทรงสดับเช่นนั้น จึงทรงชี้ให้เห็นถึงที่มาที่ไปแห่งการที่เกิดชื่อเรียกของวรรณะต่าง ๆ ขึ้นเพื่อให้สามเณรทั้ง ๒ นั้นทราบ โดยทรงหยิบยกเอาเรื่องตั้งแต่การที่จักรวาลยังกลายเป็นน้ำเรื่อยมา จนเกิดมีการสมมติชื่อของวรรณะต่าง ๆ ขึ้น แล้วทรงสรุปว่า การที่บุคคลใดบุคคลหนึ่งจะประเสริฐหรือเลวทราม ก็ด้วยการกำหนดจากธรรมและอธรรมที่เขาประพฤติเท่านั้น หาได้กำหนดจากสิ่งอื่นไม่ ถึงอย่างไรก็ตามแม้พระสูตรจะมีได้มุ่งหมายที่จะกล่าวถึงการบังเกิดขึ้นของโลกมนุษย์ และสรรพสิ่งโดยตรง แต่เนื้อหาของพระสูตรก็ทำให้เราทราบว่ามนุษย์ ตลอดจนสิ่งทั้งหลายทั้งปวง ที่เราต่างก็สงสัยและโต้เถียงกันมายาวนานนั้น มีจุดกำเนิดหรือที่มาอย่างไร

กำเนิดจักรวาล โลก มนุษย์ และสรรพสิ่ง

การกำเนิดขึ้นของจักรวาล โลก หรือมนุษย์ ตลอดจนสรรพสิ่งทั้งปวงนี้ เป็นคำสอนหรือความรู้ในพระพุทธศาสนาตามที่กล่าวมาแล้ว ดังนั้นอาจจะมึบางท่านที่เคยศึกษาแล้วอาจจะไม่เห็นด้วยหรือมีข้อขัดแย้งเกิดขึ้นในใจ ซึ่งก็ไม่ใช่สิ่งแปลกแต่อย่างใด ที่การที่ผู้หนึ่งผู้ใดจะรู้สึกปฏิเสธหรือต่อต้านในสิ่งที่ผิดไปจากสิ่งที่ตนเคยรู้เคยได้ยินมา หรือแม้กระทั่งผิดไปจากสิ่งที่ตนเชื่อมั่นหรือคาดหวัง ซึ่งพระพุทธองค์ก็ทรงทราบคืออยู่ว่าจะต้องมีผู้ที่ไม่เชื่อหรือไม่เห็นด้วยเป็นจำนวนมาก ซึ่งก็ไม่ใช่อุปสรรคเลย

พระพุทธศาสนาไม่ใช่ศาสนาที่บังคับให้ใคร ๆ เชื่อในคำสอน ไม่ได้ใส่ใจว่าผู้ใดจะศรัทธาหรือไม่แต่อย่างใด แต่พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาของผู้มีปัญญา เป็นศาสนาที่ว่าด้วยเหตุและผล และสิ่งที่พระพุทธองค์แสดงนั้นเป็นเพราะทรงเห็นประโยชน์ที่จะเกิดขึ้น และคำสอนที่แสดงนั้นก็ไม่ได้ให้ผู้ฟังเชื่อตาม แต่ทรงให้พิจารณาไตร่ตรองและให้พิสูจน์ว่าสิ่งที่พระองค์แสดงนั้นจริงเท็จอย่างไรด้วยตัวของผู้นั้นเอง ดังที่ได้แสดงแก่ชนทั้งหลายในการที่จะเชื่อหรือไม่เชื่อ ที่บ้านกาลาม ในกาลามสูตรว่า ควรแล้วท่านจะสงสัย ความสงสัยของท่านเกิดขึ้นแล้วในเหตุควรสงสัยจริง ดังพุทธพจน์ว่า “กาลามะทั้งหลาย ท่านทั้งหลาย อย่าปลงใจเชื่อด้วยการฟังตามกันมา อย่าปลงใจเชื่อด้วยการถือสืบ ๆ กันมา อย่าปลงใจเชื่อด้วยการเล่าลือ อย่าปลงใจเชื่อด้วยการอ้างตำราหรือคัมภีร์ อย่าปลงใจเชื่อเพราะตรรกะ อย่าปลงใจเชื่อเพราะการอนุমান อย่าปลงใจเชื่อด้วยการคิดตรองตามแนวเหตุผล อย่าปลงใจ

^{๒๒} ในอินเดียได้จัดคนออกเป็นวรรณะต่างๆ ๔ วรรณะ ประกอบด้วย กษัตริย์ พราหมณ์ แพศ ศูทร กษัตริย์ และพราหมณ์จัดว่าเป็นวรรณะสูง แพศ เป็นวรรณะกลาง ส่วนศูทรเป็นวรรณะต่ำ ทั้ง ๔ วรรณะนี้จะถูกเหยียดหยามกัน จะไม่มีการคลุกคลีกันข้ามวรรณะ ถ้าหากว่ามีชายหญิงใดมีความสัมพันธ์กันจนมีทารกออกมาทารกนั้นจะเป็นที่รังเกียจของคนทั้งหลายและถูกเรียกว่า จันฑาล วรรณะทั้ง ๔ นี้

เชื่อเพราะเข้าได้กับทฤษฎีที่พินิจไว้แล้ว อย่าปลงใจเชื่อเพราะมองเห็นรูปลักษณ์น่าจะเป็นไปได้ อย่าปลงใจเชื่อเพราะนับถือว่า ท่านสมณะนี้เป็นครูของเรา กาลามะทั้งหลาย เมื่อใด ท่านทั้งหลายพึงรู้ด้วยตนเองเท่านั้นว่า “ธรรมเหล่านี้ เป็นอกุศล ธรรมเหล่านี้มีโทษ ธรรมเหล่านี้ผู้รู้ดีเทียบ ธรรมเหล่านี้ที่บุคคลถือปฏิบัติ บริบูรณ์แล้วย่อมเป็นไปเพื่อไม่เกื้อกูล เพื่อทุกข์” เมื่อนั้น ท่านทั้งหลายควรละ (ธรรมเหล่านั้น) เสีย”^{๒๓}

ดังนั้น เนื้อหาในเรื่องกำเนิดโลกนี้ หากมีท่านใดท่านหนึ่งอาจจะคัดค้านไม่เห็นด้วยก็คงไม่ใช่เรื่องแปลก เพราะเป็นทัศนะในพระพุทธศาสนาซึ่งไม่ปรารถนาจะให้ผู้อ่านเชื่อในทันทีเมื่อมาศึกษา แต่จะเป็นการดีถ้าได้พิสูจน์แล้วและเห็นตาม

การกำเนิดขึ้นของจักรวาล โลก และสรรพสิ่งนั้น เริ่มจากแต่เดิมนั้นก่อนที่สรรพสิ่งจะเกิดขึ้นนั้น ในท้องจักรวาลไม่มีสิ่งใด ๆ เลย มีเพียงอากาศที่เว้งว่างว่างเปล่า โลงเตียนตลอด (ในบทเรียนที่ ๒ เราได้ทราบแล้วว่า อากาศ เป็นธาตุชนิดหนึ่งซึ่งมีสภาพเป็นที่ว่าง ปราศจากธาตุอื่น ๆ และเป็นธาตุองค์ประกอบหนึ่งที่เป็นจุดกำเนิด และมีอยู่ในทุกสรรพสิ่ง) โดยที่ความว่างเปล่านี้อาจเกิดจากการที่จักรวาลได้เสื่อมและถูกทำลายลง ด้วย ไฟ น้ำ และลม

เนื่องจากจักรวาลและโลกนั้นกำเนิดขึ้น และถูกทำลายลงมาแล้วนับครั้งไม่ถ้วน และยังคงต้องถูกทำลาย และก็จะเกิดขึ้นอีกอย่างไม่มีที่สิ้นสุด โดยที่ไม่สามารถจะระบุได้ว่า จุดเริ่มต้นและจุดสิ้นสุดของการเริ่มต้นและสิ้นสุดนี้คือเมื่อใด การกำเนิดของโลกและสรรพสิ่งที่กล่าวถึง จึงเป็นช่วงหนึ่งของวัฏจักรที่ไม่มีที่สิ้นสุดนั้น โดยการกำเนิดที่กล่าวถึงในบทเรียนนี้ เป็นการกำเนิดขึ้นอีกครั้งหนึ่ง หลังจากที่ยุคจักรวาลถูกทำลายด้วยไฟ ก่อนที่จะมาถึงกำเนิดขึ้นนี้

หลังจากที่จักรวาลเปล่าร้างปราศจากสิ่งใด ๆ เป็นเวลายาวนาน (นานจนไม่สามารถระบุระยะเวลาได้) ต่อมาเมื่อฝนตกลงมาในท้องจักรวาลที่มีเพียงอากาศนั้น น้ำฝนที่ตกลงมาในระยะแรกเป็นฝนที่มีขนาดเล็กมาก จากนั้นจึงมีขนาดใหญ่ขึ้นเรื่อย ๆ จนกระทั่งขนาดเท่ากับลำของต้นตาล เนื่องจากฝนที่ตกขึ้นนี้ ตกลงมาอย่างต่อเนื่อง ปริมาณน้ำฝนจึงเพิ่มระดับสูงขึ้น จนกระทั่งท่วมเต็มทั่วทั้งท้องจักรวาล

การที่ฝนทรงตัวอยู่ได้นี้ เป็นเพราะมีลมมารองรับไว้เหมือนภาชนะ จึงทำให้น้ำไม่รั่วไหลกระจัดกระจาย แต่จะรวมตัวเป็นกลุ่มก้อน ด้วยคุณสมบัติของลมทำให้น้ำค่อย ๆ จวดยุบหดลดลงจากเบื้องบน ระดับน้ำได้ลดระดับลงมาเรื่อย ๆ เมื่อระดับน้ำลดลง ทำให้ที่ตั้งของภพต่าง ๆ ปรากฏขึ้นเริ่มตั้งแต่ พรหมชั้นต่าง ๆ เรื่อยลงมาจากชั้นบนสู่ชั้นล่าง จากนั้นสวรรค์ชั้นต่าง ๆ จึงเกิดขึ้นหลังจากที่ระดับน้ำได้ลงไปจากที่ตั้งของภพสวรรค์ชั้นต่าง ๆ นั้น

^{๒๓} อัง.ติก. (ไทย) ๒๐/๖๖/๒๕๙.

เมื่อระดับน้ำลดลงมาถึงระดับพื้นดิน ระดับน้ำเริ่มคงที่ไม่ลดลงไปอีก เมื่อน้ำนิ่งจึงเกิดการรวมตัวกันเป็นตะกอนลอยอยู่เหนือผิวน้ำ ซึ่งตะกอนนี้เกิดจากการรวมตัวของธาตุหายาบ (การเกิดขึ้นของภพพรหมและสวรรค์ เป็นการรวมตัวของธาตุละเอียด ไม่สามารถมองเห็นได้ด้วยตามนุษย์) ตะกอนที่รวมตัวและลอยอยู่เหนือน้ำนี้ คล้ายกับการลอยของใบบัวที่อยู่เหนือน้ำคือลอยอยู่ได้โดยไม่จม มีสีเหลือง รสหวาน และมีกลิ่นหอม (เรียกว่า จัวนดิน) ซึ่งต่อมาคือแผ่นดินที่รองรับสิ่งต่าง ๆ โดยตะกอนที่เกิดขึ้นมาก่อนเรียกว่า ศีรษะแผ่นดิน ซึ่งถือว่าเป็นประธานของโลกมนุษย์

หลังจากแผ่นดินได้เกิดขึ้นแล้ว ต่อมาได้มีต้นไม้เกิดขึ้น ต้นไม้ที่เกิดขึ้นเป็นชนิดแรกคือ ต้นบัว โดยที่เป็นบัวที่มีลักษณะเป็นไม้ยืนต้น และขึ้นบนแผ่นดิน ต่างจากบัวในปัจจุบันที่เป็นไม้ล้มลุกและขึ้นเฉพาะในน้ำ บัวที่เกิดขึ้นนี้จะปรากฏขึ้นทุกครั้งที่โลกกำเนิดขึ้นหลังจากที่ถูกทำลายไป โดยที่ในการเกิดขึ้นของดอกบัวนี้จะออกดอกไม่เท่ากันในแต่ละครั้ง บางครั้งไม่มีดอก บางครั้งมีดอก โดยการออกดอกจะมีตั้งแต่ ๑ ถึง ๕ ดอก แต่จะไม่มากไปกว่านั้น ซึ่งจำนวนของดอกบัวที่เกิดขึ้นนี้จะเป็สิ่งทีบอกว่า จะมีพระสัมมาสัมพุทธเจ้าบังเกิดหรือไม่บังเกิดขึ้น หรือว่าบังเกิดขึ้นอีกพระองค์ใดในภพนั้น (อย่างเช่นในภพของเรา มีดอกบัวปรากฏเมื่อครั้งกำเนิดโลก ๕ ดอก ก็หมายความว่า จะมีพระสัมมาสัมพุทธเจ้าบังเกิดขึ้น ๕ พระองค์) บัวนี้จึงมีชื่อว่า บัวพยากรณ์

มนุษย์ยุคแรก

หลังจากที่แผ่นดินได้เกิดขึ้นแล้ว ได้มีพรหมพวกหนึ่งจุติลงมาเกิดเป็นมนุษย์ โดยเป็นพรหมที่หมดบุญ หรือสิ้นอายุจากชั้นอาภัสสราพรหม การเกิดมาเป็นมนุษย์ในยุคแรกนี้ เป็นการเกิดเองโดยไม่ต้องอาศัยพ่อแม่ เกิดแล้วมาก็โตเต็มวัยเลย ซึ่งการเกิดชนิดนี้เรียกว่า เกิดแบบโอปปาติกะ^{๒๔}

มนุษย์ที่จุติมาจากอาภัสสราพรหมนี้ จะมีรูปร่างและลักษณะเหมือนขณะที่ตอนยังเป็นพรหม คือจะไม่มีเพศ ร่างกายมีแสงสว่างเรือง มีรัศมีสว่าง เหาะไปมาในอากาศได้ และมีปิติเป็นอาหาร ไม่ต้องกินสิ่งอื่นที่อยู่ภายนอกร่างกายเข้าไป

โลกในช่วงที่พรหมลงมาเกิดเป็นมนุษย์นี้ มีสัณฐานแบนและมีจุดเชื่อมต่อกับสวรรค์ (สวรรค์ชั้นจาตุมหาราชิกา) โลกกับสวรรค์สามารถไปมาหาสู่กันได้ แต่ต่อมาจึงค่อย ๆ เปลี่ยนรูปทรงและเคลื่อนตัวห่างออกจากสวรรค์ไปตามบาปอกุศลที่มนุษย์สร้าง ทั้งทางกาย ทางวาจา และทางใจ จากโลกที่แต่เดิมมีสัณฐานแบน ก็เริ่มพุงขึ้น เมื่อพุงจนได้ระดับหนึ่ง ก็จะหดตัวเข้าเป็นทรงรี แล้วจึง

^{๒๔} การเกิดของสิ่งมีชีวิตในภพภูมิต่างๆ มีด้วยกัน ๔ วิธี เรียกว่า กำเนิด ๔ คือ ๑. สังเสทชะกำเนิด คือ เกิดในเถ้า ไคล สิ่งปฏิกูลต่างๆ เช่น การเกิดของจุนทรีย์ เชื้อโรคต่างๆ ๒. โอปปาติกะกำเนิด คือ การที่ไม่ต้องอาศัยพ่อแม่ เมื่อเกิดแล้วโตเต็มวัยเลย ได้แก่ เทวดา พรหม สัตว์นรก เปรต อสุรกาย และมนุษย์ยุคแรก๓. อัญชะชะกำเนิด คือ การเกิดในฟองไข่ เช่น พวกสัตว์ปีก สัตว์เลื้อยคลาน และ ๔. ชลาพุชะกำเนิด คือ การเกิดในครรภ์ เช่น มนุษย์ในปัจจุบัน สัตว์ต่างๆ อ่างใน พระพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๑๗๑.

กลายเป็นทรงกลมในที่สุด ซึ่งแต่ละช่วงที่โลกมีการเปลี่ยนแปลงรูปร่างนี้ใช้เวลานานมาก ยุคที่โลกกลมนี้เป็นยุคที่มนุษย์มีอายุต่ำกว่า ๑ แสนปี

มนุษย์ที่เกิดมีชีวิตอยู่เช่นนั้นเป็นเวลายาวนาน จนกระทั่งมีมนุษย์คนหนึ่ง (มนุษย์ที่ลงมาเกิดในยุคนี้มีเป็นจำนวนมาก ไม่ใช่คนเดียวหรือ ๒ คน) เห็นดินที่มีสีส้มสวยงาม มีกลิ่นหอม เห็นแล้วก็อยากจะหยิบขึ้นมาลิ้มลอง จึงหยิบใส่ปากเพื่อลิ้มรส แต่เพียงแค่นั่น (จ้วนดิน) สัมผัสเพียงปลายลิ้น รสดีก็แผ่ซาบซ่านไปทั่วร่างกาย มีรสเป็นที่ถูกใจของมนุษย์ผู้นั้น จึงหยิบมาบริโภคอีก มนุษย์อื่นเห็นเช่นนั้นจึงพากันเอาอย่างบ้าง และเนื่องจากจ้วนดินที่บริโภคเข้าไปนั้นเป็นอาหารหยาบ จึงทำให้รัศมีกายและแสงในตัวของมนุษย์หายไป ความมืดจึงบังเกิดขึ้น มนุษย์ทั้งหลายเมื่อถูกความมืดปกคลุมจึงพากันตกใจ

เมื่อความมืดบังเกิดขึ้นอยู่นั่นเอง สุริยเทพบุตรพร้อมด้วยดวงอาทิตย์ซึ่งเป็นที่อยู่อาศัยก็บังเกิดขึ้น ทำให้มีแสงสว่างเกิดขึ้นมาขับไล่ความมืด จากนั้นดวงจันทร์และดวงดาวต่างๆ ก็เกิดขึ้น ทำให้มีกลางวัน กลางคืน ฤดูกาลต่าง ๆ พร้อมกับการเกิดขึ้นของเขาพระสุเมรุ เขาจักรวาล เขาคิณพพานต์ และมหาสมุทร ซึ่งการเกิดขึ้นของสิ่งเหล่านี้ใช้เวลานานมาก

นอกจากฤทธิ์ของอาหารหยาบที่มนุษย์บริโภคเข้าไป จะทำให้รัศมีกายและความสว่างหายไปแล้ว ยังส่งผลให้มนุษย์มีผิวพรรณที่เศร้าหมองลงไม่ผ่องใสสวยงามเหมือนดังเดิม แต่ความเศร้าหมองที่เกิดขึ้นในมนุษย์แต่ละคนมีไม่เท่ากัน บางคนเศร้าหมองน้อย บางคนเศร้าหมองมาก ขึ้นอยู่กับกรรมเก่าที่เคยทำมาในชาติต่างๆ และกิเลสที่เกิดขึ้นในขณะนั้น เมื่อมีความแตกต่างเกิดขึ้น ทำให้มนุษย์มีความยึดมั่นและถือตัวเกิดขึ้น จึงทำให้ร่างกายที่เคยเหาะได้หยาบลง จึงเหาะไม่ได้อีกต่อไป

และจากบาปกรรมที่เกิดขึ้นนี้ สิ่งต่างจึงแปรเปลี่ยนไป จ้วนดินที่เคยมีรสอร่อยได้หายไป กลายเป็นสะเก็ดดิน แต่ยังคงมีรสอร่อย และกลิ่นหอม บริโภคได้เหมือนเดิม ยิ่งมนุษย์ถูกกิเลสครอบงำเท่าไร ความประณีตของอาหารก็น้อยลงทุกที จากสะเก็ดดิน กลายเป็นเครื่องดิน และต่อมาได้กลายเป็นข้าวสาลี

ข้าวสาลีในยุคนี้ต่างข้าวสาลีในยุคปัจจุบัน โดยเป็นข้าวที่มีเปลือกบางคล้ายๆ เปลือกของแตงกวา จึงกินได้ทั้งเปลือก มีสีเหลืองอมขาว รู้สึกนุ่มเมื่อเคี้ยว มีกลิ่นหอม มีคุณค่าทางอาหารครบ และมีความอร่อยอยู่ในตัว เมื่อบริโภคเข้าไปแล้วจะสามารถดับความหิวกระหาย ความเหน็ดเหนื่อยได้ ขนาดของเมล็ดประมาณ ๑ สอกของมนุษย์ในยุคนั้น (สอกที่กำมือแล้ว) ๑ เมล็ดสามารถบริโภคได้ ๓-๕ คน เมื่อจะบริโภคก็นำมาวางไว้บนแผ่นหินชนิดหนึ่ง ข้าวก็จะสุกเอง

เนื่องจากมนุษย์ยุคนั้นมีร่างกายที่ใหญ่กว่ายุคปัจจุบันมาก ข้าวสาลีจึงมีลำต้นสูงใหญ่มาก โดยสูงประมาณเท่าต้นยางนา (ยางนาสูงโดยเฉลี่ย ๔๐ - ๔๕ เมตร) และสูงกว่ามนุษย์ในยุคนั้น ปกติรวงข้าวจะตั้งตรง แต่ครั้งเมื่อรวงข้าวสุกก็จะโน้มลงมาจนมนุษย์สามารถเก็บได้ เมื่อเก็บแล้วก็งอกออกมาใหม่ และขึ้นได้ทั่วไป

เนื่องจากคุณภาพของอาหารที่มนุษย์บริโภคเข้าไป มีลักษณะหยาบขึ้นเรื่อย ๆ ทั้งนี้ก็เป็นเพราะกิเลสที่เพิ่มมากขึ้นของมนุษย์ ทำให้อาหารที่มนุษย์บริโภคเข้าไปนั้นไม่สามารถถูกดูดซึมได้ดังเดิม เกิดมีกากอาหารขึ้นภายในของส่วนเกิดของร่างกาย ร่างกายของมนุษย์จึงปรากฏช่องทางขับถ่ายขึ้นคือทวารหนักและทวารเบา แต่เนื่องจากกรรมที่เคยประพฤติดีตลกาเมของชาติในอดีตส่งผลทำให้มนุษย์มีอวัยวะเพศต่างกัน บางคนเพศหญิงปรากฏ บางคนเพศชายปรากฏ

เมื่ออวัยวะเพศปรากฏ และด้วยเหตุว่า มีเพศต่างกันเป็นเพศหญิงเพศชาย ทำให้มนุษย์เฟื่องเลี้ยงกันและกัน มีความปรารถนาในกาม มีความสนใจในเพศตรงข้าม จึงต่างเข้าหากันและได้เสพเมถุนธรรมต่อกันและกัน และเนื่องจากการเสพเมถุนธรรมนี้เป็นสิ่งแปลกใหม่ จึงทำให้มนุษย์ส่วนมาก เห็นการที่หญิงชายเสพกามกันนั้นเป็นสิ่งที่น่ารังเกียจ จึงพากันห้ามปราม จับแยก รวมทั้งตีเตียน คำว่า จนกระทั่งพากันขับไล่ โดยในพระสูตรได้พรรณนาถึงอาการขับไล่ไว้ว่า

“สัตว์เหล่าใดเห็นสัตว์เหล่าอื่น ที่กำลังเสพเมถุนกัน ก็ไปรยฝุ่นลงบ้าง ไปรยขี้เถ้าลงบ้าง ไปรยโคลมยลงบ้าง ด้วยกล่าวว่า คนถ่อย เจ้าจงฉิบหาย คนถ่อย เจ้าจงฉิบหายดังนี้ แล้วกล่าวว่า ก็สัตว์จักกระทำการมอย่างนี้แก่สัตว์อย่างไร ดังนี้...”^{๒๕}

เมื่อชายหญิงเหล่านั้น ถูกรังเกียจและขับไล่ จึงเสาะแสวงหาหาและสร้างที่มุงบังเพื่อป้องกันในเวลาเสพเมถุนธรรม ทำให้มีการสร้างบ้านเรือนตามมา เมื่อมนุษย์ต่างก็ซ้องเสพกามกัน ทำให้การเกิดแบบชลาพุชะคือ การเกิดในมดลูกมีการตั้งครุภเกิดขึ้น ซึ่งถือได้ว่ามนุษย์ได้เริ่มเกิดจากครุภตั้งแต่ครั้งนั้น หลังจากนั้นก็ไม่มีการเกิดแบบโอปปาติกะในหมู่มนุษย์อีก

เมื่อมนุษย์สร้างบ้านเรือน มีที่อยู่อาศัยเป็นหลักแหล่งจึงเกิดจิ้งจิกคร้านในการออกไปแสวงหาข้าวสาธีบ่อย ๆ เกิดความโลภขึ้น เมื่อออกไปเก็บข้าวสาธีก็นำมาที่ละมาก ๆ นำมาสะสมไว้ ยิ่งความโลภมากเท่าไรความประณีตของอาหารก็ยิ่งน้อยลง ข้าวสาธีจึงเริ่มเสื่อมคุณภาพลงไปเรื่อย ๆ ขนาดต้นเล็กกลอง ปรากฏมีเปลือกขึ้น และเมื่อเก็บไปแล้วก็ไม่งอกออกมาอีก ที่เคยขึ้นอยู่ทั่วไป ก็เริ่มลดน้อยร่อยหรอลงไปเรื่อย หาได้ยากขึ้น

จะเห็นได้ว่าการเปลี่ยนแปลงของพรหมในชั้นอภัสสราที่ได้เสื่อมจากอภัสสราเดิมกลายมาเป็นมนุษย์ในยุคต้นกับ เพราะอาศัยเหตุคือวันดิน หากจะกล่าวอีกนัยหนึ่งวันดินก็เป็นวัฏฏกามชั้นเลิศ ที่ชักชวนให้พรหมเหล่านั้นหันมาสนใจ เมื่อทดลองลิ้มก็ติดใจ ถูกกิเลสกามคือความอยากที่มีอยู่ในใจแต่เดิมเข้าครอบงำ อุปมาเปรียบวันดินได้กับกับดักของนายพราน ที่คอยดักสัตว์ป่าผู้โง่เขลาให้เข้ามาติดนั่นเอง

ถึงแม้ว่าอภัสสราพรหมจะเป็นมนุษย์ในยุคต้นกับ แต่อายุของมนุษย์นั้นก็ยืนยาวจนมีอาจที่จะนับได้ซึ่งในภาษาบาลี คือ อสงไขยปี เหตุที่เป็นเช่นนี้ก็เพราะว่าในสมัยนั้นมีได้มีมลภาวะเช่น

^{๒๕} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๒๖/๙๒.

ปัจจุบัน ดินฟ้าอากาศ ฤดูต่างๆ ก็มีได้แปรปรวนมีแต่ฤดูสบาย ไม่ต้องมีบ้านไว้คอยกันฝน ไม่ต้องมีร่มเงาไว้คอยบังแดด เครื่องนุ่งห่มนั้นก็เครื่องนุ่งห่มเมื่อครั้งยังเป็นพรหม ไม่ต้องมีการประกอบกิจการงาน สิ่งใดที่เป็นความยากลำบากในยุคนั้นล้วนมิได้มีเลย

โลกในยุคแรกจึงเป็นโลกที่สะดวกสบาย ปราศจากความทุกข์ยากลำบากใดๆ หากจะมีความทุกข์บ้างก็เป็นความทุกข์เล็ก ๆ น้อย ๆ ที่มีสิ่งใดสิ่งหนึ่งมาขัดเซกแทน เช่น การเสื่อมาจากง้วนดินที่เป็นอาหารอันประณีต กลับกลายมาจะต้องรับประทาน กะบิดินและเครือดินตามลำดับ เป็นต้น

การเปลี่ยนแปลงอย่างหนึ่งที่มีผลกระทบต่อมนุษย์ในยุคนั้น ก็คือเรื่องของผิวพรรณ ที่มีทั้งงามและทรามควบคู่กันไป เพราะการบริโภคของพวกมนุษย์ในยุคต้นกับนั้นในสมัยที่ตนยังเป็นพรหมอยู่ก็บริโภคด้วยความต้องการ หาใช่เพราะความจำเป็นไม่ เพราะพรหมนั้นมีปิติเป็นภักษาอยู่แล้ว อาหารอย่างอื่นจึงไม่มีความจำเป็น เมื่อมนุษย์คนใดมีความต้องการมาก ก็จะบริโภคมากมาตั้งแต่วัยที่ตนยังเป็นพรหม ธาตุหยาบที่มีสิ่งสมอยู่ในร่างกายก็จะมากตามไปด้วย เป็นเหตุให้ความประณีตของผิวพรรณลดลง หากมนุษย์คนใดบริโภคเพียงเพื่อต้องการแค่ให้ดำรงอัตภาพได้ธาตุหยาบที่ได้จากอาหารก็จะเข้าไปในร่างกายน้อย ความประณีตของผิวพรรณจึงยังมีอยู่บ้าง ทำให้มีผิวพรรณงามกว่าพวกที่บริโภคมาก

เราอาจจะเปรียบเทียบกับการผสมสีด่างลงไปสีขาว ซึ่งถือว่าเป็นสีที่มีความบริสุทธิ์หากผสมน้อย สีขาวก็จะกลายเป็นสีเทา แต่หากผสมมากไปสีขาวก็จะกลายเป็นสีแดงไปในที่สุด เมื่อเป็นเช่นนี้พวกมนุษย์เหล่านั้นจึงดูหมิ่นผิวพรรณของกันและกัน การที่กายของพรหมหมดริ้วรอยไป รวมไปถึงความกล้าแข็งของกายที่ค่อยมีมากขึ้นเรื่อยๆ

ซึ่งเราสามารถเปรียบเทียบปรากฏการณ์เช่นนี้ ได้กับวิธีการทางเคมีของนักวิทยาศาสตร์ โดยนำเอาธาตุองค์ประกอบหลายๆ ตัวไปผสมเข้ากับธาตุหลักตัวใดตัวหนึ่ง จนทำให้ธาตุนั้นเกิดปฏิกิริยาการเปลี่ยนแปลง ไปเป็นธาตุตามที่เราต้องการ นี่เป็นหลักพื้นฐานง่าย ๆ ในวิชาเคมี

และเปรียบเทียบการเปลี่ยนแปลงที่เป็นไปอย่างช้าๆ ได้กับการนำน้ำเปล่าเข้าไปแช่ในช่องฟรีส น้ำที่เป็นของเหลวในตอนแรกพอเย็นมากเข้าๆ ก็จะค่อย ๆ กลายเป็นวุ้น และพอถึงความเย็นระดับหนึ่ง ก็จะกลายเป็นก้อนแข็งไปในที่สุด น้ำนั้นมิได้แข็งขึ้นในทันทีทันใด ร่างกายของพวกพรหมก่อนที่จะกลายเป็นมนุษย์ในยุคต้นกับ ก็เปลี่ยนแปลงไปเช่นนั้น ซึ่งจะต้องอาศัยระยะเวลาเป็นล้านๆ ปี

ร่างกายของมนุษย์ในยุคต้นกับนั้น มีขนาดใหญ่โตและแข็งแรงมาก ถ้าจะยกตัวอย่างจากในพระไตรปิฎก ก็มีในคัมภีร์พุทธวงศ์ที่กล่าวถึงพระพุทธเจ้าพระองค์ต่างๆ ที่มีพระชนมายุ และขนาดของพระวรกายไม่เท่ากัน พระพุทธเจ้าบางพระองค์มีพระวรกายสูงถึง ๖๐ ศอก

หรือถ้าจะยกตัวอย่างยุคที่ใกล้เข้ามาอีก ก็คงจะเป็นเรื่องอาวุธยุทธโปกรณ์ของชาติต่าง ๆ ในสมัยก่อนที่มีขนาดใหญ่โต เช่น อาวุธในสุสานของจีนซีฮองเต้ แม้กระทั่งของไทยเราเองที่มีแสดงอยู่ใน

พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติซึ่งบุคคลเหล่านั้นแม้จะมีได้ดำรงอยู่ในยุคต้นกับ ก็ยังมีรูปกายที่ใหญ่โต มีพลังกำลังมหาศาลขนาดนั้น จึงสะท้อนให้เห็นว่าการเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อมในยุคก่อนส่งผลมายังร่างกายของมนุษย์โดยลำดับ เมื่อสภาพแวดล้อมของธรรมชาติเลวลงกายของมนุษย์ก็ค่อย ๆ เล็กลง เริ่มอ่อนแอมากขึ้น มีโรคภัยไข้เจ็บเพิ่มขึ้น แล้วเหตุที่สภาพแวดล้อมของธรรมชาติได้เปลี่ยนแปลงไปก็มีเหตุมาจากจิตใจของมนุษย์นี่เอง

ระบบการปกครองแรกของโลก

เมื่อข้าวสาลีเริ่มปรากฏน้อยลง ช้างยังห่างไกลออกไปจากที่อยู่อาศัยขึ้นเรื่อย ๆ จึงเริ่มมีการจับจองพื้นที่และแบ่งปันเขตแดนกัน แต่เนื่องจากมีผู้ที่ยากได้ข้าวของผู้อื่นจึงทำการลักขโมย เมื่อมีการจับได้ก็จะตัดพ้อต่อว่า และเมื่อบ่อยครั้งเข้าก็มีการทำร้ายร่างกาย เกิดความเดือดร้อนขึ้น มนุษย์จึงปรึกษาให้มีการตั้งทำหน้าที่ปกครองพวกตนขึ้นเป็นหัวหน้า

ในการคัดเลือกผู้ที่จะมาเป็นผู้ปกครองนั้น มนุษย์จะเลือกผู้ที่มีสติปัญญา มีรูปร่างลักษณะและกิริยาสง่างามน่าเกรงขาม สามารถปกครองคนทั้งปวงได้ เมื่อพบผู้ใดที่มีคุณสมบัตินี้แล้ว ก็จะเลือกให้เป็นพระเจ้าแผ่นดินปกครองประเทศ ซึ่งพระเจ้าแผ่นดินก็จะทรงวางระเบียบแบบแผน และออกกฎหมายบังคับต่าง ๆ เพื่อให้ประชาชนปฏิบัติเพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข มีการจัดแบ่งปันเขตแดนต่าง ๆ อย่างยุติธรรม จึงทำให้ได้รับการยกย่องเป็นกษัตริย์ ซึ่งแปลว่า ผู้เป็นใหญ่ในการเกษตร ระบบกษัตริย์จึงเป็นการปกครองระบอบแรกของมนุษยชาติ แต่กษัตริย์ในยุคนั้น ปกครองผู้ได้ปกครองแบบพ่อปกครองลูก

แม้ว่าจะมีการเลือกกษัตริย์แล้ว แต่มนุษย์บางพวกเห็นการกระทำของมนุษย์ที่กระทำ ความผิด จึงพากันหลีกเลี่ยงออกจากอุกุศลเหล่านั้น พากันลอยบาปอุกุศลทิ้งไปจึงถูกสมมติว่าพราหมณ์ พวกเขาพากันสร้างกระท่อมที่มุงบังด้วยใบไม้อยู่ในราวป่า ทำการเพ่งกสิณอยู่ในป่า ไม่ได้ทำมาหากินเช่นพวกมนุษย์ทั่วไป แต่แสวงหาอาหารด้วยการขอจากชนในหมู่บ้านเพื่อบริโภคในเวลาเข้าเย็น ชนเหล่านั้นเห็นเขาทำการลอยบาปอุกุศล ซึ่งพวกตนก็ยังไม่สามารถทำได้จึงยินดีมอบอาหารให้แก่เขา เมื่อเขาได้อาหารแล้วก็กลับไปทำความเพียรเพ่งต่อ จนฉณานเกิดขึ้น พวกเขาจึงได้ถูกเรียกสมมติว่า *ฌายิกา หรือ ฌายกา*^{๒๖}

พวกพราหมณ์ที่ทำการเพ่งกสิณบางพวกมิได้ทำฉณานให้บังเกิดขึ้นได้ กลับพากันเที่ยวไปร่อนนิคมแล้วเขียนคัมภีร์ต่าง ๆ ขึ้นมา พวกเขาถูกเรียกสมมติว่า อัชฌายิกา คำนี้ในสมัยก่อนท่านสมมติกันว่าเป็นคำเลว แต่ในสมัยนี้ก็กลับถูกสมมติว่าเป็นคำประเสริฐฝ่ายมนุษย์ที่ยึดติดในเมถุนธรรมแยกกันทำงานต่างๆ เพื่อหาเลี้ยงชีพจึงถูกเรียกสมมติว่า เวสสา คำว่า แพศย์และศูทร จึงเกิดขึ้นต่อมา

^{๒๖} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๓๒/๙๗.

ภายหลังเพราะการแยกประเภทของผู้ทำกรงาน คือแพศย์นั้นเป็นนายหรือเจ้าของงาน แต่ศูทรกลับเป็นคนทำงานให้เพื่อการรับค่าจ้าง

ต่อมาเมื่อมีสัตว์เกิดขึ้น โดยข้างกับม้าเกิดขึ้นก่อน เกิดขึ้นมาเป็นจำนวนมาก มนุษย์ได้จับข้างและม้ามาใช้สำหรับทำการเกษตร และเป็นพาหนะในการเดินทาง แต่ก่อนที่จะนำไปใช้จะต้องเลือกสัตว์เหล่านั้น เลือกสัตว์ที่มีลักษณะดีถวายกษัตริย์ และให้กษัตริย์แบ่งปันข้างม้าให้ประชาชนนำไปใช้

กำเนิดสัตว์

เมื่อมนุษย์ได้มีการคัดเลือกบุคคลขึ้นมาเป็นพระเจ้าแผ่นดิน เพื่อปกครองพวกของตนแล้ว ทำให้สังคมสงบขึ้นมาอีกครั้ง เพราะแต่ละคนต่างก็เชื่อฟังพระเจ้าแผ่นดิน ปฏิบัติตามข้อปฏิบัติระเบียบแบบแผนที่พระเจ้าแผ่นดินทรงวางไว้ แต่อย่างไรก็ตาม กิเลสในตัวมนุษย์ก็ไม่ได้น้อยลงไป กลับแต่จะมีเพิ่มขึ้นทุกที ดังนั้นอาหารต่าง ๆ จึงหายลงไปเรื่อย จากที่เป็นข้าวสาสาลีมีรสอร่อยกินได้โดยไม่ต้องอาศัยกับข้าว ก็มีคุณค่าทางอาหารน้อยลง รสไม่โอชาเช่นเดิม แต่ก็ได้มีพืชผัก ผลไม้ต่าง ๆ เกิดขึ้น โดยที่ต้นไม้เหล่านี้เกิดแบบโอปปาติกะ เกิดมาแล้วโตเลย ไม่มีการงอกจากเมล็ดแล้วค่อย ๆ โตขึ้น^{๒๗} เมื่อมนุษย์เห็นก็นำมากินเป็นกับข้าว โยตลอดแรก ๆ ก็กินสด ๆ โดยไม่มีการปรุงหรือทำให้สุกอย่างในปัจจุบัน

ต่อมาเมื่อกิเลสเพิ่มมากขึ้น สัตว์ต่าง ๆ จึงเกิดขึ้น โดยสัตว์เหล่านี้เป็นที่เคยอยู่ในอบายภูมิของจักรวาลอื่น ซึ่งมีทั้งที่จากสัตว์นรก เปรต อสุรกาย และสัตว์ดิรัจฉาน เมื่อจักรวาลที่สัตว์เหล่านี้เสวยกรรมอยู่ถูกทำลาย ซึ่งอาจจะถูกทำลายด้วย ไฟ น้ำ หรือลม ก็ตาม เนื่องจากสัตว์เหล่านี้ยังไม่หมดกรรมที่ตนจะต้องใช้ จึงถูกลมกรรมพัดจากจักรวาลที่ถูกทำลายนั้นไปบังเกิดในจักรวาลต่าง ๆ ที่ยังไม่ถูกทำลาย และไปบังเกิดในภพภูมิต่าง ๆ ตามกรรมของตนตามที่ตนเคยเป็นในจักรวาลเดิม สัตว์ใดมีกรรมที่จะต้องมาเป็นสัตว์ ก็มาบังเกิดเป็นสัตว์ในจักรวาลที่ไปบังเกิดใหม่นั้น

สัตว์ในยุคแรกก็เช่นเดียวกับมนุษย์และพืชทั้งหลาย คือเกิดแบบโอปปาติกะ เกิดแล้วโตเต็มไวทันที ไม่ต้องอาศัยพ่อแม่เป็นที่เกิด โดยการเกิดเป็นสัตว์อะไรนั้นขึ้นอยู่กับวิบากกรรมที่มีโลภะ โทสะ โมหะ ปรุงแต่ง ซึ่งโยปกติการเกิดเป็นสัตว์ดิรัจฉานนั้น จะมีโมหะเป็นหลัก ถ้าหากว่ามีโทสะผสมมากมีโลภะเพียงเล็กน้อย ก็จะเกิดเป็นสัตว์กินเนื้อ ถ้ามีโลภะมาก มีโทสะเพียงเล็กน้อย ก็จะเกิดเป็นสัตว์กินพืช และถ้าหากมีทั้งโทสะ และโลภะ ก็จะเกิดเป็นสัตว์ที่กินทั้งพืชทั้งเนื้อ

การส่วนสัดของ โลภะ โทสะ โมหะ ส่งผลทำให้เป็นสัตว์ต่างๆ หลากหลายกันไปนั้น เพื่อให้เข้าใจง่าย จะขอเปรียบเทียบกับกรรมสมสี่ คือ ปกติแม่สี่มีอยู่ ๓ สี่ คือ สีแดง สีน้ำเงิน สีเหลือง เมื่อนำมาผสมกันเข้าแล้ว หากว่ามีการเปลี่ยนสัดส่วนของสี ไม่ว่าจะเปลี่ยนสีใดก็ตาม ย่อมทำให้สีที่ได้ออกมา

^{๒๗} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๐๓/๗๓.

แตกต่างกันไปได้อย่างหลากหลาย เช่นเดียวกันเพราะสัตว์ส่วนของโลหะ โทสะ โมหะ แตกต่างกันจึงทำให้มีสัตว์ต่างๆ เกิดขึ้นอย่างหลากหลาย

สัตว์ที่เกิดขึ้นเป็นครั้งแรกก่อนสัตว์ชนิดอื่นทุกชนิด คือ ช้างและม้า ซึ่งถือว่าเป็นสัตว์ชั้นสูง โดยเกิดมาแบบโอปปาติกะ จากนั้นสัตว์ต่างจึงเกิดตามมา สัตว์ที่เกิดมานี้ล้วนเกิดแบบโอปปาติกะทั้งสิ้น แต่ว่าจะมีเพศมาด้วย ถ้ามีกรรมกามาติดมาก็จะมาเกิดเป็นสัตว์เพศเมีย ถ้าไม่มีกรรมหรือใช้กรรมกามาหมดแล้วก็จะเกิดเป็นสัตว์เพศผู้ เมื่อสัตว์ต่างเพศมาเจอกันจึงตั้งดูตเข้าหากัน และสืบพันธุ์ จึงทำให้มีการเกิดแบบอัญหะ คือเกิดในฟองไข่เกิดขึ้น สัตว์ที่เกิดจากฟองไข่จึงเกิดต่อแต่นั้นมา

ต่อจากนั้นสัตว์ที่มาก็เกิดก็เริ่มมีสัตว์ขนาดเล็กมาเกิด จากเริ่มแรกที่สัตว์ชั้นสูงคือช้างกับม้า เกิดขึ้นก่อน มาเป็นสัตว์ อื่น เป็นโค เป็นกระบือ เสือ เก้ง กวาง หมู สุนัข แมว เป็ด ไก่ ฯลฯ การเกิดของสัตว์แต่ละชนิดมาเกิดคราวละเป็นจำนวนมาก ไม่ได้เกิดเป็นคู่เฉพาะตัวที่เป็นพ่อและแม่แต่อย่างไร และในที่สุดเมื่อกิเลสในตัวมนุษย์มากยิ่งขึ้น สัตว์จำพวก มด ปลวก ยุง แมลงต่างๆ ก็เกิดขึ้น

ต่อมาสัตว์เหล่านั้นก็กลายเป็นสัตว์ เปลี่ยนแปลงไปต่าง ๆ นานา ทั้งนี้เป็นเพราะกิเลสของมนุษย์ และกรรมของสัตว์นั้น ครั้นมาถึงช่วงที่มนุษย์มีอายุสั้น คือมีอายุขัยเพียง ๑๐ ปีมีขนาดร่างกายเล็ก สัตว์ที่มากเกิดในยุคนี้จะมีขนาดโตขึ้น จนมีขนาดใหญ่มาก อย่างเช่นกิ้งก่าตัวเล็กก็จะกลายเป็นกิ้งก่าขนาดใหญ่ โดยสัตว์ที่เกิดในช่วงนี้ไม่ได้เกิดแบบโอปปาติกะ แต่เกิดโดยการสืบพันธุ์ของพ่อแม่ มีความดุร้ายมากขึ้นตามลำดับ

มนุษย์เริ่มกินเนื้อสัตว์

สาเหตุที่มนุษย์เริ่มกินเนื้อสัตว์ เนื่องจากมีสัตว์นรกที่พ้นกรรมมาเกิดเป็นมนุษย์ แต่ยังมีวิบากติดตัว เป็นวิบากที่เป็นประเภทโทสะจริต เคยผูกเวรกัน เนื่องจากเคยเป็นสัตว์ที่กินกันมาก่อน เมื่อมาเกิดเป็นมนุษย์จึงผูกเวรกัน เมื่อเห็นสัตว์ที่เป็นคู่กรรมคู่เวรกับตน ก็จะทำให้มีความคิดที่อยากจะทำร้าย โดยการฆ่าในช่วงแรกจะฆ่าด้วยก้อนอิฐ ก้อนหิน หรือท่อนไม้

ตอนที่ฆ่านั้น ไม่ได้คิดว่าจะเอามาทำเป็นอาหารเพียงแค่อคิดอยากจะทำ แต่เมื่อเห็นสัตว์นั้นตายแล้ว จึงลองนำมาประกอบเป็นอาหาร เมื่อกินเข้าไปก็ถูกปากติดใจ ติดในรสอยากกินอีก จึงลงมือฆ่าเพื่อนำมาเป็นอาหาร ระยะเวลาจะกินเพียงคนเดียว ต่อมาจึงแจกจ่ายในครอบครัว ต่อจากนั้นจึงขยายวงกว้างไปอย่างแพร่หลาย จึงกินเนื้อสัตว์กันเรื่อยมา

ครั้นเมื่อจะกินอย่างอื่นบ้างจึงนำสัตว์ที่ฆ่าได้ไปแลกกับสิ่งอื่น เช่น ข้าว พืชผักต่าง ๆ เมื่อได้กินเนื้อสัตว์เข้าไปคนเหล่านั้นก็ติดใจ ทำการกินเนื้อสัตว์เป็นที่นิยม ทำให้มีความคิดความเข้าใจกันว่า สัตว์เกิดมาสำหรับเป็นอาหารของมนุษย์ และทำให้เกิดการค้าขายแลกเปลี่ยนขึ้น ในตอนเริ่มต้นมนุษย์แลกเปลี่ยนสิ่งของกับสิ่งของ ระหว่างกัน ครั้นเมื่อมีการสมมติให้มีเงินและทองเป็นสื่อกลาง จึงเริ่มมีการซื้อขายกันด้วยเงิน และทองเกิดขึ้น

ที่กล่าวถึงเกี่ยวกับวิวัฒนาการต่าง ๆ ของมนุษย์นี้กล่าวถึงเฉพาะการเกิดบนโลกที่เราอาศัยอยู่ ซึ่งเรียกกันว่า *ชมพูทวีป* นอกจากโลกที่เราอยู่ ยังมีมนุษย์เกิดในโลกหรือทวีปอื่นอีก ๓ ทวีป คือ อุตตรกุรุทวีป ปุพพิเทหทวีป และ อปรโคยานทวีป โดยที่แต่เดิมนั้น อายุขัยของมนุษย์ที่อยู่ในทุกทวีปจะยาวนานมาก ยาวเป็นอสงขยปีดังที่กล่าวแล้ว ครั้นเมื่อกิเลสในตัวมนุษย์มากขึ้น ทำให้สิ่งแวดล้อมในโลกเลวร้ายลง ทั้งนี้เป็นเพราะบุญที่จะมารองรับมนุษย์น้อยลง ประกอบการเกิดจากการกระทำของมนุษย์เอง ทำให้อายุของมนุษย์สั้นลงตามลำดับ

มนุษย์ในอุตตรกุรุทวีป จะอายุขัยลดลงจนถึง ๑๐๐๐ ปี แล้วจะคงที่ มนุษย์ที่อยู่ในปุพพิเทหทวีป อายุขัยลดลงถึง ๗๐๐ ปี แล้วคงที่ และมนุษย์ที่อยู่ในอปรโคยานทวีป อายุขัยจะลดลงเหลือ ๕๐๐ ปีแล้วคงที่^{๒๘} ส่วนมนุษย์ในชมพูทวีปจะมีอายุลดลงไปถึง ๑๐ ปี^{๒๙} แล้วอายุจึงเพิ่มขึ้นตามลำดับจนกระทั่ง อสงขยปี แล้วก็ลดลงมาอีก เป็นเช่นนี้เรื่อยไป

ในแต่ละจักรวาลจะมีทวีป ๔ ทวีปนี้ เหมือนกันทุกจักรวาล และในทวีปต่าง ๆ ที่อยู่ในจักรวาลทั้งหลาย ก็จะมีอายุขัยเช่นนี้ มนุษย์ในทวีปทั้ง ๓ คือ อุตตรกุรุทวีป ปุพพิเทหทวีป และ อปรโคยานทวีป จะมีศีล ๕ เป็นปกติ ทุกคนจึงชีวิตที่สงบสุข แต่อย่างไรก็ตาม พระสัมมาสัมพุทธเจ้าจะมาบังเกิดขึ้นเฉพาะในชมพูทวีปเท่านั้น

๒.๔ สรุปความรู้ประจำบท

การเปลี่ยนแปลงต่างๆ ตั้งแต่สมัยที่กัปบังเกิดขึ้น แล้วพรหมก็ลงมากินวันดินจนกลายเป็นมนุษย์ในยุคต้นกัป แล้วกลายเป็นสภาพความเป็นอยู่ของตนมาเป็นเช่นปัจจุบันนี้ ล้วนมีเหตุอันเกิดขึ้นมาจากจิตในของมนุษย์นี้เอง แม้ว่าวิทยาศาสตร์ยังไม่สามารถพิสูจน์ได้ว่ามนุษย์นั้นมีต้นกำเนิดมาจากอะไร แต่พระพุทธศาสนาก็มีคำสอนที่ได้บอกเอาไว้ว่า มนุษย์นั้นมีได้เกิดมาจากสัตว์เดรัจฉานอย่างที่นักวิทยาศาสตร์พากันคิดกัน

ความรู้ในวิทยาศาสตร์หรือศาสตร์ในแขนงต่างๆ เมื่อนำมาเปรียบเทียบกับความรู้ในพระพุทธศาสนาแล้วก็เป็นเพียงแค่อ่อนเมฆที่ล่องลอยอยู่บนท้องฟ้าเท่านั้น เพราะความรู้ในพระพุทธศาสนาครอบคลุมความรู้ทั้งหมด แม้แต่อัลเบิร์ต ไอน์สไตน์ นักวิทยาศาสตร์สมัยใหม่ผู้คิดค้นทฤษฎีสัมพัทธภาพยังแสดงความเห็นต่อศาสนาพุทธว่า “ศาสนาในอนาคตจะเป็นศาสนาแห่งสากลจักรวาล เป็นศาสนาที่ข้ามพ้นความเชื่อที่เป็นตัวเป็นตนของพระเจ้า และหลีกเลี่ยงความเชื่อแบบติดศรัทธาโดยไม่พิสูจน์และเรื่องของพระเจ้ากับโลก แต่จะเป็นศาสนาที่ครอบคลุมทั้งเรื่องธรรมชาติและจิตวิญญาณ โดยมีพื้นฐานมาจากความรู้สึทางศาสนาที่มาจากประสบการณ์ที่ได้ประสบกับสรรพสิ่ง

^{๒๘} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๐๐-๑๐๑/๗๒.

^{๒๙} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๐๓/๗๓.

ทั้งจากธรรมชาติและจิตวิญญาณ ด้วยนัยยะความหมายที่มีความเป็นหนึ่งเดียวกัน ซึ่งพระพุทธศาสนาสามารถให้คำตอบในสิ่งที่พรรณนามาดังกล่าว ถ้าจะมีศาสนาใดที่ดำเนินไปได้กับความต้องการของวิทยาศาสตร์สมัยใหม่ ศาสนานั้นก็คือพระพุทธศาสนา”^{๓๐}

กำเนิดโลกในทรรศนะศาสนาประเภทเทวนิยม มียูดาเย คริสต์ และอิสลาม เป็นต้น หมายถึงแผ่นดินของพระเจ้า ทุกสิ่งทุกอย่างที่มีอยู่บนโลกนี้พระเจ้าเป็นผู้สร้างขึ้นมาเอง พระเจ้าเป็นปฐมเหตุของโลก พระองค์เป็นสิ่งเหนือธรรมชาติไม่มีสิ่งอื่นใดเหนือกว่าพระเจ้า ความสุขและความทุกข์ของมนุษย์พระเจ้าเป็นผู้กำหนดควบคุมดูแลเสมอพระเจ้าผู้ตัดสินทุกอย่างและโลกต้องดำเนินไปตามอำนาจของพระเจ้าจัดสรร มนุษย์สามารถไปถึงสวรรค์ได้จะต้องปฏิบัติอย่างเคร่งครัดตามคำสั่งสอนและจงรักภักดีต่อพระเจ้า

การที่พระพุทธองค์แสดงถึงการเกิดขึ้นของจักรวาล โลก มนุษย์ ตลอดจนสรรพสิ่งนี้ เป็นเพราะเพื่อแสดงการเกิดขึ้นของพราหมณ์ และวรรณะต่างๆ เพื่อให้สามเณรวิเสฐและสามเณรภราทวาจะเกิดความอาจหาญราเริงภาคภูมิใจ ที่เข้ามาบวชในพระพุทธศาสนาตามที่ได้กล่าวในข้างต้น มิได้มีพระประสงค์ที่จะแสดงการเกิดของสรรพสิ่งแต่อย่างใด ทั้งนี้เพราะทรงเห็นว่า ความรู้เรื่องโลกไม่ได้ทำให้ผู้ใดล่องพ้นจากทุกข์เลย ดังนั้นเมื่อมีผู้ถามพระองค์ก็ได้ทรงตอบ ซึ่งบางครั้งถึงกับ มีพระภิกษุรูปหนึ่งมาขูถามว่า ถ้าพระองค์ไม่ทรงตอบว่าโลกเกิดขึ้นได้อย่างไร จะลาสิกขา พระองค์ ก็ไม่ทรงตอบ เพราะทรงเห็นว่าไม่เกิดประโยชน์กลับภิกษุนั้นแต่อย่างใด เพราะการที่พระพุทธองค์ทรงสร้างบารมีเพื่อตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้านั้น มิได้ปรารถนาเพียงเพื่อรู้ถึงสิ่งต่างๆ แต่อย่างใด แต่ทรงปรารถนาที่จะยกสรรพสัตว์ให้พ้นจากห้วงทะเลแห่งความทุกข์ ด้วยเหตุนี้เองการที่พระพุทธองค์จะแสดงสิ่งใดก็ตาม ทรงได้เล็งเห็นแล้วว่าเป็นประโยชน์

ดังนั้น การศึกษาเกี่ยวกับโลกและจักรวาลวิทยาในพระพุทธศาสนา นี้ จะเกิดประโยชน์ยิ่งถ้าศึกษาแล้วเป็นไปตามวัตถุประสงค์ คือเป็นไปเพื่อความเบื่อหน่าย เห็นทุกข์ภัยในวัฏสงสาร ซึ่งไม่มีอะไรใหม่ ทุกอย่างที่เกิดขึ้นก็ของเดิมที่เกิดวนเวียนไปมาอย่างไม่มีที่สิ้นสุด เมื่อเห็นเช่นนี้ก็ควรที่จะแสวงหาทางที่จะไม่ต้องกลับมาเวียนว้ายตายเกิดอีก ซึ่งจะเป็นการได้ประโยชน์จากการศึกษาเกี่ยวกับเรื่องนี้มากกว่า

^{๓๐} The religion of the future will be a cosmic religion. It should transcend a personal God and avoid dogmas and theology. Covering both the natural and the spiritual, it should be based on a religious sense arising from the experience of all things, natural and spiritual, as a meaningful unity. Buddhism answers this description. If there is any religion that would cope with modern scientific needs, it would be Buddhism." (May 19th, 1939, Albert Einstein's speech on "Science and Religion" in Princeton, New Jersey, U.S.A.) อ้างใน ประพัฒน์ ศรีกุลกิจ, **พระพุทธศาสนากับวิทยาศาสตร์**, (พิษณุโลก : บริษัทโฟกัส ปริ้นติ้ง จำกัด, ๒๕๖๐), หน้า ๔๙.

จากข้อมูลดังกล่าว ทำให้ได้ข้อสรุปว่าศาสนาประเภทเทวนิยมทุกศาสนา กล่าวว่า พระเจ้าเป็นผู้สร้างโลก แต่ละศาสนาก็ มีพระเจ้าคนละองค์ ซึ่งทำให้เกิดข้อขัดแย้งกันเองว่า ใครเป็นผู้สร้างกันแน่ นั่นไม่ใช่ประเด็นสำคัญ ในการนำเสนอเรื่องนี้ที่นำเสนอเพียงอยากให้ทราบแนวคิดในศาสนาต่างๆ เพื่อเสริมความรู้ให้เห็นภาพ ส่วนภาพแห่งความรู้ในพระพุทธศาสนาเด่นชัดขึ้น พระพุทธศาสนาไม่มีวัตถุประสงค์ให้ค้นหาผู้สร้างโลก แต่มุ่งให้ค้นหา ความจริงของโลก ที่ตกอยู่ในกฎไตรลักษณ์ซึ่งมีอันต้องเสื่อมสลายไปในที่สุด และเพื่อให้หลุดพ้นจากกฎไตรลักษณ์ดังกล่าว เราจึงต้องเร่งกระทำแต่ความดีให้ยิ่งๆ ขึ้นไป

บทที่ ๓

แนวคิดเรื่องโลกในทรรศนะพระพุทธศาสนาเถรวาท

ในบทที่ ๓ นี้ ผู้วิจัยจะได้ทำการศึกษาเกี่ยวกับเรื่องแนวคิดและคติความเชื่อเกี่ยวกับโลก เพื่อตอบโจทย์ตามวัตถุประสงค์ข้อที่ ๒ คือเพื่อศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับโลกในทรรศนะพระพุทธศาสนาเถรวาท ที่กำหนดเอาไว้ตามลำดับดังนี้คือ เรื่องนิยามความหมาย ปฐมเหตุของกำเนิดโลก วิวัฒนาการของโลก และความสิ้นสุดของโลกในทัศนะของพระพุทธศาสนาเถรวาท

๓.๑ แนวคิดเกี่ยวกับกำเนิดโลกในพระพุทธศาสนาเถรวาท

ปัจจุบันนี้โลกกำลังเจริญก้าวหน้าและพัฒนาอย่างรวดเร็วด้วยวัตถุและเทคโนโลยีอันทันสมัย เพื่ออำนวยความสะดวกให้กับมวลมนุษยชาติได้มีความเป็นอยู่ที่สะดวกสบายมากขึ้น วิทยาศาสตร์มีบทบาทอย่างสำคัญในการพัฒนาเทคโนโลยีเหล่านั้นให้เจริญก้าวหน้า จนเราอาจกล่าวได้ว่า วิทยาศาสตร์นำ ความเจริญมาสู่มนุษย์

วิทยาศาสตร์ทำให้เกิดการค้นพบเรื่องราวอันลึกลับของธรรมชาติที่ถูกปกปิดมาเป็นระยะเวลาอันยาวนานให้ปรากฏต่อมนุษยชาติ ในการค้นพบครั้งสำคัญนั้น เรื่องโลกและจักรวาลเป็นเรื่องหนึ่งที่มี การกล่าวถึงกันมาก เพราะโลกและจักรวาลเป็นที่อาศัยของมนุษย์และมีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิตของมนุษย์ ดังนั้นเราจึงได้ทราบการค้นพบทฤษฎีต่าง ๆ เกี่ยวกับโลกและจักรวาลมากขึ้นเรื่อย ๆ นอกจากนี้ยังมีการ จัดตั้งองค์กรมากมายเพื่อศึกษาค้นคว้าเรื่องนี้เป็นการศึกษาเฉพาะ รวมถึงเปิดให้มีการเรียนการสอนในสถาบัน การศึกษาต่างๆ ทั่วโลกอย่างกว้างขวางอีกด้วย

สิ่งที่ได้กล่าวมานั้น เป็นการชี้ให้เห็นความเจริญก้าวหน้าของวิทยาศาสตร์ที่มีผลต่อการค้นพบ กฎทางธรรมชาติของโลกและจักรวาล ซึ่งเป็นเพียงแง่มุมหนึ่งที่ทำให้ความรู้ของมนุษย์แจ่มชัดขึ้น แต่ยังมีศาสตร์อีกแขนงหนึ่งให้ทรรศนะในเรื่องของการค้นพบกฎทางธรรมชาติของโลกและจักรวาล ด้วยวิธีการที่แตกต่าง แต่การค้นพบบางอย่างอาจจะเหมือนหรือแตกต่างกันบ้าง ศาสตร์ที่กล่าวถึงนี้คือพุทธศาสตร์

กำเนิดโลก หมายถึงการเกิดขึ้นของโลก จุดเริ่มต้นของโลก หรือต้นกำเนิดของโลก ในเรื่องการกำเนิดขึ้นของจักรวาล โลก มนุษย์ เป็นเพราะมีคนส่วนมากที่สนใจในเรื่องนี้อยู่ รวมทั้งเป็นเรื่องที่อยู่ในความสนใจใคร่รู้ของมนุษย์มานับตั้งแต่ยุคโบราณ มนุษย์ต่างตั้งข้อสงสัยและพยายามแสวงหาคำตอบ เพื่อให้ทราบว่า จุดเริ่มต้นของสรรพสิ่งคืออะไร โลกเกิดขึ้นมาได้อย่างไร และตัวเรามาจากไหน ใครเป็นมนุษย์คนแรก จนกระทั่ง บัดนี้มนุษย์ก็ยังไม่รู้แน่ชัดถึงความเป็นจริงของคำตอบต่างๆ ที่ตนสงสัยมาช้านาน

จากที่กล่าวมาเบื้องต้นนี้เป็นแนวคิดที่ว่า มีกำเนิดและวิวัฒนาการมาช้านาน เพื่อความเข้าใจเบื้องต้น ผู้วิจัยจึงได้นำศัพท์สำคัญที่ต้องศึกษามาเรียงลำดับ ซึ่งมีอยู่หลายศัพท์ด้วยกัน ที่อาจจะทำให้เข้าใจสับสนได้ เพราะศัพท์บางคำมีความหมายกว้างกว่าที่จะเข้าใจได้ เช่น

คำว่าจักรวาลวิทยา ตรงกับคำในภาษาอังกฤษว่า Cosmology ประกอบด้วยศัพท์ สอง คำ คือคำว่า จักรวาล ซึ่งพจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถานให้คำแปลไว้ว่า ปริณทล ประชุม หมู่ บริเวณโดย รอบของโลก^๑ และคำว่า วิทยา แปลว่า ความรู้ ดังนั้น คำว่า จักรวาลวิทยา เมื่อรวมความแล้วหมายความว่า ความรู้ที่ว่าด้วยเรื่องโลกและบริเวณโดยรอบของโลก

จากความหมายของจักรวาลวิทยาที่กล่าวมาแล้วข้างต้นนั้น ทำให้เราทราบความหมายของวิชา จักรวาลวิทยาในเชิงวิทยาศาสตร์ที่มีการศึกษากันทั่วไปต่างๆ แต่ความหมายของวิชาจักรวาลวิทยาในเชิงพุทธศาสตร์ ยังไม่เคยมีใครให้ความหมายที่ชัดเจนไว้

ดังนั้น คำว่าวิชาจักรวาลวิทยาเชิงพุทธศาสตร์ ซึ่งตรงกับคำในภาษาอังกฤษว่า Buddhist Cosmology มีความหมายว่า การศึกษาเรื่องความเป็นไปของโลก จักรวาล และสิ่งมีชีวิต ตั้งแต่การเกิดขึ้น ตั้งอยู่ และการเสื่อมสลายไป โดยการศึกษาจากคำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าในคัมภีร์สำคัญ ทางพระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาท

จากความหมายของคำว่า จักรวาลวิทยาเชิงวิทยาศาสตร์ และจักรวาลวิทยาเชิงพุทธศาสตร์ ทำให้เราเห็นภาพรวมของวิชานี้ ว่าเป็นการศึกษาเรื่องโลกและจักรวาลอันเป็นที่อยู่อาศัยของมนุษย์ แต่มีวัตถุประสงค์ในการศึกษาแตกต่างกัน คือการศึกษาจักรวาลเชิงวิทยาศาสตร์มุ่งแสวงหาความรู้ใหม่ๆ โดยอาศัยเครื่องมือทางวิทยาศาสตร์ ส่วนการศึกษาจักรวาลวิทยาเชิงพุทธศาสตร์ เป็นการศึกษาสภาพความเป็นจริงของจักรวาล จากคำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เพื่อเตือนสติ ให้ผู้ศึกษาเข้าใจชีวิตได้อย่างถูกต้อง

ประเด็นต่อมาคือคำว่า โลก โลกคืออะไร ความเข้าใจเกี่ยวกับความหมายของคำศัพท์สำคัญ ที่มักจะพบบ่อย ๆ คือ คำว่า โลก ซึ่งคนส่วนใหญ่มักจะเข้าใจโดยความหมายแคบๆ ว่า โลกเป็นเพียงดาวเคราะห์ดวงกลม ๆ ที่อยู่ในระบบสุริยจักรวาลเท่านั้น แต่สำหรับความหมายของโลก ในทางพระพุทธศาสนายังมีความหมายที่กว้างกว่านั้น ดังนั้นเราควรทำความรู้จักความหมายของโลก ให้ถ่องแท่ว่า โลกคืออะไรตามนัยพระพุทธศาสนาเถรวาทต่อไป

^๑ รายการที่เรียงลำดับแล้วรายการที่ยังไม่ได้เรียงลำดับเมื่อเราทราบความหมายจากคำในภาษาไทยแล้ว ยังมีคำจำกัดความในภาษาอังกฤษของคำว่า Cosmology แปลว่า the science of the origin and structure of the universe, especially as studied in ASTRONOMY2) แปลเป็นภาษาไทยว่า วิทยาศาสตร์ที่ว่าด้วยการกำเนิดและโครงสร้างจักรวาล จากการศึกษาทางดาราศาสตร์

ปฐมเหตุของกำเนิดโลกในศาสนาพุทธ

พระพุทธเจ้าได้ตรัสเรื่องต้นกำเนิดของโลก ตามที่พวกสมณะพราหมณ์ได้ประกาศทฤษฎีว่า ด้วยต้นกำเนิดของโลก ตามลัทธิอาจารย์ที่ว่า โลกของเรา คือ

ภคคะ ก็เรารู้ชัดทฤษฎีว่าด้วยต้นกำเนิดของโลก เรารู้ชัดความเป็นมาของทฤษฎีนั้น และรู้ชัดยิ่งกว่านั้น และเมื่อรู้ชัดยิ่งกว่านั้นจึงไม่ยึดมั่น เมื่อไม่ยึดมั่นจึงรู้ชัดความดับด้วยตนเอง ที่เมื่อรู้ชัดตลาคตจึงไม่ดำเนินไปสู่ความเสื่อม

ภคคะ มีสมณพราหมณ์บางพวก ประกาศทฤษฎีว่าด้วยต้นกำเนิดของโลกตามลัทธิอาจารย์ว่าพระอิศวรเป็นผู้สร้าง ว่าพระพรหมเป็นผู้สร้าง เราจึงเข้าไปถามเขาอย่างนี้ว่า ‘ทราบว่าคุณทั้งหลายบัญญัติทฤษฎีว่าด้วยต้นกำเนิดของโลกตามลัทธิอาจารย์ว่าพระอิศวรเป็นผู้สร้าง ว่าพระพรหมเป็นผู้สร้างจริงหรือ’

สมณพราหมณ์เหล่านั้นถูกเราถามอย่างนี้แล้วยืนยันว่า ‘เป็นเช่นนั้น’ เราจึงถามต่อไปว่า ‘พวกท่านประกาศทฤษฎีว่าด้วยต้นกำเนิดของโลกตามลัทธิอาจารย์ว่าพระอิศวรเป็นผู้สร้าง ว่าพระพรหมเป็นผู้สร้าง มีความเป็นมาอย่างไร’ สมณพราหมณ์เหล่านั้นถูกเราถามอย่างนี้แล้วก็ตอบไม่ได้ กลับย้อนถามเรา เราถูกเขาถามแล้วจึงตอบว่า

‘ท่านผู้มีอายุทั้งหลาย สมัยหนึ่งเมื่อล่วงไปนานๆ โลกนี้พินาศ เมื่อโลกกำลังพินาศ เหล่าสัตว์ส่วนมากไปเกิดในพรหมโลกชั้นอาภัสสระ นึกคิดอะไรก็สำเร็จได้ตามปรารถนา มีปิติเป็นอาหาร มีรัศมีชานออกจากร่างกาย เทียวสัญญาจรไปในอากาศ อยู่ในวิมานอันงดงาม สถิตอยู่นานแสนนาน

สมัยหนึ่ง เมื่อล่วงไปนานๆ โลกนี้ก็กลับเจริญขึ้น เมื่อโลกกำลังเจริญขึ้นวิมานของพรหมปรากฏว่าว่างเปล่า เวลานั้น สัตว์ผู้ใดผู้หนึ่งผู้จติจากพรหมโลกชั้นอาภัสสระ เพราะสิ้นอายุหรือสิ้นบุญ มาเกิดที่วิมานพรหมอันว่างเปล่า นึกคิดอะไรก็สำเร็จได้ตามปรารถนา มีปิติเป็นอาหาร มีรัศมีชานออกจากร่างกาย เทียวสัญญาจรไปในอากาศ อยู่ในวิมานอันงดงาม สถิตอยู่นานแสนนาน เพราะสัตว์ผู้นั้นอยู่ในวิมานแต่ผู้เดียวเป็นเวลานาน จึงรู้สึกเบื่อ เกิดความปรารถนาขึ้นว่า ‘โอหนอ แม้สัตว์เหล่าอื่นพึงมาเป็นอย่างนี้บ้าง’ ต่อมา สัตว์เหล่าอื่นจติจากพรหมโลกชั้นอาภัสสระ เพราะสิ้นอายุหรือสิ้นบุญ มาเกิดที่วิมานพรหม เป็นผู้อยู่ร่วมกับสัตว์นั้น แม้สัตว์พวกนั้นนึกคิดอะไรก็สำเร็จได้ตามปรารถนา มีปิติเป็นอาหาร มีรัศมีชานออกจากร่างกาย เทียวสัญญาจรไปในอากาศ อยู่ในวิมานอันงดงามสถิตอยู่นานแสนนาน^๒

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ได้กล่าวไว้เรื่องกำเนิดโลกและความแตกต่างของสรรพสิ่งที่เกิดขึ้นบนโลกนี้ (ในหนังสือธรรมวิจารณ์) ว่า “ คำว่าโลกในบาลี คือ (๑) โลกโดยตรง ได้แก่ แผ่นดินเป็นที่อาศัย (๒) โดยอ้อม ได้แก่ สัตว์ผู้อาศัย ในโลกทั้ง ๒ นี้มีสิ่งต่างๆ อยู่ ๓

^๒ ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๖-๓๘/๒๗-๒๘.

อย่าง คือ ๑) สิ่งอันให้โทษโดยส่วนเดียว เปรียบด้วยยาพิษ ๒) สิ่งอันให้โทษในเมื่อเกินพอดี เปรียบด้วยของมีนเมา ๓) สิ่งอันเป็นอุปการะ เปรียบด้วยอาหาร และเภสัช แต่ใช้ในทางผิดอาจให้โทษก็ได้”

แผ่นดินที่อาศัยนั้น อันเป็นเองโดยธรรมชาติ ย่อมเป็นต่างๆ กัน บ้างเป็นพื้นดิน เป็นที่ราบก็มี เป็นที่ไม่เสมอมิภูเขาตาดาชไปก็มี เป็นที่ลุ่มมีบึงมีหนองประปรายไปก็มี มีต้นไม้ขึ้นงอกงามเป็นป่าเป็นดงก็มี แห่งแล้งเหี้ยนเกรียนจนหาต้นไม้มิได้เลยก็มี โดยที่สุคติมีหิมะปกคลุมอยู่ก็มี เช่นนี้ย่อมเป็นตามอำนาจแห่งอตุณียม คือดินฟ้าอากาศ บ้างเป็นทะเลแคบกว้างเว้งว้างมีน้ำเค็มแผ่ไป แต่ละสิ่งๆ ย่อมเป็นของชวนดูก็มี พื้นดินมีดินสีต่างๆ มีหญ้าขึ้นเขียวชะอุ่ม มีไม้ต้นเล็กๆ ขึ้นเป็นหย่อมๆ เป็นป่าละเมาะ มีลำธารไหลผ่านไป มีแม่น้ำน้อยใหญ่วกไปมา เป็นคั่งเป็นแหลม มีหาดทรายสีต่างๆ บ้างมีเกาะในระหว่าง มีบึงมีหนองอันดอกไม้ต่างพรรณ มีบัวต่างชนิดเป็นต้นตาดาช ภูเขาเล่าย่อมเป็นต่างชนิดโดยสัณฐานโดยขนาดโดยประมาณ เป็นหินต่างชนิดต่างสีมีหลายต่าง ๆ บ้างก็มีต้นไม้ขึ้นปกคลุมเขียวชะอุ่มร่มเย็น บ้างก็มีธารน้ำใสสะอาดไหลในระหว่าง ถึงที่เป็นโกรกเป็นกระพัก ย่อมไหลเทลงมาเป็นน้ำตากน้ำโจน กระเซ็นเป็นฝอยเป็นละออง ที่ต้องแสงแดดฉาย กลายเป็นสีต่างๆ อย่างรุ้งกินน้ำ บันลือเสียงสนั่น บ้างก็มีถ้ำกว้างบ้าง แคบบ้าง มีทางลัดเลี้ยวเป็นชั้นเดียวบ้าง เป็นหลายชั้นบ้าง มีปล่องแสงสว่างส่องลงมาถึงบ้าง มีดบ้าง มีคราบน้ำหยดเป็นสัณฐานต่างๆ เป็นวังน้ำก็มี เป็นพวกพุท้อยย้อยก็มี เป็นม่านสองไขก็มี เป็นตุจรูปตุ๊กตาก็มี เป็นอย่างอื่นๆ อีกก็มี ต้นไม้เล่า ย่อมเป็นต่างประเภท ไม้ดอก ไม้ผล ไม้ต้น ไม้กอ ไม้เลื้อย ไม้มีแก่น ไม้ไม่มีแก่น ไม้มีเนื้อแน่น ไม้มีโพรง ไม้มีใบต่างชนิดทะเลอยู่ระหว่างแผ่นดิน ที่ลึกเป็นสีคราม บ้างก็มีเกาะใหญ่ บ้างเล็กบ้าง ประปรายเป็นหย่อมๆ ก็มี มีหาดทรายหาดกรวดสีต่างๆ ที่เป็นหาดทรายมีหย่อมต่างพรรณ อันคลื่นซัดขึ้นมาตาดาช ที่เป็นทะเล สาบ ย่อมงามด้วยเกาะและหาดดุจกัน แต่มีจำกัดให้แลเห็นสั้นเข้ามา เหล่านี้เป็นของอันธรรมชาติแต่งขึ้นไว้ แต่ลำพังก็เป็นที่บันเทิงใจอยู่แล้ว ได้อาศัยหม่อมมนุษย์แต่งเพิ่มเติม ย่อมวิจิตรพิสดารยิ่งขึ้นตั้งกันอยู่เป็นบ้านเป็นเมืองเป็นประเทศ มีตึกเรือนโรงเรือน มีตลาดขายของต่าง ๆ ตัดถนนหนทางและขุดคลองเป็นที่ไปมา มีไร่นาเรือกสวน มีสำนักงานที่ว่าการต่างๆ โรงงานที่ทำการต่างๆ โรงขายอาหาร โรงสุรา โรงมหรสพ โดยที่สุดโรงหญิงนครโสเภณีสำนักที่พักคนผู้จรมา มีสโมสรนันทนาการแห่งคณะชน เพื่อบำรุงการค้าขายก็มี เพื่อบำรุงศิลปวิทยาก็มี เพื่อบำรุงการเล่นก็มี เพื่อบำรุงกิจการอย่างอื่นอีกก็มี มีโรงเรียนเป็นที่ศึกษาศิลปวิทยาต่างประเภทมีวัดเป็นที่ศึกษาและปฏิบัติกิจพระศาสนา มีอย่างอื่น ๆ อีกเหลือที่จะพรรณนาให้ถี่ถ้วน ประมวลความว่าปัญญาความคิดของหม่อมมนุษย์เจริญขึ้นเพียงใด การตกแต่งถิ่นฐานของเขาให้งดงาม เพื่อความสุขสำราญและเพื่อความสะอาด ย่อมพิบูลขึ้นเพียงนั้น เป็นอันยุติการพรรณนาถึงโลกคือปฐพีที่อาศัยไว้เพียงนี้

หมู่สัตว์ผู้อาศัยแผ่นดินนั้นเล่า ย่อมเป็นต่างๆ กัน จักพรรณนาถึงหม่อมมนุษย์ก่อน เพียงประเภทเดียว ย่อมเป็นต่างๆ กัน โดยสัญชาติ โดยภาษา โดยรูปพรรณสัณฐานภายนอก และโดยใจโดย

อัยาศัย โดยคุณสมบัติ โดยธรรมภายใน กรรมย่อมจำแนกให้เป็นต่างๆ กันออกไปอีก เป็นคนดีเป็นคนเลว เป็นคนชั้นสูง คนชั้นต่ำ เป็นคนมั่งมีเป็นคนจน เป็นคนเจริญเป็นคนเสื่อม มีเครื่องแต่งกายช่วยเพิ่มความงามแห่งรูปสมบัติ หรือช่วยตัดแปลงความไม่สวยให้ดีขึ้น มีขนบธรรมเนียมปรงความงามแห่งกิริยาช่วยประกอบ ต่างพยายามเพื่อเลี้ยงชีวิตของตน ต่างชวนช่วยในการงานที่เป็นอุปการะแก่กัน ต่างช่วยทำความสะดวกให้แก่กัน ทำสิ่งเกื้อกูลแก่ความเป็นอยู่ทั้งของกินของใช้ให้บริบูรณ์ยิ่งขึ้น ที่ขัดกันต่างคิดตรองกัน ที่แย้งกัน ต่างคิดแข่งขันกัน ทำความบริบูรณ์ให้เสื่อมให้ชะงัก เป็นอย่างนี้ ไม่เฉพาะบุคคลเท่านั้น เป็นทั้งหมดทั้งคณะตลอดถึงสัญชาติ ต่างต้องแสวงหาและสะสมกำลังและอำนาจไว้สู้กันทานกัน หมุ่มมนุษย์เอง สามัคคีกันแล้ว เป็นผู้แต่งโลกให้งามขึ้นให้บริบูรณ์ขึ้นกว่าที่เป็นมาโดยธรรมดา เป็นอริกันขึ้นแล้ว เป็นผู้ทำลายโลกให้ยับเยิน

ส่วนหมู่ดิรัจฉานเล่า มีประเภทต่างๆ เป็นอนันต์พันพรรณนา สรุปลงว่าเป็นจตุรบทคือสี่เท้าก็มี เป็นทวีปหะ คือสองเท้าก็มี เป็นพหุบาทคือมีเท้ามากกว่านั้นก็คือ เป็นอบาท คือหาเท้ามิได้ก็มี เป็นสัตว์เกิดในครรภ์หรือตม้น้ำนมก็มี เป็นสัตว์เกิดในฟองต้องฟักจึงออกเป็นตัวก็มี เป็นสัตว์มีมังสะเป็นภักษาก็มี เป็นสัตว์มีติณชาติเป็นภักษาก็มี ต่างชนิดต่างแย้งกันเป็นอยู่ ต่างเบียดเบียนกัน ต่างล้างผลาญกันลง มนุษย์กับดิรัจฉานต่างสังหารกันอีก แต่ดิรัจฉานไม่อาจผลาญมนุษย์ได้มากเท่าเขาทำมัน หมูสัตว์ผู้อาศัยปฐพีนี้แล กล่าวโดยเฉพาะคือหมู่มนุษย์ ย่อมเป็นผู้หวงห้ามถิ่นของตนและแย่งเอาถิ่นของฝ่ายอื่น ทำทั้งการแต่งการทำลายโลกที่อาศัยในโลกคือชุมชนมนุษย์ ทั้งถิ่นที่สำนัก สิ่งอันให้โทษโดยส่วนเดียวเปรียบด้วยยาพิษก็มี สิ่งอันให้โทษในเมื่อเกินพอดีเปรียบด้วยของมีนเมาก็มี สิ่งอันเป็นอุปการะเปรียบด้วยอาหารและเภสัชอันสบายก็มี แต่ใช้ในทางผิดอาจให้โทษก็ได้^๓

ชนผู้ไร้พิจารณาไม่หยิ่งเห็นโดยถ่องแท้ ย่อมผลิตเพลินในสิ่งอันให้โทษ ย่อมระเริงจนเกินพอดีในสิ่งอันอาจให้โทษ ย่อมติดในสิ่งเป็นอุปการะ ชื่อว่าหมกอยู่ในโลก ถอนตนไม่ออก เช่นนี้ย่อมได้เสวยทุกข์บ้าง สุขบ้าง อันสิ่งนั้นๆ พึงอำนาจ แม้สุขก็เป็นเพียงสามิส คือมีเหยื่อเจือด้วยของล่อใจ เป็นเหตุแห่งความติด ดุจเหยื่อ คือมังสะ อันเบ็ดเกี่ยวไว้เป็นผู้อันจะพึงจูงไปได้ตามปรารถนา ฝ่ายบัณฑิตพิจารณาเห็นความเป็นจริงแห่งสิ่งนั้นๆ ว่าฉนั้นไรแล้ว ไม่ข้องไม่พัวพันในสิ่งอันล่อใจอันใครๆ ไม่อาจยั่วให้ติดด้วยประการใดประการหนึ่ง ย่อมเป็นอิสระด้วยตน เช่นนี้ย่อมได้สุขเป็นนิรามิส คือหาเหยื่อมิได้ เป็นสุขสุขุมเกิดภายใน

สมเด็จพระบรมศาสดา ตรัสชวนพวกเราพุทธบริษัทให้มาดูโลกอันตระการตา เปรียบด้วยราชรถครั้งโบราณ อันตกแต่งด้วยจิตรกรรมและประดับด้วยอลังการอย่างงาม มิใช่เพื่อให้หลงชม ดุจดูละครเห็นแก่สนุก เพื่อทรงปลุกใจพวกเราให้หยิ่งเห็นซึ่งลงไปถึงคุณโทษประโยชน์มิใช่ประโยชน์แห่ง

^๓ พ.ศ. (ไทย) ๒๕/๑๓๑/๘๖.

สิ่งนั้นๆ อันคุมเข้าเป็นโลก ดุจดุละครเพงคติชั่วที่แสดงไปตามเรื่อง ด้วยกำหนดรู้คติของคนเขลา และคนฉลาด จะได้ไม่ตื่นเต้นไม่ติดในสิ่งนั้นๆ”^๔

ต่อมา พระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ตรัสถึงเรื่องการกำเนิด โลก จักรวาล มนุษย์ และสิ่งต่างๆ ไว้ในอัครคัมภีร์อรรถกถา ซึ่งในพระสูตรนี้ได้กล่าวถึงการบังเกิดขึ้นของโลก จักรวาล มนุษย์ และสรรพสิ่งทั้งหลาย ตลอดจนความเปลี่ยนแปลงของสิ่งเหล่านี้ด้วย เรื่องราวกำเนิดโลกพระพุทธรูปเจ้าได้ทรงแสดงไว้เพื่อแก้ความสงสัยของสามเณรสองรูปที่ถูกพวกพราหมณ์ด่าบริภาษด้วยคำหยาบคายต่างๆ

พระพุทธรูปที่พระพุทธรูปเจ้าทรงตรัสถึงเรื่องกำเนิดโลก ซึ่งมีปรากฏอยู่ในอัครคัมภีร์อรรถกถาว่าเป็นพระสูตรที่ว่าด้วยการเกิดขึ้นของสิ่งแรกในโลกนั้น พระพุทธรูปเจ้าทรงแสดงแก่สามเณรวาเสฏฐะและสามเณรภารทวาชะ ทั้งสองเป็นคนในตระกูลพราหมณ์โดยกำเนิด แต่ต่อมาได้บวชในสำนักพระพุทธศาสนาและถูกพราหมณ์ ด่าบริภาษอย่างหยาบคายว่า “เจ้าทั้งสองมาละทิ้งวรรณะที่ประเสริฐที่สุด ที่พราหมณ์ที่ถือว่าเป็นบุตรของพรหมเกิดจากพระโอษฐ์ของพระพรหม เมื่อเกิดจากพรหมมาอยู่ในวรรณะที่เลวทราม คือการเข้ามาบวชในพระพุทธศาสนา ซึ่งพวกพราหมณ์ถือว่าเป็นวรรณะต่ำเลวทราม เป็นเผ่าของมาร เกิดจากพระบาทของพระพรหม”^๕

พระพุทธรูปเจ้าทรงแสดงสูตรนี้ เพื่อทรงชี้ให้เห็นว่า พวกพราหมณ์ไม่รู้เรื่องเก่าอันหมายถึงไม่รู้กำเนิดและความเป็นไปของโลกที่เกี่ยวข้องกับทฤษฎีว่าด้วยต้นกำเนิดของโลกอันมีมาแต่โบราณ และความเป็นมาของวรรณะ ๔ ตามความเป็นจริงเนื้อหาของพระสูตรนี้ พระพุทธรูปเจ้าทรงแสดงธรรมโดยกล่าวถึง ต้นกำเนิดของโลกโดยตรัสเล่าประกอบหลักธรรมของพระองค์ พระพุทธรูปเจ้าได้ตรัสถึงกำเนิดโลก กำเนิดมนุษย์และการทำลายโลกไว้ในอัครคัมภีร์อรรถกถา เพื่อทรงชี้ให้เห็นว่า คำกล่าวหาและคำอ้างของพราหมณ์ดังกล่าวไม่เป็นความจริง โดยทรงชี้ให้เห็นว่า คนวรรณะพราหมณ์ก็เหมือนคนวรรณะอื่น คือ เกิดมาโดยอาศัยพ่อแม่ เช่นเดียวกับคนวรรณะอื่น บุคคลที่ได้ชื่อว่า ประเสริฐที่สุด คือ บุคคลผู้ใดเป็นภิกษุอรหันตนิพพาน อยู่จบพรหมจรรย์แล้ว เป็นผู้กำหนดรู้ในอริยสัจ ๔ ละกิเลสได้หมดสิ้นแล้ว ผู้นั้นได้ชื่อว่า ประเสริฐที่สุดและทรงปฏิเสธพวกพราหมณ์ว่า พระพรหมเป็นผู้สร้าง เป็นผู้กำหนดความเป็นไปของโลก โดยกล่าวถึงกำเนิดของโลกดังปรากฏในพระอัครคัมภีร์อรรถกถา มีความว่า

“วาเสฏฐะและภารทวาชะ สมัยหนึ่ง ครั้นเวลาล่วงเลยมาช้านานโลกนี้เสื่อม เมื่อโลกกำลังเสื่อม เหล่าสัตว์ส่วนมากไปเกิดที่พรหมโลกชั้นอาภัสสะระนิกคิตอะไรก็สำเร็จได้ตามปรารถนา มีปิติเป็นภักษา มีรัศมีชานออกจากร่างกายเที่ยวสัญจรไปในอากาศ อยู่ในวิมานอันงดงาม สถิตอยู่นานแสนนาน

^๔ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, **ธรรมวิจารณ์**, พิมพ์ครั้งที่ ๒๗, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๓๖), หน้า ๑-๕.

^๕ ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๑๓/๘๔.

^๖ ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๑๙-๑๒๗/๘๘-๙๓

สมัยหนึ่ง ครั้นเวลาล่วงเลยมาช้านาน โลกนี้เจริญขึ้น เมื่อโลกกำลังเจริญขึ้นเหล่าสัตว์ส่วนมากจืดจากพรหมโลกชั้นอาภัสสระมาเป็นอย่างนี้(มาเป็นอย่างนี้ ในที่นี้หมายถึงมาเกิดเป็นมนุษย์) นึกคิดอะไรก็สำเร็จได้ตามปรารถนา (นึกคิดอะไรก็สำเร็จได้ตามปรารถนา หมายความว่าสัตว์เหล่านั้นแม้มาเกิดในมนุษย์โลกนี้ ก็ยังเป็นโอปปาติกะ เกิดขึ้นด้วยใจที่บรรลุปัจจรรณอย่างเดียวกัน) มีปิติเป็นภักษา (มีปิติเป็นภักษา หมายความว่าแม้อยู่ในมนุษย์โลกนี้ก็มีปิติเป็นอาหารเหมือนอยู่ในพรหมโลก) มีรัศมีชานออกจากร่างกาย เทียวสัญญาจรไปในอากาศ อยู่ในวิมานอันงดงาม สถิตอยู่นานแสนนาน

ความปรากฏแห่งจวันดิน : วาเสฏฐะและภราทวาชะ สมัยนั้น *ทั่วทั้งจักรวาลนี้แหละเป็นน้ำทั้งนั้น มีดมนอนธการ* ดวงจันทร์ ดวงอาทิตย์ ดวงดาวนักษัตรทั้งหลายยังไม่ปรากฏ กลางคืน กลางวันยังไม่ปรากฏ เดือนหนึ่ง ครึ่งเดือน ฤดูและปีก็ยังไม่ปรากฏ หญิงชายก็ยังไม่ปรากฏ สัตว์ทั้งหลายปรากฏชื่อแต่เพียงว่า ‘สัตว์’ เท่านั้น

ครั้นเวลาล่วงเลยมาช้านาน เกิดจวันดินลอยอยู่บนน้ำ ปรากฏแก่สัตว์เหล่านั้นดูจน้ำนมที่บุคคลเคี้ยวให้แห้งแล้วทำให้เย็นสนิทจับเป็นผาอยู่ข้างบน จวันดินนั้นสมบูรณ์ด้วยสี สมบูรณ์ด้วยกลิ่น สมบูรณ์ด้วยรส มีสีเหมือนเนยใสหรือเนยข้นอย่างดี และมีรสอร่อยเหมือนน้ำผึ้งมีซึ่งปราศจากโทษ (ปราศจากโทษ ในที่นี้หมายถึงไม่มีตัวอ่อนในรัง) ต่อมา สัตว์ผู้หนึ่งมีนิสัยโลกกล่าวหาว่า ‘ท่านผู้เจริญสิ่งนี้จะเช่นไร (สิ่งนี้จะเช่นไร หมายความว่ารสของจวันดินนี้จะเช่นไร)’ แล้วใช้นิ้วช้อนจวันดินขึ้นมาลิ้มดู เมื่อเขาใช้นิ้วช้อนจวันดินขึ้นมาลิ้มดูอยู่ รสจวันดินได้แผ่ชานไป เขาจึงเกิดความอยากในรส แม้สัตว์เหล่าอื่นก็พากันถือแบบอย่างสัตว์นั้น จึงใช้นิ้วช้อนจวันดินขึ้นมาลิ้มดูเมื่อสัตว์เหล่านั้นใช้นิ้วช้อนจวันดินขึ้นมาลิ้มดูอยู่ รสจวันดินก็แผ่ชานไป และสัตว์เหล่านั้นก็เกิดความอยากในรสขึ้นเช่นเดียวกัน

ความปรากฏแห่งดวงจันทร์และดวงอาทิตย์ เป็นต้น : วาเสฏฐะและภราทวาชะ ต่อมา สัตว์เหล่านั้นพากันใช้มือปั้นจวันดินให้เป็นคำๆ เพื่อจะบริโภค เมื่อใด สัตว์เหล่านั้นพากันใช้มือปั้นจวันดินให้เป็นคำ ๆ เพื่อบริโภค เมื่อนั้น รัศมีที่ชานออกจากร่างกายของสัตว์เหล่านั้นก็หายไป เมื่อรัศมีที่ชานออกจากร่างกายหายไป ดวงจันทร์ ดวงอาทิตย์ก็ปรากฏ เมื่อดวงจันทร์ดวงอาทิตย์ปรากฏ ดวงดาวนักษัตรทั้งหลายก็ปรากฏ เมื่อดวงดาวนักษัตรทั้งหลายปรากฏ กลางคืน กลางวันก็ปรากฏ เมื่อกลางคืน กลางวันปรากฏ เดือนหนึ่งครึ่งเดือนก็ปรากฏ เมื่อเดือนหนึ่ง ครึ่งเดือนปรากฏ ฤดูและปีก็ปรากฏ ด้วยเหตุเพียงเท่านี้ โลกนี้ จึงได้กลับฟื้นขึ้นอีก

วาเสฏฐะและภราทวาชะ ครั้นต่อมา สัตว์เหล่านั้นเมื่อบริโภคจวันดินมีจวันดินนั้นเป็นภักษา มีจวันดินนั้นเป็นอาหาร ได้ดำรงอยู่นานแสนนาน เมื่อบริโภคจวันดิน มีจวันดินนั้นเป็นภักษา มีจวันดินนั้นเป็นอาหาร ได้ดำรงอยู่นานแสนนาน สัตว์เหล่านั้นจึงมีร่างกายหยาบขึ้น ทั้งผิวพรรณก็ปรากฏแตกต่างกันสัตว์บางพวกมีผิวพรรณงาม บางพวกมีผิวพรรณทราม สัตว์เหล่าใดมีผิวพรรณงามสัตว์

เหล่านั้นก็ดูหมิ่นสัตว์ที่มีผิวพรรณทราวมว่า ‘พวกเรามีผิวพรรณงามกว่าสัตว์เหล่านั้น สัตว์เหล่านั้นมีผิวพรรณทราวมกว่าพวกเรา’ เมื่อสัตว์เหล่านั้นเกิดมีมานะถือตัว เพราะการดูหมิ่นเรื่องผิวพรรณเป็นปัจจัย จัณดินจึงหายไปเมื่อจันดินหายไป สัตว์เหล่านั้นจึงประชุมกัน ครั้นแล้วต่างก็พากันโหยหาว่า

‘รสเอ๋ย รสเอ๋ย’^๗ แม้ทุกวันนี้ก็เหมือนกัน พวกมนุษย์ได้ของมีรสดีบางอย่าง มักกล่าวอย่างนี้ว่า ‘รสเอ๋ย รสเอ๋ย’ พวกพราหมณ์พากันนึกได้แต่คำโบราณที่เกี่ยวข้องกับทฤษฎีว่าด้วยต้นกำเนิดของโลกเท่านั้น แต่ไม่รู้เนื้อความแห่งคำนั้นเลย

ความปรากฏแห่งสะเก็ดดิน : วาเสฏฐะและภารทวาชะ เมื่อจันดินของสัตว์เหล่านั้นหายไปสะเก็ดดินก็ปรากฏ สะเก็ดดินนั้นปรากฏลักษณะเหมือนดอกเห็ด สะเก็ดดินนั้นสมบูรณ์ด้วยสีสมบูรณ์ด้วยกลิ่น สมบูรณ์ด้วยรส มีสีเหมือนเนยใสหรือเนยข้นอย่างดี และมีรสอร่อยเหมือนน้ำผึ้งมิมซึ่งปราศจากโทษ

ครั้งนั้น สัตว์เหล่านั้นได้พากันบริโภคสะเก็ดดิน เมื่อบริโภคสะเก็ดดินนั้น มีสะเก็ดดินนั้นเป็นภักษา มีสะเก็ดดินนั้นเป็นอาหาร ได้ดำรงอยู่นานแสนนาน เมื่อบริโภคสะเก็ดดิน มีสะเก็ดดินนั้นเป็นภักษา มีสะเก็ดดินนั้นเป็นอาหาร ได้ดำรงอยู่นานแสนนาน สัตว์เหล่านั้นจึงมีร่างกายหยาบขึ้น ทั้งผิวพรรณก็ปรากฏแตกต่างกันสัตว์บางพวกมีผิวพรรณงาม บางพวกมีผิวพรรณทราวม สัตว์เหล่าใดมีผิวพรรณงามสัตว์เหล่านั้นก็ดูหมิ่นสัตว์ที่มีผิวพรรณทราวมว่า ‘พวกเรามีผิวพรรณงามกว่าสัตว์เหล่านั้น สัตว์เหล่านั้นมีผิวพรรณทราวมกว่าพวกเรา’ เมื่อสัตว์เหล่านั้นเกิดมีมานะถือตัว เพราะการดูหมิ่นเรื่องผิวพรรณเป็นปัจจัย สะเก็ดดินจึงหายไป

ความปรากฏแห่งเครื่องดิน : วาเสฏฐะและภารทวาชะ เมื่อสะเก็ดดินหายไป เครื่องดินก็ปรากฏเครื่องดินนั้นปรากฏคล้ายเถาผักบุ้ง เครื่องดินนั้นสมบูรณ์ด้วยสี สมบูรณ์ด้วยกลิ่นสมบูรณ์ด้วยรส มีสีเหมือนเนยใสหรือเนยข้นอย่างดี และมีรสอร่อยเหมือนน้ำผึ้งมิมซึ่งปราศจากโทษครั้งนั้น สัตว์เหล่านั้นได้พากันบริโภคเครื่องดิน เมื่อบริโภคเครื่องดินนั้น มีเครื่องดินนั้นเป็นภักษา มีเครื่องดินนั้นเป็นอาหาร ได้ดำรงอยู่นานแสนนาน เมื่อบริโภคเครื่องดิน มีเครื่องดินนั้นเป็นภักษา มีเครื่องดินนั้นเป็นอาหาร ดำรงอยู่นานแสนนาน สัตว์เหล่านั้นจึงมีร่างกายหยาบขึ้น ทั้งผิวพรรณก็ปรากฏแตกต่างกันสัตว์บางพวกมีผิวพรรณงาม บางพวกมีผิวพรรณทราวม สัตว์เหล่าใดมีผิวพรรณงามสัตว์เหล่านั้นก็ดูหมิ่นสัตว์ที่มีผิวพรรณทราวมว่า ‘พวกเรามีผิวพรรณงามกว่าสัตว์เหล่านั้น สัตว์เหล่านั้นมีผิวพรรณทราวมกว่าพวกเรา’ เมื่อสัตว์เหล่านั้นเกิดมีมานะถือตัว เพราะการดูหมิ่นเรื่องผิวพรรณเป็นปัจจัย เครื่องดินจึงหายไป

เมื่อเครื่องดินหายไป สัตว์เหล่านั้นจึงประชุมกัน ครั้นแล้วต่างพากันโหยหาว่า ‘พวกเราเคยมีเครื่องดิน บัดนี้เครื่องดินของพวกเราหายไปแล้ว’ ในสมัยนี้ก็เหมือนกันพวกมนุษย์ ถูกทุกข์ระทม

^๗ รสเอ๋ย รสเอ๋ย เป็นคำรำพึงรำพันว่า ‘รสอร่อยที่เคยบริโภคหายไปแล้ว’

บางอย่างกระทบเข้าก็พากันบ่นเพื่อว่า ‘เราเคยมีของสิ่งนี้แต่เดี๋ยวนี้ของของเราหายไปแล้ว’ พวกพราหมณ์พากันนึกได้แต่คำโบราณที่เกี่ยวข้องกับทฤษฎีว่าด้วยต้นกำเนิดของโลกเท่านั้น แต่ไม่รู้เนื้อความแห่งคำนั้นเลยความปรากฏแห่งข้าวสาลีในที่ที่ไม่ต้องไถ

วาเสฏฐะและภราทวาเซ เมื่อเครื่องดินของสัตว์เหล่านั้นหายไปแล้วข้าวสาลีอันผลผลิตในที่ที่ไม่ต้องไถ ไม่มีรำ ไม่มีแกลบ บริสุทธิ มีกลิ่นหอม มีเมล็ดเป็นข้าวสารก็ปรากฏ ที่ที่พวกเขาเก็บเกี่ยวข้าวสาลีไปเพื่อเป็นอาหารเย็นในตอนเย็นก็กลับมีข้าวสาลีงอกสุกขึ้นได้ในตอนเช้า ที่ที่พวกเขาเก็บเกี่ยวข้าวสาลีไปเพื่อเป็นอาหารเช้าในตอนเช้า ก็กลับมีข้าวสาลีงอกสุกขึ้นได้ในตอนเย็น ความพร่องไม่ปรากฏเลย ครั้งนั้น สัตว์ทั้งหลายพากันบริโภคข้าวสาลีซึ่งเกิดสุกเองในที่ที่ไม่ต้องไถมีข้าวสาลีนั้นเป็นรักษา มีข้าวสาลีนั้นเป็นอาหาร ได้ดำรงอยู่นานแสนนาน

ความปรากฏแห่งเพศหญิงและเพศชาย : วาเสฏฐะและภราทวาเซ เมื่อสัตว์เหล่านั้นบริโภคข้าวสาลี ซึ่งเกิดสุกเองในที่ที่ไม่ต้องไถ มีข้าวสาลีนั้นเป็นรักษา มีข้าวสาลีนั้นเป็นอาหาร ได้ดำรงอยู่นานแสนนาน สัตว์เหล่านั้นจึงมีร่างกายหยาบขึ้น ทั้งผิวพรรณก็ปรากฏแตกต่างกันและอวัยวะเพศหญิงปรากฏแก่ผู้เป็นหญิง อวัยวะเพศชายปรากฏแก่ผู้เป็นชายกล่าวกันว่า หญิงเพ่งดูชาย และชายก็เพ่งดูหญิงนานเกินไประยะหนึ่ง ๒ เพศต่างเพ่งดูกันและกันนานเกินไประยะหนึ่ง ก็เกิดความกำหนัดขึ้น ความเร่าร้อนก็ปรากฏขึ้นในกาย เพราะความเร่าร้อนเป็นปัจจัย ชนเหล่านั้นจึงได้เสพเมถุนธรรม

ก็โดยสมัยนั้น สัตว์เหล่าใดเห็นสัตว์เหล่าอื่นกำลังเสพเมถุนกันจึงขว้างฝุ่นใส่บ้าง ขว้างขี้เถ่าใส่บ้าง ขว้างมูลโคใส่บ้าง ด้วยกล่าวว่า ‘คนถ่อย เจ้าจงฉิบหาย คนถ่อยเจ้าจงฉิบหาย’ แล้วกล่าวต่อไปว่า ‘ก็ไอฉิบหาย สัตว์จึงทำกรรมอย่างนี้แก่สัตว์เหล่า’ ข้อที่ว่ามานั้น แม้ในขณะนี้ ในชนบทบางแห่ง เมื่อเขานำสัตว์ที่จะถูกฆ่าไปสู่ที่ประหาร มนุษย์เหล่าอื่นก็จะขว้างฝุ่นใส่บ้าง ขว้างขี้เถ่าใส่บ้าง ขว้างมูลโคใส่บ้าง พวกพราหมณ์พากันนึกได้แต่คำโบราณที่เกี่ยวข้องกับทฤษฎีว่าด้วยต้นกำเนิดของโลกเท่านั้น แต่ไม่รู้เนื้อความแห่งคำนั้นเลย”^๔

จากพุทธพจน์ที่กล่าวมานี้ แสดงให้เห็นว่า คำพยากรณ์ของพระพุทธเจ้าตั้งแต่เริ่มแรกของกำเนิดโลกและสรรพสิ่งทั้งปวง คือ เริ่มต้นจากการพังสลายของโลกเสียก่อน เมื่อโลกกำลังพินาศอยู่เหล่าสัตว์ยอมไปเกิดในชั้นอภิสสรพรหม โดยมีปิตีเป็นอาหาร มีรัศมีในตัว เห็นเหินได้ ต่อมา เมื่อโลกกลับเจริญขึ้น พวกเหล่าสัตว์เหล่านั้นพากันจืดจางจากอภิสสรพรหมด้วยอำนาจการหมตอายุและบุญของตน สมัยนั้นจักรวาลทั้งสิ้นเป็นน้ำทั้งนั้น มีแต่ความมืดมนมองไม่เห็นอะไรเลย ดวงจันทร์ ดวงอาทิตย์ ดวงดาว กลางวัน กลางคืน เดือน ปี ฤดูก็ไม่ปรากฏ เหล่าสัตว์อยู่อย่างนั้นสิ้นกาลยาวช้านาน จึงเกิดง้วนดินลอยอยู่บนน้ำ มีสี กลิ่น รส นำโอชะ พวกสัตว์เหล่านั้นพากันเอานิ้วข้อนง้วนดินลิ้มดู ง้วนดินซาบซ่าไปในร่างกายทำให้เกิดความอยากขึ้น กินอยู่อย่างนั้นไปเรื่อยๆ ทำให้รัศมีในร่างกาย

^๔ ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๑๙-๑๒๗/๘๘-๙๓

หายไป ดวงจันทร์ ดวงอาทิตย์ ดวงดาวต่างๆ ก็ปรากฏขึ้น ผิวนิพพานก็หายขึ้น เมื่อจันทรินหาย กระบิ
ดินก็เกิดขึ้น กระบิดินหาย เครื่องดินเกิดขึ้นมาเรื่อยๆ ตามลำดับจนกระทั่ง การเกิดขึ้นของข้าวสาลี
แล้วบริโศคอย่างนั้น เพศหญิงและเพศชายก็ปรากฏขึ้น ก็เริ่มมีเพศสัมพันธ์กัน และรู้จักประกอบอาชีพ
เก็บเกี่ยวเป็น มีการแบ่งการปกครอง เกิดขึ้นวรรณะขึ้นตั้งแต่สมัยนั้นจนมาถึงทุกวันนี้

๓.๒ ความหมายของโลกในพระพุทธศาสนาเถรวาท

คำว่า “โลก” เป็นภาษาบาลี แปลว่าสิ่งที่สลายไป ซึ่งมีบทวิเคราะห์ศัพท์ว่า “**ลฺุขฺชติติ = โลกฺา**” แปลว่า ที่ชื่อว่าโลก เพราะ “เป็นสิ่งที่เคลื่อนไป หมุนไป” ตามความหมายของโลกและสิ่ง
ต่างๆ ที่เรียกว่าโลกนี้ ซึ่งได้แก่สิ่งที่มีการเกิดขึ้น การตั้งอยู่และการดับไป

ศาสนาพุทธ ได้ให้ความหมายของโลกว่า *โลก* เป็นสภาวะธรรมหรือหมู่สัตว์ สถานที่ที่อยู่ของ
หมู่สัตว์^๙

ในโลกปัญหาสูตร สังยุตตนิกาย สฬายตนวรรคได้กล่าวเรื่องโลกไว้ว่า “ภิกษุทั้งหลายที่
เรียกว่า โลก เพราะจะต้องแตกสลาย”^{๑๐}

ดังนั้น ความหมายของโลกในพระสูตรนี้ จึงเจาะจงไปสู่การเกิดและการดับของนามและรูป
ที่ปรากฏขึ้นให้เราได้เห็นในการดำเนินชีวิตประจำวันของมนุษย์ เพื่อให้มนุษย์สำนึกถึงเรื่องโลกและ
ชีวิตตามสภาพความเป็นจริงของโลกที่เราได้อาศัยอยู่ จนถึงทุกวันนี้

โลก แปลว่า แผ่นดิน ซึ่งหมายถึง มนุษย์ โดยปริยายหมายถึงส่วนหนึ่งแห่งสกลจักรวาล
เช่น มนุษย์โลก เทวโลก พรหมโลก, ดาวเคราะห์ดวงหนึ่ง มีขนาดใหญ่เป็นอันดับ ๕ ในระบบสุริยะ
เป็นที่อยู่อาศัยของมนุษย์และสิ่งมีชีวิตทั้งหลาย ลักษณะอย่างลูกทรงกลม มีเส้นผ่าศูนย์กลางที่ศูนย์
สูตรยาว ๑๒,๗๕๕ กิโลเมตร ศูนย์กลางที่ขั้วโลก ยาว ๑๒,๗๑๑ กิโลเมตร มีเนื้อที่บนผิวโลก
๕๑๐,๙๐๓,๔๐๐ ตารางกิโลเมตร^{๑๑}

ในหนังสือ “โลกุปปตติ” ได้กล่าวถึงการเกิดขึ้นของโลกไว้ว่า “โลกุปปตติ” หมายถึง การที่
รูปแบบแห่งตนปรากฏมีขึ้นมาด้วยอำนาจเวลาที่เป็นไปก็ดี ด้วยอำนาจการสืบตลอดจนเป็นกลุ่มก้อน
ขึ้นมาก็ดี โดยไม่ยกเว้นก่อนที่โลกอันมีความเป็นไปเกี่ยวเนื่องกับปัจจัยตามสมควรจะได้อุบัติขึ้นมาว่า
ในส่วนที่เสื่อมบ้าง เรื่องนี้ก็สำเร็จโดยใจความว่า แม้ความพินาศ (แห่งโลก) ก็ต้องกล่าวถึงเหมือนกัน

^๙ ราชบัณฑิตยสถาน, *พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน ๒๕๔๒*, (กรุงเทพมหานคร : นานมีบุค จำกัด, ๒๕๔๖), หน้า ๑๗๖.

^{๑๐} ส.สพ. (ไทย) ๑๘/๘๒/๗๕.

^{๑๑} ราชบัณฑิต, *พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒*, หน้า ๑๐๔๓.

เพราะแสดงถึงปัจจัยที่มีข้อเกี่ยวข้อกันตามสมควร อธิบายความว่า เพราะความที่โลกอันความเป็นไป
เนื่องมาจากปัจจัยจะมีทั้งการดับและการเกิด^{๑๒}

การให้นิยามความหมายเรื่องกำเนิดโลกตามทัศนะของศาสนาพุทธเถรวาทนั้นสามารถอธิบาย
ได้มากมายหลายรูปแบบทั้งเชิงรูปธรรมและนามธรรม แต่ในที่สุด พระพุทธเจ้ามิได้ตรัสเรื่องโลกไป
ในทางอื่นเลย คือ พระองค์ทรงเน้นเรื่องโลกที่ต้องอาศัยอยู่ภายใต้กฎไตรลักษณ์คือ ทุกสิ่งทุกอย่างที่
อยู่บนโลกนี้พร้อมทั้งตัวโลกด้วย ต้องมีการแปรปรวนไปตามกระบวนการกฎธรรมชาติ คือ อนิจจัง ทุก
ขัง และอนัตตาเป็นที่สุด ฉะนั้น เรื่องกำเนิดโลก จึงเป็นเรื่องที่น่าสนใจทำให้ผู้วิจัยอยากรู้และเพื่อ
คลายความสงสัยที่ว่า กำเนิดโลก มนุษย์และสรรพสิ่งที่อยู่บนโลกนี้เกิดขึ้นมาได้อย่างไร มีเหตุปัจจัย
อะไรเป็นเครื่องประกอบให้โลกและสรรพสิ่งพร้อมทั้งมนุษย์เกิดขึ้น ซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

คำว่า **โลก**^{๑๓} คือประตาสภาวธรรมหรือหมู่สัตว์ กำหนดโดยขอบเขตบ้าง ไม่กำหนดบ้าง
ท่านกล่าวไว้ ๓ ประการบ้าง ดังนี้

๑. **สังขารโลก** โลกคือสังขาร ได้แก่ สภาวธรรมทั้งปวงที่มีการปรุงแต่งตามเหตุปัจจัย

๒. **สัตว์โลก** โลกคือ หมู่สัตว์

๓. **โอกาสโลก** โลกอันกำหนดด้วยโอกาส, โลกอันมีในอวกาศ, จักรวาล

อีกนัยยะหนึ่ง โลกคือแผ่นดินเป็นที่อาศัย, หมู่สัตว์ผู้อาศัยทั้งหลาย

โลก^{๑๔} ได้แก่ โลกคือหมู่สัตว์, สัตว์โลก

๑. มนุษย์โลก โลกคือหมู่มนุษย์

๒. เทวโลก โลกคือหมู่เทพ, สวรรค์ชั้นกามาวจรภูมิ ทั้ง ๖

๓. พรหมโลก โลกคือหมู่พรหม, สวรรค์ชั้นพรหม

โลก ๓ ในหมวดนี้ ท่านจำแนกออกมาจาก ข้อ ๒ คือสัตว์โลก ในหมวดก่อน

จากความหมายของคำว่าโลกในพจนานุกรมทั้ง ๒ ฉบับ ทำให้เราทราบว่า โลกมิได้มี
ความหมายเพียงแค่ว่าเป็นที่อยู่อาศัยของมนุษย์และสิ่งมีชีวิตเท่านั้น แต่คำว่า **โลก** ยังมีความหมายที่
ลึกซึ้งขึ้นไปอีก

สรุปได้ว่า **โลก**ตามนัยยะแห่งพระพุทธศาสนาเถรวาท ได้กล่าวไว้ ๓ เรื่อง คือ สังขารโลก
สัตว์โลก และโอกาสโลก^{๑๕}

^{๑๒} กรมศิลปากร, **โลกุปัติ ฉบับหอสมุดแห่งชาติ**, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์อักษรไทย น.ส.พ.ฟ้าเมืองไทย,
๒๕๓๓), หน้า ๑๘.

^{๑๓} วิสุทธิตี.(บาลี) ๑/๒๖๒., ที.อ.(บาลี) ๑/๒๑๕.

^{๑๔} ที.อ.(บาลี) ๑/๒๑๕., ม.อ.(บาลี) ๒/๒๖๘.

^{๑๕} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสนา ฉบับประมวลธรรม**, หน้า ๘๘.

คำว่า **สังขารโลก** หมายถึง สังขารร่างกายของคนและสัตว์ทั้งหลาย อันประกอบด้วยกายกับใจ

คำว่า **สังขารโลก**นี้ ท่านอธิบายไว้ดังนี้ว่า สังขารโลก โลกคือสังขาร อันได้แก่ สิ่งผสมปรุงแต่งทั้งหลาย ก็ได้แก่ทุก ๆ สิ่งทุก ๆ อย่าง ตลอดจนถึงหมู่สัตว์ ซึ่งประกอบขึ้นด้วยธาตุทั้งหลาย จากพื้นพิภพนี้ มาเป็นสิ่งนั้นมาเป็นสิ่งนี้ เช่นมาเป็นต้นไม้เป็นภูเขา เป็นแม่น้ำลำคลอง มาเป็นหมู่สัตว์ทั้งมนุษย์และเดรัจฉาน ซึ่งต่างดำรงอยู่ได้ด้วยอาหาร พระพุทธเจ้าได้ตรัสรู้สังขารโลก โลกคือสังขารคือสิ่งผสมปรุงแต่งทั้งปวง พร้อมทั้งเหตุปัจจัยที่ปรุงแต่งให้บังเกิดเป็นสังขารต่างๆ ขึ้น ดังที่ท่านพระสารีบุตรเถระ ได้ยกมาจำแนกไว้ในปฏิสัมภิทามรรค ว่า

ทรงรู้จักโลกที่มี ๑ ก็คือข้อที่สัตว์ทั้งปวงตั้งอยู่ได้ด้วยอาหาร ดำรงอยู่ได้ด้วยอาหาร

ทรงรู้จักโลก ๒ คือ นาม ๑ รูป ๑

ทรงรู้จักโลก ๓ ก็คือ เวทนาทั้ง ๓

ทรงรู้จักโลก ๔ ก็คือ อาหารทั้ง ๔

ทรงรู้จักโลก ๕ ก็คือ ชั้นที่เป็นที่ยึดถือทั้ง ๕

ทรงรู้จักโลก ๖ ก็คือ आयตนะทั้ง ๖

ทรงรู้จักโลก ๗ ก็คือ วิญญาณฐิติที่ตั้งแห่งวิญญาณ ๗

ทรงรู้จักโลก ๘ ก็คือ โลกธรรมทั้ง ๘

ทรงรู้จักโลก ๙ ก็คือ สัตตาวาสที่อยู่อาศัยของสัตว์ทั้ง ๙

ทรงรู้จักโลก ๑๐ ก็คือ आयตนะทั้ง ๑๐

ทรงรู้จักโลก ๑๒ ก็คือ आयตนะ ๑๒

ทรงรู้จักโลก ๑๘ ก็คือ ธาตุ ๑๘ ธาตุ ๑๘ นั้นก็ได้แก่ธาตุคืออายตนะภายใน ๖ ธาตุคืออายตนะภายนอก ๖ ธาตุคือวิญญาณที่รู้ทางอายตนะอีก ๖ ก็รวมเป็น ๑๘^{๑๖}

แม้สังขารโลกพระองค์ได้ตรัสรู้ และปรากฏออกไม่ยึดถือ ไม่เกี่ยวข้องจึงทรงเป็นโลกุตระอยู่นเหนือโลก ทรงพ้นโลก

ส่วนผู้ที่รู้จักสังขารโลกและยังยึดถือ ยังไม่ปรากฏจิตออกได้ ก็เรียกว่าเป็นโลกิยะ หรือโลกีย์ เกี่ยวอยู่กับโลก

สัตว์โลก หมายถึง หมู่สัตว์ที่มีชีวิตทั้งปวงนอกจากตัวเราเอง เช่น มวลมนุษย์ และสัตว์เดรัจฉานทั้งหลาย เป็นต้น

สัตว์โลก ในหนังสือโลกที่ปกสารว่า “ชื่อว่า สัตว์ เพราะเป็นผู้ที่ติดและข้องอยู่อย่างวิเศษในอารมณ์มีรูปเป็นต้น **ที่ชื่อว่าโลก** เพราะหมายความว่า เป็นสถานที่สัตว์จะดูได้ถึงกุศลกรรมและ

^{๑๖} ขุ.ปฎิ. (ไทย) ๓๑/๑๑๒/๑๗๓-๑๗๔, ขุ.จู. (ไทย) ๓๐/๑๐๔/๓๕๕-๓๕๖.

อกุศลกรรม ทั้งวิบากของกรรมนั้นๆ รวมคำสองคำเข้าด้วยกันคือ สัตตะ และ โลกะ สมมติให้ชื่อว่า สัตตโลก สัตตโลกนั้น มี ๒ ประเภท คือ ภัพพโลก (โลกฝ่ายดี) อภัพพโลก (โลกฝ่ายไม่ดี) ... สัตตโลก คือ โลกของสัตว์ หรือสิ่งที่มีชีวิต ถ้าจะอธิบายให้ละเอียดไปตามทางศาสนาพุทธ สัตตโลก ก็คือ สังขารที่มีอุปาทานเข้าไปยึดในตนเอง หรือยึดในสิ่งอื่นๆ สังขารใดๆ ก็ตามที่มีอุปาทาน สามารถยึดตนเองได้ และสามารถยึดสิ่งอื่นๆ ได้ นี่คือสัตตโลก พุดง่าย ๆ ก็คือ สิ่งที่มีชีวิตจิตใจ มีความรู้สึก ได้แก่ มนุษย์ และสัตว์ทั้งปวงที่อยู่ในโลกนี้ซึ่งคัมภีร์พระพุทธรศาสนาได้กล่าวถึงเรื่องราวของสรรพสัตว์ และสิ่งที่มีชีวิตทั้งปวงมากมาย อย่างเช่น สัตตโลก ที่กำเนิดในโลกนั้นๆ หนังสือโลกที่ป็นได้แบ่งไว้เป็น ๗ ประการ คือ ๑) โลกนรก (นिरยภูมิ) ๒) โลกเปรต (เปตตวิสัย) ๓) โลกอสุรกาย (อสุรกาย) ๔) โลกเดรัจฉาน (เดรัจฉานภูมิ) ๕) โลกมนุษย์ (มนุษยภูมิ) ๖) โลกสวรรค์ (เทวภูมิ) ๗) พรหมโลก (พรหมภูมิ) แต่ไว้ในหนังสือโลกที่ปกสาร ได้แบ่งไว้เพียง ๕ ประเภทเท่านั้น คือ ๑) นรก ๒) เปรต ๓) ดิรัจฉาน ๔) มนุษย์ ๕) สวรรค์^{๑๗} เพราะท่านจัดเปรตและอสุรกายเป็นสัตว์ประเภทเดียวกัน แต่ที่นี้ผู้วิจัยไม่ได้กล่าวถึงทั้งหมดได้เพียงยกเอาเฉพาะบางส่วนเท่านั้น

คำว่า “สัตตโลก หรือ สัตตโลก” โลกคือหมู่มสัตว์ พระพุทธเจ้าได้ทรงรู้จักสัตตโลก โลกคือหมู่มสัตว์ทุกจำพวก โดยที่ได้ทรงรู้จักอาศัยหรืออาศัย คือที่อาศัยของจิต เป็นฝ่ายดีบ้าง เป็นฝ่ายชั่วบ้าง เมื่อเป็นกิเลสก็เป็นที่อยู่อาศัยฝ่ายชั่ว เมื่อเป็นบารมีเป็นคุณธรรมก็เป็นที่อยู่อาศัยฝ่ายดี ทรงรู้จักอนุสัยคือกิเลสที่นอนเนื่องอยู่ในจิตสันดานของสัตตโลกทั้งหลาย ทรงรู้จักจริตอัธยาศัยของสัตว์ทั้งหลาย

ทรงรู้จัก *อภิมุติ* คือความน้อมไป ความเอนเอียงไปแห่งจิตของสัตว์ทั้งหลาย ทรงรู้จักผงคือกิเลสที่เข้าตาใจของสัตว์ทั้งหลายว่าผู้ใดมีน้อย ผู้ใดมีมาก ทรงรู้จักอินทรีย์คือธรรมะที่ครองจิตใจ อันได้แก่ศรัทธา วิริยะ สติ สมาธิ ปัญญา ของสัตว์ทั้งหลายว่าใครมีแก่กล้า ใครมีอ่อน ได้ทรงรู้จักอาการของสัตว์ทั้งหลายว่าใครมีอาการดี ใครมีอาการไม่ดี ทรงรู้จักพื้นแห่งปัญญาของสัตว์ทั้งหลายว่าใครรู้ได้ง่าย ใครรู้ได้ยาก

ทรงรู้จักพื้นภูมิของสัตว์ทั้งหลาย อันเกี่ยวแก่กิเลส เกี่ยวแก่กรรม เกี่ยวแก่ปัญญาเป็นต้น ว่าใครเป็นภพสัตว์คือเป็นสัตว์ที่สมควรที่จะรับธรรมะ บรรลุถึงธรรมะได้ ใครเป็นสัตว์ที่เป็นอภัพคือไม่สมควร ที่เรียกว่าอภัพ ไม่สามารถที่จะรับธรรมะ ที่จะเข้าถึงธรรมะได้ พระองค์ได้ทรงรู้จักสัตตโลกโดยอาการที่ท่านพระอาจารย์ได้ยกมาดังที่กล่าวนี้ และมีได้รู้ติดหรือว่ารู้ยึด ได้ทรงรู้ปรากฏออกได้ จึงทรงเป็นโลกุตรอยู่เหนือโลก

โอกาสโลก หมายถึง สถานที่ที่สัตตโลกได้อาศัยเป็นที่อยู่ เป็นที่ทำมาหากิน และเป็นที่ยึดสร้างกรรมทั้งดีและชั่ว ซึ่งได้แก่ ทั้งผืนดิน ผืนน้ำ ผืนฟ้า และจักรวาลนั่นเอง

^{๑๗} พระสังฆราชเมธังกร, *โลกที่ปกสาร ฉบับหอสมุดแห่งชาติ*, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : กรมศิลปากร, ๒๕๔๙), หน้า ๑๓.

โอกาสโลก โลกคือโอกาสอันได้แก่ พื้นพิภพเป็นอันดับที่ ๑

โอกาสโลก โลกคือโอกาส อันได้แก่พื้นพิภพนี้ ท่านใช้คำว่า โอกาส ซึ่งตามพยัญชนะก็แปลว่า เป็นที่ที่ไถได้ หรือว่าขีดได้ ที่แปลว่าเป็นที่ที่ไถได้นั้น ก็โดยที่มีมูลธาตุของศัพท์เช่นเดียวกับคำว่า กลี ในคำว่ากลีกรรม ที่ว่าการงานคือการไถ อันหมายถึงการทำนา และคำว่าโอกาสนี้ก็เป็นธาตุอันเดียวกับ กลีกรรมนั้นแหละ คือเป็นที่ที่ไถได้ ขีดได้ โดยที่เป็นพื้นแผ่นดินเป็นวัตถุ ตรงกันข้ามกับคำว่า อากาศ ที่แปลกันว่าช่องว่าง ตามพยัญชนะก็แปลว่าเป็นที่ที่ไถไม่ได้ ขีดไม่ได้ เหมือนดังในอากาศที่รู้จักกัน จะขีดอะไรในอากาศให้ปรากฏเป็นรอยก็ขีดไม่ได้ จะไถหว่านอะไรในอากาศก็ไม่ได้ เพราะเป็นช่องว่าง ส่วนคำว่าโอกาสนี้เป็นที่ที่ไถหว่านได้ ดังเป็นพื้นแผ่นดิน เป็นที่ไถหว่าน เพราะฉะนั้น เมื่อเป็นชื่อของโลกโดยใช้คำว่าโอกาสโลกโลกคือโอกาส จึงหมายถึงพื้นพิภพ ที่ดวงอาทิตย์ดวงจันทร์ส่องสว่างปรากฏอยู่นี้ ทั้งหมดก็รวมก็เรียกว่าโอกาสโลก

พระพุทธเจ้าได้ทรงรู้โอกาสโลก โลกคือพื้นพิภพด้วยความรู้โดยสามัญ ดังที่ได้เสด็จจาริกไปสู่ รัฐ สู่คามนิคมชนบทนั้น ๆ อันเป็นที่ตั้งของเมืองของบ้านนั้น ๆ และได้ทรงรู้โอกาสโลกโดยเป็นธาตุดิน น้ำไฟลมซึ่งเป็นส่วนใหญ่ อันเป็นที่ก่อเกิดขึ้นของสังขารทั้งหลาย และแม้พื้นพิภพที่ปรากฏแก่ตาหูเป็นต้น ที่เรียกว่าเป็นธาตุดินน้ำไฟลมสำหรับพิจารณาในทางกรรมฐาน ก็คงเป็นสังขารคือเป็นสิ่งผสมปรุงแต่งอยู่นั่นเอง แต่ก็ต้องมีส่วนที่เป็นธาตุแท้ของส่วนสิ่งเหล่านี้ ซึ่งเป็นส่วนละเอียด

พระพุทธเจ้าทรงรู้โลกที่โลกิยะ และโลกุตระ : พระพุทธเจ้าได้ตรัสรู้โอกาสโลก ทรงรู้จักโอกาสโลกคือพื้นพิภพ ทั้งโดยสามัญ ทั้งโดยพิเศษอย่างยิ่ง คือโดยเป็นธาตุอย่างแท้จริง

และพระองค์ตรัสรู้ด้วยความรู้ที่ปรากฏออกจากสิ่งที่รู้ คือไม่ยึดถืออยู่ในสิ่งที่รู้ โดยเป็นเราเป็นของเรา แต่เป็นความรู้ที่ปรากฏ เพราะฉะนั้น จึงทรงรู้จัก แต่ไม่ติดไม่ยึด จึงไม่เป็นโลกิยะ หรือโลกิยะที่แปลว่ายึดอยู่กับโลก เกี่ยวอยู่กับโลก แต่เป็นโลกุตระอยู่เหนือโลก คือรู้และปรากฏออกได้ พ้นได้ ไม่ติดไม่ยึด

พระพุทธเจ้าได้ตรัสรู้โลก โดยที่ทรงรู้จักโอกาสโลก โลกคือโอกาสอันได้แก่พื้นพิภพ ทรงรู้จักสังขารโลก โลกคือสังขารคือสิ่งผสมปรุงแต่งทั้งหลาย ทรงรู้จักสัตว์โลก โลกคือหมู่มสัตว์ มิได้ทรงรู้ติดรู้ยึด ผู้ที่รู้ติดรู้ยึดยอมเป็นโลกิยะหรือโลกิยะ เกี่ยวข้องอยู่กับโลกติดอยู่กับโลก แต่เพราะทรงรู้ปรากฏ คือจิตของพระองค์ปรากฏได้จากโลก จึงเป็นโลกุตระอยู่เหนือโลก อยู่เหนือโอกาสโลก อยู่เหนือสังขารโลก อยู่เหนือสัตว์โลก ทรงพ้นจากโลกทั้งหมด และความตรัสรู้โลกของพระองค์ ทำให้พระองค์ทรงปฏิบัติพุทธกิจที่เป็นอรรถะจรिया ประพฤติประโยชน์กระทำประโยชน์แก่โลก กระทำประโยชน์โดยที่ทรงแสดงธรรมะสั่งสอน โปรดสัตว์โลก โปรดให้สัตว์โลกคือหมู่มสัตว์ที่เป็นภพสัตว์คือสัตว์ผู้สมควรเป็นเวไนยยะคือผู้ที่แนะนำได้ ให้รู้สัจจะคือความจริงที่ทรงสั่งสอน ทำกิเลสและกองทุกข์ให้บรรเทาเบาบาง หรือให้สิ้นไปได้บางส่วนจนถึงสิ้นเชิง เพราะเหตุที่ทรงรู้จักโลกดังกล่าวนี้เอง

ดังนั้นคำว่า “โลก” จึงมีความหมายได้ ๓ นัยยะดังที่กล่าวมาแล้วข้างต้น เพราะฉะนั้น วิชาจักรวาลวิทยาที่ผู้ศึกษาจะได้ศึกษานั้น จึงหมายเอาโอกาสโลก อันเป็นที่อยู่ของหมู่สัตว์ทั้งหลายนั่นเอง ซึ่งพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงรู้แจ้งแทงตลอดถึงลักษณะทางกายภาพของจักรวาลต่างๆ อันประกอบขึ้นเป็นภพ ๓ (คืออภพ รูปภพ และอรุภพ) เราก็มองไม่เห็นในความหมายของคำว่าโลกอีกต่อไป

อีกนัยหนึ่ง ในคัมภีร์ปฎิสัมภิตามรรค พระสารีบุตรเถระ อธิบายคำว่า โลก ไว้ ๗ ประการ โดยแบ่งออกเป็น

- ๑) ชั้นธโลก ได้แก่ โลกคือชั้นธ
- ๒) ธาตุโลก ได้แก่ โลกคือธาตุ
- ๓) อายตนโลก ได้แก่ โลกคืออายตนะ
- ๔) วิบัติตถาวโลก หมายถึง โลกคือภพวิบัติได้แก่อบายโลก
- ๕) วิบัติตสัมภวโลก หมายถึง โลกคือสมภพวิบัติได้แก่กรรมที่เกิดในอบายโลก
- ๖) สัมปตตถาวโลก หมายถึง โลกคือภพสมบัติได้แก่สุคติโลก
- ๗) สัมปตตสัมภวโลก หมายถึง โลกคือสมภพสมบัติได้แก่กรรมที่เกิดในสุคติโลก^{๑๘}

นอกจากนี้ จะขออธิบายความหมายคำว่าสัตว์ เพิ่มเติมอีกสักชนิด เพื่อให้เกิดความกระจ่างยิ่งขึ้น เพราะคำนี้มีคนเข้าใจผิดคิดว่า เป็นสัตว์เลี้ยง ช้าง ม้า วัว ควาย สัตว์ที่กล่าวถึงนี้มีนัยตามพระพุทธศาสนา หมายถึงผู้ที่ยังข้องอยู่ในกามคุณ ได้แก่ มนุษย์ สัตว์เดรัจฉาน เป็นต้น

ท่าทีพระพุทธศาสนาเกี่ยวกับโลกโดยสมมติ โลกโดยปรมัตถ์

อนึ่ง ความรู้จักโลกนั้น ก็อาจจะประมวลย่อเข้าได้ว่า คือ รู้จักโลกโดยสมมติ ก็รู้จักโลกโดยปรมัตถ์ รู้จักโลกโดยสมมตินั้น ก็คือรู้จักโลกโดยที่แยกออกโดยส่วนใหญ่ เป็นโอกาสโลก เป็นสังขารโลก เป็นสัตว์โลก และแยกละเอียดออกไปอีก โอกาสโลกก็แยกออกเป็นพื้นพิภพส่วนนั้นส่วนนี้ สังขารโลกก็แยกออกเป็นสังขารประเภทต่างๆ ซึ่งบางจำพวกก็มีใจครอง บางจำพวกก็ไม่มีใจครอง และแม้สัตว์โลก หมู่สัตว์ก็แยกออกไปต่างๆ ในหมู่มนุษย์หมู่เดรัจฉานที่เห็นๆ กันอยู่นี้เอง ก็ยังแยกออกไปอีกมากมาย และเมื่อแยกสรุปดังที่ตรัสแสดงเอาไว้ ก็ได้แก่หมู่สัตว์เมื่อนับจากต่ำขึ้นมา ก็เป็นหมู่สัตว์ในอบายภูมิ หมู่สัตว์ในสุคติภูมิคือหมู่มนุษย์ และที่สูงขึ้นไปก็หมู่เทพหมู่พรหมทั้งหลายซึ่งรวมเข้าที่ตรัสแสดงไว้ก็เป็นวิญญูณฐิติ ที่ตั้งของวิญญูณ ๗ หรือ สัตตवास ที่อยู่อาศัยของสัตว์ ๘

และก็ได้ตรัสเอาไว้ในอรุณโดยยกข้อขึ้นพิจารณา ในข้อที่ว่าอากาศไม่มีที่สุด วิญญูณไม่มีที่สุด ในข้อว่าวิญญูณไม่มีที่สุดนี้ ก็แสดงว่าวิญญูณมีมากมายหาที่สุดมิได้ ก็วิญญูณอันหาที่สุดมิได้นี้เองซึ่งรวมอยู่ในคำว่าสัตตโลกหรือสัตว์โลก โลกคือหมู่สัตว์ ซึ่งวนเวียนเกิดแก่ตาย จุตีคือเคลื่อนออกจากกายที่แตกสลาย อุปบัติคือเข้าถึงภพชาติใหม่ ก็เป็นไปอยู่ดังนี้

^{๑๘} ชุ.ปฎิ. (ไทย) ๓๑/๑๑๒/๑๗๓-๑๗๔.

ดังที่ปรากฏแก่พระญาณของพระพุทธเจ้าเมื่อก่อนแต่ตรัสรู้ ซึ่งทรงได้บุพเพนิวาสานุสสติญาณ ญาณที่รู้ระลึกขันธ์เป็นที่อาศัยอยู่ในปางก่อนได้ ดังที่เรียกสั้นๆ ว่าระลึกชาติได้ จตุปปาตญาณ ญาณที่รู้จุดคือความเคลื่อนไหว และอุปบัติคือความเข้าถึงชาติภพนั้นของสัตว์ทั้งหลาย ว่าเป็นไปตามกรรม และอาสาชยญาณ ญาณที่รู้ความสิ้นไป หรือญาณคือความรู้เป็นเหตุสิ้นไปของอาสวะ คือกิเลสที่ต้องจิตสันดาน อันได้แก่รู้จักทุกข์ รู้จักเหตุเกิดทุกข์ รู้จักความดับทุกข์ รู้จักทางปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ อีกอย่างหนึ่งก็คือรู้จักโลก รู้จักเหตุเกิดโลก รู้จักความดับโลก รู้จักทางปฏิบัติให้ถึงความดับโลก และได้ทรงรู้จักอาสวะกิเลสที่ต้องจิตสันดาน รู้จักเหตุเกิดอาสวะ รู้จักความดับอาสวะ รู้จักทางปฏิบัติให้ถึงความดับอาสวะ จึงได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า

เพราะฉะนั้น จึงทรงตรัสรู้โลกนี้เอง และที่ทรงนำความตรัสรู้นี้มาสอนโลกคือทรงนำความรู้ที่ทรงรู้จักโอกาสโลก สังขารโลก สัตว์โลก มาทรงสอนโลก คือทรงสอนสัตว์โลกให้บรรลุสุขประโยชน์ตามภูมิตามขั้น ตามแต่สัตว์โลกนั้นๆ จะมีความเป็นภพบุคคล คือบุคคลผู้ที่สมควรเพียงไร หรือเป็นเวไนยยะจะพึงแนะนำได้เพียงไรและซึ่งเป็นปุริสทัมมะคือเป็นบุคคลที่ฝึกได้เพียงไร

พระองค์ได้ทรงรู้โลกโดยสมมติต่างๆ และได้ทรงรู้จักโลกปรมาตม์ คือโดยที่ชื่อว่าโลกนี้ก็เพราะเป็นสิ่งที่ยำрут สิ่งใดที่ยำรุตสิ่งนั้นได้ชื่อว่าโลก เพราะฉะนั้นที่ขึ้นชื่อว่าโลกจะมีสมมติบัญญัติเรียกว่าอะไร เช่นเรียกว่า โอกาสโลก สังขารโลก สัตว์โลก หรือเรียกย่อยออกไปเป็นอย่างอื่นอย่างไรก็ตาม แต่ก็รวมเข้าในคำเดียวว่ายำรุต เพราะฉะนั้น อรรถะที่เป็นปรมาตม์คือที่เป็นเนื้อความอย่างละเอียดที่สุด ย่อที่สุดของโลกก็ชื่อว่ายำรุต สิ่งใดยำรุตสิ่งนั้นได้ชื่อว่าโลก

และตรงกันข้ามกับธรรมะ สิ่งใดที่ดำรงอยู่สิ่งนั้นได้ชื่อว่าธรรม เพราะฉะนั้น โลกจึงเป็นสิ่งที่ยำรุต ธรรมจึงเป็นสิ่งที่ยำรุตอยู่ ก็ได้แก่สิ่งที่จะเป็นตัวความจริง ตลอดจนถึงนิพพาน เพราะฉะนั้น โลกโดยปรมาตม์จึงเป็นสิ่งที่ยำรุต เป็นสิ่งที่เป็นอนิจจะไม่เที่ยง ต้องเกิดดับ เป็นสิ่งที่ชื่อว่าทุกขะเป็นทุกข์ คือดำรงอยู่คงที่มีได้ ต้องแปรปรวนเปลี่ยนแปลงไป และเป็นอนัตตามิใช่อัตตาตัวตน คือมิใช่เรามีใช่เป็นของเราจะบังให้เป็นไปตามปรารณามีได้ เพราะฉะนั้น พระพุทธเจ้าทรงรู้จักโลกดังนี้ จึงได้ชื่อว่าโลกวิทูผู้รู้โลก ต่อไปนี้ขอให้ตั้งใจฟังสวดและตั้งใจทำความสงบสืบต่อไป

๓.๓ คติความเชื่อว่าด้วยความเห็นว่า โลกนี้ และโลกหน้าในทรรศนะพุทธศาสนาเถรวาท

จากการศึกษาความหมายของโลกดังกล่าวมาแล้วว่า หมายถึงจักรวาลก็ได้ซึ่งก็คือที่อยู่อาศัยของสัตว์ทั้งหลายแล้ว เนื่องจากว่ามีบุคคลบางคนที่มีความเชื่อว่า “โลกนี้ไม่มี โลกหน้าไม่มี” ซึ่งความเชื่อเหล่านี้ พระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสว่า เป็นความเห็นผิด ที่เรียกว่า *มิฉฉาทิฎฐิ* เราจึงต้องมาทำความเข้าใจกันก่อนว่า *โลกนี้ โลกหน้ามีจริง* ถ้าไม่เชื่อแล้วจะเกิดผลดี ผลเสียอย่างไร ถ้าไม่เชื่อเรื่องโลกนี้

หน้ามีจริงแล้ว วิชาจักรวาลวิทยาก็ไม่จำเป็นต้องศึกษา เพราะเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องด้วยโลกนี้ และส่งผลไปยังโลกหน้าอีกด้วย เรียนไปก็ไม่เกิดประโยชน์อะไร

ความเชื่อเรื่องโลกนี้ไม่มี โลกหน้าไม่มี เป็นความเชื่อดั้งเดิม มีมาหลายยุคหลายสมัยแล้ว และยังคงจะมีต่อไป トラバไตที่ใจคนยังมีติดบอด ไม่ได้ศึกษารัศมีของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ซึ่งพระองค์สอนให้เชื่อเรื่องโลกนี้ โลกหน้ามีจริง พุดง่าย ๆ คือ ตายแล้วไม่สูญ เป็นการยืนยันว่า ความดีความชั่วที่ทำเอาไว้ไม่เฉพาะชาตินี้ ยังตามไปข้ามชาติอีกด้วย โลกนี้มีจริง ยืนยันว่า ตายแล้วต้องเกิด トラバไตยังไม่หมดกิเลส ส่วนจะเกิดมาเป็นอะไรนั้นอีกเรื่องหนึ่ง เราจะรู้ได้อย่างไรว่า ตายแล้วไม่สูญ มีวิธีพิจารณาอย่างน้อย ๒ วิธี คือ

๑. พิจารณาในลักษณะที่เป็นตรรกะ ถ้าคนเราตายแล้วสูญ อย่างนั้นก็หมายความว่า เราเกิดมาชาตินี้คงเกิดมาชาติแรกเพราะชาติที่แล้วก็ต้องไม่มี แต่เราเกิดมาชาติแรกจริง คนที่เป็นคู่แฝดกัน น่าจะต้องเหมือนกันทุกประการทั้งรูปร่างหน้าตา นิสัยใจคอ เพราะเข้าหลอมเดียวกัน แคंपรากฎว่า คลอดออกมาแล้วก็ไม่เหมือนกัน ถามทำไมทั้ง ๆ ที่พี่น้องเกิดมาจากพ่อแม่เดียวกัน แต่ไม่เหมือนกัน ถ้าเชื่อว่าชาติที่แล้วไม่มี ก็ไม่รู้จะตอบคำถามนี้ได้อย่างไร แต่ถ้าเชื่อว่าชาติที่แล้วมี ถ้าอย่างนั้นมีคำตอบ เพราะทำบุญและบาปมาต่างกัน ชาตินี้เกิดมาแล้ว แม้จะพ่อแม่เดียวกันก็ไม่เหมือนกัน

๒. มองในแง่ว่าเป็นเรื่องของการป้องกันไว้ก่อน พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงชี้ให้เห็นอย่างนี้ คือ ถ้าเชื่อว่าตายแล้วสูญ คนก็จะไม่ทำความดี ไม่รู้จะทำไปทำไม เมื่อไม่ทำความดี มีชีวิตอยู่ก็เดือดร้อน เพราะความชั่วนั้น สมมุติว่า ตายแล้วสูญจริง มีชีวิตอยู่ก็เดือดร้อน แต่ถ้าตายแล้วไม่สูญ มีชีวิตอยู่ก็เดือดร้อน ตายไปแล้วก็เดือดร้อนหนักเข้าไปอีก แต่ถ้าเชื่อว่าตายแล้วไม่สูญ ถ้าเชื่ออย่างนี้ จึงตั้งใจทำความดี เมื่อมีชีวิตอยู่ก็มีความสุข ตายไปแล้วถ้ามันสูญก็แล้วกันไป แต่ถ้าไม่สูญก็ไม่เป็นไรสบายต่อไป

ถ้าพูดในเชิงนี้ บางท่านก็จะสงสัยอีก ว่าทำไมพระองค์ตรัสแบบลังเลเพื่อเลือก ที่ตรัสเช่นนี้ เพราะคนในโลกนี้มีความไม่รู้มาแต่กำเนิด บางคนสั่งสมบุญมาดี พุดอะไรก็เข้าใจ บางคนไม่ค่อยได้สั่งสมบุญ ปัญญาน้อยจะให้เชื่อเลยที่เดียวก็เป็นไปได้ยาก พระองค์ก็ตรัสให้คิดเพื่อเหนียวเพราะความดีทำแล้วไม่เสียหายมีแต่ความเจริญ ทำความดีแล้วมีแต่ได้ฝ่ายเดียว แม้เขาไม่เชื่อ เมื่อทำความดีมากเข้าสักวันหนึ่งเขาก็จะเชื่อเอง หรือเมื่อเขาละโลกไปก็ไม่ไปอบาย ไม่เดือดร้อนทั้งชาตินี้และชาติหน้า นี้ก็เป็นพระศนะหนึ่งในการนำเสนอเรื่องความเชื่อเรื่องโลกนี้ โลกหน้ามีจริง

เรื่องโลกนี้ โลกหน้า ต้องเข้าใจให้ถูกต้อง

๑. โลกนี้มีที่มา หมายความว่า การที่เรามีรูปร่างหน้าตา ฐานะ ทางความเป็นอยู่สติปัญญา และนิสัย นับตั้งแต่ได้ถือกำเนิดเกิดมาเป็นคนจนกระทั่งเดี๋ยวนี้ ขณะนี้ ไม่ว่าจะดีหรือไม่ดี เป็นที่พอใจหรือไม่พอใจก็ตาม เป็นผลมาจากกรรมดี หรือชั่วที่เราทำไว้เองในอดีตชาติเป็นเหตุสำคัญเหตุหนึ่ง

๒. โลกนี้ไม่แน่นอน คือ เปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ ไม่จีรังยั่งยืน ไม่คงที่ เช่น เกิดมาแข็งแรง สมบูรณ์ ก็อาจจะกลายเป็นคนช้ำโลกได้ ถ้าปัจจุบันไม่ระมัดระวังดูแลสุขภาพ

๓. โลกนี้มีคุณค่า เพราะเป็นแหล่งสำหรับสร้างบุญกุศลอันประเสริฐเพียงแหล่งเดียว กล่าว คือ สังฆาร่างการของเราที่เป็นมนุษย์อย่างนี้เหมาะแก่การสร้างบุญกุศลหรือกรรมดีได้หลากหลายรูปแบบ ซึ่งสังฆารของสัตว์โลกชนิดอื่นๆ ไม่ว่าจะมียักษ์มาก เท้าน้อย ไม่มีเท้า ไม่ได้สามารถสร้างความเป็นดีได้ ดังเช่นมนุษย์

โอกาสโลกก็เป็นแหล่งเดียวที่เหมาะสมแก่การสร้างความเป็นดี มีกัลยาณมิตรคอยแนะนำ ตั้งแต่ พ่อแม่ ครูบาอาจารย์ เพื่อน ตลอดจนพระภิกษุเป็นต้น ซึ่งก็มีเฉพาะในโลกนี้เท่านั้น

๔. โลกนี้มีเวลาจำกัด คือ มีความตายเป็นตัวจำกัดเวลาแห่งการมีชีวิตอยู่ของคนเรา ความตายเป็นสิ่งที่แน่นอนสำหรับทุกคน แต่ความตายของแต่ละคนไม่แน่นอน ขึ้นอยู่กับการกระทำหรือชั่วของแต่ละคน

ประโยชน์ของความเข้าใจเรื่องโลกนี้ถูก

ความรู้เรื่อง ๔ ประการที่กล่าวมาแล้วนั้น จะช่วยให้เราเกิดสติปัญญาสอนตัวเองให้เลือกสร้างกรรมในปัจจุบันได้ดีที่สุด กล่าวคือ

๑. ทุกคนต้องรีบทำแต่กรรมดีตั้งแต่วันนี้เป็นต้นไป เพราะการที่เกิดมาในโลกนี้ในชาตินี้ เนื่องจากกรรมดีในอดีตส่งผล ก็พึงคิดว่า ผลของกรรมดีนั้นมียวันสิ้นสุด จึงจำเป็นต้องเร่งสร้างความเป็นดีใหม่

๒. ต้องไม่ก่อกรรมชั่วใหม่อย่างเด็ดขาด เพราะตระหนักถึงผลร้ายนานาชนิดที่จะติดตามมาทั้งแก่ตนเอง เพื่อนร่วมโลก และสิ่งแวดล้อมตามธรรมชาติ

๓. ต้องไม่อยู่เฉย โดยไม่สร้างกรรมดีอะไรเลย พึงระลึกไว้ว่าการอยู่เฉย นอกจากจะไม่ได้กำไรแล้วยังมีโอกาสขาดทุน บุญเขาที่เคยสั่งสมไว้จะหมดสิ้นไป และสังฆารเสื่อมลงทุกวันโอกาสจะสร้างความเป็นดีใหม่นั้นเหลือน้อยเต็มที

๔. ต้องใช้ร่างกายอันเป็นที่อาศัยของใจนี้ให้คุ้มค่าที่สุด ไม่ว่าจะป็นร่างกายที่สมบูรณ์ หรือทุพพลภาพ ให้ศึกษาเรื่องกฎแห่งกรรมให้เข้าใจอย่างถ่องแท้ แล้วเลือกปฏิบัติแต่กรรมดี แม้ร่างกายทุพพลภาพถึงแม้ว่าอย่างนั้นก็ยังใช้สร้างความเป็นดีได้

โลกนี้ โลกหน้า คืออะไร

ศัพท์ที่จะต้องทำความเข้าใจกันต่อไป คือ คำว่า “โลกนี้ โลกหน้า” บาลีเรียกว่า “อัย โลโก ปโร โลโก” เพื่อไม่ให้เกิดความสับสน เมื่อพบคำเหล่านี้ในเนื้อหา

คำว่า โลกนี้ โลกหน้า เป็นคำที่มาจากพระไตรปิฎก ในปุพพังคสูตร อังคุดตริณิกาย ทสกนิบาต^{๑๙} เรื่องสัมมาทิฎฐิ เป็นหัวข้อธรรมแรก ในอริยมรรคมีองค์ ๘ ซึ่งหมายถึงความเข้าใจถูกในเรื่อง

^{๑๙} อัง.ทสก. (ไทย) ๒๔/๑๒๑/๒๗๕.

โลกและชีวิต มี ๑๐ ประการ เรื่องโลกนี้ โลกหน้า เป็นหัวข้อหนึ่งในสัมมาทิฏฐินั้น ทั้งสองคำนี้ มักใช้ควบคู่กัน เพราะมีความหมายที่เกี่ยวข้องกัน

โลกนี้ หมายความว่า โลกทั้ง ๓ คือ สังขารโลก สัตว์โลก และ อากาศโลก ดังที่กล่าวไว้แล้ว ในความหมายของคำว่าโลก ซึ่งสามารถสรุปใจความสำคัญได้ว่า โลกนี้ คือสถานที่อยู่อาศัยของสัตว์โลก รวมถึงร่างกายและจิตของเรา และสรรพสัตว์ทั้งหลาย

โลกนี้ เป็นโลกแห่งความแตกต่าง แต่ละคนล้วนมีความแตกต่างกัน ทั้งด้านร่างกาย ฐานะความเป็นอยู่ทางสังคมและเศรษฐกิจ สติปัญญา อุปนิสัย สรุปว่า มีความแตกต่างกันในทุกด้าน จากการศึกษาคำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทำให้เราทราบที่มาของความแตกต่างเหล่านั้น คือ กรรมที่เราเคย กระทำไว้ในอดีตไม่ว่าจะดีหรือชั่วก็ตาม ส่งผลให้แต่ละคนเกิดมาแตกต่างกัน

โลกหน้า หรือที่เรียกว่า ปรโลก มีความหมาย ๒ ประการ คือ ๑) ชีวิตหลังความตาย ๒) สถานที่สถิตของชีวิตหลังความตาย

๑. ชีวิตหลังความตาย หมายความว่า สภาพร่างกายและจิตใจของสัตว์ที่เกิดในภพใหม่ เมื่อมนุษย์รวมทั้งสัตว์โลกทั้งมวลตายแล้ว ไม่สูญไปไหน จะสูญสิ้นแต่เฉพาะร่างกายซึ่งถูกเผาหรือถูกฝังดินเท่านั้น ส่วนใจยังไม่สูญไป ตราบใดที่ใจยังมีกิเลสก็ต้องไปเกิด มีชีวิตอาศัยในร่างกายใหม่ต่อไปอีก ส่วนจะไปเกิดเป็นอะไร มีรูปร่างเป็นอย่างไรขึ้นอยู่กับกรรมที่ตนเคยกระทำไว้

๒. สถานที่สถิตของชีวิตหลังความตาย สภาพแวดล้อมที่เหมาะสมแก่กรรมของ สัตว์ที่เกิดในภพนั้น ๆ จะดีจะเลวขึ้นอยู่กับกรรมของสัตว์ เป็นเรื่องที่น่าแน่นอนว่า เมื่อมีการถือกำเนิดของชีวิต ก็จำเป็นต้องมีสถานที่อยู่ จากประสบการณ์ในชาตินี้ เราสามารถพิจารณาได้ว่า ถ้าเราได้เกิดใหม่ เป็นคนในตระกูลมั่งคั่ง มีเกียรติยศชื่อเสียง เราพอจะคาดเดาได้ว่า เราจะมีสถานที่อยู่อาศัยอย่างสุขสบาย แต่ถ้าเกิดในครอบครัวที่ยากจน เราพอจะคาดเดาได้ว่า เราจะมีที่อยู่อย่างยากลำบาก ไม่สะดวกสบาย เพราะฉะนั้นจึงพอสรุปได้ว่าเรื่องโลกหน้าเป็นเรื่องของความไม่แน่นอน จะต้องไปเกิดในกำเนิดใด จะมีสถานที่อยู่เป็นอย่างไร แต่ที่ทราบแน่ชัด เราต้องไปเกิดใหม่ ตราบใดที่เรายังไม่หมดกิเลส

๑.๒) ความเชื่อเรื่องโลกนี้ โลกหน้า

บุคคลในโลกนี้ มีความเชื่อที่หลากหลายตามท้องถิ่นที่อยู่อาศัย ตามวัฒนธรรม หรือตามคำสอน ของศาสนาที่ตนนับถือในแต่ละประเทศ ทำให้เกิดความคิด คำพูด และการกระทำที่แตกต่างกัน โดยเฉพาะ ความเชื่อเรื่องโลกนี้ โลกหน้า ที่กำลังจะศึกษาอยู่นี้ มีบางคนไม่เชื่อว่า โลกนี้ โลกหน้ามีจริง ซึ่งความเชื่อเหล่านี้ มีผลต่อความคิด คำพูด และการกระทำของบุคคลนั้น ความเชื่อเหล่านี้ ได้สืบทอดต่อกันมานานนับพันปี ก่อนที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าจะบังเกิดขึ้นเสียอีก หรือเมื่อพระองค์บังเกิดขึ้นแล้ว คำสอนเรื่องโลกนี้ โลกหน้าไม่มี ก็ยังคงมีอยู่ และได้รับการปลูกฝังจากบรรดาเจ้าลัทธิ ศาสดาของศาสนาต่างๆ ไปยังเหล่าศิษย์ของตนอย่าง กว้างขวางต่อเนื่อง แม้ปัจจุบันนี้ ความเชื่อเหล่านี้ก็ยังคงอยู่

ในสมัยพุทธกาล ครั้นเมื่อเจ้าชายสิทธัตถะได้ตรัสรู้สัมมาสัมโพธิญาณเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระองค์ทรงรู้แจ้งในสิ่งทั้งปวงตามความเป็นจริง ทรงมองเห็นการเวียนว่ายตายเกิดของสัตว์โลก ทำให้ พระองค์ทรงทราบว่า ความเชื่อเรื่องโลกนี้ โลกหน้าไม่มีนั้น เป็นความเห็นผิดจากกฎธรรมชาติที่พระองค์ทรงค้นพบ ความเห็นผิดนี้ เรียกว่า มิจฉาทิฏฐิ

ดังนั้น การศึกษาเรื่องโลกนี้ โลกหน้า ให้เข้าใจเสียก่อนว่ามีจริงหรือไม่ ถ้าหาก ไม่เชื่อแล้ว จะเกิดผลดี ผลเสียอย่างไร และถ้าเราไม่เชื่อว่า โลกนี้ โลกหน้ามีจริงแล้ว วิชาจักรวาลวิทยา จำเป็นต้องศึกษาหรือไม่ เพราะเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องด้วยโลกนี้ และส่งผลไปยังโลกหน้า

๑.๒.๑) การพิจารณาเหตุผลเรื่องโลกนี้ โลกหน้ามีจริงหรือไม่

ความเชื่อเรื่องโลกนี้ไม่มี โลกหน้าไม่มี เป็นความเชื่อดั้งเดิม ที่มีมาหลายยุคหลายสมัยแล้ว และ ยังคงจะมีต่อไป トラบใดที่มนุษย์ยังไม่ได้ศึกษาคำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ซึ่งพระองค์ทรงสอน ให้เชื่อเรื่องโลกนี้ โลกหน้า ว่ามีอยู่จริง พุดง่าย ๆ คือ ตายแล้วไม่สูญ เป็นการยืนยันว่า ความดี ความชั่ว ที่ทำเอาไว้ไม่ได้จบสิ้นแค่เพียงชาตินี้ แต่ยังคงตามให้ผลไปข้ามชาติอีก

โลกหน้ามีจริง เป็นการยืนยันว่า ตายแล้วต้องเกิด トラบใดที่ยังไม่หมดกิเลส ส่วนจะเกิดมาเป็น อะไรนั้นอีกเรื่องหนึ่ง เรามีวิธีพิจารณาว่าโลกนี้ โลกหน้ามีจริงหรือไม่ ดังนี้

กรณีที่ ๑ เชื่อว่า โลกนี้ โลกหน้ามีจริง พิจารณาในลักษณะที่เป็นตรรกศาสตร์^{๒๐}

ถ้าหากว่าคนเราตายแล้วสูญ นั่นย่อมหมายความว่า การที่เราเกิดมาชาตินี้ก็น่าจะเป็นชาติแรก เพราะชาติที่แล้วไม่มี หากเราเกิดมาชาติแรกจริง คนที่เป็นคู่แฝดกัน ก็น่าจะต้องเหมือนกันทุกประการทั้ง รูปร่าง หน้าตา อุปนิสัยใจคอ เพราะมาจากเบ้าหลอมเดียวกัน แต่ปรากฏว่าคลอดออกมาแล้วกลับไม่เหมือนกัน ถามว่าเพราะเหตุใด ทั้ง ๆ ที่เป็นพี่น้องกัน เกิดมาจากพ่อแม่เดียวกัน แต่ไม่เหมือนกัน ดังนั้นถ้าเชื่อว่าชาติที่แล้วไม่มี ก็จะตอบคำถามนี้ได้ไม่ชัดเจนนัก

แต่ถ้าเชื่อว่าชาติที่แล้วมี ถ้าอย่างนั้นก็สมารถตอบได้ว่า เป็นเพราะบุญและบาป ที่ตนกระทำไว้ในอดีตต่างกัน ดังพุทธพจน์ที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสกับสุภมาณพ โตทยยุบุตร ถึงเหตุแห่งความเลว หรือประณีตที่แตกต่างกันของแต่ละบุคคลใน จูฬกัมมวิภังคสูตร ว่า

“สัตว์ทั้งหลายมีกรรมเป็นของตน เป็นทายาทแห่งกรรม มีกรรมเป็นกำเนิด มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ มีกรรมเป็นที่พึ่งอาศัย กรรมย่อมจำแนกสัตว์ให้เลวและประณีตได้”^{๒๑}

^{๒๐} ตรรกศาสตร์ คือปรัชญาสาขาหนึ่งว่าด้วยการคิดหาเหตุผลว่าจะสมเหตุสมผลหรือไม่? อ้างใน รศ.ดร., ปรัชญาทั่วไป, (กรุงเทพมหานคร : พิมพ์ที่ อักษรพิทยา, ๒๕๓๗), หน้า ๗.

^{๒๑} ม.อ. (ไทย) ๑๔/๒๘๙/๓๕๐.

สรุปว่าคนที่เกิดมาแตกต่างกันนั้น เพราะอำนาจแห่งการกระทำด้วยกาย วาจา และใจ ของตนในอดีต ดังนั้นชาตินี้ แม้จะเกิดมาเป็นแฝดกัน มีพ่อแม่เดียวกัน จึงไม่เหมือนกันด้วยเหตุผลดังกล่าวก็แสดงได้ว่า โลกนี้มี โลกหน้ามีจริง

กรณีที่ ๒ ไม่เชื่อว่ามีจริง พิจารณาในลักษณะเป็นการป้องกันไว้ก่อน การที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงชี้ให้เห็นถึงความเป็นโลกนี้และโลกหน้านั้น เพราะถ้าเชื่อว่าตายแล้วสูญ คนจะไม่ทำความดีหรือใช้ชีวิตให้สูญเปล่าไปกับเรื่องที่ไร้สาระไม่เกิดประโยชน์ทั้งแก่ตนเองและผู้อื่น ไม่ทำให้เกิดกุศล เพราะเขาไม่รู้ว่าจะทำไปทำไม ในเมื่อตายแล้วสูญ เมื่อไม่ทำความดี แม้มีชีวิตอยู่ก็เดือดร้อน เพราะความชั่วที่ตนกระทำไว้ส่งผล

ถ้าตั้งสมมุติฐานว่า ถ้าเชื่อว่าโลกนี้ โลกหน้าไม่มี คือ เชื่อว่าตายแล้วสูญจริง เมื่อเขาทำชั่วในขณะที่มีชีวิต อยู่เขาก็เดือดร้อน ถูกผู้รู้ติเตียนว่าเป็นคนชั่ว หรือถ้าโลกนี้ โลกหน้า มีจริง เมื่อตายแล้ว ก็ยิ่งเดือดร้อนกว่า ต้องไปอบาย ทุกคติ วินิบาต นรก มีทุกข์ทรมานมาก แต่ถ้าเชื่อว่าโลกนี้ โลกหน้ามี เขาก็จะตั้งใจทำความดี เมื่อมีชีวิตอยู่ก็มีความสุข ตนเองก็ดีเตียนตนเองไม่ได้ ผู้รู้ก็สรรเสริญว่าเป็นคนดี ตายไปแล้วถ้าโลกหน้าไม่มีจริง ๆ ก็ไม่เสียหายอะไร แต่ถ้ามีจริงก็จะได้รับผลเป็นความสุขยิ่ง ๆ ขึ้นไป การพิจารณาเรื่องโลกนี้ โลกหน้า ที่นำเสนอมาทั้งหมดนี้ เพื่อให้เกิดความเข้าใจพื้นฐานตรงกันเสียก่อน ถ้าผู้ที่มีศรัทธาความเชื่ออยู่แล้ว ก็จะได้ตั้งใจศึกษาอย่างเต็มที่ต่อไป แต่ถ้าไม่เชื่ออย่างน้อยก็เป็นประโยชน์เพราะเชื่อแล้วไม่ก่อให้เกิดความเสียหายแต่อย่างใดแม้แต่ได้รับประโยชน์ จะได้ศึกษาความจริงของโลกและจักรวาลอีกทฤษฎีหนึ่ง

๑.๒.๒) ต้องเข้าใจหลักความจริงของชีวิตในโลกนี้ให้ถูกต้อง

การทำความเข้าใจหลักความจริงของสัตว์โลก สังขารโลก และโอกาสโลกให้ถูกต้อง เพื่อจะได้ดำเนินชีวิตได้อย่างปลอดภัยและมีความสุข โดยพิจารณา ดังนี้

๑. ชีวิตของสัตว์โลกมีที่มา หมายความว่า รูปร่างหน้าตา ฐานะ ความเป็นอยู่ สติปัญญา และนิสัย ของเราที่ได้มาตั้งแต่เกิดจนกระทั่งปัจจุบันนี้ ไม่ว่าจะดีหรือไม่ดี พอใจหรือไม่พอใจก็ตาม เป็นผลมาจากกรรมดี หรือกรรมชั่วที่เราทำไว้ในอดีตชาติเป็นสาเหตุสำคัญประการหนึ่ง

๒. โลกนี้ไม่แน่นอน คือเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ ไม่จริงยั่งยืน ไม่คงที่ เช่น เกิดมาแข็งแรงสมบูรณ์ ก็อาจจะกลายเป็นคนชราโรคได้ ถ้าปัจจุบันไม่ระมัดระวังดูแลรักษาสุขภาพ

๓. โลกนี้มีคุณ เพราะเป็นแหล่งสำหรับสร้างบุญกุศลอันประเสริฐ กล่าวคือ สังขารร่างกาย ของเราที่เป็นมนุษย์อย่างนี้เหมาะแก่การสร้างบุญกุศลหรือกรรมดีได้หลากหลายรูปแบบ ซึ่งสังขารของสัตว์โลก ชนิดอื่น ๆ ไม่ว่าจะมียักษ์มาก เท้าน้อย ไม่มีเท้า ไม่สามารถที่จะสร้างกรรมดีได้สะดวก ดังเช่นมนุษย์ โอกาสโลกจึงเป็นแหล่งเดียวที่เหมาะสมแก่การสร้างกรรมดี นอกจากนี้เรายังมีกัลยาณมิตร ตั้งแต่พ่อแม่ ครูบาอาจารย์ เพื่อน ตลอดจนพระภิกษุคอยแนะนำ ซึ่งมีเฉพาะในโลกนี้เท่านั้น

๔. โลกนี้มีเวลาจำกัด คือเรามีความตายเป็นตัวจำกัดเวลาแห่งการมีชีวิตอยู่ ความตายเป็นสิ่งที่แน่นอนสำหรับทุกคน แต่เวลาที่ตายของแต่ละคนไม่แน่นอน ขึ้นอยู่กับกรรมดีและกรรมชั่วที่แต่ละคนกระทำ ทั้งในอดีตและปัจจุบันชาติ

๑.๒.๔ หลักการเตรียมความพร้อมอย่างถูกต้องสู่โลกหน้า

เมื่อเห็นคุณประโยชน์ของโลกนี้แล้ว ท่าทีพระพุทธศาสนา จึงสอนว่าต้องเตรียมความพร้อมในการที่จะไปสู่โลกหน้า ได้อย่างปลอดภัยและมีชัยด้วย หลักในการเตรียมความพร้อมก่อนเดินทางไปสู่โลกหน้าได้อย่างปลอดภัยและมีชัย ประกอบด้วยหลักปฏิบัติที่สำคัญ ๔ ประการ^{๒๒} คือ

๑. สัทธาสัมปทา - มีศรัทธามั่นในเรื่องกรรม ต้องศึกษากฎแห่งกรรมให้เข้าใจอย่างถ่องแท้ จะได้มี หิริ โอตตัมปะเพราะเราจะต้องพยายามละกรรมชั่วทั้งปวง จะต้องสร้างกรรมดีมากๆ เราจึงจะประสบความสำเร็จ เป็นยอดปรารถนาของเรา

๒. สีลสัมปทา - ตั้งใจรักษาศีลอย่างเคร่งครัด อย่างน้อยศีล ๕ ถ้าให้ดีศีล ๘ ในบางโอกาสหรือตลอดชีวิตยิ่งดี เพราะนอกจากเป็นการสั่งสมบุญเพิ่มแล้ว ยังจะช่วยให้พฤติกรรมทางกาย วาจา ใสสะอาด บริสุทธิ์ยิ่งขึ้นด้วย

๓. จาคสัมปทา - ตั้งใจให้ทานอย่างเต็มที่ เพราะคนเราเมื่อตายแล้ว ร่างกายย่อมเน่าเปื่อย สลายไป ไม่สามารถ นำไปได้ แต่สามารถนำทรัพย์ละเอียด คือ บุญ ซึ่งเป็นผลมาจากการทำความดี ติดตัวไปในปรโลกได้

๔. ปัญญาสัมปทา - ต้องเพิ่มพูนปัญญาให้ยิ่งๆ ขึ้นไป ด้วยการทำภาวนา ทำให้หยุดนิ่งจนเกิดความสว่าง เห็นสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง

จากการศึกษาเรื่อง โลกนี้ โลกหน้า ที่ผ่านมา เราสามารถสรุปได้ว่าโลกนี้ โลกหน้ามีจริงตามคำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า และเรื่องจักรวาลวิทยาที่กำลังศึกษาอยู่นี้ เราศึกษาเพื่อทำความเข้าใจ เรื่องโลกนี้และโลกหน้าให้ซาบซึ้งมากยิ่งขึ้น เป็นการปลูกฝังสัมมาทิฐิของผู้ที่ศึกษาให้แนบยิ่งขึ้นไปอีก เมื่อศึกษาจนเข้าใจแล้ว จะทำให้เราใช้ประโยชน์จากการอยู่ในโลกใบนี้ได้อย่างคุ้มค่า สมกับการเกิดมาเป็นมนุษย์ที่มีเวลาจำกัด

๓.๔ แหล่งความรู้เรื่องโลกในทรรศนะพระพุทธศาสนาเถรวาท

มนุษย์ทั้งหลายในโลก เกิดมาพร้อมกับความไม่รู้ มีแต่ความสงสัยและเต็มไปด้วยคำถามที่ค้างใจ ในหลายๆ เรื่อง ให้เรานึกย้อนไปในวัยเด็กตั้งแต่แรกเกิด ถามว่าเรารู้อะไรบ้างเกี่ยวกับตัวเราในขณะ ที่ลืมตาดูโลกครั้งแรก คำตอบคือ เราเกือบจะจำไม่ได้เลยว่า ขณะนั้นเรานึกคิดอะไร หรือรู้สึกอย่างไร แต่ความจริงแล้ว เรามีความสงสัยอยู่ในใจว่าสิ่งที่เห็น สิ่งที่สัมผัส สิ่งที่ได้ยินเป็นครั้งแรก

^{๒๒} อัง.อภฺรฺกฺก. (ไทย) ๒๓/๕๔/๓๔๔.

หลังจากคลอด ออกมานั้นคืออะไร เมื่อเราเริ่มพูดได้ ก็เริ่มตั้งคำถามกับคุณพ่อคุณแม่ถึงสิ่งที่แปลกใหม่ที่ไม่เคยรู้ว่า สิ่งนั้น สิ่งนี้คืออะไร และเมื่อเราเจริญวัยขึ้นตามลำดับ ความสงสัยในสิ่งต่างๆ ก็ยังคงมีอยู่ แต่จะสงสัย ในเรื่องที่ต่างออกไปจากวัยเด็ก และเราก้ยังคงสงสัยเรื่อยไป

ในบรรดาเรื่องที่มนุษย์ไม่รู้ นั้น เรื่องการกำเนิดโลกและจักรวาลมีผู้สนใจศึกษากันอย่างกว้างขวาง ทั้งด้านปรัชญาและด้านวิทยาศาสตร์ เหตุที่มีการศึกษาเรื่องนี้อย่างกว้างขวาง เพราะโลกใบนี้เป็นสิ่งที่ มนุษย์ใช้อาศัยในการดำรงชีวิต จำเป็นต้องทำความรู้จักให้มากที่สุด เพื่อจะได้อยู่ในโลกใบนี้ได้อย่างปลอดภัย และมีความสุข

ต่อไปนี้จะนำเสนอเรื่องแหล่งความรู้ในทางพุทธศาสนา เพื่อให้เห็นแนวทางการค้นหาคำตอบ ของโลกและจักรวาลด้วยพุทธวิธี ซึ่งมีวิธีการที่แตกต่างจากวิทยาศาสตร์ คำตอบที่ได้มีทั้งส่วนที่เหมือนและ แตกต่างกัน

๑.๔.๑ การค้นพบกฎธรรมชาติ

พระพุทธศาสนา ได้ชื่อว่าเป็นศาสนาที่มีคำสอนประกอบไปด้วยความเป็นเหตุเป็นผล ความรู้ต่างๆ ในพระพุทธศาสนานั้น พระพุทธเจ้ามิได้ผูกขาดว่ามีเฉพาะพระองค์เท่านั้นที่ทรงรู้ แต่ตรงกันข้าม ถ้ามีใครที่พูดตรงกับความจริง พระพุทธองค์ก็ทรงรับว่าเรื่องนั้นเป็นความจริง ความจริงในที่นี้ คือ ธรรมะ พระองค์ไม่ใช่เจ้าของธรรมะ ธรรมะเป็นของกลางๆ ที่มีอยู่แล้วโดยธรรมชาติ บุคคลใดสามารถเข้าถึงธรรม นั้นได้ย่อมได้ชื่อว่าค้นพบความจริงเช่นนั้น ซึ่งพระพุทธองค์ทรงค้นพบความจริงที่เป็นกฎธรรมชาตินั้นแล้ว ทรงนำมาแสดงให้ชาวโลกได้รับทราบ ในทำนองเดียวกับกฎทางวิทยาศาสตร์ซึ่งมีอยู่แล้ว นักวิทยาศาสตร์ เป็นผู้ค้นพบในภายหลัง ดังพระพุทธพจน์ที่ว่า

“พระตถาคตทั้งหลายจะอุบัติหรือไม่อุบัติก็ตาม ธาตุนั้นได้ตั้งอยู่แล้วโดยแท้ เป็นเหตุความดำรงอยู่แห่งธรรม (เป็นธรรมฐิติ เป็นธรรมนิยาม [กฎธรรมชาติ] คือ หลักอิทัปปัจจตา) เป็นเหตุกำหนดความแน่นอนแห่งธรรม คือความที่ธรรมนี้เป็นปัจจัย พระตถาคตตรัสรู้ยิ่งได้บรรลุธาตุนั้น ครั้นตรัสรู้แล้ว จึงตรัสบอก ทรงแสดง บัญญัติ ก่อตั้ง เปิดเผยจำแนก ทำให้ง่ายขึ้น”^{๒๓}

คำว่า ธรรม ในที่นี้หมายถึง กฎธรรมชาติ ธรรมะที่พระพุทธเจ้าทรงค้นพบมีมากมายหลายประการ เพราะญาณทัสสนะของพระองค์กว้างไกลสุดประมาณ ที่เรียกว่าสัพพัญญุตญาณ แต่พระองค์ไม่ได้นำมาสอนแก่ชาวโลกทุกเรื่อง เพราะบางเรื่องก็ไม่ก่อให้เกิดประโยชน์ต่อการบรรลุมรรคผลนิพพาน แต่พระองค์ทรงเลือกธรรมะ ที่เป็นไปเพื่อการบรรลุธรรม หลุดพ้นจากวัฏสงสารเท่านั้น ส่วนเรื่องอื่นๆ ที่นอกเหนือจากการบรรลุธรรมแล้ว จะศึกษาทำความเข้าใจในภายหลัง สำหรับธรรมะที่พระองค์ นำมาสอนนั้นเปรียบได้กับใบไม้ในกำมือ ส่วนธรรมะที่พระองค์ตรัสรู้แล้วแต่ไม่ได้นำมาสอน

^{๒๓} อภ.ก. (ไทย) ๓๗/๔๕๐/๔๗๙.

นั้นเปรียบได้กับ ใบไม้ในป่า ดังที่ปรากฏในสี่สพานวสุตรว่า ครั้งหนึ่ง พระพุทธเจ้าเสด็จไปที่ป่าประดู่ ภายหลัง ทรงหยิบใบประดู่ลายขึ้นมาหน่อยหนึ่ง แล้วตรัสถามภิกษุทั้งหลายว่า

“ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจะเข้าใจความซ้อนนั้นว่าอย่างไร ใบประดู่ลาย ๒-๓ ใบที่เรา หยิบขึ้นมา กับใบที่อยู่บนต้น อย่างไรหนะจะมากกว่ากัน”

ลำดับนั้นภิกษุทั้งหลายกราบทูลว่า “ใบที่อยู่บนต้นไม้นั้นแลมากกว่า ใบประดู่ลาย ๒-๓ ใบ ที่พระองค์ทรงหยิบขึ้นมา มีเพียงเล็กน้อย พระพุทธเจ้าข้า”

พระพุทธเจ้าตรัสถามว่า “ภิกษุทั้งหลาย สิ่งที่เรา รู้แล้วแต่ไม่ได้บอกเธอทั้งหลายก็ มีมาก เหมือนกัน เพราะเหตุไร เราจึงมิได้บอก เพราะสิ่งนี้ไม่มีประโยชน์ ไม่ใช่จุดเริ่มต้นแห่งพรหมจรรย์ ไม่ เป็นไปเพื่อความเบื่อหน่าย ไม่เป็นไปเพื่อคลายกำหนด ไม่เป็นไปเพื่อดับ ไม่เป็นไปเพื่อสงบระงับไม่ เป็นไปเพื่อรู้ยิ่ง ไม่เป็นไปเพื่อตรัสรู้ ไม่เป็นไปเพื่อนิพพาน เพราะเหตุนั้น เราจึงมิได้บอกสิ่งอะไรเล่าที่ เราบอกแล้ว คือ เราได้บอกไว้ว่า ‘นี้ทุกข์ นี้ทุกขสมุทัย นี้ทุกขนิโรธ นี้ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา’ เพราะ เหตุไร เราจึงบอก เพราะสิ่งนี้มีประโยชน์ เป็นจุดเริ่มต้นแห่งพรหมจรรย์ เป็นไปเพื่อความเบื่อหน่าย เพื่อคลายกำหนด เพื่อดับ เพื่อสงบระงับ เพื่อรู้ยิ่ง เพื่อตรัสรู้ เพื่อนิพพาน เพราะเหตุนี้ เราจึงบอก ภิกษุทั้งหลาย เพราะเหตุนี้ เธอทั้งหลายพึงทำความเพียรเพื่อรู้ชัดตามความเป็นจริงว่า ‘นี้ทุกข์ ฯลฯ นี้ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา’”^{๒๔}

จากพุทธพจน์นี้แสดงให้เห็นว่า พระพุทธองค์ก็ตรัสถึงคำสอนที่พระองค์รู้ และเป็นหนทาง ในการตรัสรู้เท่านั้น แต่มิได้บอกยังมีอีกมาก สาเหตุที่ไม่ตรัสบอกก็เพราะไม่ประกอบด้วยประโยชน์ แต่ สิ่งที่ตรัสบอกล้วนเกี่ยวกับเรื่องทุกข์กับความดับทุกข์เท่านั้น เพราะสังสารวัฏนี้ยาวไกล

๑.๔.๒ วิชาโลกวิद्याเป็นส่วนหนึ่งของธรรมะในพระพุทธศาสนา

เรื่องโลกวิद्याนี้ เป็นส่วนหนึ่งของความรู้ที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงค้นพบ การค้นพบ สรรพสิ่งทั้งหลายนั้น พระองค์ทรงทราบว่าสรรพสัตว์ทั้งหลายนั้นเกิดขึ้นจากกฎธรรมชาติที่เรียกว่า *ธรรมนิยาม* ดังที่กล่าวมาแล้ว

เรื่องธรรมนิยามนี้พระองค์ตรัสไว้เพียงบางส่วน ไม่ได้ลงรายละเอียด ซึ่งภายหลังพระอรธ กถาจารย์ ผู้มีความรู้แตกฉานในธรรมะได้ขยายความเพิ่มเติม ให้ละเอียดยิ่งขึ้น ในอรธกถาแห่งที่ข นิกาย อรธกถาจารย์ได้จำแนกนิยามออกได้ ๕ ประการ^{๒๕} คือ

๑. อุคฺคินิยาม (Physical Laws) คือ กฎธรรมชาติที่ครอบคลุมความเป็นไปของปรากฏการณ์ ในธรรมชาติ เกี่ยวกับวัตถุที่ไม่มีชีวิตทุกชนิด เช่น ปรากฏการณ์ฟ้าร้อง ฟ้าผ่า แม้กระทั่งการเกิดและ

^{๒๔} ส.ม. (ไทย) ๑๙/๑๑๐๑/๖๑๓.

^{๒๕} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม*, พิมพ์ครั้งที่ ๓๖, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ผลิธรรม, ๒๕๕๙), หน้า ๑๖๖.

การ ดับสลายของโลกก็เป็นไปตามกฎธรรมชาติข้อนี้ ในตำราพุทธศาสนาที่เขียนโดยชาวตะวันตก มักใช้คำว่า คนอินเดียในสมัยพุทธกาลสงสัยกันว่า อะไรคือสิ่งกำหนดให้มีความสม่ำเสมอคงที่ในธรรมชาติ ส่วนที่เกี่ยวกับวัตถุ เช่นความสม่ำเสมอของฤดูกาล ซึ่งทางพระพุทธศาสนาตอบปัญหานี้ว่า สิ่งที่กำหนด คือ อุตุนิยาม

๒. พีชนิยาม (Biological Laws) คือ กฎธรรมชาติที่ครอบคลุมความเป็นไปของสิ่งมีชีวิตทั้งพืช และสัตว์ กฎธรรมชาตินี้ทำให้เมื่อเรานำเมล็ดข้าวเปลือกไปเพาะ ต้นที่งอกออกมาจะต้องเป็นต้นข้าวเสมอ หรือช้างเมื่อออกลูกมาแล้วย่อมเป็นลูกช้างเสมอ ความเป็นระเบียบนี้พระพุทธศาสนาค้นพบว่า เป็นผล มาจากการควบคุมของพีชนิยาม

๓. จิตนิยาม (Psychic Laws) คือ กฎธรรมชาติที่เกี่ยวกับกลไกการทำงานของจิต พระพุทธศาสนา ค้นพบว่า คนเราประกอบด้วยส่วนที่สำคัญ ๒ ส่วน คือ ร่างกายและจิตใจ จิตมีกฎเกณฑ์ในการทำงาน เปลี่ยนแปลงและแสดงพฤติกรรม เป็นแบบฉบับเฉพาะตัว ซึ่งเป็นผลมาจากจิตนิยาม

๔. กรรมนิยาม (Karmic Laws) คือ กฎการให้ผลของกรรม กรรมคือ การกระทำที่ประกอบด้วย ความตั้งใจ แบ่งออกเป็น ๒ อย่าง คือ กรรมดีและกรรมชั่ว กรรมดีย่อมตอบสนองในทางดี กรรมชั่วย่อม ตอบสนองในทางชั่ว นี้คือ กฎแห่งกรรม

๕. ธรรมนิยาม (General Laws) คือ กฎธรรมชาติเกี่ยวกับความเป็นเหตุเป็นผลของสิ่งทั้งหลาย เป็นกฎสากลที่ครอบคลุมความเป็นไปทั้งฝ่ายจิตและฝ่ายวัตถุ กฎข้อนี้มีขอบเขตครอบคลุมกว้างขวางที่สุด กฎ ๔ ข้อข้างต้นสรุปรวมลงในข้อสุดท้ายนี้

พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงรู้แจ้งเรื่องทั้งปวง แสดงว่าทรงค้นพบนิยามหรือกฎธรรมชาติทั้ง ๕ เหล่านี้ พระองค์ทรงสอนธรรมนิยาม เน้นในส่วนที่เกี่ยวกับจิตนิยามและกรรมนิยาม พระองค์ทรงสอนเรื่อง อุตุนิยาม และพีชนิยามเพียงเล็กน้อย ในทางกลับกัน นักวิทยาศาสตร์ศึกษาธรรมนิยามเน้นในส่วนที่ เกี่ยวกับอุตุนิยามและพีชนิยาม ไม่สนใจกรรมนิยามและสนใจในจิตนิยามเล็กน้อย นี่คือจุดเน้นที่ต่างกัน ระหว่างพระพุทธศาสนากับวิทยาศาสตร์ พระพุทธศาสนามองภาพรวมของโลกและชีวิตได้กว้างขวางมากกว่า

ประเด็นสำคัญอีกอย่างหนึ่งคือ ธรรมนิยามเป็นกฎธรรมชาติสากลที่ครอบคลุม ๔ กฎย่อย ดังที่ กล่าวมาแล้ว แม้พระพุทธศาสนาจะศึกษาเน้นเรื่องกรรมนิยามและจิตนิยามก็จริง ถึงกระนั้นพระพุทธศาสนา ก็ไม่ปฏิเสธเรื่องอุตุนิยาม และพีชนิยามที่เป็นจุดเน้นของวิทยาศาสตร์ เพราะเหตุนี้เอง พระพุทธศาสนาจึง ไม่ขัดแย้งกับวิทยาศาสตร์

จากการค้นพบธรรมะดังกล่าวนี้ ทำให้เราทราบว่า ความรู้เรื่องจักรวาลวิทยาเป็นเพียงเสี้ยวหนึ่ง ของธรรมะที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงค้นพบเท่านั้น ยังมีเรื่องราวอีกมากมายที่พระองค์ทรง

ค้นพบ แล้วมิได้นำมาตรัสให้ฟัง และเรื่องที่น่ามาตรัสเล่านั้นมีวัตถุประสงค์เพื่อให้ผู้ฟังได้ขบคิด
แนวทางในการ ปฏิบัติธรรมอันนำไปสู่ความพ้นทุกข์ซึ่งเป็นเรื่องหลักในชีวิต

๑.๔.๓ แหล่งที่มาของความรู้เรื่องโลกวิทยาในพระพุทธศาสนา

การศึกษาเล่าเรียนวิชาต่างๆ ในโลก เรียนด้วยการใช้วัตถุนอกตัวเป็นอุปกรณ์ในการทดลอง
ค้นคว้า พิสูจน์ วิจัย ความรู้ที่ได้จึงมีทั้งถูกและผิด ซึ่งถ้าถูกก็เป็นเพียงบางแง่มุมที่ไม่ลึกซึ้ง และไม่รู้
ตลอดใน ความจริงทั้งหมด รู้เป็นท่อนๆ เป็นช่วงๆ เพราะว่าเครื่องมือที่ใช้ศึกษานั้นมีขีดความสามารถ
จำกัด

ยังมีการศึกษาอีกแขนงหนึ่งที่ทำให้เกิดความรู้ แจ่มเห็นจริงที่ถูกต้อง คือการศึกษาทางจิต
ซึ่งไม่ต้องอาศัยอุปกรณ์ใดๆ ขอเพียงมีจิตที่มีสภาพใสเป็นปกติ มีใจที่แน่วแน่มั่นคง ดำรงสติตั้งมั่น
ประกอบ ความเพียรไม่ถอยย่ออย่างถูกวิธี แค่นี้เริ่มต้นเท่านั้น ก็จะค้นพบหลักความจริงของชีวิตอย่าง
คาดไม่ถึง เมื่อประสบผลสำเร็จ ความรู้ที่เกิดขึ้นจะปรากฏเป็นภาพขึ้นภายในใจ ภาษาทาง
พระพุทธศาสนาเรียกว่า *ญาณทัสสนะ*^{๒๖} คือการรู้เห็นด้วยอำนาจจิต

ถ้าเราเป็นบุคคลในยุควิทยาศาสตร์ฟังแล้วอาจจะเกิดข้อสงสัยว่า จิตเป็นอุปกรณ์ที่สำคัญใน
การค้นหาคำความจริงดังที่กล่าวมาแล้วได้อย่างไร กระบวนการการทำงานของจิตสักนิดว่า ลักษณะเดิม
ของจิตนั้นมีลักษณะใสบริสุทธิ์ แต่เมื่อจิตถูกกิเลสครอบงำทำให้จิตมีสภาพที่ผิดปกติ ขุ่นมัวแปรปรวน
กระจัดกระจาย ทำให้คุณภาพใจลดลง ไม่มีอานุภาพ ดังพุทธพจน์ว่า “จิตนี้ผุดผ่อง (ประภัสสร) แต่จิต
นั้นแลเศร้าหมองเพราะอุปกิเลส ที่เกิดขึ้นภายหลัง จิตนี้ผุดผ่องและจิตนั้นแลหลุดพ้นแล้วจาก
อุปกิเลสที่เกิดขึ้นภายหลัง”^{๒๗} แต่เมื่อใดได้รวมจิต คือความเห็น ความจำ ความคิด ความรู้ ให้หยุดนิ่ง
ที่เรียกว่าเอกัคคตา^{๒๘} ซึ่งเป็นแหล่งที่ตั้งอันถาวรของใจแล้ว ใจของเราจะมีพลัง อุปมาเหมือนการ
แสงอาทิตย์ด้วยเลนส์ เมื่อแสงตกกระทบเลนส์จะทำให้แสงที่กระจัดกระจายอยู่นั้น รวมเป็นจุดเดียว
จนเกิดเป็นความร้อนสามารถเผาผลาญวัสดุที่เป็นเชื้อไฟได้ ใจก็มีลักษณะเดียวกัน เมื่อรวมหยุดเป็น
จุดเดียว ความคิดไม่ซัดส่าย ไม่กระจัดกระจาย ย่อมมีพลังในการทำสิ่งต่าง ๆ ได้อย่างอัศจรรย์

ขอยกตัวอย่างเพิ่มเติม คือ เรื่องการเดินทางของแสงที่มีการค้นพบว่าเร็วที่สุดในขณะนี้
เทียบกับ ความเร็วของใจ ไม่น่าเชื่อใช่ไหมว่า ใจของเรานั้น มีความเร็วที่เหนือแสงอย่างน่าอัศจรรย์ ไม่
คิดไม่แปลก สมมุติว่าเราเคยไปประเทศอเมริกา เมื่อเรานึกถึงอเมริกา เราจะใช้เวลาเพียงไม่ถึงเสี้ยว

^{๒๖} วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๖/๒๓. *ญาณทัสสนะ* หมายถึง สัจญาณ กิจจญาณ กตญาณ วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๖
[เชิงอรรถ]/๒๓.

^{๒๗} อง.เอกก. (ไทย) ๒๐/๕๑-๕๒/๙.

^{๒๘} อภ.ส. (ไทย) ๓๔/๑/๒๗, *เอกัคคตา* ที่เกิดขึ้นในสมัยนั้น เป็นไฉน? ความตั้งอยู่แห่งจิต ความดำรงอยู่
ความตั้งมั่น ความไม่ซัดส่าย ความไม่ฟุ้งซ่าน ความที่จิตไม่ซัดส่าย สมณะ สมาธิทรีย์ สมาธิพละ สัมมาสมาธิในสมัย
นั้น นี้ชื่อว่าเอกัคคตาที่เกิดขึ้นในสมัยนั้น อังน (ไทย) ๓๔/๑๑/๒๙.

วินาทีที่เดินทางไป ถึงสถานที่ที่เราเคยไป เป็นการย้อนอดีตแห่งกาลเวลาในความทรงจำได้อย่างน่าอัศจรรย์

วิธีการเรียนรู้เรื่องราวต่าง ๆ ด้วยการฝึกจิตดังกล่าวนั้น มิใช่เพียงจะมีครั้งแรกในสมัยของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเท่านั้น แต่มีมายาวนานก่อนหน้านั้น เป็นการฝึกจิตของพวกราชานักพรต เจ้าลัทธิต่าง ๆ ซึ่งทำให้เกิดความรู้เห็นภาพทางจิตได้เหมือนกัน แต่ว่ารู้เห็นไม่สมบูรณ์รู้เป็นส่วน ๆ และได้นำความรู้ นั้นมาเผยแพร่ เช่นเห็นสวรรค์บ้าง พรหมบ้าง จึงยึดถือว่ามีสิ่งที่เป็นผู้สร้างสรรพสัตว์และสรรพสิ่ง

ครั้นเมื่อพระสัมมาสัมพุทธเจ้าบังเกิดขึ้นในโลก พระองค์เป็นผู้ฝึกฝนตนเองดีแล้ว และเป็นผู้ฝึก จิตอย่างสม่าเสมอ สั่งสมอบรมบ่มบารมีมานับภพนับชาติไม่ถ้วนจนกระทั่งบารมีของพระองค์เต็มเปี่ยม จึง ทรงค้นพบความจริงของสรรพสัตว์และสรรพสิ่งว่ามีความเป็นมาอย่างไร การกำเนิดและแตกดับของโลก จักรวาลและสรรพสิ่งเกิดขึ้นได้อย่างไร พระองค์ได้ทรงนำมาตรัสแสดงให้ชาวโลกได้รับรู้ ดังที่กล่าวมาแล้ว ข้างต้น ซึ่งความรู้ที่ว่านี้ คือความรู้แจ้ง เป็นความรู้อันสูงสุดในพระพุทธศาสนา ความรู้แจ้ง หรือความรู้ อันพิเศษดังกล่าวเรียกว่า วิชา ^{๒๙} ประกอบด้วย

๑. ปุพเพนิวาสานุสสติญาณ คือ ความรู้ที่ทำให้สามารถระลึกชาติในอดีตได้ หนึ่งชาติบ้าง สองชาติบ้าง สิบชาติบ้าง ร้อยชาติบ้าง พันชาติบ้าง จนถึงนับชาติไม่ถ้วนบ้าง

๒. จุตูปปาตญาณ คือ ความรู้ที่ทำให้รู้การเกิด การตายของสัตว์โลกทั้งหลายด้วยกรรมอะไร มีผิวพรรณ เลว ละเอียดประณีต ได้ดี ตกยากอย่างไร ด้วยทิพยจักขุ

๓. อาสวักขยญาณ คือ ปัญญาหยั่งรู้ที่ปราบกิเลสอาสวะให้หมดสิ้นไป

ในวิชา ๓ นั้น วิชาปุพเพนิวาสานุสสติญาณ เป็นวิธีที่ทำให้เรารู้เรื่องความเป็นไปของโลก โดยระลึกชาติย้อนหลังไปในยุคที่โลกเริ่มก่อตั้ง จนถึงแตกทำลายได้ ความรู้เหล่านี้เอง ที่สามารถพิสูจน์เรื่องการกำเนิด และเสื่อมสลายของโลก จักรวาล และสรรพสิ่งทั้งหลายได้ โดยฝึกฝนตนเองตามคำสั่งสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า สักวันหนึ่งเราก็จะไปถึง ณ จุดแห่งความสว่างที่ทำให้เราไปศึกษาเรื่องความเป็นไปของโลกและสรรพสิ่งได้

๑.๔.๔ เรื่องโลกวิทยาเป็นอจินไตยในพระพุทธศาสนา

ดังที่ได้กล่าวมาแล้วว่า พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่มีเหตุผล แล้วเหตุใดจึงมีธรรมะบางหัวข้อ ที่พระพุทธองค์ทรงแสดงนั้น เป็นเรื่องที่พระองค์ทรงห้ามไม่ให้คิด เพราะถ้าคิดแล้วจะเกิดความฟุ้งซ่านแห่งจิต มีส่วนแห่งความเป็นบ้า ซึ่งพระองค์ทรงใช้คำว่า เป็นเรื่องอจินไตย ฟังแล้วเหมือนจะขัดแย้งกันอยู่ในตัว ระหว่างความมีเหตุผลในพระพุทธศาสนากับการไม่ให้คิดเรื่องเหตุผลในบางเรื่อง ความจริงแล้วเรื่อง ดังกล่าวไม่ขัดแย้งกัน แต่เนื่องจากบางเรื่องเป็นเรื่องที่ลึกซึ้ง จะใช้การพิจารณา

^{๒๙} วิ.มหา. (ไทย) ๑/๑๓-๑๔/๖-๘.

ด้วยปัญญาชั้นธรรมดา ไม่ได้ เพราะความคิดของมนุษย์นั้นมีขอบเขตจำกัด ต้องอาศัยการปฏิบัติธรรมที่เพียงพอจึงจะรู้เห็นเรื่องนี้ได้ ดังที่กล่าวไว้แล้วในเรื่องแหล่งที่มาของความรู้เรื่องโลกวิทยา

เรื่องที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสว่าเป็นอจินไตย มีปรากฏใน อจินตสูตร^{๓๐} ดังนี้

“ภิกษุทั้งหลาย อจินไตย (เรื่องที่ไม่ควรคิด) ๔ อย่างนี้ บุคคลไม่ควรคิด ใครที่คิดก็จะพึงมีส่วนแห่งความเป็นบ้า ได้รับความลำบาก เปล่า อจินไตย ๔ คืออะไรบ้าง คือ

๑. พุทธวิสัยแห่งพระพุทธเจ้าทั้งหลาย เป็นอจินไตยไม่ควรคิด ผู้ที่คิด ก็จะมีส่วนแห่งความเป็นบ้า ได้รับความลำบากเปล่า

คำว่า *พุทธวิสัย* หมายถึงความเป็นไปและอาณาภาพแห่งพระพุทธคุณทั้งหลาย มีพระสัพพัญญุตญาณ เป็นต้น^{๓๑}

๒. ฌานวิสัยแห่งผู้ได้ฌาน เป็นอจินไตยไม่ควรคิด ผู้ที่คิดก็จะพึงมีส่วนแห่ง ความเป็นบ้า ได้รับความลำบากเปล่า

๓. วิบากแห่งกรรม เป็นอจินไตยไม่ควรคิด ผู้ที่คิดก็จะพึงมีส่วนแห่งความ เป็นบ้า ได้รับความลำบากเปล่า

๔. โลกจินตา (ความคิดในเรื่องของโลก) เป็นอจินไตยไม่ควรคิด ผู้ที่คิด ก็จะมีส่วนแห่ง ความเป็นบ้า ได้รับความลำบากเปล่า

คำว่า โลกจินตา คือความคิดเรื่องโลก หมายถึงความคิดว่า ใครสร้างดวงจันทร์ดวงอาทิตย์ ใครสร้างมหาปฐพี ใครสร้างมหาสมุทร ใครให้สัตว์เกิด ใครสร้างภูเขา ใครสร้างต้นมะม่วง ต้นตาล และต้นมะพร้าว เป็นต้น

ภิกษุทั้งหลาย นี้แล อจินไตย ๔ ไม่ควรคิด ผู้ที่คิดก็จะพึงมีส่วนแห่ง ความเป็นบ้า ได้รับความเดือนร้อน ลำบากเปล่า”

จากพระสูตรนี้ จะเห็นว่า เรื่องใครเป็นผู้สร้างโลก การเกิดขึ้น แดกทำลายของโลกนั้น เป็นเรื่องอจินไตย ไม่ควรคิด คิดแล้วก็จะมีส่วนแห่งความเป็นบ้า เพราะโลกที่เราอยู่อาศัยนั้น ใช้ระยะเวลาการเกิดขึ้น ตั้งอยู่ และแตกทำลายนั้น นานมากเป็นอสงไขยกัป อสงไขยชาติ ยากที่จะใช้เครื่องมือใดๆ ไป ตรวจสอบให้เห็นตามความเป็นจริงได้ ดังนั้นหากยังใช้ความคิดในการพินิจพิเคราะห์ด้วยแล้ว ยิ่งเกิดความ ฟุ้งซ่านแห่งจิต เป็นการเสียเวลาและโอกาส ในที่สุดอาจจะเป็นบ้าไปได้

แต่เรื่องที่เราควรคิด คือ เรื่องทำอย่างไรให้หลุดพ้นจากโลกใบนี้ไปได้ หรือคิดเรื่องความเสื่อม การเกิดขึ้นของโลก เพื่อเป็นคติสอนตัว ไม่ให้หลงมัวเมาอยู่ในโลก จะได้เร่งทำความดี หนีจาก

^{๓๐} อัง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๗๗/๑๒๒.

^{๓๑} อัง.จตุกก. ๒๑/๓๗[เชิงอรรถ]/๑๒๒.

โลกนี้ไป เรื่องเหล่านี้เป็นเรื่องที่น่าพิจารณาใคร่ครวญ หรือเราควรเร่งจะฝึกจิต ตั้งใจปฏิบัติธรรมให้ยิ่ง ๆ ขึ้นไป เพื่อจะได้ไปตรวจสอบ พิสูจน์ความจริง หลังจากที่เราดับกิเลสหมดสิ้นแล้ว

๑.๔.๕ จุดมุ่งหมายของการศึกษาโลกวิทยาในพระพุทธศาสนา

พระธรรมคำสั่งสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เป็นคำสอนที่มุ่งเน้นให้ทุกคนได้สร้างชีวิต แก่ไขตนเองในเรื่องที่ทำให้พ้นทุกข์ก่อน เพื่อให้บรรลุเป้าหมายของชีวิต คือพระนิพพาน ไม่ต้องเวียนว่ายตายเกิด อยู่ในโลกใบนี้อีกต่อไป เพราะเรามีเวลาในโลกนี้จำกัด

เรื่องโลกวิทยา พระสัมมาสัมพุทธเจ้ามิได้ทรงสอนอย่างละเอียด แต่พระองค์ทรงสอนแบบ ตัดตอน พอให้เห็นภาพการเกิดขึ้น ตั้งอยู่ และเสื่อมสลายไปของคน สัตว์ สิ่งของ จะได้เป้าหมาย คลายกำหนด เร่งปฏิบัติธรรมเท่านั้น ดังเรื่องย่อใน จูฬมาลุงกยโฆวาทสูตร^{๓๒}

ในครั้งนั้น พระมาลุงกยบุตรได้บวชเป็นพระภิกษุในพระพุทธศาสนา ท่านอยากจะทราบ คำตอบ เรื่องโลกเที่ยง โลกไม่เที่ยง โลกนี้ โลกหน้า พระมาลุงกยบุตรคิดว่า พระพุทธเจ้าไม่ทรงตอบ ปัญหาเรื่อง ความเห็น ๑๐ ประการ เช่น โลกเที่ยงหรือไม่เที่ยง โลกมีที่สุดหรือไม่มีที่สุด เป็นต้น จึงเข้าไปเฝ้า พระสัมมาสัมพุทธเจ้า เพื่อทูลขอให้พระองค์ทรงตอบปัญหานี้ให้ได้ ถ้าพระองค์ทรงทราบก็ ขอให้ตอบให้ หายข้องใจ ถ้าพระองค์ไม่ทรงทราบคำตอบ ก็ขอให้ตรัสตรงๆ ว่าไม่ทราบ แต่ถ้าพระองค์ ไม่ตอบอะไร ท่านก็จะสึก

ในครั้งนั้นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสถามพระมาลุงกยบุตรว่า เราเคยชวน ให้เธอมาบวชเพื่อ จะตอบปัญหานี้หรือ พระมาลุงกยบุตรตอบว่า ไม่เคย พระพุทธเจ้าตรัสต่อไปว่า ผู้ใด กล่าวว่าเราจะ สึก ถ้าพระพุทธเจ้าไม่ตอบปัญหาเหล่านี้ ผู้นั้นคงจะตายเปล่า เพราะเราจะไม่ตอบปัญหานี้ เปรียบเสมือนคนถูกยิงด้วยธนูอาบยาพิษ ญาติพี่น้องไปตามหมอมาช่วยรักษา แต่ถ้าคนไข้ไม่ยอมให้ หมอผ่าตัดเอาลูกศรออกจนกว่าจะมีใครบอกว่า ใครเป็นผู้ยิง มีชื่ออย่างไร สูงหรือต่ำ ดำหรือขาว อยู่ที่ ไหน ธนูที่ใช้ยิงทำด้วยอะไร เป็นต้น คนไข้ก็คงจะตายเปล่า เพราะมัวแต่ถามถึงสิ่งที่ไม่ใช่ประโยชน์ ซึ่งประโยชน์ เบื้องหน้าคือการรักษาอาการบาดเจ็บ และสุดท้ายพระพุทธองค์ทรงสรุปว่า พระองค์จะ ทรงตอบปัญหา ความเห็นที่เป็นไปเพื่อความดับทุกข์ เพราะข้อนี้ประกอบด้วยประโยชน์ เป็น เบื้องต้นแห่งพรหมจรรย์ เป็นไปเพื่อให้เป้าหมายคลายความกำหนด เพื่อความดับ ความสงบ ความรู้ ยิง ความตรัสรู้ และเพื่อนิพพาน

ทรรศนะ ๑๐ ประการเหล่านี้ที่จูฬมาลุงกยบุตรได้ทูลถามพระพุทธเจ้านั้น เรียกว่าเป็น “อภัยกตปัญหา” คือเป็นปัญหาที่พระพุทธองค์ไม่รับพยากรณ์ เมื่อทำการพินิจวิเคราะห์แล้วสรุปได้ เป็น ๓ หมวด คือ เรื่องโลก, เรื่องกายและใจ, เรื่องตาย-เกิด

^{๓๒} ม.ม. (ไทย) ๑๓/๑๒๒-๑๒๘/๑๓๓-๑๔๑.

หมวดเรื่องโลก : (๑) โลกเที่ยงหรือ (๒) โลกไม่เที่ยงหรือ (๓) โลกมีที่สุดหรือ (๔) โลกไม่มีที่สุดหรือ ฯ หมวดเรื่องกายและจิต (๕) ชีวะอันนั้น อชีวะก็อันนั้น (๖) ชีวะอย่างหนึ่ง อชีวะก็อย่างหนึ่ง ฯ หมวดเรื่องตาย-เกิด (๗) สัตว์เบื่องหน้าแต่ตายไปมีอยู่หรือ หมายถึงสัตว์ตายแล้วเกิดอีกหรือ (๘) สัตว์เบื่องหน้าแต่ตายไปไม่มีอยู่หรือ หมายถึงว่าสัตว์ตายแล้วไม่เกิดอีกหรือ (๙) สัตว์เบื่องหน้าแต่ตายไปมีอยู่ก็มี ไม่มีอยู่ก็มีหรือ หมายถึงว่าสัตว์ตายแล้วเกิดอีกก็มี ไม่เกิดอีกก็มีหรือ (๑๐) สัตว์เบื่องหน้าแต่ตายไปมีอยู่ก็มี ไม่ใช่มี ไม่มีอยู่ก็ไม่ใช่หรือ หมายถึงว่าสัตว์ตายแล้วเกิดอีกก็ไม่ใช่ ไม่เกิดอีกก็ไม่ใช่หรือ^{๓๓} พระรศนะดังกล่าวนี้เรียกว่าเป็นมัจฉาทิฎฐิ เพราะเป็นการเข้าใจของบุคคลนอกศาสนา เพราะที่เรียกว่า โลก ว่าสัตว์ ว่าชีวะ ว่าอชีวะ ว่าสรีระ หรือว่าด้วยโวหารในที่อื่นว่า บุคคล ก็ดี นระ ก็ดี ปุริสะ ก็ดี พระรศนะดังกล่าวนี้เป็นมัจฉาทิฎฐิบุคคล โวหารเหล่านี้เป็นลัทธิศาสนาพุทธ ในครั้งนั้นหมายถึง อัตตา ตัวตน ปริมาณ อันเป็นสาร (สสาร) ในตัวของสรรพสัตว์ แต่พระพุทธศาสนาถือว่าคนเราเป็นเพียงการรวมตัวกันของธรรมชาติกลุ่มหนึ่งเรียกว่า “ธาตุ” เท่านั้น เรียกว่าชั้น ๕ บ้าง หรือ อายตนะ ๑๒ บ้าง มีใช้สัตว์บุคคล ตัวตน เราเขา ถึงพระพุทธเจ้าจะใช้โวหารว่า บุคคล หรือตน ด้วยก็ตาม แต่ทรงเรียกตามโลกโวหาร หรือโลกสมัญญาเท่านั้น มิได้ยึดถือว่ามิจจริงตามปรมัตถ์ดังที่พวกอัญญเดียรถีย์เชื่อถือกัน ดังนั้นเมื่อคนสัตว์ไม่มีจริง การจะเรียกว่าสัตว์ตายแล้ว หรือเกิดหรือไม่เกิด นั้นไม่ได้ หากพระพุทธเจ้าทรงตอบไปก็จะไปค้านกับทิฎฐิของคนทั่วไปที่ถือสืบๆ กันมา เพราะคนทั่วไปเข้าใจกันว่า สัตว์คือชั้น ๕ อันที่จริงแล้วสัตว์ไม่ใช่ชั้น ๕ ชั้น ๕ ไม่ใช่สัตว์ แต่ก็ไม่ใช่อื่นไปจากชั้น ๕ ดังนั้นเมื่อคนทั่วไปพูดถึงสัตว์ย่อมหมายถึงชั้น ๕ เพราะมีอวิชชาในชั้นจึงมีตัณหาอุปาทานในชั้น เพราะมีอุปาทานในชั้นจึงเกิดมัจฉาในชั้น เพราะมัจฉาทิฎฐิในชั้นจึงเห็นวาชั้น เป็นสัตว์ เป็นบุคคล โดยแท้จริง ดังนั้นเมื่อเห็นชั้นเป็นสัตว์บุคคล จึงเห็นไปต่างๆ กันว่า สัตว์ตายแล้วเกิดหรือไม่เกิด

พระสุตฺรนี้แสดงให้เห็นว่า เรื่องที่ไม่เป็นประโยชน์พระพุทธองค์ก็ไม่ทรงตอบ อย่างเรื่องที่พระมาลากยบุตร ถามเรื่องโลกนี้ โลกหน้ามี ก็เป็นอนินไตย และเป็นเรื่องที่ยังไกลตัว ควรศึกษาเรื่องที่เกี่ยวข้องกับตัวเราที่จะทำให้เราพ้นจากทุกข์ได้ก่อน โดยลงมือปฏิบัติทันที หากปฏิบัติจนเป็นผลสำเร็จแล้ว จึงจะไปเรียนรู้เรื่องราวที่นอกเหนือจากตัวเราออกไป เหมือนกับคนถูกยิงด้วยลูกธนู จะมัวถามหาคนยิง ถามถึงอุปกรณ์ที่ใช้ยิง การถามอย่างนี้มีแต่จะตายเปล่า ควรจะรักษาชีวิตก่อนแล้วจึงสืบค้น

เรื่องโลกวิทย์าก็เช่นเดียวกัน พระพุทธองค์นำมาตรัสเล่าให้ฟังเพื่อเป็นข้อเตือนใจ ให้เกิดความเบื่อหน่ายในความเสื่อมของโลก และเพื่อไม่ให้มนุษย์ตกอยู่ในความประมาท จะได้ใช้วันเวลาที่มีอยู่ อย่างจำกัด และเต็มไปด้วยอันตรายจากการเกิด ความแก่ ความเจ็บไข้ และมีความตายเป็นที่สุดนี้ เร่งสร้างชีวิตให้ยิ่งๆ ขึ้นไป โดยค้นหาความจริงของชีวิตด้วยการประพฤติปฏิบัติธรรม

^{๓๓} ม.ม. (ไทย) ๑๓/๑๒๒/๑๓๓.

๓.๕ การสิ้นสุดของโลกในพระศนะพระพุทธศาสนาเถรวาท

ทุกวันนี้ โลกเรามีการเปลี่ยนแปลงเร็วมากไม่ว่า เรื่องของวัตถุหรือจิตใจ ทั้งนี้ดำเนินไปตามกระบวนการของคำว่าโลก “โลก” คือ สิ่งที่ต้องสิ้นสุดไปตามกาลเวลา มันเป็นไปตามเหตุตามปัจจัยของมันอย่างนั้นเอง แต่ถ้า “โลก คือ ตัวแผ่นดินนั้นก็ไม่มีความหมายอะไรนัก แต่ว่าสิ่งที่เข้ามากระทบใจ ทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ทางใจนั้นแหละคือ โลก” ๖๘

เมื่อโลกมีการเปลี่ยนแปลงไปไม่มีที่สิ้นสุด ทรัพยากรธรรมชาติถูกทำลายไปเรื่อยๆ มนุษย์พยายามปรับเปลี่ยนธรรมชาติออกไปในทิศทางต่างๆ ตามที่ต้องการ ทำให้ธรรมชาติหันมาตอบแทนมนุษย์ในทาง ที่ไม่ดี เช่น ทำให้มนุษย์มีโรคภัยไข้เจ็บร้ายแรงแปลกๆ ทั้งนี้เพราะ จิตใจของมนุษย์เสื่อมทรุดโทรมคิดไปแต่ในเรื่องแสวงหาผลประโยชน์ เพื่อสนองความต้องการของตนเกินไป จึงทำให้โลกแตกสลาย ไปหาจุดสิ้นสุดของมันเร็วขึ้น ในสารัตถที่ปีนี้ได้กล่าวถึงสาเหตุที่ทำให้โลกเราไปสู่จุดจบ สิ้นสุดว่า “โลกจะร้อนแรงขึ้นอีก ทำให้น้ำในแหล่งน้ำขนาดเล็กแห้งขอด สาเหตุเพราะมีดวงอาทิตย์อีกหนึ่งดวงปรากฏขึ้นมาใหม่” ดังพระพุทธพจน์ว่า “มีสมัยที่เวลาผ่านไปยาวนาน บางครั้งบางคราว มีดวงอาทิตย์ดวงที่ ๒ ปรากฏ เพราะดวงอาทิตย์ดวงที่ ๒ ปรากฏ แม่น้ำน้อย หนองน้ำทุกแห่ง ระบายเหือดแห้ง ไม่มีน้ำ ฉันทไศ สังขารทั้งหลายก็ฉันทนั้น เป็นสภาวะไม่เที่ยง ฯลฯ ควรหลุดพ้นในสังขารทั้งปวง” มีปรากฏในสัตตสุริยสูตรว่า

พระผู้มีพระภาคจึงได้ตรัสเรื่องนี้ว่า “ภิกษุทั้งหลาย สังขารทั้งหลายเป็นสภาวะไม่เที่ยง ไม่ยั่งยืน ไม่น่าชื่นชม นี่เป็นข้อกำหนดควรเบื่อหน่าย ควรคลายกำหนด ควรหลุดพ้นในสังขารทั้งปวง

ภิกษุทั้งหลาย ขุนเขาสิเนรุ ยาว ๘๔,๐๐๐ โยชน์ กว้าง ๘๔,๐๐๐ โยชน์หยั่งลงในมหาสมุทร ๘๔,๐๐๐ โยชน์ สูงจากมหาสมุทรขึ้นไป ๘๔,๐๐๐ โยชน์มีสมัยที่เวลาผ่านไปยาวนาน บางครั้งบางคราว ฝนไม่ตกหลายปี หลายร้อยปี หลายพันปี หลายแสนปี เมื่อฝนไม่ตก พืชคาม ภูตคาม และดิณชาติที่ใช้เข้ายาป่าไม้ใหญ่ ย่อมเฉา เหี่ยวแห้ง เป็นอยู่ไม่ได้ ฉันทไศ สังขารทั้งหลาย ก็ฉันทนั้น เป็นสภาวะไม่เที่ยง ไม่ยั่งยืน ไม่น่าชื่นชม นี่เป็นข้อกำหนดควรเบื่อหน่าย ควรคลายกำหนด ควรหลุดพ้นในสังขารทั้งปวง

มีสมัยที่เวลาผ่านไปยาวนาน บางครั้งบางคราว มีดวงอาทิตย์ดวงที่ ๒ ปรากฏ เพราะดวงอาทิตย์ดวงที่ ๒ ปรากฏ แม่น้ำน้อย หนองน้ำทุกแห่ง ระบายเหือดแห้ง ไม่มีน้ำ ฉันทไศ สังขารทั้งหลาย ก็ฉันทนั้น เป็นสภาวะไม่เที่ยง ฯลฯ ควรหลุดพ้นในสังขารทั้งปวง

มีสมัยที่เวลาผ่านไปยาวนาน บางครั้งบางคราว มีดวงอาทิตย์ดวงที่ ๓ ปรากฏ เพราะดวงอาทิตย์ดวงที่ ๓ ปรากฏ แม่น้ำสายใหญ่ๆ คือ คงคา ยมนา อจิรวดี สรรภู มหิ ทุกแห่ง ระบาย เหือดแห้ง ไม่มีน้ำ ฉันทไศ สังขารทั้งหลายก็ฉันทนั้น เป็นสภาวะไม่เที่ยง ฯลฯ ควรหลุดพ้นในสังขารทั้งปวง

มีสมัยที่เวลาผ่านไปยาวนาน บางครั้งบางคราว มีดวงอาทิตย์ดวงที่ ๔ ปรากฏ เพราะดวงอาทิตย์ดวงที่ ๔ ปรากฏ แหล่งน้ำใหญ่ๆ ที่เป็นแดนไหลมารวมกันของแม่ น้ำใหญ่ๆ เหล่านี้ คือ สระ

อนอดาด สระสี่หปปาตะ สระรฤการะ สระกัณณมุณฑะ สระกุณาลา สระฉัพทนต์ สระมันทาภินี ทุกแห่ง ะหะยเห หืออดแห้ง ไม่มีน้ำ ฉันใด สังขารทั้งหลายก็ฉันนั้น เป็นสภาวะไม่เที่ยง ฯลฯ ควรหลุดพ้นในสังขารทั้งปวง

มีสมัยที่เวลาผ่านไปยาวนาน บางครั้งบางครั้ง มีดวงอาทิตย์ดวงที่ ๕ ปรากฏ เพราะดวงอาทิตย์ดวงที่ ๕ ปรากฏ น้ำในมหาสมุทรลึก ๑๐๐ โยชน์ก็ตี ๒๐๐ โยชน์ ก็ตี ๓๐๐ โยชน์ก็ตี ๔๐๐ โยชน์ก็ตี ๕๐๐ โยชน์ก็ตี ๖๐๐ โยชน์ก็ตี ๗๐๐ โยชน์ก็ตี ๘๐๐ เหลืออยู่เพียง ๗ ชั่วโมงก็ตี ๖ ชั่วโมงก็ตี ๕ ชั่วโมงก็ตี ๔ ชั่วโมงก็ตี ๓ ชั่วโมงก็ตี ๒ ชั่วโมงก็ตี ชั่วโมงเดียวก็ตี เหลืออยู่เพียง ๗ ชั่วโมง ๖ ชั่วโมง ๕ ชั่วโมง ๔ ชั่วโมง ๓ ชั่วโมง ๒ ชั่วโมง ชั่วโมงเดียว ชั่วโมงครึ่งคนเพียงเวย เพียงเวย เพียงแค่ข้อเท้า ภิกษุทั้งหลาย น้ำในมหาสมุทรยังเหลืออยู่เพียงในรอยเท้าโคไอนที่นั่น ๆ เปรียบเหมือนในฤดูแล้ง เมื่อฝนเม็ดใหญ่ ๆ ตกลงมาน้ำเหลืออยู่ในรอยเท้าโคไอนที่นั่น ๆ ฉะนั้น เพราะดวงอาทิตย์ดวงที่ ๕ ปรากฏ น้ำใน มหาสมุทรแม้เพียงข้อนิ้วก็ไม่มี ฉันใด สังขารทั้งหลายก็ฉันนั้น เป็นสภาวะไม่เที่ยง ฯลฯ ควรหลุดพ้นในสังขารทั้งปวง

มีสมัยที่เวลาผ่านไปยาวนาน บางครั้งบางครั้ง มีดวงอาทิตย์ดวงที่ ๖ ปรากฏ เพราะดวงอาทิตย์ดวงที่ ๖ ปรากฏ แผ่นดินใหญ่นี้ และขุนเขาสิเนรุ ย่อมมีกลุ่มควันพวยพุ่งขึ้น ภิกษุทั้งหลาย นายช่างหม้อเผาหม้อที่เขาปั้นดีแล้ว ย่อมมีกลุ่มควันพวยพุ่งขึ้น ฉันใด ภิกษุทั้งหลาย เพราะดวงอาทิตย์ดวงที่ ๖ ปรากฏ แผ่นดินใหญ่นี้ และขุนเขาสิเนรุ ย่อมมีกลุ่มควันพวยพุ่งขึ้น ฉันนั้น สังขารทั้งหลายก็ฉันนั้น เป็นสภาวะไม่เที่ยง ฯลฯ ควรหลุดพ้นในสังขารทั้งปวง

มีสมัยที่เวลาผ่านไปยาวนาน บางครั้งบางครั้ง มีดวงอาทิตย์ดวงที่ ๖ ปรากฏ เพราะดวงอาทิตย์ดวงที่ ๖ ปรากฏ แผ่นดินใหญ่นี้ และขุนเขาสิเนรุ เกิดไฟลุกโชน มีแสงเพลิงเป็นอันเดียวกัน เมื่อแผ่นดินใหญ่นี้ และขุนเขาสิเนรุถูกไฟเผาผลาญอยู่ เปลวไฟถูกลมพัดขึ้นไปจนถึงพรหมโลก เมื่อขุนเขาสิเนรุถูกไฟเผาไหม้ กำลังพินาศ ถูกกองเพลิงใหญ่เผาทั่วตลอดแล้ว ยอดเขาแม้ขนาด ๑๐๐ โยชน์ ๒๐๐ โยชน์ ๓๐๐ โยชน์ ๔๐๐ โยชน์ ๕๐๐ โยชน์ ย่อมพังทะลาย เมื่อแผ่นดินใหญ่นี้ และขุนเขา สิเนรุถูกไฟเผาผลาญอยู่ ชี้เถ้าและเขม่าย่อมไม่ปรากฏ ภิกษุทั้งหลาย เมื่อเนยใสหรือ น้ำมันถูกไฟเผาผลาญอยู่ ชี้เถ้าและเขม่าย่อมไม่ปรากฏ ฉันใด เมื่อแผ่นดินใหญ่นี้ และขุนเขาสิเนรุถูกไฟเผาผลาญอยู่ ชี้เถ้าและเขม่า ก็ย่อมไม่ปรากฏ ฉันนั้น สังขารทั้งหลายก็ฉันนั้น เป็นสภาวะไม่เที่ยง ไม่ยั่งยืน ไม่น่าชื่นชม นี่เป็นข้อกำหนดควรเปือหนาย ควรคลายกำหนด ควรหลุดพ้นในสังขารทั้งปวง

ในข้อนั้น ใครเล่า ชื่อว่าเป็นผู้รู้ ใครเล่า ชื่อว่าเป็นผู้เชื่อว่า ‘แผ่นดินใหญ่นี้ และขุนเขาสิเนรุ ถูกไฟเผาผลาญ พินาศ ไม่เหลืออยู่’ นอกจากอริยสาวก ผู้มีบัพพันเห็นแล้ว (ผู้มีบัพพันเห็นแล้ว ในที่นี้ หมายถึงพระอริยสาวกผู้เป็นโสดาบัน)

ภิกษุทั้งหลาย เรื่องเคยมีมาแล้ว ครุชิวสุเนตตะ^{๓๔} เป็นเจ้าลัทธิผู้ปราศจากความกำหนัดในกามทั้งหลาย มีสาวกหลายร้อยคน ได้แสดงธรรมแก่สาวกทั้งหลายเพื่อความเป็นผู้เกิดร่วมกับเทวดาชั้นพรหมโลก และเมื่อครุชิวสุเนตตะแสดงธรรมเพื่อความเป็นผู้เกิดร่วมกับเทวดาชั้นพรหมโลก เหล่าสาวกผู้รู้ซัดคำสอนอย่างดียิ่ง หลังจากตายแล้ว ได้ไปเกิดในสุคติพรหมโลก ส่วนเหล่าสาวกผู้ไม่รู้ซัดคำสอนอย่างดียิ่ง หลังจากตายแล้ว บางพวกได้ไปเกิดร่วมกับเทวดาชั้นปรินิมิตตสวรรค์ บางพวกได้ไปเกิดร่วมกับเทวดาชั้นนิมมานรดี บางพวกได้ไปเกิดร่วมกับเทวดาชั้นดุสิต บางพวกได้ไปเกิดร่วมกับเทวดาชั้นจาตุมหาราช บางพวกได้ไปเกิดร่วมกับชัตติยมหาศาล บางพวกได้ไปเกิดร่วมกับพราหมณมหาศาล บางพวกได้ไปเกิดร่วมกับคหบดีมหาศาล

ครั้งนั้นแล ครุชิวสุเนตตะได้มีความคิดอย่างนี้ว่า ‘การที่เราคิดในสัมปรายภพเสมอเหมือนกับเหล่าสาวก ไม่สมควรเลย ทางที่ดี เราควรเจริญเมตตาให้ยิ่งขึ้น’ ต่อจากนั้น ครุชิวสุเนตตะได้เจริญเมตตาจิตตลอด ๗ ปี แล้วไม่มาสู่โลกนี้ตลอด ๗ สังวัฏฏ์กับและวิวัฏฏ์กับ ภิกษุทั้งหลาย เมื่อโลกเสื่อม ครุชิวสุเนตตะเข้าถึงพรหมโลกชั้นอาภัสสระ เมื่อโลกเจริญครุชิวสุเนตตะเข้าถึงพรหมวิมานอันว่างเปล่า

ภิกษุทั้งหลาย ในพรหมวิมานนั้น ครุชิวสุเนตตะเป็นพรหม เป็นมหาพรหมเป็นผู้ครอบงำ ไม่ใช่ถูกใครๆ ครอบงำ เป็นผู้เห็นแน่นอน มีอำนาจ ครุชิวสุเนตตะได้เป็นท้าวสักกะ ผู้เป็นจอมเทพถึง ๓๖ ครั้ง ได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิผู้ทรงธรรมเป็นธรรมราชา มีมหาสมุทรทั้ง ๔ เป็นขอบเขต เป็นผู้ชนะสงคราม มีชนบทที่ถึงความมั่นคง ประกอบด้วยรัตนะ ๗ ประการ ตั้งหลายร้อยครั้ง ครุชิวสุเนตตะเคยมีบุตรมากกว่าพันคน ล้วนแต่เป็นคนกล้าหาญชาญชัย ย่ำยีข้าศึกได้ ครุชิวสุเนตตะนั้นปกครองแผ่นดินนี้อันมีมหาสมุทรเป็นขอบเขต โดยธรรม โดยไม่ต้องใช้อาชญา ไม่ต้องใช้ศัสตราภิกษุทั้งหลาย ครุชิวสุเนตตะนั้นเป็นผู้มีอายุยืนนานอย่างนี้ เป็นผู้ดำรงอยู่ได้นานอย่างนี้ แต่ก็ไม่พ้นจากชาติ ชรา มรณะ โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส อุปายาสเราจึงกล่าวว่า ไม่หลุดพ้นจากทุกข์”^{๓๕}

ในคัมภีร์สารัตถทีปนี^{๓๖} กล่าวว่า

ควันที่ระเหยออกมาเป็นเพราะน้ำที่แทรกซึมเพื่อยึดให้ดินเกาะกันแน่น ได้ถูกความร้อนเผาได้ระเหยออกมา ทำให้ดินเสียการยึดเหนี่ยวเข้าหากัน ซึ่งกล่าวไว้ว่า “พระอาทิตย์ดวงที่ ๖ ก็ยอมปรากฏ ... ทำให้จักรวาลทั้งสี่มีควันเป็นอันเดียวกัน มีน้ำเหือดแห้งไปด้วยกัน ก็ปฐวีธาตุ ในที่นั้นๆ เป็นธรรมชาติที่คุ้มกันตั้งอยู่ได้ เพราะอาโปธาตุได้ประสานไว้ อาโปธาตุนั้นย่อมถึงความสิ้นไปเพราะพระอาทิตย์ดวงที่ ๖ ปรากฏ แม้แสนโกฏิจักรวาลก็เหมือนกับจักรวาลนี้”

^{๓๔} อัง.ฉก. (ไทย) ๒๒/๕๔/๕๒๙.

^{๓๕} อัง.สตต. (ไทย) ๒๓/๖๖/๑๓๕.

^{๓๖} พระสารีบุตรมหาเถระ, สารัตถทีปนี ฎีกาพระวินัย ภาค ๑, แปลโดย สิริ เพ็ชรไชย, ฉบับพระราช พิธิ มหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา ๖ รอบ ๕ ธันวาคม ๒๕๕๒, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิอิทธิธรรมมหาธาตุ วิทยาลัย, ๒๕๕๒), หน้า ๔๒๒.

จากนั้นโลกจะเพิ่มตึกรึความร้อนขึ้นมาอีกเพราะดวงอาทิตย์ดวงที่ ๗ ปรากฏให้เห็นจาก พระพุทธพจน์กล่าวไว้ว่า มีสมัยที่เวลาผ่านไปยาวนาน บางครั้งบางครั้ง มีดวงอาทิตย์ดวงที่ ๗ ปรากฏ เพราะดวงอาทิตย์ดวงที่ ๗ ปรากฏ แผ่นดินใหญ่นี้ และขุนเขาสิเนรุ เกิดไฟลุกโชนมีแสงเพลิง เป็นอันเดียวกัน เมื่อแผ่นดินใหญ่นี้ และขุนเขาสิเนรุถูกไฟเผาผลาญอยู่ เปลวไฟถูกลมพัดขึ้นไปจนถึง พรหมโลก เมื่อขุนเขาสิเนรุถูกไฟเผาไหม้ กำลังพินาศถูกกองเพลิงใหญ่เผาทั่วตลอดแล้ว ยอดเขาแม้ ขนาด ๑๐๐ โยชน์ ๒๐๐ โยชน์ ๓๐๐ โยชน์ ๔๐๐ โยชน์ ๕๐๐ โยชน์ ย่อมพังทลาย เมื่อแผ่นดินใหญ่นี้ และขุนเขาสิเนรุถูกไฟเผาผลาญอยู่ ซี้เถ้าและเขม่าย่อมไม่ปรากฏ

ภิกษุทั้งหลาย เมื่อเนยใสหรือน้ำมันถูกไฟเผาผลาญอยู่ ซี้เถ้าและเขม่าย่อมไม่ปรากฏฉันใด เมื่อแผ่นดินใหญ่นี้และขุนเขาสิเนรุถูกไฟเผาผลาญอยู่ ซี้เถ้าและเขมา ก็ย่อมไม่ปรากฏ ฉะนั้น สัขารทั้งหลายก็ฉนั้น เป็นสภาวะไม่เที่ยง ไม่ยั่งยืน ไม่น่าชื่นชม นี่เป็นข้อกำหนดควรเบื่อหน่าย ควรคลาย กำหนด ควรหลุดพ้นในสังขารทั้งปวง จากพระพุทธพจน์ตอนนี้ เป็นการบอกชัดเจนว่าโลกสิ้นแล้ว ถูกเผาเหมือนเนยที่โดนไฟเผาละลายไปทันที ไม่ปรากฏแม้แต่เป็นเขมาควัน โลกสิ้นสุดลงเพียงเท่านี้ การเผาไหม้ เริ่มจากภูเขาที่สูงน้อย ไปหามาก จนถึงเขาสิเนรุ ในคัมภีร์ สารัตถทีปนีฎีกา กล่าวว่า ไม่เพียงแต่โลกเท่านั้นที่ถูกเผาพินาศ จักรวาลก็เช่นเดียวกันถูกเผาให้เป็นความว่างเปล่า มีตมิตตลอดกาลนาน กล่าวโดยสรุปว่า โลกพินาศด้วยน้ำ ด้วยลมและด้วยไฟ ซึ่งเป็นขั้นตอนสุดท้ายที่โลกจะพินาศสิ้นไป พร้อมกับจักรวาล

เนื้อหาที่กล่าวมา พระพุทธเจ้าได้ตรัสแสดงถึงกำเนิดของโลกและจักรวาล แต่มิใช่กล่าวถึง จุดกำเนิดของโลกและจักรวาล เพียงกล่าวไว้ว่า เมื่อโลกได้เสื่อมไป และได้เจริญขึ้นมาใหม่อีกครั้งหนึ่ง ก็มีสัตว์ชั้นอากาศสรรพหามาเกิด ซึ่งก็เป็นมนุษย์จากโลกเก่าที่เสื่อมไปในอดีตนั่นเอง แต่อย่างไรก็ตามเราก็ได้ทราบชะเกี่ยวกับความเป็นมาของโลกตามธรรมชาติของพระสูตรนี้ได้บ้าง

พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้ในสมัยปฐมกาล โลกและจักรวาลทั้งสิ้นเต็มไปด้วยน้ำ มีตมมมองไม่เห็นอะไร ยังไม่มีดวงอาทิตย์ ดวงจันทร์ และดวงดาวต่าง ๆ ตลอดจนกลางวัน กลางคืน ฤดู วัน เดือน ปี ก็ยังไม่เกิดขึ้น เพศหญิงเพศชายยังไม่ปรากฏ สิ่งมีชีวิตทั้งหลายเรียกว่าสัตว์ทั้งสิ้น พระพุทธองค์ไม่ได้ตรัสไว้อย่างชัดเจนว่ากำเนิดแรกของโลกและจักรวาลมาจากไหน แต่ตรัสถึงการเกิด การสลายตัวของโลกมีการรวมตัวกัน มีการสลายตัววนเวียนกลับไป สมัยเมื่อโลกหมุนเวียนกลับไปสู่ความพินาศ สัตว์ทั้งหลายไปเกิดในชั้นอากาศสรรพหามาเกิดโดยมาก เมื่อโลกหมุนกลับ หมายถึง การเกิดใหม่ภายหลังความพินาศคือกลับมาสู่ความเจริญ สัตว์เหล่านั้นก็มาจุติในโลกนี้

จากการค้นคว้าได้พบว่า พระพุทธองค์ทรงตรัสกับอานนท์ว่า นี้เรียกโลกธาตุอย่างเล็กพัน จักรวาล โลกคุณด้วยส่วนพันแห่ง โลกธาตุอย่างเล็กซึ่งมีพันจักรวาลนั้น นี้เรียกว่าโลกธาตุอย่างกลางมี ล้านจักรวาล โลกคุณด้วยส่วนพันแห่งโลกธาตุอย่างกลางมีล้านจักรวาลนั้น นี้เรียกว่าโลกธาตุอย่างใหญ่มีประมาณแสนโกฏิจักรวาล “

“จักรวาลหนึ่งมีกำหนดเท่ากับที่ดวงจันทร์ ดวงอาทิตย์โคจร ทิวทิศสว่างไสวรุ่งโรจน์ ในโลก มีพันจักรวาลนั้นมีดวงจันทร์พันดวง มีดวงอาทิตย์พันดวง มีขุนเขาสุเนรุพันหนึ่ง มีชมพูทวีปพันหนึ่ง มีอปรโคยานทวีปพันหนึ่ง มีอุตตรกรูทวีปพันหนึ่ง มีปุพพวิเทหทวีปพันหนึ่ง มีมหาสมุทรสี่พัน มีท้าว महाराชสี่พัน มีเทวโลกจตามหาราชิกาพันหนึ่ง มีเทวโลกชั้นดาวดึงส์พันหนึ่ง มีเทวโลกชั้นยามาพันหนึ่ง มีเทวโลกชั้นดุสิตพันหนึ่ง มีเทวโลกชั้นนิมมานรดีพันหนึ่ง มีเทวโลกชั้นปรนิมมิตวสวัตตีพันหนึ่ง มีพรหมโลกพันหนึ่ง “

จึงเห็นได้ว่าพระพุทธองค์ตรัสว่าแสนโกฏิจักรวาลนั้นมีมากมายในพระสูตรต้นตปิฎก อังคุตตรนิกาย ดิกนิบาต ที่กล่าวไว้ข้างต้นมีข้อที่หน้าศึกษา ดังนี้

๑. ในทรรศนะของพระพุทธเจ้า คำว่า “ โลกธาตุ ” กับคำว่า “ จักรวาล ” มีความหมายต่างกัน โดยที่โลกมีความหมายกว้างขวางกว่า พระองค์ตรัสว่า โลกธาตุหนึ่งนั้นประกอบด้วยจักรวาลหลายจักรวาลรวมกัน อย่างน้อยที่สุดพันจักรวาล^{๓๗}

๒. จักรวาลหนึ่งนั้น พระพุทธเจ้าทรงกำหนดเอาการโคจรของดวงอาทิตย์และดวงจันทร์เป็นเกณฑ์ ซึ่งแสดงให้เห็นว่าในจักรวาลอื่นนั้นก็มียังดวงจันทร์และดวงอาทิตย์เหมือนกัน^{๓๘} ซึ่งเหตุผลในข้อนี้ ทำให้นักวิทยาศาสตร์ในยุคปัจจุบันให้ความสนใจเป็นอย่างมากและให้ความยอมรับ จึงสันนิษฐานต่อไปว่า สุริยจักรวาลไม่น่าจะมีแต่จักรวาลของเราเท่านั้น โดยใช้หลักการทางวิทยาศาสตร์พิสูจน์จึงพบ ระบบสุริยจักรวาลอื่นๆ อีกเป็นต้น

เนื้อความในคำภีร์ยังกล่าวว่า โลกทั้งหมดไม่ใช่สิ่งที่ตั้งอยู่ถาวร แต่มีการเกิดขึ้นเปลี่ยนแปลง และแตกสลายไปในที่สุดแล้วก็มีการตั้งขึ้นใหม่อีก ส่วนอายุของโลกนั้นใช้ระยะเวลายาวนานมาก โดยกำหนดอายุเป็นกัปป์ ดังนี้

อายุของโลก

-๖๔ อันตรกัปป์ เท่ากับ ๑ อสงไขยกัปป์

-๔ อสงไขยกัปป์ เท่ากับ ๑ มหากัปป์

-๑ มหากัปป์ เท่ากับ อายุของจักรวาล

เวลา ๑ อันตรกัปป์ เป็นการกำหนดนับโดยถือเอาอายุของมนุษย์ (อายุกัปป์) ตั้งแต่เริ่มต้นซึ่งมีอายุยืนถึงอสงไขยปีเป็นอายุ (เวลา ๑ อสงไขยปี เทียบเวลาในปัจจุบันแล้วประมาณ

^{๓๗} พุทธพจน์ว่า “ เป็นไปไม่ได้เลยที่พระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ๒ พระองค์พึงเสด็จอุบัติพร้อมกันในโลกธาตุเดียวกัน (คำว่า โลกธาตุเดียวกัน หมายถึง จักรวาลเดียวกัน) แต่เป็นไปได้ที่พระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์เดียวพึงเสด็จอุบัติในโลกธาตุเดียว ” อ้างใน อ.ต.ก. (ไทย) ๒๐/๒๗๗/๓๔.

^{๓๘} พระพุทธเจ้าผู้ถึงที่สุดทุกข์ทรงประกาศไว้ ดวงจันทร์ ดวงอาทิตย์ ทั้งสองดงามส่องสว่างโคจรไปทั่วสถานที่ประมาณเท่าใด ก็ดวงจันทร์และดวงอาทิตย์นั้น กำจัดความมืดไปในอากาศ ทำให้ทิศสว่างไสว ส่องแสงอยู่ในอากาศทั่วสถานที่ประมาณเท่าใด อ้างใน อ.ต.ก. (ไทย) ๒๐/๓๑/๒๙๐, อ.ต.ก. (ไทย) ๒๐/๘๑/๓๐๖-๓๐๘.

๑๐๐ ล้านปี) ต่อมาอายุของมนุษย์ค่อยๆ ลดลงตามลำดับจนกระทั่งถึงอายุ ๑๐ ปี เป็นอายุของมนุษย์ (สมัยพุทธกาลอายุขัยของมนุษย์ประมาณ ๑๐๐ ปี) เมื่อลดลงถึง ๑๐ ปี อายุของมนุษย์จะค่อยๆ มีอายุยืนขึ้นไปอีกจนถึงอสงไขยปี ซึ่งเป็นอายุของมนุษย์ในต้นกัปป์ การนับอายุของมนุษย์จากอสงไขยปีลงมาถึง ๑๐ ปี แล้วนับจาก ๑๐ ปี ย้อนขึ้นไปถึงอสงไขยปี เช่นนี้เรียกว่า ๑ อันตรกัปป์ที่หมุนเวียนไปมาเช่นนี้ถึง ๖๔ รอบ จึงนับเวลาได้ ๑ อสงไขยกัปป์ อายุของจักรวาลหนึ่งๆ “เท่ากับ ๔ อสงไขยกัปป์หรือ ๑ มหากัปป์” และยังแบ่งมหากัปป์ออกเป็น ๔ อสงไขยกัปป์ ดังนี้

ระยะเวลาก่อนเกิดโลก

๑. สังวัฏฏกัปป์ : กัปป์ที่พินาศอยู่ เป็นกัปป์ที่จักรวาลดำเนินไปสู่การทำลาย
๒. สังวัฏฏฐายีกัปป์ กัปป์ที่พินาศแล้ว มีแต่ความพินาศตั้งอยู่ เป็นกัปป์ที่จักรวาลถูกทำลายหมดสิ้น จนมีแต่ความว่างเปล่าของอากาศ
๓. วิวัฏฏกัปป์ กัปป์ที่เจริญขึ้นตามลำดับ เป็นกัปป์ที่เมื่อจักรวาลถูกทำลายลงหมดแล้วเริ่มตั้งขึ้นใหม่

๔. วิวัฏฏฐายีกัปป์ กัปป์ที่เจริญพร้อมด้วยสิ่งต่างๆ ตามปกติ เป็นกัปป์ที่จักรวาลมีทุกสิ่งทุกอย่างตั้งอยู่อย่างเรียบร้อย คือ มีพื้นแผ่นดิน มหาสมุทร ทะเล ภูเขา ต้นไม้ ลำคลอง ดวงอาทิตย์ ดวงจันทร์ ดวงดาวน้อยใหญ่ คนและสัตว์ ปรากฏขึ้นพร้อมทุกอย่าง^{๓๙}

สรุปว่า สังวัฏฏกัปป์ คือ กัปป์ฝ่ายเสื่อม ช่วงระยะเวลาที่โลกกำลังพินาศ ส่วน วิวัฏฏกัปป์ คือ กัปป์ฝ่ายเจริญ ได้แก่ ช่วงระยะเวลาที่โลกกลับฟื้นขึ้นมาใหม่^{๔๐}

ในพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาท ได้กำหนดเวลา ๑ มหากัปป์อีกวิธีหนึ่ง โดยการอุปมาว่า “เมือง ๆ หนึ่งมีกำแพงสูง ๑๐๐ โยชน์ กว้างและยาว ๑๐๐ โยชน์ (๑ โยชน์ เท่ากับ ๔๐๐ เส้น หรือ ๑๖ กิโลเมตร) บรรจุเมล็ดพันธุ์ฝักกาด แล้วหีบออกทีละ ๑ เมล็ดทุก ๆ ๑๐๐ ปีจนกว่าจะหมดไป จึงกำหนดเวลาได้ ๑ มหากัปป์ อภิธรรมมัตถสังคหะ ปริเฉทที่ ๕ ภาคที่ ๑

เหตุที่ทำให้โลกแตกสลาย ๓ ประการ อีกนัยหนึ่ง

๑. ไฟเป็นเหตุให้โลกแตกสลาย
๒. น้ำเป็นเหตุให้โลกแตกสลาย
๓. ลมเป็นเหตุให้โลกแตกสลาย^{๔๑}

^{๓๙} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๗๒[เชิงอรรถ]/๕๑.

^{๔๐} อัง.สตุตทก. (ไทย) ๒๓/๖๒[เชิงอรรถ]/๑๒๐, วิ.อ. (บาลี) ๑/๑๒/๑๕๘.

^{๔๑} คำว่า **สังวัฏฏะ** แปลว่า ความเสื่อม ความพินาศ และคำว่า **กัป** แปลว่า กาลกำหนด ช่วงระยะเวลา ยาวนานเหลือเกินที่กำหนดว่าโลกคือสกลจักรวาลประลัยครั้งหนึ่ง ดังนั้น : คำว่า **สังวัฏฏกัป** หมายถึงช่วงระยะเวลาที่โลกเสื่อม มี ๓ อย่าง คือ (๑) **อาโปสังวัฏฏกัป** (กัปที่เสื่อมเพราะน้ำ) หมายถึงกัปที่เสื่อมเพราะน้ำท่วมนับแต่ชั้นสุกทินพรหมลงมา (๒) **เตโชสังวัฏฏกัป** (กัปที่เสื่อมเพราะไฟ) หมายถึงกัปที่ไฟไหม้ นับแต่ชั้นอภิสรรพพรหมลงมา

เขตที่ต้องสลายมี ๓ เขต คือ

๑. อาภัสสรพรหมโลก ๒. สุกภินพรหมโลก ๓. เวหัพผลพรหมโลก เมื่อโลกสลายด้วยไฟ สัตว์ทั้งหลายย่อมเข้าถึงหมู่พรหมอาภัสระ ด้วยเหตุนี้ ๑๐ เมื่อโลกสลายด้วยน้ำ สัตว์ทั้งหลายย่อมเข้าถึงหมู่พรหมสุกภินพรหม ด้วยเหตุนี้ ๑๐ เมื่อโลกสลายด้วยลม สัตว์ทั้งหลายย่อมเข้าถึงหมู่พรหมเวหัพผล ด้วยเหตุนี้ ๑๐

การสลายอีก ๒ ประการ คือ ๑. การสลายของสัตว์มี ๑๐ อันตรกัป ๒. การสลายของธาตุมี ๑๐ อันตรกัป

ในโลกที่ปกสาร ได้กล่าวไว้ว่า “ในเรื่องของกัปนั้น ให้นับตั้งแต่มหาเมฆที่ยังกับให้พินาศ จนถึงเพลิงดับ ตอนนี้เป็นอสงไขยที่ ๑ เรียกว่า สังวัฏฏะ นับแต่เพลิงบรรลัยกลับดับไป จนถึงฝนตกหนัก น้ำเต็มเปี่ยมแสนโกฏิจักรวาล ตอนนี้เป็นอสงไขยที่ ๒ เรียกว่า สังวัฏฏะ นับตั้งแต่ฝนตกหนัก จนถึงดวงจันทร์ดวงอาทิตย์ปรากฏ ตอนนี้เป็นอสงไขยที่ ๓ เรียกว่า วิวัฏฏะ นับตั้งแต่การปรากฏแห่ง ดวงจันทร์ดวงอาทิตย์ ไปจนถึงมหาเมฆอันจะยังกับให้พินาศอีก ดินนี้เป็นอสงไขยที่ ๔ เรียกว่า วิวัฏฏะ วิวัฏฏะอสงไขยสงเคราะห์ (ประมวล) อันตรกัป ๖๔ อันตรกัป อาจารย์บางพวกกล่าวว่า สงเคราะห์อันตรกัป ๒๐ อันตรกัป อสงไขยที่เหลือมีประมาณเท่ากับอสงไขยที่ ๔ นั้น โดยกาลอสงไขย ๔ เหล่านี้รวมเป็นมหากัป ๑ ความพินาศด้วยไฟและการก่อตัวขึ้นใหม่ของโลก

สมัยเมื่อกัปพินาศด้วยน้ำ เริ่มต้นมหาเมฆที่ยังกับให้พินาศก่อตัวขึ้นแล้ว ดังนี้เป็นต้น เรื่องที่ต่างกัปมีดังนี้ ในตอนที่มีดวงอาทิตย์ดวงที่ ๒ ปรากฏ ในคราวที่กัปพินาศด้วยน้ำนี้ มหาเมฆอันมี น้ำกรดจะก่อตัวขึ้น เริ่มต้นมหาเมฆนั้นจะยังฝนละเอียด ๆ ให้ตกลงมาจนกระทั่งหลังเป็นมหาธารท่วมแสนโกฏิจักรวาลแผ่นดินและภูเขาเป็นต้นที่ถูกน้ำกรดแล้ว ย่อมสลายไป อาจารย์บางพวกกล่าวว่า น้ำที่ลมห่อหุ้มไว้โดยรอบท่วม จะเกิดส่วนที่อยู่ภายใต้สุดของแผ่นดิน จนถึงภูมิแห่งเหตุนี้ เพราะแผ่นดินและภูเขาเป็นต้นที่ถูกน้ำกรदनั้นแล้ว ย่อมสลายหมดไป เหมือนก้อนเกลือที่โยนใส่ในน้ำ ฉะนั้น เพราะเหตุนี้ น้ำนั้นแหละมีรวมกับน้ำรองแผ่นดิน อาจารย์อีกพวกกล่าวว่า น้ำกรดทำลายน้ำรองแผ่นดิน และกระแสลมอันอุ้มน้ำนั้นให้พินาศไป ดำรงเป็นแผ่นดินเดียวกับตนเองนั้นแลดังนี้ คำนั้น ถูกต้องแล้ว อนึ่ง น้ำกรदनั้นทำให้พรหมโลกเบื้องบนละลายไปจากพรหมโลกชั้นสุกภินหะ จึงหยุด เพราะเหตุนี้ท่านจึงกล่าวไว้ว่า ยามใดโลกสลายด้วยน้ำที่กำเริบแล้ว ยามนั้นแสนโกฏิจักรวาลหนึ่ง ละลายไป น้ำกรदनั้นจะไม่สงบราบเท่าที่สิ่งที่เป็นสังขารแม้มีขนาดเท่าอณูก็ยังมีอยู่ อนึ่ง น้ำกรदनั้น

(๓) **วายุสังวัฏฏกัป** (กัปที่เสื่อมเพราะลม) หมายถึงกัปที่ลมพัดทำลายนับแต่ชั้นเวหัพผลพรหมลงมา หรือหมายถึง ช่วงระยะเวลาที่เปลวไฟดับจนถึงมหาเมฆที่ทับพินาศ : **วิวัฏฏกัป** หมายถึง ช่วงระยะเวลาที่โลกเจริญ หรือ หมายถึงช่วงระยะเวลาที่ดวงจันทร์และดวงอาทิตย์เกิดจนถึงมีมหาเมฆบริบูรณ์ อังใน วิสุทธิ. (บาลี) ๒/๔๐๖/๕๕, ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๗๒[เชิงอรรถ]/๕๑.

^{๕๑} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๗๒[เชิงอรรถ]/๕๑.

ครอบงำสิ่งที่เป็นสังขารลอยไปตามน้ำ สลายไปโดยฉับพลัน อากาศเบื้องบนกับอากาศเบื้องต่ำ จนเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน มีตมอันธการ เรื่องต่อจากนั้นทั้งหมดเหมือนกับที่กล่าวไว้แล้ว มีข้อความตอนเดียวในที่นี่ที่ควรทราบ โลกจะปรากฏเริ่มต้นที่พรหมโลกอากาศสรา หมูสัตว์จตุจากพรหมโลกชั้นสุภิกงหา ไปบังเกิดที่พรหมโลกชั้นอากาศสรา ในตอนที่สลายด้วยด้วยน้ำบรรลัยกัลป์นั้น ระยะเวลาตั้งแต่มหาเมฆที่ทำให้กัปินาศ จนถึงน้ำกรดที่ทำให้กัปินาศ ขาดหายไปเป็นอสงไขยที่ ๑ ตั้งแต่ น้ำกรดขาดหายไปจนถึงมหาเมฆที่เป็นสมบัติ (น้ำฝนที่ตกธรรมดา) ระยะเวลาเป็นอสงไขยที่ ๒ ตั้งแต่ มหาเมฆที่ตกเป็นฝนธรรมดาจนถึงความปรากฏขึ้นแห่งดวงจันทร์ดวงอาทิตย์ ระยะเวลาเป็นอสงไขยที่ ๓ ตั้งแต่ ดวงจันทร์ดวงอาทิตย์ปรากฏ จนถึงมหาเมฆที่ยังกับให้กัปินาศ ระยะเวลาเป็นอสงไขยที่ ๔ อสงไขยที่ ๔ เหล่านี้เป็นมหกัป ความพินาศด้วยน้ำบรรลัยกัลป์ และกลับตั้งขึ้นใหม่เป็นอย่างนี้ สมัยที่กัปินาศด้วยลมเริ่มต้นที่ “มหาเมฆที่เป็นสิ่งทำลายโลกก่อตัวขึ้น” ความที่แปลกกันมีดังต่อไปนี้ ดวงอาทิตย์ดวงที่ ๒ ในตอนนั้นฉันใด ในตอนนี้ก็ฉันนั้น ลมก่อตัวขึ้นเพื่อทำลายกัป ลมนั้นพัดให้ฝุ่นหยาบฟุ้งขึ้นตอนแรก ต่อจากนั้นก็พัดให้ธูสิทรายละเอียด ทรายหยาบ ก้อนกรวด ก้อนหิน เป็นต้น จนถึงขนาดแผ่นหินเรื้อนยอด และต้นไม้ใหญ่ที่ขึ้นอยู่ ณ ที่ตอนลอยขึ้นไป สังขารเหล่านั้นปลิวขึ้นไปจากแผ่นดินขึ้นสู่ท้องฟ้า ไม่ตกลงมาอีกละเอียดเป็นจุนวิจุนไปในท้องฟ้านั้นแล ถึงความไม่มีเลย ต่อจากนั้นลมก็ก่อตัวขึ้นจากภายใต้ปฐพีเป็นลำดับ พลิกแผ่นดิน กลับข้างล่างขึ้นข้างบน พัดปลิวขึ้นไปในอากาศ ส่วนของแผ่นดินแม้มีประมาณ ๑๐๐ โยชน์ ๒๐๐ โยชน์ ๓๐๐ โยชน์ ๔๐๐ โยชน์ ๕๐๐ โยชน์ จะต้องแตกกระจายถูกกำลังลมพัดขึ้นเป็นจุนวิจุนไปในอากาศทีเดียว ถึงความไม่มีลมจะยกแม่ภูเขจักรวาล แม่ภูเขาสีเนรุ ขวางไปในอากาศ ภูเขาเหล่านั้นกระทบกระแทกกันแหลกสลายเป็นจุนวิจุน ลมนั้นทำลายวิมานของเทวดาสถิต ณ ภาคพื้นดินและวิมานของเทวดาที่สถิตในอากาศให้พินาศไปด้วยวิธีนี้ ทำลายโลกชั้นกามาวจรทั้ง ๖ ให้พินาศ ทำลายแสนโกฏจักรวาลให้พินาศในตอนนั้น ภูเขาจักรวาลทั้งหลาย ภูเขาหิมพานต์ทั้งหลาย ภูเขาสีเนรุทั้งหลายมาพร้อมกัน พินาศจุนวินาศจุนไปหมด ลมจะพัดกลับตั้งแต่แผ่นดินถึงตติยฉานภูมิ ทำลายพรหมโลกแม่ทั้ง ๔ ชั้นให้พินาศตลอดจนถึงชั้นเวทีปลาจึงหยุด เพราะเหตุนั้นท่านจึงกล่าวว่า “ในกาลใด โลกพินาศด้วยความกำเริบแห่งวาโยธาตุ ในกาลนั้น แสนโกฏจักรวาลหนึ่งย่อมกระจัดกระจายไป” ฉะนั้นพึงทราบเถิดว่า โลกถึงความพินาศอย่างนี้มีอะไรเป็นสาเหตุ เพราะถึงแม้ว่า ความดับเพราะกิจแห่งสังขารเป็นเหตุก็ไม่มีเหตุ เพราะมีความพินาศเป็นสภาพ แต่ความดับของสังขารเว้นจากเหตุไม่มี เหมือนดังในหมู่มสัตว์ทั้งหลาย อันความพินาศพร้อมทั้งเหตุแม่ของโลกอันภาชนะก็พึงมี เพราะเหตุนี้ อะไรเหล่าเป็นเหตุให้ความพินาศแห่งโลก กล่าวได้ว่า อุกุศลเป็นเหตุ เหมือนอย่างว่าโลกย่อมกลับคืนเป็นปฐมกาลเพราะกำลังแห่งบุญของสัตว์ทั้งหลายที่บังเกิดในภพนั้นฉันใด โลกย่อมสลายไปเพราะกำลังแห่งบาปของสัตว์เหล่านั้น ฉะนั้น เมื่ออุกกุศลมูลพอกพูนขึ้นแล้ว โลกย่อมพินาศไปด้วยอาการอย่างนี้ เปรียบเหมือน อันตรกัป (กัปแทรก) ๓ ประการเหล่านี้ คือ โรคนันตรกัป สัตถันตรกัปและทุพพิกขันตรกัป ย่อมบังเกิดในอสงไขยกัป ตามลำดับ เพราะ

ความที่ราคะ โทสะ และโมหะเป็นสภาพที่ยิ่งล้นฉันทใด สัจวัฏฏกัปทั้ง ๓ ดังที่กล่าวแล้ว ย่อมมีเพราะความที่ราคะเป็นต้นเป็นสภาพที่ล้น ฉะนั้น

จากหลักฐานพบว่าเมื่อราคะเพิ่มพูนยิ่ง โลกย่อมพินาศด้วยเพลิง เมื่อโทสะพอกพูนยิ่ง โลกย่อมพินาศด้วยน้ำ ความพินาศด้วยน้ำกรวดอันแรงยิ่งกว่าเป็นการควรแล้ว แต่อาจารย์บางพวกกล่าวว่าเมื่อโทสะเพิ่มพูนขึ้น โลกย่อมพินาศด้วยเพลิง เมื่อราคะเพิ่มพูนขึ้น โลกย่อมพินาศด้วยน้ำ ได้ทราบว่ามีอาจารย์เหล่านั้นอธิบายดังนี้ โทสะเป็นเหมือนศัตรูที่ปรากฏตัวชัดเหมือนเพลิง ความพินาศด้วยเพลิงราคะเป็นเหมือนศัตรูที่ไม่ปรากฏตัว เหมือนน้ำกรวด ควรพินาศด้วยน้ำ แต่เมื่อโทสะเพิ่มพูนขึ้น โลกย่อมพินาศด้วยลม อนึ่ง โลกแม้พินาศอยู่อย่างนี้ ย่อมพินาศด้วยเพลิง ๗ วาระติดต่อกันไปในวาระที่ ๘ เมื่อกลับพินาศด้วยไฟราคะ ๗ วาระ ในวาระที่ ๘ พินาศด้วยน้ำ ทั้งนี้เป็นกำหนดของความพินาศของโลก เมื่อพินาศด้วยวาระที่ ๘ ครั้นพินาศด้วยน้ำ ๗ ครั้งแล้ว ย่อมพินาศด้วยน้ำ ๗ วาระ พินาศด้วยไฟ ๗ วาระอีก ด้วยกาลกำหนดนี้ ๖๓ กัปล่วงไปแล้ว ในระหว่างนี้ล้มห้ามวาระที่โลกพินาศด้วยน้ำเสีย ได้โอกาสพัทธมโลกชั้นสุภกนิหาอันมีอายุ ๖๔ กัป ให้กระจัดกระจายทำลายโลกให้พินาศไป ก็แลในโลกนี้ราคะย่อมเป็นไปมากแก่สัตว์ทั้งหลาย เพราะเหตุนี้คุณอาจารย์จึงกล่าวไว้ว่า “วาระที่โลกพินาศด้วยไฟ ๗ ครั้ง ๗ หน ในวาระที่ ๘ โลกพินาศด้วยน้ำ เมื่อใดครบ ๖๔ กัป เมื่อนั้นเป็นวาระของลมคราวหนึ่ง โลกพินาศด้วยไฟภายใต้พทธมโลกชั้นอาภัสสราลงมา พินาศด้วยน้ำภายใต้สุภกนิหาลงมา พินาศด้วยลมภายใต้เวฬุพลาถมา โลกย่อมพินาศด้วยอาการอย่างนี้”

“ในความพินาศในโลกสันนิวาสนี้ที่พินาศไปด้วยเหตุ ๓ ประการนี้แล้ว กลับตั้งคืนด้วยอาการอย่างนี้ในวันทีดวงจันทร์ ดวงอาทิตย์ปรากฏภูเขาสุเนรุ ภูเขาจักรวาล ภูเขาหิมพานต์ ทวีปและสมุทร ย่อมปรากฏ ประเทศเหล่านั้นย่อมปรากฏในวันเพ็ญ ฝัคคุณะ ไม่ก่อนไม่หลังกัน เพราะท่านกล่าวไว้ดังนี้”^{๔๓}

ส่วนที่มีการกล่าวไว้ในคัมภีร์โลกุปตติและจักรวาลทีปนีนั้น ก็กล่าวไว้เช่นเดียวกัน และในที่นี้ที่กล่าวไว้ใน สุริยสูตร ใจความมีดังนี้

“ภิกษุทั้งหลาย ขุนเขาสิเนรุ โดยยาว ๘๔,๐๐๐ โยชน์ โดยกว้าง ๘๔,๐๐๐ โยชน์ หยั่งลงในมหาสมุทร ๘๔,๐๐๐ โยชน์ สูงจากมหาสมุทรขึ้นไป ๘๔,๐๐๐ โยชน์ มีกาลบางคราวที่ฝนไม่ตกหลายปี หลายร้อยปี หลายพันปี หลายหมื่นปี เมื่อฝนไม่ตกพืชคาม ภูตคามและดินชาติที่ใช้เข้ายา ป่าไม้ใหญ่ ย่อมเฉา เหี่ยวแห้ง เป็นอยู่ไม่ได้...ในกาลบางครั้งบางคราว โดยล่วงไปแห่งกาลนาน ดวงอาทิตย์ดวงที่ ๒ ปรากฏ เพราะดวงอาทิตย์ดวงที่ ๑ ปรากฏ แม่น้ำลำคลองทั้งหมด ย่อมงวดแห้งไปไม่มีน้ำสายใหญ่ ๆ คือ แม่น้ำคงคา ยมุนา อจิรวดี สรรภู มหิ ทั้งหมดย่อมงวด ย่อมไม่มีน้ำ

^{๔๓} กรมศิลปากร, *โลกที่ปกสาร ฉบับหอสมุดแห่งชาติ*, (กรุงเทพมหานคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัดนิติบุคคล สหประชาพาณิชย์, ๒๕๒๙), หน้า ๑๖๔-๑๖๗.

ในกาลบางครั้งบางคราว โดยล่องไปแห่งกาลนาน ดวงอาทิตย์ดวงที่ ๔ ปรากฏ แม่น้ำสายใหญ่ๆ ที่ไหลมารวมกันเป็นแม่น้ำใหญ่ คือ แม่น้ำคงคา ยมูนา อจิรวตี สรณู มหี ทั้งหมดย่อมงวดแห้งไม่มีน้ำ

ในกาลบางครั้งบางคราว โดยล่องไปแห่งกาลนาน ดวงอาทิตย์ดวงที่ ๕ ปรากฏ น้ำในมหาสมุทรลึก ๑๐๐ โยชน์ก็ตี ๒๐๐ โยชน์ก็ตี ๓๐๐ โยชน์ก็ตี ๔๐๐ โยชน์ก็ตี ๕๐๐ โยชน์ก็ตี ๖๐๐ โยชน์ก็ตี ๗๐๐ โยชน์ก็ตี ย่อมงวดลง เหลืออยู่เพียง ๗ ชั่วโมงตาลก็มี ๖ ชั่วโมงตาลก็มี ๕ ชั่วโมงตาลก็มี ๔ ชั่วโมงตาลก็มี ๓ ชั่วโมงตาลก็มี ๒ ชั่วโมงตาลก็มี ชั่วโมงตาลเดียวก็มี แล้วยังคงเหลืออยู่ ๗ ชั่วโมง ๖ ชั่วโมง ๕ ชั่วโมง ๔ ชั่วโมง ๓ ชั่วโมงเดียว ครึ่งชั่วโมง เพียงเอว เพียงเข่า เพียงแค่ข้อเท้า เพียงในรอยเท้าโค น้ำในมหาสมุทรยังเหลืออยู่เพียงในรอยเท้าโคในที่นั้น ๆ เปรียบเหมือนในฤดูแล้ง เมื่อฝนเม็ดใหญ่ ๆ ตกลงมา น้ำเหลือในรอยเท้าโคในที่นั้น ๆ น้ำในมหาสมุทรแม้เพียงขื่อน้ำก็ไม่มี

ในกาลบางครั้งบางคราว กาลอันยาวนานล่องไป ดวงอาทิตย์ดวงที่ ๖ ปรากฏ แผ่นดินใหญ่นี้และขุนเขาสิเนรุ ย่อมมีกลุ่มควันพุ่งขึ้น เปรียบเหมือนนายช่างหม้อที่ปั้นดีแล้ว ย่อมมีกลุ่มควันพุ่งขึ้น

ในกาลบางครั้งบางคราว กาลอันยาวนานล่องไป ดวงอาทิตย์ดวงที่ ๗ ปรากฏ แผ่นดินใหญ่นี้และขุนเขาสิเนรุ ไฟจะติดทั่วลูกโซติช่วง มีแสงเพลิงเป็นอันเดียวกัน เมื่อดินใหญ่ขุนเขาสิเนรุไฟเผา ลูกโซน ลมหอบเอาเปลวไฟพุ่งไปจนถึงพรหมโลก เมื่อขุนเขาสิเนรุถูกไฟเผา ลูกโซนกำลังทลาย ถูกกองเพลิงใหญ่ท่วมตลอดแล้วยอดเขาแม้ขนาด ๑๐๐ โยชน์ ย่อมพังทลาย ย่อมไม่ปรากฏขึ้นเฝ้าและเขมา เปรียบเหมือนเนยใส หรือน้ำมันถูกไฟเผาผลาญอยู่ไม่ปรากฏเฝ้าและเขมา

ฉะนั้น จึงเห็นได้ว่า โลกที่เราอาศัยอยู่นี้จะแตกสลายด้วยธาตุทั้ง ๔ คือ (๑) ธาตุดิน (๒) ธาตุน้ำ (๓) ธาตุลม (๔) ธาตุไฟ

นอกจากนี้ในอรรถกถาที่ขนิทาย ปาฎิกวรรค ท่านอธิบายความเสื่อมของโลกไว้ว่า ในสมัยที่คนมีอายุ ๑๐ ปี ก็จะพากันมั่วสุมในเมถุนธรรม ไม่รู้ว่าใครคือลูกเมียหรือผัวใคร รุ่งเรืองไปด้วยยศถลา แม้แต่ชื่อว่ากุศลก็ไม่รู้จัก ไม่มีปรากฏ คือไม่มีใครศึกษาหรือสอนเรื่องนี้เลยแม้แต่เพียงบัญญัติคำว่า กุศล มีจิตใจคิดหมกมุ่นกันว่า “คนชื่อนั้นประหารบิดาเรา ประหารมารดาเรา ปลงชีวิตสมณพราหมณ์” ...ไม่รู้จักแม้แต่คำว่า “ผู้นี้เป็นมารดาเรา เป็นพี่เรา เป็นน้ำเรา เป็นสะใภ้เรา เป็นอาจารย์เรา...” มีจิตใจคิดจะฆ่าซึ่งกันและกัน มองเห็นกันและกันเป็นผักเป็นเนื้อ ท่านจึงเรียกยุคที่โลกเสื่อมสุด ๆ แบบนี้ว่า “มิกสัณญี” หรือ “มิกสัณญา” ได้แก่ มนุษย์ทั้งหลายเกิดความคิดสำคัญขึ้นว่า “ผู้นี้เป็นเนื้อ ผู้นี้เป็นเนื้อ” มองเห็นอะไรพอจะหยิบฉวยเอาได้มาเป็นอาวุธ โดยที่สุดแม้แต่หญ้าเส้นเดียว ก็กลายเป็นอาวุธไปเสียสิ้นทั้งสิ้น

ในที่สุดแห่งคัมภีร์อรรถกถาที่ขนิทาย ปาฎิกวรรคนี้ ท่านสรุปว่า กัปที่พินาศในระหว่างด้วยอาวุธ ด้วยศาสตรา นี้ เรียกว่า สัตถันตรกัป ได้แก่ โลกยังไม่ถึงสังวัฏฏกัป โลกก็พินาศเสียในระหว่าง ๆ คำว่า “อันตรกัป” มี ๓ ประการคือ

- ๑) ทุพภิกขันตรกัป กัปที่พิณาศในระหว่างด้วยทุพภิกขภัย (กัปพิณาศเพราะข้าวยากหมกแฉง)
- ๒) โรคนันตรกัป กัปที่พิณาศในระหว่างด้วยโรคภัยต่าง ๆ (กัปพิณาศเพื่อโรคร้ายต่างๆ)
- ๓) สัตถันตรกัป กัปที่พิณาศในระหว่างด้วยศาสตราอาวุธ^{๔๔} ได้แก่ อันตรกัปที่พิณาศด้วยศาสตรา เป็นชื่อของอันตรกัป (กัประหว่าง) ๑ ใน ๓ อันตรกัป ซึ่งเป็นกัปย่อยของสังวัฏฏกัป (กัปเสื่อม) มักเรียกกันสั้นๆ ว่า กัปพิณาศ (กัปพิณาศ)

การไปอุบัติในนรกและสวรรค์ : สาเหตุสำคัญที่ทำให้บุคคลไปอุบัติในนรกและสวรรค์ ก็คือ การประกอบกุศลกรรม คือประพตีสุจริต และประกอบอกุศลกรรมคือประพติตุจจริต ทางกาย วาจา ใจนั่นเอง อนึ่งในหนังสือทาง ๗ สาย ซึ่งพระธรรมธีรราชมหามุนี (โชดก ญาณสิทธิ) ได้แสดงถึงการกระทำของแต่ละชีวิตไม่ว่าดีหรือชั่ว เป็นเหตุให้ได้กำเนิดต่างกัน กล่าวคือ

๑. คนที่มีโทสะมาก จะได้กำเนิดเป็นสัตว์นรก
๒. คนที่มีโลภะมาก จะได้กำเนิดเป็นเปรตอสุรกาย
๓. คนที่มีโมหะมาก จะได้กำเนิดเป็นสัตว์เดรัจฉาน
๔. คนที่รักษาศีล ๕ และกุศลกรรมบถ ๑๐ ประการ จะได้กำเนิดเป็นสัตว์มนุษย์
๕. คนที่มีมหากุศล ๘ เช่น ให้ทาน ทอดกฐิน ทอดผ้าป่า เป็นต้น จะได้กำเนิดในสวรรค์
๖. คนที่เจริญสมถภาวนา จนได้บรรลุฌานและไม่เสื่อมจากฌาน จะได้กำเนิดในพรหมโลก
๗. คนที่บำเพ็ญวิปัสสนาภาวนา จนบรรลุอุรียผล จะถึงความดับทุกข์ คือนิพพาน^{๔๕}

จะเห็นได้ว่าทาง ๗ สายนี้ คนจะดีหรือเลวย่อมเป็นไปตามอำนาจ ของการกระทำของตนเองเท่านั้น มีการให้ผลที่แตกต่างกัน และพระพุทธศาสนายกย่อง “ภาวนา” ว่าดีที่สุด เพราะเป็นปัจจัยให้บรรลุนิพพาน ซึ่งเป็นจุดมุ่งหมายสูงสุดในพระพุทธศาสนา

๓.๖ สรุปความรู้ประจำบท

จากการรวบรวมและวิเคราะห์ ฟังเห็นได้ว่า เมื่อโลกประกอบด้วยองค์ประกอบดั่งนั้น จึงกลับมาสู่สภาพเดิมซึ่งเป็นองค์ประกอบเดิมของโลก ที่ต้องแตกสลายไปตามกาลเวลา โดยไม่อาจจะยับยั้งได้ มันเป็นของวัฏจักรของมันอย่างนั่นเอง

^{๔๔} ที.ปา.อ. (ไทย) ๑/-/๖๐.

^{๔๕} พระธรรมธีรราชมหามุนี (โชดก ป.ธ. ๙), ทาง ๗ สาย, (กรุงเทพมหานคร : สำนักงานกลางกองการวิปัสสนาธุระ โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒), [ออนไลน์], แหล่งข้อมูล : <http://www.watmoli.com/nanasara/.html> [๑๐ มกราคม ๒๕๖๑].

คำว่า “โลก” ที่พุทธฝ่ายเถรวาทกล่าวถึงนั้นส่วนใหญ่แล้วเป็นการสอนที่มุ่งถึงแง่ของการปฏิบัติธรรมทั้งสิ้น เป็นการกล่าวถึงโลกโดยมุ่งแสดงมาที่ตัวคน เป็นการสอนให้มองโลกที่ตนเองมากกว่าที่จะมองโลกภายนอก หรือสิ่งที่ไกลนอกตัวออกไป ดูตามประวัติวิวัฒนาการทางความคิดด้านพุทธฝ่ายเถรวาทแล้ว ตั้งแต่สมัยโบราณถึงปัจจุบันแล้วได้พูดถึงปัญหานี้มาโดยตลอด ถึงกำเนิดโลกและสิ่งมีชีวิตแต่วัตถุประสงค์ของพระพุทธองค์ในสมัยนั้นทรงมุ่งเสริมสร้างศรัทธาในระยะเบื้องต้น

อรรถในอัครคัมภีร์อรรถกถาธรรมปิฎก พระพุทธเจ้าได้ตรัสเล่าถึงกำเนิดของโลกและจักรวาล โดยทรงโต้แย้งวาเสฏฐะและภารทวาชะ ซึ่งเป็นพราหมณ์บวชในศาสนาพุทธ และถูกสอนมาจากฝ่ายวรรณพราหมณ์จนคิดว่าตนเองนั้นเกิดจากโอษฐ์ของพระพรหมและพระพรหมเนรมิตทุกอย่าง พระพุทธเจ้าทรงตรัสตอบแก่ท่านทั้งสองว่า มนุษย์เกิดจากมนุษย์ด้วยกัน คือพราหมณ์ย่อมกำเนิดจากพราหมณ์ และมนุษย์จะมีบรรพบุรุษเดิมจากต้นกำเนิดเดียวกันทั้งสิ้น ไม่ว่าจะอยู่ในกลุ่มคนใด วรรณะใด จะเห็นได้ว่าพระพุทธเจ้าไม่ได้ตอบถึงต้นปฐมกำเนิด ไม่ได้ตอบถึงปฐมชีวิตและไม่ได้ใช้คำว่า “พระเจ้า” กำเนิดของโลกและสิ่งมีชีวิตตามที่ปรากฏในคัมภีร์อัครคัมภีร์อรรถกถาธรรมปิฎก ซึ่งแสดงถึงกำเนิดของโลกและจักรวาล มีดังนี้ “สมัยบางครั้งบางคราว โดยล่วงระยะเวลาเป็นเวลาช้านานที่โลกนี้จะพินาศ เมื่อโลกกำลังพินาศอยู่ โดยมากเหล่าสัตว์ย่อมเกิดในชั้นอากาศสรรพพรหม สัตว์เหล่านั้นได้สำเร็จทางใจ มีปิติเป็นอาหาร มีรัศมีชานออกจากกายตนเอง สัญจรไปได้ในอากาศ อยู่ในวิมานอันงาม สถิตอยู่ในภพนั้นสิ้นกาลเวลาช้านาน มีสมัยบางครั้งบางคราวโดยระยะเวลาอันช้านานโลกนี้จะกลับเจริญอยู่โดยมาก และสัตว์พากันจูดิจจากชั้นอากาศสรรพพรหมลงมาเป็นอย่างนี้และสัตว์นั้นได้สำเร็จทางใจ มีปิติเป็นอาหาร มีรัศมีชานออกจากกายตนเอง สัญจรไปได้ในอากาศ อยู่ในวิมานอันงาม สถิตในภพนั้นสิ้นกาลที่ยืดยาวเป็นเวลาช้านาน ก็แหละสมัยนั้น จักรวาลทั้งสิ้นแล นั้นมีดมนแลไม่เห็นอะไร ดวงจันทร์และดวงอาทิตย์ก็ยังไม่ปรากฏ ดวงดาวนักษัตรทั้งหลายก็ยังไม่ปรากฏ กลางวันและกลางคืนก็ยังไม่ปรากฏ เดือนหนึ่งและกึ่งเดือนก็ยังไม่ปรากฏ ฤดูและปีก็ยังไม่ปรากฏ เพศชายและเพศหญิงก็ยังไม่ปรากฏ สัตว์ทั้งหลายถึงซึ่งอันนับเพียงว่าสัตว์เหล่านั้น ” ครั้นต่อมา โดยล่วงระยะเวลาอันยืดยาวช้านานเกิดจันทรินลอยอยู่บนน้ำทั่วไป ได้ปรากฏแก่สัตว์เหล่านั้นเหมือนนมสดที่บุคคลที่เคี้ยวให้งวด แล้วตั้งไว้ให้เย็นจับเป็นฝ้าอยู่ข้างบน ฉะนั้น จันทรินนั้นถึงพร้อมด้วยสี กลิ่น รส มีสีคล้ายเนยใสหรือเนยข้นอย่างดี มีรสอร่อยดุจรวงผึ้งอันหาโทษมิได้ ฉะนั้น วาเสฏฐะและภารทวาชะ ในคราวที่สัตว์พยายาม เพื่อจะปั้นจันทรินให้เป็นคำๆ ด้วยมือแล้วบริโภคนั้น รัศมีกายของสัตว์เหล่านั้นค่อยๆ หายไป ดวงจันทร์และดวงอาทิตย์ก็ปรากฏ เมื่อดวงจันทร์และดวงอาทิตย์ปรากฏแล้ว ดวงดาวนักษัตรทั้งหลายก็ปรากฏ เมื่อดวงดาวนักษัตรปรากฏแล้ว กลางคืนและกลางวันก็ปรากฏ เมื่อดวงจันทร์และดวงอาทิตย์ปรากฏแล้ว เดือนหนึ่งและกึ่งเดือนก็ปรากฏ เมื่อเดือนหนึ่งและกึ่งเดือนปรากฏ

อยู่ ฤดูและปีก็ปรากฏ วาเสฏฐะและภารทวาชะ ด้วยเหตุเพียงเท่านั้นแล โลกนี้จึงกลับเจริญขึ้นมาอีก”^{๔๖}

ต่อมาวันดินอาหารของสัตว์เหล่านั้นหายไปแล้วก็เกิดมีกระบดิน กระบดินนั้นปรากฏคล้ายเห็ด...โดยประการที่สัตว์เหล่านั้นบริโภคกระบดินอยู่ รับประทานกระบดิน มีกระบดินเป็นอาหารดำรงอยู่ได้สัณกาลช้านาน สัตว์เหล่านั้นจึงมีร่างกายแข็งแรงกล้าขึ้นทุกที ทั้งผิวพรรณก็ปรากฏว่าแตกต่างกันไป สัตว์บางพวกมีผิวพรรณงาม สัตว์บางพวกมีผิวพรรณไม่งาม

ในสัตว์ทั้งสองจำพวกนั้น สัตว์ที่พวกผิวพรรณงามพากันดูหมิ่นสัตว์ที่มีผิวพรรณไม่งามว่า พวกเรามีผิวพรรณดีกว่าพวกท่าน พวกท่านมีผิวพรรณเลวกว่าพวกเรา ดังนี้ เมื่อสัตว์ทั้งสองพวกนั้นเกิดมีการไ้ว้ตัว ดูหมิ่นกันขึ้น เพราะทงตัวเพราะเรื่องผิวพรรณเป็นปัจจัย กระบดินก็หายไป เมื่อกระบดินหายไป ก็เกิดมีเครือดินขึ้น เครือดินนั้นปรากฏคล้ายผลมะพร้าวที่เดียว เครือดินนั้น ถึงพร้อมด้วยสี รส กลิ่น มีสีคล้ายเนยใส หรือเนยข้นอย่างดี ฉะนั้น ได้มีรสอร่อยดูจรวงฝัังเล็กอันหาโทษมิได้ ฉะนั้น

การที่พระพุทธเจ้าตรัสถึงเรื่องสัตว์จุติมาจากชั้นอภิสสรพรหมมาสู่โลกในระยะแรกสัตว์เหล่านั้นมีกายละเอียดและประณีต มีรัศมีในตัวเอง แต่เมื่อมีความยินดี มีความพอใจในวันดิน กายก็หยาบกระด้าง ผิวพรรณก็เริ่มมีความหมองคล้ำแตกต่างกันออกไป จากข้อความดังกล่าวนี้ แสดงให้เห็นว่า พระพุทธเจ้าทรงมีพระประสงค์ที่จะเน้นให้เห็นว่าเมื่อสัตว์เหล่านั้นมีความพอใจยินดีในวัตถุแล้วกิเลสตัณหาอันเป็นที่มาของคำว่าอธรรมการประพตติผิดในหมู่สัตว์มีการกล่าวเท็จและอื่นๆ ก็เริ่มบังเกิดขึ้น ความหยาบกระด้างในร่างกายและจิตใจก็เกิดขึ้นในตัวสัตว์เหล่านั้นด้วย และในข้อความต่อมาพระพุทธเจ้าได้ทรงกล่าวถึงอาหารของสิ่งมีชีวิตโดยให้รายละเอียดไว้ว่า วันดินเกิดขึ้นก่อน กระบดินเกิดขึ้นในเวลาต่อมา กระบดินนั้นทรงเปรียบเทียบว่าลักษณะคล้ายเห็ด แล้ววิวัฒนาการจากกระบดินมาเป็นเครือดิน เครือดินลักษณะคล้ายผลมะพร้าว เป็นการระบุดถึงวิวัฒนาการของพืชคือ เกิดผลไม้ขึ้นเป็นอาหารของมนุษย์และจุดสุดท้ายก็มีธัญญาพืชเกิดขึ้น คือเกิดข้าวสารที่มนุษย์ใช้เป็นอาหารหลักในการยังชีพ

ข้อความตอนท้ายแห่งอัคคัญญสูตรมีการแสดงไว้ว่า เมื่อมีข้าวสารเป็นอาหารหลักเกิดขึ้นแล้ว ต่อมาก็ปรากฏเพศหญิงเพศชาย ความหยาบกระด้างของกาย ความทรมานของผิวพรรณปรากฏมากขึ้น เมื่อเพศหญิงเพศชาย เผชิญหน้ากันก็เกิดความพอใจ ความรู้สึกกระหว่างเพศก็เกิดมากขึ้น และมีการสมสู่กันที่สุดในที่สุด ตอนแรกการสมสู่กันเป็นที่รังเกียจในหมู่พวกเดียวกันและมีบทลงโทษ

ต่อมาภายหลังสัตว์นั้นเกิดละอายจึงรู้จักการสร้างบ้านเพื่อปกปิดซ่อนเร้นพฤติกรรมดังกล่าว เกิดรู้จักการสะสมอาหารไว้บริโภคหลายๆ วัน มีการแบ่งที่ดินครอบครองกันในแต่ละคราว เมื่อมีเหตุ

^{๔๖} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๒๘/๙๔-๙๕.

แห่งการครอบครอง ความหมายว่าทรัพย์สมบัติของสัตว์จึงเกิดขึ้น ความสุจริตและทุจริตก็เกิดขึ้น เมื่อมีขโมยเกิดขึ้น และมีการลงโทษผู้ขโมย ต่อมา มีการเลือกตั้งหัวหน้าเพื่อทำหน้าที่ปกครองหมู่คณะ และพิจารณาบทลงโทษพิพากษาคดี ให้ความเป็นธรรมแก่พวกสัตว์ โดยเฉพาะเรื่องการลักขโมย เกิดบุคคลประเภทหัวหน้าผู้สูงศักดิ์ขึ้นและเกิดวาระ กษัตริย์ แพศย์ พรหมณ์ ศูทร ทั้ง ๔ ก็เกิดตามมา

ในตอนสุดท้ายของเรื่องนี้ พระพุทธองค์ตรัสว่า ความแตกต่างของมนุษย์เกิดขึ้นเพราะการกระทำและความประพฤติเท่านั้น ชาตีกำเนิดไม่ใช่เครื่องบ่งชี้ถึงความดีและเลวของมนุษย์ได้และหมู่สัตว์เหล่านั้นจะดีเลวก็ด้วยการกระทำของตนเองเป็นไปตามอำนาจแห่งการกระทำดังนี้

ฉะนั้นสาระสำคัญอันเป็นความรู้ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาทนั้น ย่อมเน้นความเป็นเหตุและผลของกันและกัน ดังในปฏิจจสมุปบาท ว่าทุกสิ่งเกิดขึ้นและดับไปด้วยเพราะเหตุปัจจัยเป็นตัวกำหนด ไม่ใช่อย่างที่คำสอนในศาสนาอื่นๆ เช่นศาสนาคริสต์ โดยสอนในลักษณะความเชื่อแบบเทวนิยมสอนว่าพระเจ้าเป็นผู้กำหนดกฎเกณฑ์สรรพสิ่งทั้งหลายรวมทั้งกำเนิดมนุษย์ด้วยเป็นต้น

จากการศึกษาวิจัยเรื่องกำเนิดโลกตามหลักคำสอนของศาสนาพุทธเถรวาท สรุปความได้ว่า คำว่า โลก เป็นภาษาบาลี หมายถึงที่จะต้องแตกสลาย โลกคือแผ่นดินเป็นที่อาศัยอยู่ของหมู่สัตว์ โลกต้องใต้อำนาจของกฎไตรลักษณ์ โลกมีการเกิดดับไปตามกาลเวลา เรื่องราวของกำเนิดโลกในศาสนาพุทธเถรวาทมีบันทึกไว้ในพระสูตรต่างๆ มากมายโดยเฉพาะในอัครคัมภีร์สูตร พระพุทธเจ้าได้ตรัสเกี่ยวกับเรื่องกำเนิดโลกอย่างชัดเจน แต่ในที่สุดพระองค์ตรัสว่า เรื่องโลกภายนอกไม่ใช่ประเด็น

สำหรับพระพุทธศาสนา ประเด็นสำคัญอยู่ที่พระพุทธศาสนาสอนมนุษย์ให้หันมาสนใจโลกในมากกว่า เพราะการรู้จักโลกภายในตัวเองเป็นวิธินำมนุษย์พ้นจากทุกข์ได้ ศาสนาพุทธเถรวาทได้จัดโลกไว้ ๓ ประเภทหลักๆ คือโอกาสโลก ในที่นี้ไม่ได้หมายถึงโอกาสที่เป็นระยะเวลา หรือช่วงเวลาที่เราจะทำการหนึ่งสิ่งใด อย่างคำว่า โอกาสที่คนทั่วไปชอบใช้กัน คือ ไม่ได้ หมายถึงโอกาสที่จะทำดีทำชั่ว หรือโอกาสที่จะไปเที่ยว คำว่า โอกาสนี้เป็นภาษาบาลี ซึ่งเรานิยมเรียกกันว่า อวกาศ ซึ่งหมายถึงช่องว่าง (เช่น อวกาศ) โลกในทรรศนะนี้นั้น ศาสนาพุทธมองเห็นว่า เป็นช่องว่างซึ่งมีธาตุอื่นๆ เข้ามาประกอบ ทำให้เกิดสิ่งต่างๆ ได้ ตามแต่โอกาสฯ สังขารโลก คำว่าสังขาร ในพระพุทธศาสนาตามความหมายที่แท้จริง มิได้แปลว่า รูปร่างกายของเรา คือ หมายถึงสภาพปรุงแต่งในชั้น ๕ สังขารจะปรุงแต่งสภาพพื้นเพของจิตใจให้กลายเป็นจิตที่ตึ๊งามหรือชั่วร้าย มีคุณธรรมหรือไร้คุณธรรม ตามแต่เจตนาดีหรือชั่วของสังขารนั้นๆ ๑ สัตว์โลก คือโลกของสัตว์ หรือสิ่งที่มีชีวิต ถ้าจะอธิบายให้ละเอียดไปตามทางศาสนาพุทธ สัตว์โลก ก็คือสังขารที่มีอุปาทานเข้าไปยึดในตัวเอง หรือยึดในสิ่งอื่นๆ สังขารใดๆ ก็ตามที่มีอุปาทานสามารถยึดตนเองได้ และสามารถยึดสิ่งอื่นๆ ได้ เรียกว่า สัตว์โลกนั่นเอง

การเปลี่ยนแปลงต่างๆ ตั้งแต่สมัยที่กัปบังเกิดขึ้น แล้วพรหมก็ลงมากินวันดินจนกลายเป็นมนุษย์ในยุคต้นกัป (อาทิกัปปีกา) แล้วกลายเป็นสภาพความเป็นอยู่ของตนมาเป็น เช่นปัจจุบันนี้ ล้วนมีเหตุอันเกิดขึ้นมาจากจิตใจของมนุษย์นั่นเอง แม้ว่าวิทยาศาสตร์ยังไม่สามารถพิสูจน์ได้ว่า มนุษย์นั้นมี

ต้นกำเนิดมาจากอะไร แต่พระพุทธศาสนาก็มีคำสอนที่ได้บอกเอาไว้ว่า มนุษย์นั้นมิได้เกิดมาจากสัตว์
เดรัจฉาน อย่างที่นักวิทยาศาสตร์พากันคิดกัน การที่พระพุทธองค์แสดงถึงการเกิดขึ้นของจักรวาล
โลก มนุษย์ตลอดจนสรรพสิ่งนี้ เป็นไปเพื่อแสดงการเกิดขึ้นของพราหมณ์ และวรรณะต่างๆ เพื่อให้
สามเณรวาเสฏฐะและสามเณรภารทวาชะเกิดความอาจหาญร่าเริงภาคภูมิใจ ที่เข้ามาบวชใน
พระพุทธศาสนาตั้งที่ได้กล่าวในข้างต้น มิได้มีพระประสงค์ที่จะแสดงการเกิดของสรรพสิ่งแต่อย่างใด
ทั้งนี้เพราะทรงเห็นว่า ความรู้เรื่องโลกไม่ได้ทำให้ผู้ใดลี้ลับพ้นจากทุกข์ ดังนั้น เมื่อมีผู้ถามพระองค์ ก็
มิได้ทรงตอบ ซึ่งบางครั้งถึงกับ มีพระภิกษุรูปหนึ่งมาขู่ว่า ถ้าพระองค์ไม่ทรงตอบว่า โลกเกิดขึ้นได้
อย่างไร จะลาสิกขา พระองค์ก็ไม่ทรงตอบ เพราะทรงเห็นว่า ไม่เกิดประโยชน์กับภิกษุนั้น แต่อย่างไร
เพราะการที่พระพุทธองค์ ทรงสร้างบารมีเพื่อตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้านั้น มิได้ปรารถนาเพียง
เพื่อรู้ถึงสิ่งต่างๆ ที่กำลังเกิดในโลกนี้แต่อย่างใด แต่ทรงปรารถนาที่จะยกสรรพสัตว์ ให้พ้นจากห้วง
ทะเลแห่งความทุกข์ ด้วยเหตุนี้การที่พระพุทธองค์จะแสดงสิ่งใดก็ตาม ทรงเล็งเห็นแล้วว่าเป็น
ประโยชน์สูงสุดแก่เทวโลกและมนุษย์โลกเท่านั้น

บทที่ ๔

วิเคราะห์โลกวิทูตามหลักคำสอนในพระพุทธศาสนาเถรวาท

ในบทที่ ๔ นี้ ผู้วิจัยจะได้ทำการศึกษาเกี่ยวกับเรื่องหลักธรรมเกี่ยวกับโลก เพื่อตอบโจทย์ตามวัตถุประสงค์ข้อที่ ๓ คือ เพื่อศึกษาวิเคราะห์โลกวิทูตามคำสอนในพระพุทธศาสนาเถรวาท ที่กำหนดเอาไว้ตามลำดับดังนี้

- พุทธคุณคือที่มาของโลกวิทู
- ความจริงของโลกที่พระพุทธเจ้าทรงรู้อย่างแจ่มแจ้ง
- วิเคราะห์ประเภทของโลกวิทูที่พระพุทธเจ้ารู้อย่างแจ่มแจ้ง
- วิเคราะห์โลกวิทูที่พระพุทธเจ้ารู้อย่างแจ่มแจ้ง ตามคัมภีร์อรรถกถา
- วิเคราะห์โลกวิทูที่พระพุทธเจ้ารู้อย่างแจ่มแจ้ง ตามหมวดปกรณวิเสส (วิสุทฺธิมรรค)
- วิเคราะห์โลกวิทูที่พระพุทธเจ้ารู้อย่างแจ่มแจ้ง ตามหมวดคัมภีร์ฎีกา
- วิเคราะห์โลกวิทูที่พระพุทธเจ้ารู้อย่างแจ่มแจ้ง ตามหมวดตำราและวิชาการ

๔.๑ พุทธคุณคือที่มาของโลกวิทู

ในพระวินัยปิฎก คัมภีร์มหาวิภังค์แห่งเวรัญชกัณฑ์ ได้บันทึกเกี่ยวกับพระพุทธคุณของพระพุทธเจ้าไว้ว่า “ท่านพระโคตมผู้เจริญนั้น มีกิตติศัพท์อันงามขจรไปอย่างนี้ว่า แม้เพราะเหตุนี้ พระผู้มีพระภาค พระองค์นั้นเป็นพระอรหันต์ ตรัสรู้ด้วยพระองค์เองโดยชอบ เพียบพร้อมด้วยวิชาและจรณะเสด็จไปดี รู้อย่างแจ่มแจ้ง เป็นสารถิฝักผู้ที่ควรฝึกได้อย่างยอดเยี่ยม เป็นศาสดาของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย เป็นพระพุทธเจ้า เป็นพระผู้มีพระภาค พระองค์ทรงรู้อย่างแจ่มแจ้งโลกนี้พร้อมทั้งเทวโลก มารโลก พรหมโลก และหมู่สัตว์พร้อมทั้งสมณพราหมณ์เทวดาและมนุษย์ด้วยพระองค์เองแล้ว จึงทรงประกาศให้ผู้อื่นรู้ตาม ทรงแสดงธรรมมีความงามในเบื้องต้น มีความงามในท่ามกลางและมีความงามในที่สุด ทรงประกาศพรหมจรรย์พร้อมทั้งอรรถและพยัญชนะ บริสุทธิ์บริบูรณ์ครบถ้วน การได้พบพระอรหันต์ทั้งหลายเช่นนี้ เป็นความดีอย่างแท้จริง”^๑

พรรณนาเกี่ยวกับพุทธคุณ

ในคัมภีร์อรรถกถาสมันตปาสาทิกา ได้อธิบายพุทธคุณทั้ง ๙ ประการไว้ดังนี้ว่า
พระพุทธคุณ ทั้ง ๙ บทนี้ แต่ละบทมีอรรถกถาเนกประการ คือ

^๑ วิมทา. (ไทย) ๑/๑/๑-๒.

๑. ชื่อว่าเป็นพระอรหันต์ เพราะห่างไกลจากกิเลส, เพราะกำจัดข้าศึกคือกิเลส, เพราะหักซึ่ง
 กำแพงสังสารวัฏคือการเวียนว่ายตายเกิด, เพราะเป็นผู้ควรรับไทยธรรม, เพราะไม่ทำบาปในที่ลับ

๒. ชื่อว่า ตรัสรู้ด้วยพระองค์เองโดยชอบ เพราะตรัสรู้ธรรมทั้งปวงโดยชอบ และด้วย
 พระองค์เอง

๓. ชื่อว่าเพียบพร้อมด้วยวิชาและจรณะ เพราะมีวิชา ๓ และ วิชา ๘ ดังนี้

วิชา ๓ คือ :-

- (๑) ปุพเพนิวาสานุสติญาณ ความรู้ที่ให้ระลึกชาติได้
- (๒) จุตูปปาตญาณ ความรู้จุตี (ตาย) และอุบัติ (เกิด) ของสัตว์
- (๓) อาสวกักขณญาณ ความรู้ที่ทำให้สิ้นอาสวะ

วิชา ๘ คือ :-

- (๑) วิปัสสนาญาณ ญาณที่เป็นวิปัสสนา
- (๒) มโนมยิทธิ มีฤทธิ์ทางใจ
- (๓) อิทธิวิธี แสดงฤทธิ์ได้ต่าง ๆ
- (๔) ทิพโอสถ หูทิพย์
- (๕) เจโตปริยญาณ รู้จักกำหนดจิตผู้อื่นได้
- (๖) ปุพเพนิวาสานุสติญาณ ความรู้ที่ให้ระลึกชาติได้
- (๗) ทิพจักขุ ตาทิพย์ (= จุตูปปาตญาณ)
- (๘) อาสวกักขณญาณ ความรู้ที่ทำให้สิ้นอาสวะ

จรณะ ๑๕ คือ :-

- (๑) สีสัมปทา ความถึงพร้อมด้วยศีล
- (๒) อินทริยสังวร การสำรวมอินทริย์
- (๓) โภชนเมตตัตถุญฺดา ความเป็นผู้รู้จักประมาณในการบริโภค
- (๔) ชาคริยานุโยค การหมั่นประกอบความเพียรเป็นเครื่องตื่น
- (๕) มีศรัทธา
- (๖) มีhiri
- (๗) มีโอตตัปปะ
- (๘) เป็นพหูสูต
- (๙) วิริยารัมภะ ปรารถนความเพียร
- (๑๐) มีสติมั่นคง
- (๑๑) มีปัญญา

(๑๒) ปฐมฌาน

(๑๓) ทุตติยฌาน

(๑๔) ตติยฌาน

(๑๕) จตุตถฌาน

๔. ชื่อว่า เสด็จไปดี เพราะมีการเสด็จไปงาม เพราะเสด็จไปสู่ฐานะที่ดี เพราะเสด็จไปโดยชอบ และเพราะตรัสไว้โดยชอบ

๕. ชื่อว่า รู้แจ้งโลก เพราะทรงรู้แจ้งโลก เหตุเกิดโลก ความดับโลก วิธีปฏิบัติให้ลุถึงความดับโลก (ทุกข์สมุทัย นิโรธ มรรค) และทรงรู้แจ้งโลกทั้ง ๓ คือ สังขารโลก สัตว์โลก โอกาสโลก

๖. ชื่อว่า เป็นสารถิฝีกผู้ที่ควรฝีกได้อย่างยอดเยี่ยม เพราะทรงฝีกฝนคนที่ควรฝีกฝน ทั้งเทวดา มนุษย์อมมนุษย์ สัตว์ดิรัจฉาน ด้วยอุบายต่างๆ

๗. ชื่อว่า เป็นศาสดาของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย เพราะทรงสั่งสอนเทวดาและมนุษย์ด้วยประโยชน์ในโลกนี้ ประโยชน์ในโลกหน้า และประโยชน์อย่างยิ่งคือพระนิพพาน ตามสมควรแก่ประโยชน์ที่เทวดาและมนุษย์จะพึงได้รับ และเพราะทรงช่วยพาหมู่มสัตว์ให้พ้นความกัณดารคือความเกิด ดุจสัตว์ทมิฬ คือ หัวหน้ากองเกวียนพาบริวารข้ามทางกัณดาร

๘. ชื่อว่า เป็นพระพุทธรเจ้า เพราะทรงรู้สิ่งทีควรรู้ทั้งหมดด้วยพระองค์เองและทรงสอนให้ผู้อื่นรู้ตาม

๙. ชื่อว่า เป็นพระผู้มีพระภาค เพราะ (๑) ทรงมีโชค (๒) ทรงทำลายข้าศึกคือกิเลส (๓) ทรงประกอบด้วยภคธรรม ๖ ประการ (คือ ความเป็นใหญ่เหนือจิตของตน, โลกุตระธรรม, ยศ, สิริ, ความสำเร็จประโยชน์ตามต้องการ และความเพียร) (๔) ทรงจำแนกแจกแจงธรรม (๕) ทรงเสพอริยธรรม (๖) ทรงคายตัณหาในภพทั้งสาม (๗) ทรงเป็นที่เคารพของชาวโลก (๘) ทรงอบรมพระองค์ดีแล้ว (๙) ทรงมีส่วนแห่งปัจฉัย ๔ เป็นต้น^๒

อนึ่ง พุทธคุณนี้ ท่านแบ่งเป็น ๑๐ ประการ โดยแยกพุทธคุณข้อ ๖ ออกเป็น ๒ ประการ คือ (๑) เป็นผู้ยอดเยี่ยม (๒) เป็นสารถิฝีกผู้ที่ควรฝีกได้^๓

จากพุทธดังกล่าวนี้จะเห็นได้ว่า จะปรากฏคำว่า โลกวิหู คือผู้รู้แจ้งโลกในพุทธคุณ ๙ (กราบพระพุทธรเจ้านี้ถึงพระพุทธรคุณ ๙ ประการ) โดยมีเนื้อหาดังต่อไปนี้

อติปิโส ภควา = แม้เพราะเหตุนี้ เหตุนี้

๑. อรหัง = พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้นเป็นผู้ไกลจากกิเลส

๒. สัมมาสัมพุทโธ = เป็นผู้ตรัสรู้ชอบได้ด้วยพระองค์

^๒ คุรยละเอียดใน วิ.อ.(ไทย) ๑/๑๘๙-๒๒๐. ปฐมสมันตปาสาทิกาแปล ภาค ๑.

^๓ อง.อภุฎก.(ไทย) ๒๓/๒๙/๑๗๔-๒๗๕,...๒๓/๒๙/๓๒๖, ...๒๓/๔๙/๔๘๘,

๓. วิชาจรณสัมปันโน = เป็นผู้ถึงพร้อมด้วยวิชาและจรณะ (ความรู้และความประพฤติ)
๔. สุคโต = เป็นผู้เสด็จไปด้วยดี (ไม่ย้อนมาเกลือกกลั้ออาสวะกิเลสอีกแล้ว)
๕. โลกวิทู = ทรงรู้โลกอย่างแจ่มแจ้ง (ทั้งโอกาสโลก สัตว์โลก สังขารโลก)
๖. อนุตตโร ปุริสทัมมสารถิ = ทรงฝึกบุรุษที่สมควรฝึกได้อย่างไม่มีใครยิ่งกว่า
๗. สัตถา เทวมนุสสานัง สัตถา = เป็นครูผู้สอนเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย
๘. พุทโธ = เป็นผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน ด้วยธรรม
๙. ภควา = เป็นผู้รู้ธรรม จำแนกธรรมสั่งสอนสัตว์ ดังนี้

พระพุทธคุณ ๙ ย่อลงเป็นพระพุทธคุณ ๓ ได้แก่ ๑. พระมหากษัตริย์คุณ (ทรงเมตตาสั่งสอนเวไนยสัตว์) ๒. พระบริสุทธิคุณ (ไกลจากอาสวะกิเลสทั้งหลาย) ๓. พระปัญญาคุณ (ทรงมีพระปัญญาญาณรู้ทั่วทรงมีพระสัพพัญญุตญาณ รู้แจ้งทุกโลกไม่มีผู้ใดเสมอเหมือนเป็นศาสดาเอกของโลก)^๕

จากการศึกษาพบว่าพระพุทธคุณบทโลกวิทู ที่ปรากฏอยู่ในข้อที่ ๕. โลกวิทู = ทรงรู้โลกอย่างแจ่มแจ้ง (ทั้งโอกาสโลก สัตว์โลก สังขารโลก) และ “พระพุทธคุณ ๙” เมื่อสรุ่ยย่อลงแล้วเป็น “พระพุทธคุณ ๓ ประการ คือ ๑. พระมหากษัตริย์คุณ (ทรงเมตตาสั่งสอนเวไนยสัตว์) ๒. พระบริสุทธิคุณ (ไกลจากอาสวะกิเลสทั้งหลาย) และ ๓. พระปัญญาคุณ (ทรงมีพระปัญญาญาณรู้ทั่วทรงมีพระสัพพัญญุตญาณ รู้แจ้งทุกโลกไม่มีผู้ใดเสมอเหมือนเป็นศาสดาเอกของโลก)

พระพุทธเจ้าในในฐานะเป็นโลกวิทู

องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงได้รับการขนานพระนามว่า “โลกวิทู” เพราะเป็นผู้ทรงรู้แจ้งโลกทุก ๆ ประเภทตามความเป็นจริง หมายความว่า ทรงรู้จักโลก ทรงรู้จักเหตุเกิดโลกทรงรู้จักความดับโลก ทรงรู้จักทางปฏิบัติให้ถึงความดับโลก ทรงเข้าพระทัยทะลุปรุโปร่งซึ่งโลกโดยทุก ๆ ประการ คือ โดยสภาวะ ได้แก่ ความเป็นจริง โดยสมุทัย ได้แก่ เหตุเป็นแดนเกิด โดยนิโรธ ได้แก่ ความดับ โดยนิโรธบาย ได้แก่ อุบายบรรลุลถึงซึ่งความดับ จึงทรงได้รับพระนามว่า “โลกวิทูผู้รู้แจ้งโลก” อีกนัยหนึ่งพระอาจารย์ได้อธิบายว่า พระพุทธองค์ได้ทรงรู้สังขารโลก โลกคือสังขาร สัตว์โลก โลกคือหมู่สัตว์ และโอกาสโลก โลกคือโอกาสอันได้แก่พื้นพิภพ ดังนั้นในการศึกษาความหมายของพระพุทธคุณบทโลกวิทูในคัมภีร์พระพุทธศาสนา

คำว่าโลกวิทู แยกศัพท์เป็น โลก+วิทู คำว่า โลก มี ๒ ประเภท คือ โลกคือแผ่นดิน และโลกผู้อยู่อาศัย นอกจากนี้ท่านยังมุ่งหมายถึงคำว่า โลก แปลว่าสภาพที่ต้องแตกสลาย ในที่นี้หมายถึง

^๕ ดูรายละเอียดใน สุวัตถุ พัทธกัณฐะ, มนุสส...เกิดมาทำไม?, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท พิมพ์สวยจำกัด, ๒๕๕๒), หน้า ๖๐-๖๑.

อุปาทานชั้น ๕ ประการ คือ ความยึดติด รูป เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณว่ามีตัวตนและเป็นของตน อันเป็นเหตุให้เกิดทุกข์^๕

พระพุทธเจ้าในฐานะที่เป็นผู้ก่อตั้งพระพุทธศาสนาได้ทรงบำเพ็ญบารมีมาเป็นระยะเวลา ยาวนานถึงสี่สงขัยกำไรแสนกัป เพื่อจุดมุ่งหมายสูงสุดคือการขันธ์สรรพสัตว์ออกจากสังสารวัฏ เมื่อพระองค์ได้ตรัสรู้บุตรสมาสัมโพธิญาณ ณ ควางตันโพธิ์แล้ว ได้มีคุณสมบัติที่เกิดมาพร้อมกับการตรัสรู้ถึง ๑๐ ประการได้แก่กระจายไปทั่ว กล่าวคือ ‘แม้เพราะเหตุนี้ พระผู้มีพระภาค พระองค์นั้น เป็นพระอรหันต์ ตรัสรู้ด้วยพระองค์เองโดยชอบ เพียบพร้อมด้วยวิชาและจรณะเสด็จไปดี รู้แจ้งโลก เป็นสารถิ์ผู้ที่ควรฝึกได้อย่างยอดเยี่ยม เป็นศาสดาของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย เป็นพระพุทธเจ้า เป็นพระผู้มีพระภาคพระองค์ทรงรู้แจ้งโลกนี้พร้อมทั้งเทวโลก มารโลก พรหมโลก และหมู่สัตว์ พร้อมทั้งสมณพราหมณ์เทวดาและมนุษย์ด้วยพระองค์เองแล้ว’^๖ หนึ่งในเนमितตกนามของพระองค์คือ ‘รู้โลก’ (โลกวิทู) ซึ่งเป็นพระนามที่ยิ่งใหญ่และสำคัญเป็นอย่างยิ่งในพระพุทธศาสนา ที่อุบัติเกิดขึ้นมาในท่ามกลางศูนย์รวมของศาสนาและเจ้าลัทธิต่างๆ มากมายในขณะนั้น ดังนั้นพระนามว่า โลกวิทู จึงเป็นที่สะดุดหูผู้ได้ฟัง และสะดุดตาผู้ได้เห็นเป็นอย่างยิ่ง เมื่อพระองค์ได้ตรัสรู้แล้วในเบื้องต้นทรงโน้มเอียงไปเพื่อความเป็นผู้ชวนชวายน้อย เพราะมีเหตุผลที่ว่าเมื่อพระองค์หยุดพักทบทวนหลักสังขารธรรมที่ได้ตรัสรู้มาตลอดระยะเวลา ๔๙ วัน (๗ สัปดาห์) แล้วก็ทรงรำพึงว่า สภาวะธรรมที่ตรัสรู้นั้นเป็นสิ่งที่ยากจิงๆ ลึกซึ้ง สุขุม คัมภีรภาพ ตรึกนึกเองไม่ได้ สมดังพุทธอุทานที่ว่า “ธรรมที่เราได้บรรลุแล้วนี้ ลึกซึ้ง เห็นได้ยาก รู้ตามได้ยาก สงบ ประณีต ไม่เป็นวิสัยแห่งตรรกะ ละเอียด บัญญัติจึงจะรู้ได้ สำหรับหมู่ ประชาผู้รับรมย์ด้วยอาลัย ยินดีในอาลัย เพลิดเพลินในอาลัย ฐานะอันนี้ย่อมเป็นสิ่งที่เห็นได้ยาก กล่าวคือหลักอิทัปปัจจยตา หลักปฏิจจสมุปบาท ถึงแม้ฐานะอันนี้ก็เห็นได้ยากนักกล่าวคือ ความสงบแห่งสังขารทั้งปวง ความสลัดอุปธิทั้งปวง ความสิ้นต้นหา วิราคะ นิโรธ นิพพาน ก็ถ้าเราจะ พึงแสดงธรรม และผู้อื่นจะไม่เข้าใจซึ่งต่อเรา ข้อนั้นก็จะเป็นความเหน็ดเหนื่อยเปล่าแก่เรา จะพึง เป็นความลำบากเปล่าแก่เรา”^๗ แต่เพราะอาศัยความอนุเคราะห์ในหมู่สัตว์โลกที่มีพฤติกรรมแตกต่างกันในมิติของการรับรู้และเรียนรู้ ‘เพราะสัตว์ทั้งหลายผู้มีจุติในตาน้อยมีอยู่ สัตว์เหล่านั้นย่อมเสื่อม เพราะไม่ได้สดับธรรม เพราะจักมีผู้รู้ธรรม’^๘ จึงได้ตัดสินใจประกาศศาสนา สมดังพุทธพจน์ว่า “สัตว์ทั้งหลายเหล่าใดจะฟัง จงปล่อยศรัทธามาเถิดเราได้เปิดประตูมตรธรรมแก่สัตว์ทั้งหลายเหล่านั้นแล้ว”^๙ สักขีพยานในการรู้แจ้งโลกนี้ กลุ่มแรกคือ ปัญจวัคคีย์ มีอัญญาโกณฑัญญะ^{๑๐} เป็นปฐมสาวก

^๕ ที.สี. (ไทย) ๑๑/๗๐[เชิงอรรถ]/๔๘., อัง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๑๙๘/๓๐๙.

^๖ วิ.มหา.(ไทย) ๑/๑/๑-๒.

^๗ วิ.ม.(ไทย) ๔/๗/๑๑.

^๘ วิ.ม.(ไทย) ๔/๘/๑๒.

^๙ วิ.ม.(ไทย) ๔/๙/๑๕.

ในการรองรับสัจธรรม ในฐานะที่เป็นโลกวิทู พระพุทธเจ้าไม่เพียงแต่เป็นศาสดาของมนุษย์เท่านั้น ยังมีชื่อเสียงไปกระจายไปในฐานะเป็นผู้นำทั้งในเทวดาและพรหมทั้งหลาย^{๑๐} กล่าวคือเป็นบรมครูสูงสุดไม่มีผู้เสมอเทียม หาผู้เสมอเหมือนไม่มีในโลกอย่างแท้จริง พระองค์ทรงมีพระทศพลญาณ^{๑๑} คือพระญาณเป็นกำลังของพระพุทธเจ้า ๑๐ ประการ และสัพพัญญุตญาณ คือพระปรีชาญาณหยั่งรู้สิ่งทั้งปวง ทั้งที่เป็นอดีต ปัจจุบัน และอนาคต^{๑๒} ตลอดพระชนมายุยังได้บำเพ็ญบารมีด้วยการประกาศศาสนาตลอดระยะเวลา ๔๕ พรรษา โดยทรงบำเพ็ญหน้าที่และบทบาทได้อย่างสมบูรณ์แบบทั้ง ๓ ประการ คือ (๑) **โลกัตถจริยา** บำเพ็ญประโยชน์แก่ชาวโลก (๒) **ญาติัตถจริยา** บำเพ็ญประโยชน์แก่พระญาติ (๓) **พุทธัตถจริยา** บำเพ็ญประโยชน์ในฐานะเป็นพระพุทธเจ้า^{๑๔} ปฏิปทาที่ทรงบำเพ็ญประโยชน์ทั้งสามประการนั้นนับได้ว่า เป็นบทบาทที่สะท้อนให้เห็นถึงความเป็นโลกวิทู บรมครูของโลกอย่างแท้จริง

พระพุทธเจ้าในฐานะที่พระพุทธร่องค์ทรงเป็นเลิศในโลก คือโลกวิทู ทำให้ชื่อเสียงและพระเกียรติยศฟุ้งกระจายไปทั่วทุกทิศในทั้งมนุษย์โลก เทวโลก มารโลกและพรหมโลก สมดังพุทธพจน์ที่ตรัสไว้ว่า “ภิกษุทั้งหลาย บัญญัติสิ่งที่เลิศ ๔ ประการนี้คือ ๑. บรรดาสัตว์ผู้มีอัตภาพใหญ่ ราชูผู้เป็นจอมอสูรเป็นเลิศ ๒. บรรดาภิกษุบุคคล พระเจ้ามันธาคูเป็นเลิศ ๓. บรรดาบุคคลผู้ยิ่งใหญ่ มารผู้มีบาปเป็นเลิศ และ ๔. พระตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ชาวโลกกล่าวว่า เป็นเลิศในโลก พร้อมทั้งเทวโลก มารโลก พรหมโลก และหมู่สัตว์พร้อมทั้งสมณพราหมณ์ เทวดา และมนุษย์”^{๑๕} การรู้แจ้งโลกของพระพุทธเจ้ามิใช่เพียงโลกที่มองเห็นภายนอกด้วยมังสจักขุเท่านั้น แต่เป็นโลกวิทูที่มองเห็นทะลุปรุโปร่งถึงโลกภายในจิตใจที่ต้องใช้ปัญญาจักขุที่ผ่านกระบวนการประหาณกิเลสแล้วเท่านั้นจึงจะสามารถมองเห็นและบรรลุได้

จะเห็นได้ว่าความจริงของนักวิทยาศาสตร์นั้น เป็นความจริงทางกายภาพ ตาของนักวิทยาศาสตร์มองได้ไกลขนาดไหน ความรู้ก็ไปขนาดนั้น ความรู้สมัยปัจจุบันมักจะขึ้นอยู่กับประสิทธิภาพของเครื่องมือที่ทำให้เห็น เช่น กล้องโทรทรรศน์ เป็นต้น

ส่วนสัจจะของศาสนาพุทธนั้น ต้องศึกษาเข้าไปข้างในจิตของตนเอง วิธีการศึกษาก็ต่างกัน ผลการศึกษาของต่างกัน แต่ความจริงบางอย่างอาจจะสอดคล้องกันได้

ในเมื่อทั้งศาสนาและวิทยาศาสตร์ รวมถึงปรัชญาก็ต้องการค้นพบความจริงทางธรรมชาติเดียวกัน

^{๑๐} ดูรายละเอียดใน วิ.ม.(ไทย) ๔/๑๖-๑๗/๒๓-๒๕.

^{๑๑} วิ.ม. (ไทย) ๑/๑/๑.

^{๑๒} ดูรายละเอียดใน อง.ทสก. (ไทย) ๒๔/๒๒/๔๘-๔๙.

^{๑๓} อง.ทสก.อ. (บาลี) ๓/๒๒/๓๓๑.

^{๑๔} ธ.อ.(ไทย) ๗/๑๔๑. พระธัมมปทัฏฐกถาแปล ภาค ๗. เรื่องบุรพกรรมของพระองค์.

^{๑๕} อง.จตุกก.(ไทย) ๒๑/๑๕/๒๖-๒๗.

๔.๒ ความจริงของโลกที่พระพุทธเจ้าทรงรู้อย่างแจ่มแจ้ง (ในฐานะโลกวิทู)

โลกที่พระพุทธเจ้าทรงรู้อย่างแจ่มแจ้ง :

โลก แปลว่า แผ่นดิน โดยปริยาย หมายถึงมนุษย์ เช่น ให้โลกนิยม ; อันเป็นส่วนหนึ่งแห่งสกลจักรวาล เช่น มนุษย์โลก เทวโลก พรหมโลก โลกพระอังคาร, (ภูมิ) ดาวเคราะห์ดวงหนึ่ง มีขนาดใหญ่เป็นอันดับ ๕ ในระบบสุริยะ เป็นที่อยู่อาศัยของมนุษย์และสิ่งมีชีวิตทั้งหลาย ลักษณะอย่างลูกทรงกลม มีเส้นผ่าศูนย์กลางที่ศูนย์สูตรยาว ๑๒,๗๕๕ กิโลเมตร ศูนย์กลางที่ขั้วโลก ยาว ๑๒,๗๑๑ กิโลเมตร มีเนื้อที่บนผิวโลก ๕๑๐,๙๐๓,๔๐๐ ตารางกิโลเมตร^{๑๖}

ส่วนคำว่า “โลก” ในทางพระพุทธศาสนา พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต) ได้อธิบายไว้ว่า โลกน. แผ่นดินเป็นที่อาศัย, หมู่สัตว์ผู้อาศัย, โลกคือสภาวะธรรมหรือหมู่สัตว์ กำหนดขอบเขตบ้าง ไม่กำหนดบ้าง โลก มี ๓ คือสังขารโลก โลกคือสังขาร สัตว์โลก โลกคือหมู่สัตว์ และ โอภาสโลก โลกคือแผ่นดินหรือโลกธาตุ^{๑๗}

สังขารโลก ที่พระองค์ทรงรู้อย่างแจ่มแจ้ง ได้แก่ สังขาร แปลว่า การปรุงแต่ง, สิ่งที่ถูกปรุงแต่ง สังขารในเรื่องไตรลักษณ์หมายถึง ร่างกาย, ตัวตน, สสาร ที่ประกอบกันขึ้นหรือถูกปรุงแต่งขึ้นจากธาตุ ๔ สังขาร เป็น ๒ คือ (๑) สังขารมีใจครอง (อุปาทินนสังขาร) คือ สิ่งมีชีวิต มีจิตวิญญาณ สามารถเคลื่อนไหว รับจำ คิด รู้อารมณ์ ได้แก่ มนุษย์ อมนุษย์ สัตว์ดิรัจฉาน (๒) สังขารไม่มีใจครอง (อนุปาทินนสังขาร) คือสิ่งไม่มีชีวิต ไม่มีจิตวิญญาณ รับ จำ คิด รู้อารมณ์ไม่ได้ ได้แก่ ต้นไม้ ภูเขา ดิน น้ำ ธรณี เป็นต้น^{๑๘}

สังขาร แปลว่า การปรุงแต่ง, สิ่งที่ถูกปรุงแต่ง สังขารในเรื่องขั้น ๕ หมายถึง สิ่งที่ถูกปรุงแต่งจิตระบบคิดปรุงแต่ง แยกแยะสิ่งที่รู้สึกและจำได้ ซึ่งก็ได้แก่ความคิด ความรู้สึกปกติทั่วไปของคนเรา เช่น รัก ชัง โกรธ ละอาย ออยากได้ เป็นต้น สังขารในความหมายนี้ ได้แก่เจตสิกธรรม คือสิ่งที่ประกอบกับจิต เป็นส่วนดีที่เรียกว่ากุศลบ้าง เป็นส่วนไม่ดีเรียกว่า อกุศลบ้าง เป็นส่วนกลางๆ ไม่ดีไม่ชั่วที่เรียกว่า อพยากกตบ้าง คำว่าสังขาร ในพระไตรลักษณ์ หมายถึงรูปธรรม ในขั้น ๕ หมายถึง รูปธรรมและนามธรรม^{๑๙}

^{๑๖} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, (กรุงเทพฯ : นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์, ๒๕๔๖), หน้า ๑๐๔๓.

^{๑๗} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๑๒, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๙๙.

^{๑๘} ดูรายละเอียดใน พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๒๐๖.

^{๑๙} ดูรายละเอียดใน พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช ป.ธ.๙, ราชบัณฑิต), พจนานุกรม เพื่อการศึกษาพุทธศาสน์, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภาและสถาบันบันลือธรรม, ๒๕๕๓), หน้า ๑๐๓๗-๑๐๓๘.

จากการศึกษาพบว่า นิยามความหมายแห่งโลก (สังขารโลก) ที่พระพุทธเจ้าทรงรู้แจ้ง ดังนี้
สังขารโลก หมายถึง โลกคือสังขาร ได้แก่ชุมชนแห่งสังขารทั้งปวงอันต้องเป็นไปตามธรรมดาแห่งเหตุ
ปัจจัย เป็นต้น

สัตว์โลกที่พระพุทธเจ้าทรงรู้แจ้ง : สัตว์โลก หมายถึงโลกคือหมู่สัตว์^{๒๐} สัตว์ (โลก) แปลว่า ผู้
ติดข้องอยู่ในขันธ ๕ ด้วยความพอใจรักใคร่ สัตว์ หมายถึงสิ่งมีชีวิตซึ่งแตกต่างไปจากพรรณไม้ส่วนมาก
มีความรู้สึกและเคลื่อนไหวย้ายที่ไปได้เอง หมายถึงรวมถึงสิ่งที่มีชีวิตที่มี ๒ เท้า มี ๔ เท้า มีมากเท้า และ
ไม่มีเท้าทั้งหมดนอกจากพืชและต้นไม้ คือ เทวดา มาร พรหมเปรต อสุรกาย ดิรัจฉาน และสัตว์นรก^{๒๑}

จากการศึกษาพบว่า นิยามความหมายแห่งโลก (สัตว์โลก) ที่พระพุทธเจ้าทรงรู้แจ้ง ดังนี้สัตว์
โลก หมายถึง โลกคือหมู่สัตว์ เป็นต้น

โอกาสโลกที่พระพุทธเจ้าทรงรู้แจ้ง :

โอกาสโลก ที่พระพุทธเจ้าทรงรู้แจ้ง โดยมีเนื้อหาดังต่อไปนี้

โอกาสโลก หมายถึง โลกอันกำหนดด้วยโอกาส, โลกอันมีในอวกาศ, โลกซึ่งเป็นโอกาสแก่สัตว์
ทั้งหลายที่จะอยู่อาศัย, โลกคือแผ่นดินอันเป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์ทั้งหลาย, จักรวาล^{๒๒}

จากการศึกษาพบว่านิยามความหมายแห่งโลก (โอกาสโลก) ที่พระพุทธเจ้าทรงรู้แจ้ง ดังนี้

โอกาสโลก หมายถึง โลกอันกำหนดด้วยโอกาส, โลกอันมีในอวกาศ, โลกซึ่งเป็นโอกาสแก่สัตว์
ทั้งหลายที่จะอยู่อาศัย, โลกคือแผ่นดินอันเป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์ทั้งหลาย, จักรวาล เป็นต้น

สรุปความว่า นิยามความหมายแห่งโลก หรือประเภทแห่งโลกที่พระพุทธเจ้าทรงรู้แจ้ง คือ ๑)
สังขารโลก ๒) สัตว์โลก ๓) โอกาสโลก ดังมีเนื้อหาสรุปได้ดังนี้

๑. สังขารโลก หมายถึง โลกคือสังขาร ได้แก่ ชุมชนแห่งสังขารทั้งปวงอันต้องเป็นไปตาม
ธรรมดาแห่งเหตุปัจจัย เป็นต้น

๒. สัตว์โลก หมายถึง โลกคือหมู่สัตว์ เป็นต้น

๓. โอกาสโลก หมายถึง โลกอันกำหนดด้วยโอกาส, โลกอันมีในอวกาศ, โลกซึ่งเป็นโอกาสแก่
สัตว์ทั้งหลายที่จะอยู่อาศัย, โลกคือแผ่นดินอันเป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์ทั้งหลาย, จักรวาล เป็นต้น
ดังนั้น ประเภทแห่งโลกที่พระพุทธเจ้าทรงรู้แจ้ง คือ โลก ๓ ได้แก่ (๑) สังขารโลก (๒) สัตว์โลก (๓)
โอกาสโลก และจะได้ทำการวิจัยในหัวข้อต่อไป

^{๒๐} ดูรายละเอียดใน พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์,
หน้า ๒๗๑.

^{๒๑} ดูรายละเอียดใน พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช ป.ธ.๙, ราชบัณฑิต), พจนานุกรม เพื่อการศึกษา
พุทธศาสน์, หน้า ๑๐๗๘.

^{๒๒} ดูรายละเอียดใน พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า
๓๗๔.

อีกนัยยะหนึ่ง โลกคือแผ่นดินเป็นที่อาศัย, หมูสัตว์ผู้อาศัยทั้งหลาย คำว่า **โลก**^{๒๓} คือโลกคือ หมูสัตว์, สัตว์โลก เช่น **๑. มนุษย์โลก** โลกคือหมู่มนุษย์ **๒. เทวโลก** โลกคือหมู่มเทพ, สวรรค์ชั้น กามาวจรภูมิ ทั้ง **๖** **๓. พรหมโลก** โลกคือหมู่มพรหม, สวรรค์ชั้นพรหม

จากความหมายของคำว่าโลกในพจนานุกรมทั้ง ๒ ฉบับ ทำให้เราทราบว่า โลกมิได้มีความหมายเพียงแค่นั้นเป็นที่อยู่อาศัยของมนุษย์และสิ่งมีชีวิตเท่านั้น แต่คำว่า โลก ยังมีความหมายที่ลึกซึ้งขึ้นไปอีก ตามนัยของพระพุทธศาสนา ได้กล่าวไว้ ๓ เรื่อง คือ

ดังนั้นคำว่า “โลก” จึงมีความหมายได้ตามนัยยะดังที่กล่าวมาแล้วข้างต้น เพราะฉะนั้น ในเบื้องต้นจึงหมายเอาโอกาสโลก อันเป็นที่อยู่ของหมู่มสัตว์ทั้งหลายนั่นเอง ซึ่งพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงรู้แจ้งแทงตลอดถึงลักษณะทางกายภาพของจักรวาลต่างๆ อันประกอบขึ้นเป็นภพ ๓ คือกามภพ รูปภพ และ อรูปภพ^{๒๔}

ภพ คือภาวะชีวิตของสัตว์ โลกเป็นที่อยู่ของสัตว์ ซึ่งมีปรากฏในทมิฬนิคาย ปาฎิกวรรค ดังนี้

๑. กามภพ (ภพที่เป็นกามาวจร) กล่าวคือภพของสัตว์ผู้เสวยกามคุณคืออารมณ์ทางอินทรีย์ ทั้ง ๕ ได้แก่ อบายภูมิ ๔ มนุสสภูมิ ๑ และ กามาวจรสวรรค์ทั้ง ๖ รวมเป็น ‘กามภูมิ ๑๑’

๒. รูปภพ (ภพที่เป็นรูปาวจร) ภพของสัตว์ผู้เข้าถึงรูปฌาน ได้แก่ รูปพรหม ๑๖

๓. อรูปภพ (ภพที่เป็นอรูปาวจร) ภพของสัตว์ผู้เข้าถึงอรูปฌาน ได้แก่ อรูปพรหม ๕^{๒๕}

ธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงรู้แจ้ง :

อันที่จริง พระพุทธองค์ทรงเป็นพระสัพพัญญูตถญาณ คือพระผู้รู้แจ้งสิ่งทั้งปวง แต่เพื่อให้เห็นภาพแห่งธรรมที่พระพุทธองค์ทรงรู้แจ้ง ผู้วิจัยจึงนำมากล่าวโดยย่อในกรอบของการวิจัยเรื่องนี้คือ วิชา ๓ อภิญญา ๖ ปฏิสัมภีทา ๔ วิโมกข์ ๘ ทสพลญาณ ๑๐ เป็นต้น

ประการที่ ๑ วิชา ๓

๑. ปุพเพนิวาสานุสสติญาณ ความรู้จักระลึกชาติหนหลังได้ ตรัสเปรียบไว้เหมือนอย่างบุรุษคนหนึ่ง ที่ออกจากบ้านของตนไปเยี่ยมบ้านนั้นบ้านนี้ แล้วก็กลับมาบ้านของตน ก็รู้ระลึกได้ว่าตนออกจากบ้านไปบ้านนั้น เดินยืนนั่งนอนพูดเป็นต้นอย่างนั้น ๆ ออกจากบ้านนั้นไปบ้านโน้นก็ไปทำไปพูดอย่างนั้นๆ ออกจากบ้านโน้นกลับมาสู่บ้านของตน

๒. จุตูปปาตญาณ ความรู้จักจุติคือความเคลื่อน อุปบัติคือความเข้าถึงชาตินั้นๆ ของสัตว์ทั้งหลาย ว่าเป็นไปตามกรรม ตรัสเปรียบไว้เหมือนอย่างว่า บุรุษขึ้นไปสู่ปราสาทที่ตั้งอยู่ที่ถันนสาม

^{๒๓} ที.อ. (บาลี) ๑/๒๑๕., ม.อ. (บาลี) ๒/๒๖๙.

^{๒๔} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๐๕/๒๖๕.

^{๒๕} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๙๘.

แพรง มองลงมาก็เห็นหม่อมมนุษย์หมู่คน เดินออกจากบ้านบ้าง เดินเข้าบ้านบ้าง นั่งอยู่ที่ทางสามแพรง บ้าง เดินไปตามถนนบ้าง

๓. อาสวักขยญาณ ความรู้จักทำอาสวะให้สิ้น คือญาณที่เป็นเหตุสิ้นไปอาสวะกิเลสที่ตองจิต สันดานทั้งหลาย ตรัสเปรียบไว้เหมือนอย่างว่าบุรุษผู้มีจักขุยืนอยู่ที่ริมสระน้ำที่ใสสะอาด ก็มองเห็น ก้อนกรวดหอยโข่งเป็นต้นอยู่ในน้ำ มองเห็นปลาว่ายไปว่ายมาอยู่ในน้ำ^{๒๖}

ประการที่ ๒ วิชชา ๘

๑. วิปัสสนาญาณ ญาณในวิปัสสนา, ญาณที่เป็นวิปัสสนา คือปัญญาที่พิจารณาเห็นสังขารคือนามรูปโดยไตรลักษณ์ มีต่างกันออกไปเป็นชั้นๆ ต่อเนื่องกัน

๒. มโนมยิทธิ ฤทธิ์สำเร็จด้วยใจ, ฤทธิ์ทางใจ คือนิรมิตกายอื่นออกจากกายนี้ ดุจชักไส้จาก หลุมปล้อง ชักดาบจากฝัก หรือชักงูออกจากคราบ

๓. อิทธิวิธา หรือ อิทธิวิธี แสดงฤทธิ์ต่างๆ ได้

๔. ทิพโอสถ หูทิพย์

๕. เจโตปริยญาณ ความรู้ที่กำหนดใจผู้อื่นได้

๖. ปุพเพนิวาสานุสสติ ระลึกชาติได้

๗. ทิพจักขุ ตาทิพย์

๘. อาสวักขยญาณ ความรู้ที่ทำให้สิ้นอาสวะ^{๒๗}

ประการที่ ๓ อภิญญา ๖

อภิญญา แปลว่า ความรู้อยิ่ง หมายถึงปัญญาความรู้ที่สูงเหนือกว่าปกติ เป็นความรู้พิเศษที่เกิดขึ้นจากการอบรมจิตเจริญปัญญาหรือบำเพ็ญกรรมฐาน

อภิญญาในคำวัดหมายถึงคุณสมบัติพิเศษของพระอริยบุคคลซึ่งเป็นเหตุให้มีอิทธิฤทธิ์ต่าง ๆ มี ๖ อย่าง คือ

๑. อิทธิวิธี แสดงฤทธิ์ได้ เช่น ล่องหนได้ เหาะได้ ดำดินได้

๒. ทิพโอสถ มีหูทิพย์

๓. เจโตปริยญาณ กำหนดรู้ใจผู้อื่นได้

๔. ปุพเพนิวาสานุสสติญาณ ระลึกชาติได้

๕. ทิพจักขุ มีตาทิพย์

๖. อาสวักขยญาณ รู้การทำอาสวะให้สิ้นไป

ประการที่ ๔ ปฏิสัมภทาญาณ ๔ คือความสามารถพิเศษในการสั่งสอนคนอื่น ได้แก่

^{๒๖} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๑๐๐.

^{๒๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๑๗-๒๑๘.

๑. อัถดปฏิบัติสัมภิตา ปัญญาแตกฉาน ในอรรถ เห็นข้อธรรมใดก็สามารถอธิบายขยายความออกไปได้โดยพิสดาร

๒. ธัมมปฏิบัติสัมภิตา ปัญญาแตกฉาน ในธรรม สามารถสรุปข้อความได้อย่างกระชับเก็บความสำคัญได้หมด

๓. นิรุติปฏิบัติสัมภิตา ปัญญาแตกฉาน ในนิรุติ คือแตกฉานเรื่อง ภาษาต่าง ๆ

๔. ปฏิภาณปฏิบัติสัมภิตา ปัญญาแตกฉาน ในปฏิภาณ มีไหวพริบปฏิภาณดี สามารถอธิบายแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นเฉพาะหน้าได้ดี ตอบคำถามได้แจ่มแจ้ง^{๒๘}

ประการที่ ๕ วิโมกข์ ๘ ประการ คือ

๑. บุคคลผู้มิรูปรูปร่างทั้งหลาย นี้เป็นวิโมกข์ประการที่ ๑

๒. บุคคลผู้มีรูปรูปร่างภายใน เห็นรูปร่างทั้งหลายภายนอก นี้เป็นวิโมกข์ประการที่ ๒

๓. บุคคลผู้น้อมใจไปว่า ‘งาม’ นี้เป็นวิโมกข์ประการที่ ๓

๔. บุคคลบรรลู่อากาศาสนัญจายตนฌานโดยกำหนดว่า ‘อากาศหาที่สุคติได้’ อยู่ เพราะล่องรูปสัญญา ดับปฏิขสัญญา ไม่กำหนดนันทตสัญญาโดยประการทั้งปวง นี้เป็นวิโมกข์ประการที่ ๔

๕. บุคคลล่องอากาศาสนัญจายตนฌานโดยประการทั้งปวง บรรลู่วิญญาณัญจายตนฌานโดยกำหนดว่า ‘วิญญาณหาที่สุคติได้’ อยู่ นี้เป็นวิโมกข์ประการที่ ๕

๖. บุคคลล่องวิญญาณัญจายตนฌานโดยประการทั้งปวง บรรลู่อาภิญญายตนฌานโดยกำหนดว่า ‘ไม่มีอะไร’ อยู่ นี้เป็นวิโมกข์ ประการที่ ๖

๗. บุคคลล่องอาภิญญายตนฌานโดยประการทั้งปวง บรรลู่เนวสัญญานาสัญญายตนฌาน อยู่ นี้เป็นวิโมกข์ประการที่ ๗

๘. บุคคลล่องเนวสัญญานาสัญญายตนฌานโดยประการทั้งปวง บรรลู่สัญญาเวทิตนโรธอยู่ นี้เป็นวิโมกข์ประการที่ ๘^{๒๙}

ประการที่ ๖ ทศพลญาณ บาลีเรียก ตถาคตพลญาณ ๑๐ คือ พระญาณอันเป็นกำลังของพระตถาคต ๑๐ ประการ ที่ทำให้พระองค์สามารถบันลือสีหนาท ประกาศพระศาสนาได้มั่นคง

๑. ฐานฐานญาณ ปรีชาหยั่งรู้ฐานะและอฐานะ คือ รู้กฎธรรมชาติเกี่ยวกับขอบเขตและขีดขั้นของสิ่งทั้งหลายว่า อะไรเป็นไปได้ อะไรเป็นไปไม่ได้ และแค่ไหนเพียงไร โดยเฉพาะในแง่ความสัมพันธ์ระหว่างเหตุกับผล และกฎเกณฑ์ทางจริยธรรมเกี่ยวกับสมรรถวิสัยของบุคคล ซึ่งจะได้รับผลกรรมที่ดีและชั่วต่างๆ กัน

^{๒๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๒๑.

^{๒๙} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๑๘.

๒. กรรมวิปากญาณ ปรีชาหยั่งรู้ผลของกรรม คือ สามารถกำหนดแยกการให้ผลอย่าง สลับซับซ้อน ระหว่างกรรมดีกับกรรมชั่ว ที่สัมพันธ์กับปัจจัยแวดล้อมต่างๆ มองเห็นรายละเอียดและ ความสัมพันธ์ภายในกระบวนการก่อผลของกรรมอย่างชัดเจน

๓. สัพพัตถคามินีปฏิบัติญาณ ปรีชาหยั่งรู้ข้อปฏิบัติที่จะนำไปสู่คติทั้งปวง คือ สุขคติ ทุกคติ หรือพ้นจากคติ หรือปรีชาหยั่งรู้ข้อปฏิบัติที่จะนำไปสู่อรรถประโยชน์ทั้งปวง กล่าวคือ ทิฏฐธัมมิกัตถะ สัมปรายิกัตถะ หรือ ปรมัตถะ คือรู้ว่าเมื่อปรารถนาจะเข้าถึงคติหรือประโยชน์ใด จะต้องทำอะไรบ้าง มีรายละเอียดวิธีปฏิบัติอย่างไร

๔. นานาธาตุญาณ ปรีชาหยั่งรู้สภาวะของโลกอันประกอบด้วยธาตุต่าง ๆ เป็นเอนก คือ รู้ สภาวะของธรรมชาติ ทั้งฝ่ายอุปาตินนสังขารและฝ่ายอนุปาตินนสังขาร เช่น รู้จักส่วนประกอบต่าง ๆ ของชีวิต สภาวะของส่วนประกอบเหล่านั้น พร้อมทั้งลักษณะและหน้าที่ของมันแต่ละอย่าง อาทิการ ปฏิบัติหน้าที่ของขันธ อายตนะ และธาตุต่างๆ ในกระบวนการรับรู้ เป็นต้น และรู้เหตุแห่งความ แตกต่างกันของสิ่งทั้งหลายเหล่านั้น

๕. นานาธมุตติกญาณ ปรีชาหยั่งรู้ธมุตติ คือ รู้ธมุตติ ความโน้มเอียง ความเชื่อถือ แนวความ สนใจ เป็นต้น ของสัตว์ทั้งหลายที่เป็นไปต่างๆ กัน

๖. อินทริยโปรปริยัตตญาณ ปรีชาหยั่งรู้ความยิ่งและหย่อนแห่งอินทริยของสัตว์ทั้งหลาย คือ รู้ ว่าสัตว์นั้น ๆ มีศรัทธา วิริยะ สติ สมาธิ ปัญญา แคะไหน เพียงใด มีกิเลสมาก กิเลสน้อย มีอินทริยอ่อน หรือแก่กล้า สอนง่ายหรือสอนยาก มีความพร้อมที่จะตรัสรู้หรือไม่

๗. ฆานาทีสังกิเลสชาติญาณ ปรีชาหยั่งรู้ความเศร้าหมอง ความผ่องแผ้ว การออกแห่งฆาน วิโมกข์ สมาธิและสมาบัติทั้งหลาย

๘. ปุพเพนิวาสานุสสติญาณ ปรีชาหยั่งรู้อันทำให้ระลึกภาพที่เคยอยู่ในหนหลังได้

๙. จุตูปปาตญาณ ปรีชาหยั่งรู้จุดและอุบัติของสัตว์ทั้งหลายอันเป็นไปตามกรรม

๑๐. อาสวักขยญาณ ปรีชาหยั่งรู้ความสิ้นไปแห่งอาสวะทั้งหลาย^{๓๐}

พระพุทธองค์ผู้บรรลุปุทธธรรม หมายถึงมีพระกำลังอันเกิดจากฆาน ๑๐ ที่เรียกว่า ทสพล ญาณ หรือตถาคตพละ

ที่กล่าวมานี้ผู้วิจัย มีจุดประสงค์เพื่อให้เห็นว่าธรรมที่พระพุทธองค์ทรงรู้อันมีอะไรบ้าง เท่านั้น แต่ไม่ได้นำมาทั้งหมด เพราะสิ่งที่พระองค์รู้อันมีมากมายด้วยเหตุที่พระองค์เป็นสัพพัญญู ตญาณ หมายถึงพระญาณที่รู้อันทั้งปวง พระญาณนี้ไม่มีแก่บุคคลทั่วไป คือมีเฉพาะบุคคลผู้เลิศผู้เดียวใน แต่ละยุค คือพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าเท่านั้น ส่วนพระสัพพัญญูเป็นพระนามของพระอรหันต สัมมาสัมพุทธเจ้าผู้รู้อันทั้งปวง

^{๓๐} อก.ทสก. (ไทย) ๑๐/๒๒๐/๑๖๘.

๔.๓ วิเคราะห์ประเภทของโลกวิทูที่พระพุทธเจ้ารู้แจ้ง

ประเภทแห่งโลกที่พระพุทธเจ้าทรงรู้แจ้ง คือ โลก ๓ ได้แก่ (๑) สังขารโลก หมายถึง โลกคือสังขาร (๒) สัตว์โลก หมายถึง โลกคือหมู่สัตว์ (๓) โอกาสโลก หมายถึง โลกอันกำหนดด้วยโอกาส ดังนั้น ผู้วิจัยจึงได้กำหนดหัวข้อประเภทแห่งโลกที่พระพุทธเจ้าทรงรู้แจ้ง ดังต่อไปนี้

๔.๓.๑ วิเคราะห์โลกวิทูที่พระพุทธเจ้ารู้แจ้ง : หมวดอรรถกถาพระวินัย

๑) สังขารโลก ที่ปรากฏในอรรถกถาพระวินัยปิฎก :

พระพุทธโฆสเถระ รจนาไว้ว่า โลกมี ๓ คือสังขารโลก สัตว์โลก โอกาสโลก บรรดาโลกทั้งสามนั้น พึงทราบสังขารโลกในอนาคตสถานว่า “โลกหนึ่ง คือสัตว์โลกทั้งปวงดำรงอยู่ได้เพราะอาหาร พึงทราบสัตว์โลกในอนาคตสถานว่า “โลกเที่ยง หรือโลกไม่เที่ยง พึงทราบโอกาสโลกในอนาคตสถานว่า “ดวงอาทิตย์ ย่อมโคจรสองทิศให้สว่างอยู่เท่าใดอำนาจของท่านย่อมเป็นไปใน ๑,๐๐๐ จักรวาลเท่านั้นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ทรงรู้โลก ๓ นั้นโดยประการทั้งปวง จริงอย่างนั้น พระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น ทรงรู้สังขารโลกนี้ได้ โดยประการทั้งปวง ได้แก่

โลก ๑ คือ สัตว์โลกทั้งปวงดำรงอยู่ได้เพราะอาหาร

โลก ๒ คือ นามและรูป

โลก ๓ คือ เวทนา ๓

โลก ๔ คือ อาหาร ๔

โลก ๕ คือ อุปาทานชั้น ๕

โลก ๖ คือ อายุตนะภายใน ๖

โลก ๗ คือ วิญญาณฐิติ ๗

โลก ๘ คือ โลกธรรม ๘

โลก ๙ คือ สัตตवास ๙

โลก ๑๐ คือ อายุตนะ ๑๐

โลก ๑๒ คือ อายุตนะ ๑๒

โลก ๑๘ คือ ธาตุ ๑๘^{๓๑)}

๒) สัตว์โลก ที่ปรากฏในอรรถกถาพระวินัยปิฎก :

คำว่า “สัตว์โลก” หรือ “สัตว์” ที่ปรากฏในอรรถกถา โดยมีเนื้อหาดังต่อไปนี้

ตติยสังคีตติกา อธิบายพระพุทธคุณพรรณาพระวินัยว่าด้วย โลกวิทู ความว่าอนึ่งพระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์ ทรงทราบอาสย อนุสัย จริต อธิมุตติของสรรพสัตว์ทรงทราบสัตว์ ทรงทราบสัตว์ทั้งหลายผู้มีฐีสื่อกิเลสในปัญญาจักขุณ้อย มีฐีสื่อกิเลสในปัญญาจักขุมาก มีอินทรีย์แก่กล้า

^{๓๑)} ดูรายละเอียดใน วิ.อ. (ไทย) ๑/๑/๑๕๓-๑๕๔.

มีอินทรีย่ออ่อน มีอาการดี มีอาการเลว ผู้ให้เข้าใจได้ง่าย ผู้ให้เข้าใจได้ยาก ผู้ควร ผู้ไม่ควร เพราะฉะนั้น พระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น จึงทรงรู้แม่สัตว์โลกโดยประการทั้งปวง เหมือนอย่างว่า พระองค์ทรงรู้ สัตว์โลกได้ ฉันทใด ก็ทรงรู้แม่โอกาสโลกได้ ฉันทนั้น^{๓๒}

๓) โอกาสโลก ที่ปรากฏในอรรถกถาพระวินัยปิฎก :

คำว่า “โอกาสโลก” หรือ “โอกาส” หรือ “จักรวาล” ที่ปรากฏในอรรถกถาพระวินัยปิฎก โดยมีเนื้อหาดังต่อไปนี้

ตติยสังคีตติกา อธิบายพระพุทธคุณพรรณนาพระวินัยว่าด้วย โลกวิทู ความว่า อนึ่ง พระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์ ทรงรู้ คือ ทรงทราบ ได้แก่ ทรงรู้แจ้งแทงตลอดโลกธาตุทั้งหลาย ไม่มีที่สิ้นสุด ด้วยพระพุทธญาณอันไม่มีที่สิ้นสุดตลอดอนันตจักรวาลอย่างนี้ คือจักรวาลหนึ่ง ทั้งด้านยาว และด้านกว้างประมาณ ๑,๒๐๓,๔๕๐ โยชน์ ท่านกล่าวประมาณไว้โดยชอบปริมาณทั้งหมดแห่ง จักรวาลมี ๓,๖๑๐,๓๕๐ โยชน์ท่านกล่าวแผ่นดินนี้ไว้ในจักรวาล โดยความหนา มีประมาณ ๒๔๐,๐๐๐ โยชน์ น้ำรองรับแผ่นดินนี้ ตั้งอยู่บนลม โดยความหนา มีประมาณ คือ ๒๔๐,๐๐๐ โยชน์ ลมที่อุ้มธารน้ำ พัดขึ้นไปถึงท้องฟ้าได้ ๙๖๐,๐๐๐ โยชน์ โลกตั้งอยู่ในจักรวาล มีภูเขาสิเนรุ สูงเด่นกว่าภูเขาอื่น ทอดลงไปในช่วงมรรณพถึง ๘๔,๐๐๐ โยชน์ มีภูเขาหลวงใหญ่ ๗ ลูก คือ ยุคันธร อีสันธร กรวิก สุทิสสนะ เนมินธรวินตกะ อัสนกัณณะ เป็นทิพยบรรพต วิจิตรด้วยรัตนะต่าง ๆ ทอดลงและสูงขึ้นไปตามลำดับโดยประมาณแห่งภูเขาสิเนรุนี้ เป็นสถานที่พำนักของท้าวมหาราช ที่มีเทวดาและยักษ์อยู่อาศัย ตั้งอยู่เรียงรายรอบ ๆ ภูเขาสิเนรุ หิมวันตบรรพตสูง ๕๐๐ โยชน์ ยาวและกว้าง ๓,๐๐๐ โยชน์ ประดับยอดด้วย ๘๔,๐๐๐ ยอด ท่านประกาศชมพูทวีปไว้ด้วยอาณาภาพแห่งต้นหว่า (ชมพู) ต้นหว่าชื่อว่า “นคะ” วัดโดยรอบลำต้นได้ประมาณ ๑๕ โยชน์ มีลำต้นและกิ่งยาวประมาณ ๕๐ โยชน์ กว้างโดยรอบประมาณ ๑๐๐ โยชน์ และสูงขึ้น ประมาณ ๑๐๐ โยชน์เหมือนกัน ภูเขาจักรวาลทอดลงไปในช่วงมรรณพ ๘๒,๐๐๐ โยชน์ สูงเหมือนกัน ภูเขาจักรวาลนี้ตั้งโอบล้อมโลกธาตุนั้นไว้ทั้งหมดในโลกธาตุนั้น ดวงจันทร์ประมาณ ๔๙ โยชน์ ดวงอาทิตย์ประมาณ ๕๐ โยชน์ ภพชั้นดาวดึงส์ประมาณ ๑๐,๐๐๐ โยชน์ ภพสุร อเวจีมหานรก และชมพูทวีปก็เหมือนกัน อปรโคยานทวีปประมาณ ๗,๐๐๐ โยชน์ ปุพพิเทหทวีปก็เหมือนกัน อุตตรกुरुทวีป มีประมาณ ๘,๐๐๐ โยชน์ในโลกธาตุนี้นี้ทวีปใหญ่แต่ ละทวีป มีทวีปน้อยทวีปละ ๕๐๐ เป็นบริวาร จักรวาลหนึ่งแม่ทั้งหมดนั้น ชื่อว่าโลกธาตุ ในช่วงแห่ง จักรวาลนั้น มีโลกันตริกนรก แม่โอกาสโลก พระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น ทรงรู้โดยประการทั้งปวง ดังนั้น พระผู้มีพระภาคจึงทรงพระนามว่า “โลกวิทู เพราะทรงรู้โลกได้โดยประการทั้งปวง (สพพลา วิทิตโลกตตา โลกวิทู)^{๓๓}

^{๓๒} ดูรายละเอียดใน วิ.อ. (ไทย) ๑/๑/๑๕๔.

^{๓๓} ดูรายละเอียดใน วิ.อ. (ไทย) ๑/๓/๑๕๔-๑๕๖.

๔.๓.๒ วิเคราะห์โลกวิทูที่พระพุทธเจ้ารู้แจ้ง : หมวดอรรถกถาพระสุตตันตปิฎก

สังขารโลก ที่ปรากฏในอรรถกถาพระสุตตันตปิฎก

๑) อรรถกถาภาษาไทย พระสุตตันตปิฎก สังยุตตนิกาย สคาถวรรค ภาควัดคควัณณาสารัตถ์ปกาสินี ภาค ๑ อารัมภกถา ๗. อัถวรรค หมวดว่าด้วยสิ่งครอบงำ ๑๐. โลกสุตตวัณณา พรรณนา พระสูตรว่าด้วยโลก และในพระสูตรที่ ๑๐ ข้อที่ ๗๐ ความว่า

บัณฑิตพึงทราบวินิจฉัยดังต่อไปนี้ คำว่า “เมื่ออะไรเกิด โลกจึงเกิด (กิสมี โลโก สมุပ္ปนโน) ความว่า เมื่ออะไรเกิดขึ้นโลกท่านจึงกล่าวว่าเป็นขึ้น คำว่า เมื่ออายตนะ ๖ เกิด (ฉสุ) ความว่า เมื่ออายตนะภายใน ๖ ประการเกิดขึ้น โลกท่านจึงกล่าวว่าเป็นขึ้น คำว่า โลกทำ ... ในอายตนะ ๖ (ฉสุ กุพฺพติ) ได้แก่ โลกย่อมทำความเชยชมในอายตนะ ๖ ประการเหล่านั้น คำว่า ยึด (อุปาทย) ได้แก่ โลกยึดถือ คือ อิงอาศัยอายตนะ ๖ ประการเหล่านั้นจึงเป็นไป คำว่า เตือดร้อน (วิหฺณฺยติ) ได้แก่ ย่อมเตือดร้อน คือ ถูกบีบคั้น ในเพราะอายตนะ ๖ ประการเหล่านั้น อธิบายว่า ปัญหานี้มาแล้วด้วยอำนาจแห่งอายตนะภายใน ด้วยประการฉะนี้ แต่จะนำมาด้วยอำนาจอายตนะภายในและภายนอกก็ควร เพราะเมื่ออายตนะภายใน ๖ ประการเกิดขึ้นแล้วโลกนั้นก็ชื่อว่าเกิดขึ้นแล้ว โลกทำความเชยชมในอายตนะภายนอก ๖ ประการ โลกยึดอายตนะภายใน ๖ ประการ แล้วจึงชื่อว่าย่อมเตือดร้อนเพราะอายตนะภายนอก ๖ ประการดังนี้^{๓๔}

๒) อรรถกถาภาษาไทย พระสุตตันตปิฎก สังยุตตนิกาย นิทานวรรค ชั้นธรวรรคคควัณณา สารัตถ์ปกาสินี ภาค ๒ พระพุทธโฆสเถระ รจนา พรรณนานิทานวรรค ๕. คหปติวรรค หมวดว่าด้วยคหบดี ๔. โลกสุตตวัณณาพรรณนาพระสูตรว่าด้วยโลก และในพระสูตรที่ ๔ ข้อที่ ๔๔ ความว่า บัณฑิตพึงทราบวินิจฉัยดังต่อไปนี้ คำว่า “โลก (โลกสฺส) ได้แก่ สังขารโลก ความต่างกันนี้ในพระสูตรที่ ๔ มีเพียงเท่านี้^{๓๕}

๓) อรรถกถาภาษาไทย พระสุตตันตปิฎก สังยุตตนิกาย สหายตนวรรคคควัณณา สารัตถ์ปกาสินี ภาค ๓ พระพุทธโฆสเถระ รจนา, ๒. มิคชาลวรรค หมวดว่าด้วยพระมิคชาละ ๖. สมितिโลกปัญหาสุตตวัณณาพรรณนาพระสูตรว่าด้วยพระสมิทิตูลถามปัญหาเรื่องโลก และในพระสูตรที่ ๖ ข้อที่ ๖๘ ความว่าบัณฑิตพึงทราบวินิจฉัยดังต่อไปนี้ คำว่า โลก (โลโก) ได้แก่ ที่ชื่อว่าโลก เพราะความหมายว่าแตกทำลาย^{๓๖}

๔) อรรถกถาภาษาไทย พระสุตตันตปิฎก สังยุตตนิกาย สหายตนวรรคคควัณณา สารัตถ์ปกาสินี ภาค ๓ พระพุทธโฆสเถระ รจนา, ๓. คิลานวรรค หมวดว่าด้วยภิกษุผู้อาพาธ ๙. โลก

^{๓๔} ดูรายละเอียดใน ส.ส.อ. (ไทย) ๑/๗๐/๑๕๐.

^{๓๕} ดูรายละเอียดใน ส.น.อ. (ไทย) ๒/๔๔/๑๑๕.

^{๓๖} ดูรายละเอียดใน ส.ส.พ.อ. (ไทย) ๓/๖๘/๒๓.

ปัญหาสูตรตวันณาพรรณนาพระสูตรว่าด้วยเรื่องโลก และในพระสูตรที่ ๙ ข้อที่ ๘๒ ความว่า บัณฑิตพึงทราบวินิจฉัยดังต่อไปนี้ คำว่า จะต้องแตกสลาย (ลชฺชติ) ความว่า ย่อมทำลาย คือ ย่อมแตก^{๓๗}

๕) อรรถกถาภาษาไทย พระสูตรตันตปิฎก สังยุตตนิกาย สฬายตนวัคคมหาวารวัคควันณา สารัตถ์ปกาสินี ภาค ๓ พระพุทธโฆสเถระ รจนา, ๔. ฉันทวรรค หมวดว่าด้วยพระฉันทะ ๒. สุธัญญตโลกสูตรตวันณาพรรณนาพระสูตรว่าด้วยโลกว่าง และในพระสูตรที่ ๒ ข้อที่ ๘๕ ความว่า บัณฑิตพึงทราบวินิจฉัยดังต่อไปนี้ คำว่า จากสิ่งที่มีเนื่องด้วยอิตตา (อิตตนิเยน) ได้แก่ จากบริหารอันเป็นสมบัติของตน^{๓๘}

๖) อรรถกถาภาษาไทย พระสูตรตันตปิฎก สังยุตตนิกาย สฬายตนวัคคมหาวารวัคควันณา สารัตถ์ปกาสินี ภาค ๓ พระพุทธโฆสเถระ รจนา, ๓. ตติยปิณณาสก์ ๒. โลกามคุณวรรค ๓. โลกัณตคณนสูตรตวันณาพรรณนาพระสูตรว่าด้วยการถึงที่สุดแห่งโลก และในพระสูตรที่ ๓ ข้อที่ ๑๑๖ ความว่า บัณฑิตพึงทราบวินิจฉัยดังต่อไปนี้ คำว่า ที่สุดแห่งโลก (โลกสฺส อนตฺ) ได้แก่ ที่สุดแห่งสังขารโลก^{๓๙} หรือ จากพระสูตร คือ

“ภิกษุทั้งหลาย เราไม่กล่าวว่า “ที่สุดแห่งโลก บุคคลพึงรู้ พึงเห็นพึงถึงด้วยการไป” แต่เราก็ไม่กล่าวว่าบุคคลยังไม่ถึงที่สุดแห่งโลกแล้ว จะทำที่สุดแห่งทุกขีได้” ครั้นตรัสดังนี้แล้วก็เสด็จลุกขึ้นจากพุทธอาสน์เข้าไปยังพระวิหาร^{๔๐}

๗) อรรถกถาภาษาไทย พระสูตรตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ทุก-จตุกกนิบาต มโนรทปุรณิ ภาค ๒ พระพุทธโฆสเถระ รจนา, ๓. ปุคคลวรรค หมวดว่าด้วยบุคคล ๓. สังขารสูตรตวันณาพรรณนาพระสูตรว่าด้วยสังขาร และในพระสูตรที่ ๓ ข้อที่ ๒๓ ความว่า บัณฑิตพึงทราบวินิจฉัยดังต่อไปนี้ คำว่า ที่มีความเบียดเบียน (สพฺยาปชฌมฺ) ได้แก่ ที่มีความทุกข์ คำว่า กายสังขาร (กายสงฺขาร) ได้แก่ กองเจตนาในกายทวาร คำว่าปรุจแต่ง (อภิสงฺขโรติ) ความว่า ประมวลมาคือทำให้เป็นกอง ได้แก่ ทำให้เป็นก้อน แม้ในวิจิทวารและมโนทวาร คำว่า โลกมีความเบียดเบียน (สพฺยาปชฌมฺ โลก) ได้แก่ โลกที่มีความทุกข์^{๔๑}

๘) อรรถกถาภาษาไทย พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย อุทาน พระพุทธโฆสเถระ รจนา , ๓. นันทวรรค หมวดว่าด้วยพระนันทะ ๑๐. โลกสูตรตวันณาพรรณนาพระสูตรว่าด้วยโลก และในพระสูตรที่ ๑๐ ข้อที่ ๓๐ ความว่าบัณฑิตพึงทราบวินิจฉัยดังต่อไปนี้ อาสยานุสยญาณและอินทริยปโรปริยัตตญาณ ชื่อว่าพุทธจักขุ คำว่า พุทธจักขุ (พุทธจกฺขุณา) สมดังที่ท่านกล่าวไว้ว่า

^{๓๗} ดูรายละเอียดใน ส.สพ.อ. (ไทย) ๓/๘๒/๒๘.

^{๓๘} ดูรายละเอียดใน ส.สพ.อ. (ไทย) ๓/๘๕/๒๙.

^{๓๙} ดูรายละเอียดใน ส.สพ.อ. (ไทย) ๓/๑๑๖/๕๔.

^{๔๐} ดูรายละเอียดใน ส.สพ.อ. (ไทย) ๑๘/๑๑๖/๑๓๐.

^{๔๑} ดูรายละเอียดใน อง.ต.ก.อ. (ไทย) ๒/๒๓/๑๓๒.

“พระผู้มีพระภาคเมื่อทรงตรวจดูสัตว์โลกได้ทรงเห็นแล้ว ซึ่งเหล่าสัตว์ผู้มีกิเลสจตุจตุลีในดวงตาน้อย ผู้มีกิเลสจตุจตุลีในดวงตามาก ผู้มีอินทรีย์แก่กล้า ผู้มีอินทรีย์อ่อน คำว่าสัตว์โลก (โลก) ได้แก่โลก ๓ โลกคือ (๑) โอกาสโลก (๒) สังขารโลก (๓) สัตว์โลก ในโลกทั้ง ๓ นั้น “สังขารโลก” ทรงตรัสไว้ในประโยค เป็นต้นว่า โลก ๑ คือ สัตว์โลกทั้งปวงดำรงอยู่ได้ เพราะอาหาร, โลก ๒ ได้แก่ นามและรูป, โลก ๓ ได้แก่ เวทนา ๓, โลก ๔ ได้แก่ อาหาร ๔, โลก ๕ ได้แก่ อุปาทานชั้น ๕, โลก ๖ ได้แก่อายตนะภายใน ๖, โลก ๗ ได้แก่ วิญญาณฐิติ ๗, โลก ๘ ได้แก่โลกธรรม ๘, โลก ๙ ได้แก่ สัตตาวาส ๙, โลก ๑๐ ได้แก่ อายตนะ ๑๐, โลก ๑๒ ได้แก่ อายตนะ ๑๒, โลก ๑๘ ได้แก่ ชาติ ๑๘ ประการ^{๔๒}

๙) อรรถกถาภาษาไทย พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย อิติวุตตกะ พระพุทธโฆสเถระ วจนา, ๔.จตุกถนิบาต ๑๓. โลกสุตตวิถนณนา พรรณนาพระสูตรว่าด้วยโลก และในพระสูตรที่ ๑๓ ข้อที่ ๑๑๒ ความว่า บัณฑิตพึงทราบวินิจฉัยดังต่อไปนี้ คำว่า โลก (โลโก) ความว่า ชื่อว่าโลก เพราะความหมายว่าย่อยยับ หักพังไป โดยเนื้อความ ได้แก่ อริยสัง ๒ ประการข้างต้น พึงทราบว่าได้แก่ ทุกขอริยสัง โลกนี้นั้นได้กล่าวไว้แล้วในตอนต้น (หนหลัง) ทั้งโดยจำแนกและสรุปว่า “สัตว์โลก สังขารโลก และโอกาสโลก อีกประการหนึ่งโลกมีมากอย่างด้วยอำนาจชั้นโลกเป็นต้น ดังตรัสไว้ว่า

“ชื่อว่าโลก ได้แก่ ชั้นโลก ชาติโลก อายตนะโลก วิปตติภวโลก วิปตติสัมภวโลก สัมปัตติภวโลก สัมปัตติสัมภวโลก โลก ๑ คือ สัตว์ทั้งหมดอยู่ได้ด้วยอาหาร, โลก ๒ ได้แก่ นามและรูป, โลก ๓ ได้แก่ เวทนา ๓, โลก ๔ ได้แก่ อาหาร ๔, โลก ๕ ได้แก่ อุปาทานชั้น ๕, โลก ๖ ได้แก่ อายตนะภายใน ๖, โลก ๗ ได้แก่ วิญญาณฐิติ ๗, โลก ๘ ได้แก่ โลกธรรม ๘, โลก ๙ ได้แก่ สัตตาวาส ๙, โลก ๑๐ ได้แก่ อายตนะ ๑๐, โลก ๑๒ ได้แก่ อายตนะ ๑๒, โลก ๑๘ ได้แก่ ชาติ ๑๘^{๔๓}

จากการศึกษาพบว่า คำว่า “สังขารโลก” หรือ “สังขาร” ที่ปรากฏในอรรถกถา โดยมีเนื้อหาสรุปได้ดังต่อไปนี้ อรรถกถาภาษาไทย พระวินัยปิฎก มันทปาติกา ภาค ๑ พระพุทธโฆสเถระ วจนา ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๕๐, ตติยสังคีตติกา อธิบายพระพุทธคุณ พรรณนาพระวินัยว่าด้วย โลกวิทู ความว่าโลกมี ๓ คือ สังขารโลก สัตว์โลก โอกาสโลก บรรดาโลกทั้งสามนั้น พึงทราบสังขารโลกในอนาคตสถานว่า “โลกหนึ่ง คือ สัตว์โลกทั้งปวงดำรงอยู่ได้เพราะอาหาร พึงทราบสัตว์โลกในอนาคตสถานว่า “โลกเที่ยง หรือโลกไม่เที่ยง พึงทราบโอกาสโลกในอนาคตสถานว่า “ดวงอาทิตย์ ย่อมโคจรส่องทิศให้สว่างอยู่เท่าใดอำนาจของท่านย่อมเป็นไปใน ๑,๐๐๐ จักรวาลเท่านั้น

^{๔๒} ดูรายละเอียดใน ขุ.อ.อ. (ไทย) ๓/๓๐/๒๕๔-๒๕๕.

^{๔๓} ดูรายละเอียดใน ขุ.อ.อ. (ไทย) ๔/๑๑๒/๕๓๓-๕๓๔.

๔.๓.๓ สัตว์โลก ที่ปรากฏในอรรถกถาพระสุตตันตปิฎก

“สัตว์โลก” หรือ “สัตว์” ที่ปรากฏในอรรถกถา

๑) อรรถกถาภาษาไทย พระสุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ทุก-จตุกกนิบาต มโนรลปุรณี ภาค ๒ พระพุทธโฆสเถระ รจนา, พรรณนาจตุกกนิบาต ๓. อรุเวลวรรค หมวดว่าด้วยพุทธกิจในตำบล อรุเวลา ๓. โลกสุดตวันณนา พรรณนาพระสูตรว่าด้วยโลก และในพระสูตรที่ ๓ ข้อที่ ๒๓ ความว่า บัณฑิตพึงทราบวินิจฉัยดังต่อไปนี้

คำว่า โลก (โลโก) ได้แก่ คำว่า รู้แจ้งโลกทั้งปวง (สพฺพโลกํ อภิญญา) ได้แก่ รู้ที่อาศัยอยู่ของ สัตว์โลกผู้เป็นไปในธาตุ ๓ คำว่า ตามความเป็นจริงทั้งหมด... ในโลกทั้งปวง (สพฺพโลกํ ยถาตถ) ความว่า ทรงรู้ทุกสิ่งทุกอย่างที่ควรแนะนำในที่อาศัยอยู่ของสัตว์โลกผู้เป็นไปในธาตุ ๓ นั้นตามความเป็นจริง คือ ไม่วิปริต^{๔๔}

๒) อรรถกถาภาษาไทย พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย อุทาน พระพุทธโฆสเถระ รจนา , ๓. นันทวรรค หมวดว่าด้วยพระนันทะ ๑๐. โลกสุดตวันณนา พรรณนาพระสูตรว่าด้วยโลก และในพระสูตรที่ ๑๐ ข้อที่ ๓๐ ความว่า บัณฑิตพึงทราบวินิจฉัยดังต่อไปนี้ อาสยานุสญญาณและอินทริยปโรปริยัตตญาณ ชื่อว่าพุทธจักขุ คำว่า พุทธจักขุ (พุทธจักขุณา) สมดังที่ท่านกล่าวไว้ว่า

“พระผู้มีพระภาคเมื่อทรงตรวจดูสัตว์โลกได้ทรงเห็นแล้ว ซึ่งเหล่าสัตว์ผู้มีกิเลสจตุจตุลีในดวงตาน้อย ผู้มีกิเลสจตุจตุลีในดวงตามาก ผู้มีอินทริย์แก่กล้า ผู้มีอินทริย์อ่อน คำว่าสัตว์โลก (โลโก) ได้แก่ โลก ๓ โลก คือ (๑) โอกาสโลก (๒) สังขารโลก (๓) สัตว์โลก ในโลกทั้ง ๓ นั้น สัตว์โลก ตรัสไว้ว่า”โลกเที่ยง โลกไม่เที่ยง” แม้ในที่นี้พึงทราบสัตว์โลก^{๔๕}

จากการศึกษาพบว่า คำว่า “สัตว์โลก” หรือ “สัตว์” ที่ปรากฏในอรรถกถา โดยมีเนื้อหาสรุปดังต่อไปนี้

อรรถกถาภาษาไทย พระวินัยปิฎก มนต์ปาติกา ภาค ๑ พระพุทธโฆสเถระ รจนา ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๕๐, ตติยสังคีตึกถา อธิบายพระพุทธคุณ พรรณนาพระวินัยว่าด้วย โลกวิทู ความว่า

อนึ่ง พระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์ ทรงทราบอาศัย อนุสัย จริต อธิมุตติของสรรพสัตว์ ทรงทราบสัตว์ ทรงทราบสัตว์ทั้งหลายผู้มีฐลีสือกิเลสในปัญญาจักขุน้อย มีฐลีสือกิเลสในปัญญาจักขุมาก มีอินทริย์แก่กล้า มีอินทริย์อ่อน มีอาการดี มีอาการเลว ผู้ให้เข้าใจได้ง่าย ผู้ให้เข้าใจได้ยาก ผู้ควร ผู้ไม่ควร เพราะฉะนั้นพระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น จึงทรงรู้แม้สัตว์โลกโดยประการทั้งปวง เหมือนอย่างว่า พระองค์ทรงรู้สัตว์โลกได้ฉันทใด ก็ทรงรู้แม้โอกาสโลกได้ฉันทนั้น

^{๔๔} ุรายละเอียดใน อง.จตุกก.อ. (ไทย) ๒/๒๓/๔๑๒.

^{๔๕} ุรายละเอียดใน ขุ.อ.อ. (ไทย) ๑/๓๐/๒๕๔.

๔.๓.๓. โอกาสโลก ที่ปรากฏในอรรถกถาพระสุตตันตปิฎก

คำว่า “โอกาสโลก” หรือ “โอกาส” หรือ “จักรวาล” ที่ปรากฏในอรรถกถา โดยมีเนื้อหา ดังต่อไปนี้

๑) อรรถกถาภาษาไทย พระสุตตันตปิฎก สังยุตตนิกาย สฬายตนวัคคมหาวารวรรค

ควัณณนา สารัตถ์ปกาสินี ภาค ๓ พระพุทธโฆสเถระ รจนา ๓. ตติยปิณณาสกั ๒. โลกามคุณวรรค ๓. โลกัณตคคณนสูตตวัณณนา พรรณนาพระสูตตราว่าด้วยการถึงที่สุดแห่งโลก และในพระสูตตราที่ ๓ ข้อที่ ๑๑๖ ความว่า

“ภิกษุทั้งหลาย เราไม่กล่าวว่า “ที่สุดแห่งโลก บุคคลพึงรู้ พึงเห็นพึงถึงด้วยการไป” แต่เราก็ไม่กล่าวว่าบุคคลยังไม่ถึงที่สุดแห่งโลกแล้ว จะทำที่สุดแห่งทุกขได้” ครันตราตั้งนี้แล้วก็เสด็จลุกขึ้นจากพุทธอาสน์เข้าไปยังพระวิหาร^{๔๖} คำว่า “แห่งโลก (โลกสูส)” ได้แก่ แห่งโลกจักรวาล^{๔๗}

๒) อรรถกถาภาษาไทย พระสุตตันตปิฎก สังยุตตนิกาย สฬายตนวัคคมหาวารวรรคควัณณนา สารัตถ์ปกาสินี ภาค ๓ พระพุทธโฆสเถระ, ๓. สติปฏิฐานสังยุต ๓. สิลัทธิติวรรค หมวดว่าด้วยความ ดำรงอยู่แห่งศีล ๘-๑๐. โลกสูตตาทิวัณณนา พรรณนาพระสูตตราว่าด้วยผู้รู้โลกเป็นต้น และในพระสูตตราที่ ๘ ข้อที่ ๓๙๔-๓๙๖ ความว่า

บัณฑิตพึงทราบวินิจฉัยดังต่อไปนี้ คำว่า ความเป็นผู้มีอภิญญามาก (มหาภิญญุต) พระเถระ กล่าวด้วยอำนาจอภิญญา ๖ ประการ คำว่า ผู้รู้แจ้งโลก ๑,๐๐๐ โลกได้ (สหสสุ โลกั อภิกขานามิ) ท่านกล่าวด้วยอำนาจธรรมเป็นเครื่องอยู่ติดต่อกัน เล่ากันมาว่า พระเถระตื่นแต่เช้า บ้วนปากแล้วนั่งบนอาสนะ ตามระลึกถึงอดีต ๑,๐๐๐ กัป อนาคต ๑,๐๐๐ กัป ตามพัวพันคิดแห่งการคิด คำนึงนั้นของจักรวาล แม้ในปัจจุบัน พระเถระนั้นทราบถึงขีด ๑,๐๐๐ โลกด้วยตาทิพย์^{๔๘}

๓) อรรถกถาภาษาไทย พระสุตตันตปิฎก สังยุตตนิกาย สฬายตนวัคค-มหาวารวรรคควัณณนา สารัตถ์ปกาสินี ภาค ๓ พระพุทธโฆสเถระ รจนา, ๕. ปปาตวรรค หมวดว่าด้วยเหวคือสังสารวัฏ ๑. โลกจินตาสูตตวัณณนาพรรณนาพระสูตตราว่าด้วยการคิดเรื่องโลก ข้อที่ ๑๑๑๑ ในพระสูตตราที่ ๑ แห่งวรรคที่ ๕ ความว่า

บัณฑิตพึงทราบวินิจฉัยดังต่อไปนี้ คำว่า คิดเรื่องโลกอยู่ (โลกจินตนาโต) ความว่า นั่งคิดเรื่อง โลกอย่างนี้ว่า ใครหนอแล สร้างดวงจันทร์ดวงอาทิตย์ ใครสร้างแผ่นดินใหญ่ ใครสร้างมหาสมุทรใคร สร้างสัตว์อุปปาติกะ ใครสร้างภูเขา ใครสร้างมะม่วง ตาล และมะพร้าวเป็นต้น^{๔๙}

^{๔๖} คุรยลละเอียตใน ส.สพ.อ. (ไทย) ๑๘/๑๑๖/๑๓๐.

^{๔๗} คุรยลละเอียตใน ส.สพ.อ. (ไทย) ๓/๑๑๖/๕๔.

^{๔๘} คุรยลละเอียตใน ส.สพ.อ. (ไทย) ๓/๓๙๔-๓๙๖/๓๙๕.

^{๔๙} คุรยลละเอียตใน ส.สพ.อ. (ไทย) ๓/๑๑๑๑/๕๑๒.

๔) อรรถกถาภาษาไทย พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย อุทาน พระพุทธโฆสะ วจนา, ๓. นันทวรรค หมวดว่าด้วยพระนันทะ ๑๐. โลกสุดตวิณณา พรรณนาพระสูตรว่าด้วยโลก และในพระสูตรที่ ๑๐ ข้อที่ ๓๐ ความว่า บัณฑิต พึงทราบวินิจฉัยดังต่อไปนี้ อาสยานุสยญาณและอินทรีย์ปโรปริยัตตญาณ ชื่อว่าพุทธจักขุ คำว่าพุทธจักขุ (พุทธจกขุณา) สมดังที่ท่านกล่าวไว้ว่า

“พระผู้มีพระภาคเมื่อทรงตรวจดูสัตว์โลกได้ทรงเห็นแล้ว ซึ่งเหล่าสัตว์ผู้มีกิเลสจตุรสุลีในดวงตาน้อย ผู้มีกิเลสจตุรสุลีในดวงตามาก ผู้มีอินทรีย์แก่กล้า ผู้มีอินทรีย์อ่อน คำว่าสัตว์โลก (โลก) ได้แก่โลก ๓ โลก คือ (๑) โอกาสโลก (๒) สังขารโลก (๓) สัตว์โลก ในโลกทั้ง ๓ นั้น

“ดวงจันทร์ดวงอาทิตย์ เวียนรอบส่องทิศให้สว่างไสวมีประมาณเท่าใด โอกาสโลกมี ประมาณพันหนึ่งเท่านั้น อำนาจของท่านเป็นไปในโอกาสโลกนี้”^{๕๐}

จากการศึกษาพบว่า คำว่า “โอกาสโลก” หรือ “โอกาส” หรือ “จักรวาล” ที่ปรากฏในอรรถกถา โดยมีเนื้อหาดังต่อไปนี้

อรรถกถาภาษาไทย พระวินัยปิฎก มันทปาติกา ภาค ๑ พระพุทธโฆสเถระ วจนา ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๕๐, ตติยสังคีตติกา อธิบายพระพุทธคุณ พรรณนาพระวินัยว่าด้วย โลกวิทู ความว่าอนึ่ง พระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์ ทรงรู้ คือ ทรงทราบ ได้แก่ ทรงรู้แจ้งแทงตลอดโลกธาตุทั้งหลาย ไม่มีที่สิ้นสุด ด้วยพระพุทธานุสยญาณอันไม่มีที่สิ้นสุดตลอดอนันตจักรวาลอย่างนี้ คือจักรวาลหนึ่งทั้งด้านยาวและด้านกว้างประมาณ ๑,๒๐๓,๔๕๐ โยชน์ ท่านกล่าวประมาณไว้โดยขอบปริณทลทั้งหมดแห่งจักรวาลมี ๓,๖๑๐,๓๕๐ โยชน์ เป็นต้น

๔.๔ วิเคราะห์โลกวิทูที่พระพุทธเจ้ารู้แจ้ง ตามหมวดปกรณวิเสส (วิสุทธิมรรค)

โลก ๓ ได้แก่ ๑. สังขารโลก ๒. สัตว์โลก ๓. โอกาสโลก ที่ปรากฏในคัมภีร์ปกรณวิเสสหรือคัมภีร์วิสุทธิมรรค ซึ่งเป็นคัมภีร์รวบรวมธรรมจากพระไตรปิฎก (พระไตรปิฎกฉบับย่อ) โดยมีเนื้อหาดังต่อไปนี้

๑) สังขารโลก ที่ปรากฏในคัมภีร์วิสุทธิมรรค

คำว่า “สังขารโลก” หรือ “สังขาร” ที่ปรากฏในคัมภีร์วิสุทธิมรรค โดยมีเนื้อหาดังต่อไปนี้

อีกนัยหนึ่ง โลกมี ๓ อย่าง คือ สังขารโลก ๑ สัตว์โลก ๑ โอกาสโลก ๑ ในโลก ๓ นั้นสังขารโลก นักศึกษาพึงทราบในอนาคตสถานว่า โลกหนึ่ง คือ สัตว์ทุกจำพวกดำรงอยู่ได้ด้วยอาหาร, โลก ๒ คือ นาม ๑ รูป ๑, โลก ๓ คือ เวทนา, โลก ๔ คือ อาหาร, โลก ๕ คือ อุปาทานชั้น ๕, โลก ๖ คือ

^{๕๐} ดูรายละเอียดใน ขุ.อ.อ. (ไทย) ๑/๓๐/๒๕๔.

อายตนะภายใน ๖, โลก ๗ คือ วิญญาณฐิติ ๗, โลก ๘ คือ โลกธรรม ๘, โลก ๙ คือ สัตตवास ๙, โลก ๑๐ คือ อายตนะ ๑๐, โลก ๑๑ คือ อายตนะ ๑๑, โลก ๑๒ คือ อายตนะ ๑๒, โลก ๑๓ คือ ธาตุ ๑๓^{๕๑}

จากการศึกษาพบว่า สังขารโลก ที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงรู้แจ้ง โดยทุก ๆ ประการว่า โลก ๑ คือ สัตว์ทุกจำพวกดำรงอยู่ได้ด้วยอาหาร, โลก ๒ คือ นาม ๑ รูป ๑, โลก ๓ คือ เวทนา, โลก ๔ คือ อาหาร, โลก ๕ คือ อุปาทานชั้น ๕, โลก ๖ คือ อายตนะภายใน ๖, โลก ๗ คือ วิญญาณฐิติ ๗, โลก ๘ คือ โลกธรรม ๘, โลก ๙ คือ สัตตवास ๙, โลก ๑๐ คือ อายตนะ ๑๐, โลก ๑๑ คือ อายตนะ ๑๑, โลก ๑๒ คือ อายตนะ ๑๒, โลก ๑๓ คือ ธาตุ ๑๓

๒) สัตว์โลก ที่ปรากฏในคัมภีร์วิสุทธิมรรค

คำว่า “สัตว์โลก” หรือ “สัตว์ทั้งหลาย” ที่ปรากฏในคัมภีร์วิสุทธิมรรค โดยมีเนื้อหา ดังต่อไปนี้

อีกนัยหนึ่ง โลกมี ๓ อย่าง คือ สังขารโลก ๑ สัตว์โลก ๑ โอกาสโลก ๑ ในโลก ๓ นั้น, สัตว์โลก นักศึกษาพึงทราบในอนาคตสถานว่า โลกเที่ยงบ้าง ว่าโลกไม่เที่ยงบ้าง

อีกประการหนึ่ง โดยเหตุที่พระผู้มีพระภาคนั้น ทรงทราบอาสนะ ทรงทราบอนุสัย ทรงทราบ จริต ทรงทราบอธิมิตี ของสัตว์แม่ทุกหมู่เหล่า ทรงทราบสัตว์ทั้งหลายผู้มีกิเลสจตุจตุลีในดวงตาน้อย ผู้มี กิเลสจตุจตุลีในดวงตามาก ผู้มีอินทรีย์แก่ ผู้มีอินทรีย์อ่อน ผู้มีอาการดี ผู้มีอาการเลว ผู้ที่จะสอนให้รู้ได้ ง่าย ผู้ที่จะสอนให้รู้ได้ง่าย ผู้ที่จะสอนให้รู้ได้ยาก ผู้ควรรู้ ผู้ไม่ควรรู้ ดังนั้น พระองค์จึงชื่อว่าผู้ทรงรู้แม่ สัตว์โลกโดยประการทั้งปวง^{๕๒}

จากการศึกษาพบว่า โลกมี ๓ อย่าง คือ สังขารโลก ๑ สัตว์โลก ๑ โอกาสโลก ๑ ในโลก ๓ นั้น, สัตว์โลก นักศึกษาพึงทราบในอนาคตสถานว่า โลกเที่ยงบ้าง ว่าโลกไม่เที่ยงบ้าง

๓) โอกาสโลก ที่ปรากฏในคัมภีร์วิสุทธิมรรค

คำว่า “โอกาสโลก” หรือ “โอกาส” ที่ปรากฏในคัมภีร์วิสุทธิมรรค โดยมีเนื้อหาดังต่อไปนี้

พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงได้พระนามว่า “โลกวิทู” เพราะเป็นผู้ทรงรู้แจ้งโลก โลกมี ๓ อย่าง คือ ๑. สังขารโลก ๒. สัตว์โลก ๓. โอกาสโลก, โอกาสโลก คือ พึงเห็นในอนาคตสถานว่า พระจันทร์และพระอาทิตย์หมุนไปรอบตัว ทำทิศทั้งหลายให้สว่างอยู่ โดยมีประมาณเท่าใด (อำนาจ แห่งการเป็นผู้ทรงรู้แจ้งโลก) โดยมีประมาณเท่านั้น โลกมีจำนวน ๑,๐๐๐ อำนาจของพระพุทธร่องค์ ย่อมแผ่ปกไปในโลกเท่านั้น^{๕๓}

^{๕๑} ดูรายละเอียดใน พระพุทธโฆสเถระ วจนา, คัมภีร์วิสุทธิมรรค, แปลและเรียบเรียงโดย สมเด็จพระพุฒา จารย์ (อาจ อาสภมหาเถร), พิมพ์ครั้งที่ ๖, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทธนาเพรส จำกัด, ๒๕๔๘), หน้า ๓๕๖-๓๕๗.

^{๕๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๕๗.

^{๕๓} ดูรายละเอียดใน เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๕๖.

สัตว์โลกพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงรู้แจ้งด้วยประการใด โอกาสโลกพระองค์ก็ทรงรู้แจ้งด้วยประการนั้น พระองค์ทรงทราบว่า จักรวาลหนึ่งโดยส่วนยาวและส่วนกว้าง ประมาณ ๑,๒๐๓,๔๕๐ โยชน์ โดยรอบปริมาตรทั้งหมด ประมาณ ๓,๖๑๐,๓๕๐ โยชน์ ในจักรวาลมีแผ่นดินความหนา ประมาณ ๒๔๐,๐๐๐ โยชน์ แผ่นดินมีน้ำตั้งอยู่บนลมรองรับความหนาประมาณ ๔๘๐,๐๐๐ โยชน์ มีลมดันขึ้นสู่อากาศรองไว้ความหนาประมาณ ๙๖๐,๐๐๐ โยชน์ นี่เป็นความดำรงอยู่ของโอกาสโลกในจักรวาลอันดำรงอยู่อย่างนั้น มีภูเขาสิเนรุ เป็นภูเขาสูงที่สุด หยั่งลงในมหาสมุทร ๘๔,๐๐๐ โยชน์ สูงขึ้นไปก็เท่ากัน มีภูเขาใหญ่ทั้งหลาย กล่าวคือ ๑. ภูเขาคุนธระ ๒. ภูเขาอิสินธระ ๓. ภูเขากรวิกะ ๔. ภูเขาสุทสสนะ ๕. ภูเขาเนมินธระ ๖. ภูเขาวินตกะ ๗. ภูเขาอัสนกัณณะ อันวิจิตรไปด้วยรัตนะ นานาชนิดราวจะว่าภูเขาทิพย์ หยั่งลึกลงไปและสูงขึ้นโดยประมาณกึ่งหนึ่ง ๆ แต่ภูเขาสิเนรุนี้ ตามลำดับ ภูเขาใหญ่ทั้ง ๗ นั้นอยู่โดยรอบภูเขาสิเนรุเป็นที่อยู่ของท้าวมหาราชทั้ง ๔ เทวดาและยักษ์ อาศัยอยู่แล้วมี ภูเขาหิมวา สูง ๕๐๐ โยชน์ ยาวและกว้าง ๓,๐๐๐ โยชน์ ประดับด้วยยอด ๘๔,๐๐๐ ยอด มีต้นชมพูชื้อ นาคะ วัดโดยรอบลำต้น ๑๕ โยชน์ ลำต้นสูง ๕๐ โยชน์ กิ่งยาว ๕๐ โยชน์ แผ่กิ่งออกไปโดยรอบได้ ๑๐๐ โยชน์ สูงขึ้นไปก็เท่านั้น ด้วยอาณาภาพแห่งต้นชมพูชื้อนี้ โลกจึงประกาศว่า

ชมพูทวีปและประมาณแห่งต้นชมพูชื้อนี้ ประมาณนั้น เป็นประมาณของต้นจักรวาลปฏิภานของพวก อสูรเป็นประมาณของต้นสิมพลีของครุฑ เป็นประมาณของต้นกระทุ้มในอปรโคยานทวีป เป็นประมาณของกัปพฤษภในอุตตรกรุฑทวีป เป็นประมาณของต้นชีกในปุพพิเทททวีป เป็นประมาณต้นปาริจฉัตตะกะบนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ด้วยเหตุนี้แล ท่านโบราณจารย์ทั้งหลายจึงกล่าววาทันไม้เกิดประจำภพ คือต้นปาฐลี ๑ ต้นสิมพลี ๑ ต้นชมพู ๑ ต้นปาริจฉัตตะกะของพวกเทวดา ๑ ต้นกระทุ้ม ๑ ต้นกัปพฤษภ ๑ เป็น ๗ ทั้งต้นชีก ๑ ภูเขาจักรวาล หยั่งลึกลงไปในมหาสมุทร ๘๒,๐๐๐ โยชน์ สูงขึ้นไปก็เท่านั้น ภูเขาจักรวาลตั้งล้อมโลกธาตุทั้งหมดนั้นไว้ในโลกธาตุนั้น วงกลมแห่งพระจันทร์ ๔๙ โยชน์ วงกลมแห่งพระอาทิตย์ ๕๐ โยชน์ ภูดาวดึงส์ ๑๐,๐๐๐ โยชน์ ภูอสูร อเวจีมหานรก และชมพูทวีป เหมือนกัน อปรโคยานทวีป ๗,๐๐๐ โยชน์ ปุพพิเทททวีปเหมือนกัน อุตตรกรุฑทวีป ๘๐,๐๐๐ โยชน์ แหละในโลกธาตุนั้น ทวีปใหญ่ทวีปหนึ่ง ๆ มีเกาะเล็กเกาะน้อยทวีปละ ๕๐๐ เกาะสิ่งทั้งหมด นับเป็นจักรวาลอันหนึ่ง นับเป็นโลกธาตุอันหนึ่ง ในระหว่างแห่งจักรวาลเหล่านั้น มีโลกันตริกนรก อันหนึ่ง ๆ พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ทรงรู้แจ้ง ทรงทราบ ทรงทะลุปรุโปร่ง ซึ่งจักรวาลอันไม่มีที่สุด ซึ่งโลกธาตุอันไม่มีที่สุด ดังพรรณนานี้^{๕๔}

จากการศึกษาพบว่า คำว่า “โอกาสโลก” หรือ “โอกาส” ที่ปรากฏในคัมภีร์วิสุทธิมรรคดังนี้ สัตว์โลกพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงรู้แจ้งด้วยประการใด โอกาสโลกพระองค์ก็ทรงรู้แจ้งด้วยประการนั้น พระองค์ทรงทราบว่า จักรวาลหนึ่งโดยส่วนยาวและส่วนกว้าง ประมาณ ๑,๒๐๓,๔๕๐ โยชน์ โดยรอบ

^{๕๔} ๒ดูรายละเอียดใน เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๕๗-๓๕๘.

ปริมาตรทั้งหมด ประมาณ ๓,๖๑๐,๓๕๐ โยชน์ ในจักรวาลมีแผ่นดินความหนา ประมาณ ๒๔๐,๐๐๐ โยชน์ แผ่นดินมีน้ำตั้งอยู่บนลมรองรับความหนาประมาณ ๔๘๐,๐๐๐ โยชน์มีลมดันขึ้นสู่นภาภาครองไว้ความหนาประมาณ ๙๖๐,๐๐๐ โยชน์ นี่เป็นความดำรงอยู่ของโอกาสโลก

๔.๕ วิเคราะห์โลกวิทูที่พระพุทธเจ้ารู้แจ้งตามหมวดคัมภีร์ฎีกา

โลก ๓ ได้แก่ ๑. สังขารโลก ๒. สัตว์โลก ๓. โอกาสโลก ที่ปรากฏในคัมภีร์ชั้นฎีกา ซึ่งเป็นคัมภีร์อธิบายพระอรรถกถาของทั้ง ๓ ปิฎก และคัมภีร์ฎีกาปกรณ์พิเศษ (วิสุทธิมัคคมหาฎีกา) โดยมีเนื้อหา ดังต่อไปนี้

๑) สังขารโลก ที่ปรากฏในคัมภีร์ฎีกา

(๑) คำว่า “สังขารโลก” หรือ “สังขาร” ที่ปรากฏในคัมภีร์ฎีกา (วิสุทธิมัคคมหาฎีกา) โดยมีเนื้อหาดังต่อไปนี้

ชั้นที่สองฝ่าย ชื่อว่า สังขารโลก เพราะอันปัจจัยปรุงแต่ง และฉิบหายย่อยยับไป คำว่าตั้งอยู่ได้ด้วยอาหาร คือ ตั้งอยู่ได้ด้วยปัจจัย หมายความว่า มีความเป็นไปเนื่องด้วยปัจจัย ก็คือสังขารโลกในอนาคตสถานว่าสัตว์ทั้งปวงตั้งอยู่ได้เพราะอาหารแล^{๕๕}

จากการศึกษาพบว่า คำว่า “สังขารโลก” หรือ “สังขาร” ที่ปรากฏในคัมภีร์ฎีกา (วิสุทธิมัคคมหาฎีกา) โดยมีเนื้อหาดังสรุปได้ต่อไปนี้

ชั้นที่สองฝ่าย ชื่อว่า สังขารโลก เพราะอันปัจจัยปรุงแต่ง และฉิบหายย่อยยับไป คำว่าตั้งอยู่ได้ด้วยอาหาร คือ ตั้งอยู่ได้ด้วยปัจจัย หมายความว่า มีความเป็นไปเนื่องด้วยปัจจัย ก็คือสังขารโลกในอนาคตสถานว่าสัตว์ทั้งปวงตั้งอยู่ได้เพราะอาหารแล

(๒) คำว่า “สังขารโลก” หรือ “สังขาร” ที่ปรากฏในคัมภีร์ฎีกา (สารัตถทีปนี ฎีกาพระวินัยภาค ๑) โดยมีเนื้อหาดังต่อไปนี้

ชั้นแม่ในฝ่ายทั้งสอง ชื่อว่า สังขารโลก เพราะอรรถว่า ถูกปัจจัยปรุงแต่ง ถูกทำลายย่อยยับไป

คำว่า ตั้งอยู่ได้ด้วยอาหาร คือ มีความตั้งอยู่ได้ด้วยปัจจัย อธิบายว่า มีความเป็นไปเนื่องด้วยปัจจัย คำว่าอาหาร หมายความว่า ปัจจัย อาทิว่า อยมาหาโร อนุปปนสส วา กามฉนทสส อุปาทาย แปลว่า เป็นปัจจัยเพื่อความเกิดขึ้นของกามฉนทที่ยังไม่เกิดขึ้น ด้วยคำว่า สัตว์ทั้งปวงย่อมเป็นอันถือเอาแม่พวกอสังขารสัตว์ ด้วยประการฉะนี้ อนึ่ง ความที่สัตว์มีความตั้งอยู่ได้ด้วยอาหารนี้

^{๕๕} ดูรายละเอียดใน พระธัมมปาถมหาเถระ รจนา, *ปรมัตถมัชชูปนิสส วิสุทธิมัคคมหาฎีกา*, แปลโดย อาจารย์สิริ เพ็ชรไทย ป.ธ.๙ แปล, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท ธนาเพรส แอนด์ กราฟฟิค จำกัด, ๒๕๔๕), หน้า ๓๓๑.

ว่าโดยตรง ได้แก่ สังขารธรรมที่มีใช้สัตว์ธรรม เพราะเหตุที่นั่นท่านจึงกล่าวว่า ในอนาคตสถาน
ว่า สัตว์ทั้งปวงอยู่ได้ด้วยอาหาร ฟังทราบว่าได้แก่ สังขารโลก^{๕๖}

จากการศึกษาพบว่า คำว่า ตั้งอยู่ได้ด้วยอาหาร คือ มีความตั้งอยู่ได้ด้วยปัจจัย อธิบายว่ามี
ความเป็นไปเนื่องด้วยปัจจัย คำว่าอาหาร หมายความว่า ปัจจัย อาทิว่า อยมาหาโร อนุปปนุสส วา
กามฉนทสส อุปาทาย แปลว่า เป็นปัจจัยเพื่อความเกิดขึ้นของกามฉนทะที่ยังไม่เกิดขึ้น ด้วยคำว่า
สัตว์ทั้งปวง ย่อมเป็นอันถือเอาแม่พวกอสังขารสัตว์ ด้วยประการฉะนี้

๒) สัตว์โลก ที่ปรากฏในคัมภีร์ฎีกา

(๑) คำว่า “สัตว์โลก” หรือ “สัตว์” ที่ปรากฏในคัมภีร์ฎีกา (วิสุทธิมัคคมหาฎีกา) โดยมี
เนื้อหาดังต่อไปนี้

ความชุ่มนุมนและความสืบทอดแห่งชั้นทั้งหลายอันเนื่องด้วยอินทรีย์ ชื่อว่า สัตตโลก แปลว่า
โลกคือหมู่มสัตว์ ชื่อว่า สัตว์ เพราะความเป็นผู้ติดอยู่ข้องอยู่ในอารมณ์ทั้งหลายมีรูปเป็นต้น ชื่อว่า โลก
เพราะอรรถว่า เป็นที่อันบุคคลเห็น กุศล อกุศล และวิบากของ กุศล อกุศล นั้นแล^{๕๗}

จากการศึกษาพบว่า ความชุ่มนุมนและความสืบทอดแห่งชั้นทั้งหลายอันเนื่องด้วยอินทรีย์
ชื่อว่า สัตตโลก แปลว่า โลกคือหมู่มสัตว์ ชื่อว่า สัตว์ เพราะความเป็นผู้ติดอยู่ข้องอยู่ในอารมณ์ทั้งหลาย
มีรูปเป็นต้น

(๒) คำว่า “สัตว์โลก” หรือ “สัตว์” ที่ปรากฏในคัมภีร์ฎีกา (สารัตถทีปนี ฎีกาพระวินัย
ภาค ๑) โดยมีเนื้อหาดังต่อไปนี้

ชุ่มนุมนและความสืบทอดกันแห่งชั้นที่เนื่องด้วยอินทรีย์ ชื่อว่า สัตว์โลก โลกคือสัตว์ ก็เพราะ
ความเป็นผู้ข้องไปต่าง ๆ ในอารมณ์มีรูปเป็นต้น ชื่อว่าโลก เพราะอรรถว่า เป็นที่เห็นกุศล อกุศล และ
ผลของกุศล อกุศลนั้น^{๕๘}

จากการศึกษาพบว่า ชุ่มนุมนและความสืบทอดกันแห่งชั้นที่เนื่องด้วยอินทรีย์ ชื่อว่าสัตว์โลก
โลกคือสัตว์ ก็เพราะความเป็นผู้ข้องไปต่าง ๆ ในอารมณ์มีรูปเป็นต้น ชื่อว่าโลก

๓) โอกาสโลกที่ปรากฏในคัมภีร์ฎีกา

(๑) คำว่า “โอกาสโลก” หรือ “โอกาส” ที่ปรากฏในคัมภีร์ฎีกา (วิสุทธิมัคคมหาฎีกา)

^{๕๖} ดูรายละเอียดใน พระสารีบุตรมหาเถระ ชาวลังกา รจนา, สารัตถทีปนี ฎีกาพระวินัย ภาค ๑, แปลโดย
อาจารย์สิริ เพ็ชรไทย ป.ศ.๙ แปล, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท ธนาเพรส แอนด์ กราฟฟิค จำกัด,
๒๕๔๕), หน้า ๓๖๕.

^{๕๗} ดูรายละเอียดใน พระธัมมปาลมหาเถระ รจนา, ปรมัตถมัญชุสา วิสุทธิมัคคมหาฎีกา, แปลโดย
อาจารย์สิริ เพ็ชรไทย ป.ศ.๙ แปล, หน้า ๓๓๑.

^{๕๘} พระสารีบุตรมหาเถระ ชาวลังกา รจนา, สารัตถทีปนี ฎีกาพระวินัย ภาค ๑, แปลโดย อาจารย์สิริ
เพ็ชรไทย ป.ศ.๙ แปล, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท ธนาเพรส แอนด์ กราฟฟิค จำกัด, ๒๕๔๕), หน้า ๓๖๕.

โดยมีเนื้อหาดังต่อไปนี้

ความขมขื่นและความสืบทอดแห่งขันธทั้งหลายอันเนื่องด้วยรูปเป็นต้น อันไม่เนื่องด้วยอินทรีย์ ชื่อว่า โอกาสโลก เพราะอรรถว่า เป็นที่อันบุคคลเห็นสัตว์ที่ยังกระสับกระส่ายและสัตว์ที่มั่นคง และเป็นโอกาสของสัตว์ทั้งสองประเภทนั้น โอกาสโลกยังเรียกว่า “ภาชนโลก” เพราะเป็นที่รองรับของสิ่งนั้นแล^{๕๙}

จากการศึกษาพบว่าความขมขื่นและความสืบทอดแห่งขันธทั้งหลายอันเนื่องด้วยรูปเป็นต้นอันไม่เนื่องด้วยอินทรีย์ ชื่อว่าโอกาสโลก เพราะอรรถว่า เป็นที่อันบุคคลเห็นสัตว์ที่ยังกระสับกระส่ายและสัตว์ที่มั่นคง และเป็นโอกาสของสัตว์ทั้งสองประเภทนั้น โอกาสโลกยังเรียกว่า “ภาชนโลก”

(๒) คำว่า “โอกาสโลก” หรือ “โอกาส” ที่ปรากฏในคัมภีร์ฎีกา (สารัตถทีปนี ฎีกาพระวินัย ภาค ๑) โดยมีเนื้อหาดังต่อไปนี้

ชุมชนและความสืบทอดกันแห่งขันธทั้งหลายมีรูปเป็นต้น ที่ไม่เนื่องด้วยอินทรีย์เพราะกระทำอธิบายว่า เป็นที่มองเห็นสิ่งที่เคลื่อนไหวไม่ได้ และสิ่งที่ติดอยู่กับที่ คือเป็นโอกาสของสิ่งที่เคลื่อนที่ และสิ่งที่ติดอยู่กับที่ จริ่งอยู่ โอกาสโลกนี้ท่านเรียกว่า ภาชนโลกก็มี เพราะความเป็นที่รองรับสิ่งที่เคลื่อนที่ และสิ่งที่ติดอยู่กับที่นั้น^{๖๐}

จากการศึกษาพบว่า ชุมชนและความสืบทอดกันแห่งขันธทั้งหลายมีรูปเป็นต้น ที่ไม่เนื่องด้วยอินทรีย์เพราะกระทำอธิบายว่า เป็นที่มองเห็นสิ่งที่เคลื่อนไหวไม่ได้ และสิ่งที่ติดอยู่กับที่ คือเป็นโอกาสของสิ่งที่เคลื่อนที่ และสิ่งที่ติดอยู่กับที่

๔.๖ วิเคราะห์โลกวิทูที่พระพุทธเจ้ารู้แจ้ง ตามหมวดตำราและวิชาการ

โลก ๓ ที่ปรากฏในตำราและวิชาการทางพระพุทธศาสนา โลก ๓ คือ (๑) สังขารโลก หรือสังขาร โลกคือสังขาร (๒) สัตว์โลก หรือ สัตว์ทั้งหลายที่ถือกำเนิดใน ๓๑ ภพภูมิ (๓) โอกาสโลก” หรือ “โอกาส” หรือ “จักรวาล” ซึ่งเป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์โลก และโลกทั้ง ๓ มีเนื้อหาดังต่อไปนี้

๑. “สังขารโลก” ที่ปรากฏในตำราและวิชาการ

คำว่า “สังขารโลก” หรือ “สังขาร” ที่ปรากฏในตำราวิชาการต่างๆ โดยมีเนื้อหาดังต่อไปนี้

^{๕๙} พระธัมมปาละมหาเถระ ราชนา, *ปรมัตถมัญชุสา วิสุทธิมัคคมหาฎีกา*, แปลโดยอาจารย์สิริ เพ็ชรไทย ป.๕.๙ แปล,, หน้า ๓๓๑.

^{๖๐} ดูรายละเอียดใน พระสารีบุตรมหาเถระ ชาวลังกา ราชนา, *สารัตถทีปนี ฎีกาพระวินัย ภาค ๑*, หน้า ๓๖๕.

๑. พระสัทธัมมโชติกะ ธรรมจริยะ ได้แสดงทศนะความหมายของคำว่า “สังขารโลก” หรือ “สังขาร” ในหนังสือปรมัตถโชติกะ ปฏิจจสัมมุปาทททีปนี และ ปัจจย ๒๔ โดยย่อ โดยมีเนื้อหา ดังต่อไปนี้

สังขาร คือ สัตถุเจตนา ความคงใจ, ความตั้งใจ, ความจำนง, ความแสวงหาอารมณ์ เป็น เจตนาพร้อมทั้งสัมปยุตธรรม คือเต่งจิตให้ดี หรือชั่ว หรือเป็นกลางๆ มีเจตนาเป็นประธาน มี ๖ อย่าง ได้แก่

- ๑) รูปสัตถุเจตนา ความจำนงรูป
 - ๒) สัทธสัตถุเจตนา ความจำนงเสียง
 - ๓) คันธสัตถุเจตนา ความจำนงกลิ่น
 - ๔) รสสัตถุเจตนา ความจำนงรส
 - ๕) โผฏฐัพพสัตถุเจตนา ความจำนงโผฏฐัพพะ
 - ๖) ธรรมสัตถุเจตนา ความจำนงธรรมารมณีน
- นี้เรียกว่า สังขาร^{๖๑}

สังขาร ๖ อีกอย่างหนึ่ง

ในพระอภิธรรมปิฎก ได้จำแนกประเภทสังขารไว้ในปฏิจจสัมมุปาททว่า เพราะอวิชชาเป็น ปัจจัย สังขารพืงมี ได้แก่ คำว่า สังขาร นี้ หมายความว่า ธรรมที่ปรุงแต่งให้ผลธรรมเกิดขึ้นดัง แสดงวจนัตถะว่า “สงขตัง สงขโรตติ อภิสงขโรตติตี = สงขารธา” ธรรมเหล่าใดย่อมปรุงแต่งสังขตธรรมที่เป็นผลโดยตรง ฉะนั้นธรรมเหล่านั้น ชื่อว่า สังขารได้แก่เจตนาที่ในอกุศล และโลกียกุศล หรืออีกนัย หนึ่ง

“สงขตัง กายวจิมโนกมมัม อภิสงขโรตติ เอเตหิตติ = สงขารธา. สัตว์ทั้งหลายย่อมปรุงแต่ง กายกรรม วจกรรม มโนกรรม ที่เป็นสังขตธรรมโดยเจตนาเหล่านั้น ฉะนั้น เจตนาที่เป็นเหตุแห่งการ ปรุงแต่งเหล่านั้น ชื่อว่า สังขาร ได้แก่ เจตนาที่ในอกุศล และโลกียกุศล

๒. พร รัตนสุวรรณ อดีตผู้อำนวยการศูนย์พัฒนาศาสนา มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้แสดงทศนะความหมายของคำว่า “สังขารโลก” หรือ “สังขาร” ในหนังสือ “พุทธวิทยา เล่ม ๑ พุทธ ปรัชญา ฉบับพิสดาร โดยมีเนื้อหาดังต่อไปนี้

คำว่า “สังขาร” เมื่อเอ่ยถึงคำว่า สังขาร เรามักจะเข้าใจว่า หมายถึง ร่างกาย ที่จริงคำนี้มี ความหมายกว้างขวางและลึกซึ้งมาก คำนี้ในความหมายที่กว้าง แปลว่า สิ่งที่มีปัจจัยปรุงแต่ง หรือสิ่งที่ เกิดจากปัจจัยอะไรก็ตาม ซึ่งจะเป็นรูปธรรมหรือนามธรรมก็ตามถ้าเป็นสิ่งที่ไม่ได้เกิดขึ้นเอง ต้องอาศัย ปัจจัยต่าง ๆ จึงจะเกิดหรือปรากฏขึ้นมาได้ สิ่งนั้นทั้งหมดเรียกว่า สังขาร หรือสังขารธรรม ๆ แปลว่า

^{๖๑} ดูรายละเอียดใน ส.ช. (ไทย) ๑๗/๕๖/๘๔.

สิ่งที่เป็นสังขาร ร่างกายเป็นเพียงสังขารอันหนึ่งในบรรดาสังขารทั้งหลายเท่านั้น แผ่นดิน ต้นไม้ ภูเขา แม่น้ำ ลำธาร แร่ธาตุต่าง ๆ วัตถุทุกชนิด คนและสัตว์ เทวดาและพรหม ทุกสิ่งทุกอย่างบรรดาเกิดขึ้นในโลกนี้ หรือโลกไหน ๆ ก็ตามสิ่งเหล่านี้เรียกว่า สังขารธรรม รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ก็เรียกว่า สังขารธรรม

คำว่า “สังขาร” ในความหมายที่กว้างนี้ เป็นคำที่ตรงกันข้ามกับคำว่า “วิสังขาร” ซึ่งแปลว่า สิ่งที่ไม่มีการปรุงแต่ง หรือไม่ได้เกิดมาแต่ปัจจัยอะไร คำว่า วิสังขาร ในทางพุทธศาสนาหมายถึง นิพพาน แต่ในทางศาสนาอื่นเรียกว่า พระผู้เป็นเจ้าของ

อนึ่ง คำว่า สังขาร กับคำว่าสังขารธรรม มีความหมายและแปลอย่างเดียวกัน และคำว่าวิสังขาร กับคำว่า อสังขตธรรม ก็เช่นเดียวกัน

ส่วนคำว่า สังขารในชั้น ๕ มีความหมายจำกัด คือหมายเฉพาะความรู้สึกอย่างอื่นที่ นอกเหนือจากเวทนา สัญญา และวิญญาณ^{๖๒}

๓. ศาสตราจารย์พิเศษ สุนทร ฌ รังษี อดีตหัวหน้าภาควิชาปรัชญา คณะอักษรศาสตร์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (๒๕๒๒-๒๕๒๘) ได้แสดงทัศนะความหมายของคำว่า “สังขารโลก” หรือ “สังขาร” ไว้ในหนังสือ “พุทธปรัชญาจากพระไตรปิฎก” โดยมีเนื้อหาดังต่อไปนี้

๑. โลก มี ๓ นัยยะ

นัยที่ ๑ ที่ปรากฏในอรรถกถาที่ขนิภาย ชื่อว่า สุมังวิลาสินี อรรถกถาหมัชฌิมนิภาย ชื่อว่า ปปัญจสุทนี และในคัมภีร์วิสุทธีมรรค ได้กล่าวถึงโลก ๓ อย่าง คือ

๑) สังขารโลก ได้แก่ โลกคือสังขาร คำว่า “สังขาร” หมายถึง สิ่งที่เกิดขึ้นเป็นไปตาม การปรุงแต่งของเหตุปัจจัย เพราะฉะนั้น โลกคือสังขารจึงหมายถึง บรรดาสภาวธรรมทั้งปวง ทั้งที่มีจิต และไม่มีจิต เมื่อเกิดขึ้นก็มีเหตุปัจจัยปรุงแต่งให้เกิดขึ้น เมื่อตั้งอยู่ก็มีเหตุปัจจัยปรุงแต่งค้ำจุนให้ตั้งอยู่ และเมื่อเสื่อมสลายแตกดับก็มีเหตุปัจจัยปรุงแต่งให้แตกดับ ในคัมภีร์วิสุทธีมรรคอธิบายคำว่า “สังขาร” ทานซีไปทีข้อความว่า โลก ๑ คือ สัตว์ทั้งปวงตั้งอยู่ได้ด้วยอาหาร ซึ่งเป็นข้อความอ้างจากขุททกนิภาย ปฏิสัมภีทามรรค

๒) สัตว์โลก ได้แก่ โลกคือหมู่มสัตว์ คำว่า “สัตว์” หมายถึง สิ่งที่มีชีวิตที่มีจิตทุกชนิด ไม่ว่าจะมนุษย์ สัตว์เดียรัจฉาน สัตว์นรก เปรต อสุรกาย หรือเทวดาในทุกภพทุกภูมิ

๓) โอกาสโลก ได้แก่ โลกทางกายภาพอันเป็นที่เกิดและอาศัยอยู่ของสิ่งที่มีชีวิตทั้งปวงซึ่ง หมายถึงโลกหรือดาวเคราะห์ที่เราอาศัยอยู่นี้

๒. โลก ๓ นัยยะ นัยที่ ๒

^{๖๒} ดูรายละเอียดใน พร รัตนสุวรรณ, พุทธวิทยา เล่ม ๑ พุทธปรัชญา ฉบับพิศดาร, พิมพ์ครั้งที่ ๓,(กรุงเทพฯมหานคร : โรงพิมพ์วิญญาน, ๒๕๓๓), หน้า ๑๕๕-๑๕๖.

ที่ปรากฏในอรรถกถาที่มคทาย ชื่อว่า สมังวลาสิณี อรรถกถามัชฌิมนิกาย ชื่อว่าปัญจสุทนี และในคัมภีร์วิสุทธิมรรค ได้กล่าวถึงโลก ๓ อย่าง คือ

- ๑) มนุษย์โลก ได้แก่ ภพอันเป็นที่เกิดอยู่ของมนุษย์
- ๒) เทวโลก ได้แก่ สวรรค์อันเป็นที่เกิดอยู่ของเทวดาชั้นกามาวจร ๖ ชั้น คือ สวรรค์ชั้นจาตุมหาราชิกา ดาวดึงส์ ยามา ดุสิต นิมมานรดี และปรนิมมิตวสวัตตี
- ๓) พรหมโลก ได้แก่ รูปาวจรสวรรค์อันเป็นที่เกิดอยู่ของรูปพรหม ๑๖ ประเภทและอรูปราวจรสวรรค์แห่งอรูปรพรหม ๔ ประเภท

๓. โลก ๓ นัยยะ นัยที่ ๓

โลกนัยที่ ๓ เป็นการกล่าวถึงโลกอันเป็นที่เกิดและอาศัยอยู่ของสัตว์โลกทุกประเภทโดยแบ่งตามระดับหรือภูมิของจิต มี ๓ อย่างเช่นกัน คือ

- ๑) กามโลก ได้แก่ โลกอันเป็นที่เกิดอยู่ของหมู่สัตว์ที่ยังมีจิตเกาะเกี่ยวเพติดเพลินยินดี ในกามคุณ ๕ อันน่าใคร่น่าพอใจ ซึ่งได้แก่ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ที่น่าปรารถนา โลกประเภทที่ ๑ นี้ หมายถึงโลกอันเป็นที่อยู่ของหมู่สัตว์ในกามภพ คือ มนุษย์ เปรต อสุรกาย สัตว์นรก สัตว์เดียรัจฉาน และเทวดาในกามาวจรสวรรค์ ๖ ชั้น

๒) รูปโลก ได้แก่ โลกอันเป็นที่เกิดอยู่ของรูปพรหม ๑๖ ประเภท คือ พรหมในชั้นปฐมฌาน ภูมิ ๓ ประเภท ชั้นทุติยภูมิ ๓ ประเภท ชั้นจตุตถฌานภูมิ ๗ ประเภท (เป็นพรหมทั่วไป ๒ ประเภทคือ พรหมชื่อว่าเวทปปลาและอสัญญสัตว์ตากับเทพในสวรรค์ชั้นสุทธาวาส ๕ ประเภท)

๓) อรูปโลก ได้แก่ โลกอันเป็นที่เกิดอยู่ของอรูปรพรหม ๔ ประเภท คือ อรูปพรหมที่ชื่อว่า อากาสนัญญาตนะ วิญญาณัญญาตนะ อากิญจัญญาตนะ และเนวสัญญานาสัญญาตนะ

โลก ๓ นัยที่ ๓ นี้ เป็นอย่างเดียวกับภพภูมิ ๓ คือ กามภพ รูปภพ และอรูปรภพ^{๒๓} จากการศึกษาพบว่า คำว่า “สังขารโลก” หรือ “สังขาร” ที่ปรากฏในตำราวิชาการต่าง ๆ คือ

๑. พระสัทธัมมโชติกะ ธัมมาจริยะ ได้แสดงที่สนะความหมายของคำว่า “สังขารโลก” หรือ “สังขาร” ในหนังสือปรมัตถโชติกะ ปฏิจจสัมมุปปาททีปนี และ ปัจจัย ๒๔ โดยย่อ

๒. พร รัตนสุวรรณ อดีตผู้อำนวยการศูนย์พัฒนาศาสนา มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้แสดงที่สนะความหมายของคำว่า “สังขารโลก” หรือ “สังขาร” ในหนังสือ “พุทธวิทยา เล่ม ๑ พุทธปรัชญา ฉบับพิสดาร

๓. ศาสตราจารย์พิเศษ สุนทร ณ รั้งซี อดีตหัวหน้าภาควิชาปรัชญา คณะอักษรศาสตร์

^{๒๓} ดูรายละเอียดใน สุนทร ณ รั้งซี, พุทธปรัชญาจากพระไตรปิฎก, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย, ๒๕๕๖), หน้า ๗๕-๗๗.

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (๒๕๒๒-๒๕๒๘) ได้แสดงทัศนะความหมายของคำว่า “สังขารโลก” หรือ “สังขาร” ไว้ในหนังสือ “พุทธปรัชญาจากพระไตรปิฎก”

ดังเห็นได้ว่า คำว่า “สังขารโลก” หรือ “สังขาร” ที่ปรากฏในตำราวิชาการต่าง ๆ ที่ยกมาเป็นตัวอย่างนี้ มีความแตกต่างในการนำเสนอเนื้อหา แต่เนื้อความมีที่มาอันเดียวกัน คือ เป็นสภาพรูปลนามขั้น ๕ ของสัตว์ทั้งหลายตามที่ศนคติแนวพุทธศาสนาเถรวาท

๒. “สัตว์โลก” ที่ปรากฏในตำราและวิชาการ

คำว่า “สัตว์โลก” หรือ “สัตว์” ที่ปรากฏในตำราวิชาการ โดยมีเนื้อหาดังต่อไปนี้

๑. ศาสตราจารย์ ดร.วัชระ งามจิตรเจริญ เป็นศาสตราจารย์ ภาควิชาปรัชญาและศาสนา คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ได้แสดงทัศนะความหมายของคำว่า “สัตว์โลก” หรือ “สัตว์” (ลักษณะและประเภทของสัตว์) ไว้ในหนังสือ “พุทธศาสนาเถรวาท” โดยมีเนื้อหา ดังต่อไปนี้

พระพุทธศาสนาเถรวาทเห็นว่าสัตว์หรือสิ่งมีชีวิต (สิ่งที่มีใจครอง) มีอยู่หลายประเภทในภูมิหรือโลกที่ต่างกันไป ซึ่งจัดตามภพที่อยู่ ดังนี้

๑) สัตว์นรก คือ สัตว์ที่ได้รับการลงโทษตามกรรมชั่วที่ทำไว้ต้องทนทุกข์ทรมานอยู่ในนรกซึ่งมีอยู่หลายขุมเหมือนเรือนจำที่ใช้ลงโทษผู้กระทำความผิดในโลกมนุษย์

๒) เปรต คือ สัตว์ที่ถูกลงโทษเบากว่าสัตว์นรก เพราะทำบาปมาน้อยกว่า เปรตมีหลายประเภท เช่น ขูปปีปาสิกเปรต คือ เปรตที่ถูกความหิวเบียดเบียน และเวมานิกเปรต คือ เปรตที่มีวิมานอยู่มีลักษณะเป็นเทพครึ่งหนึ่งคือเสวยสุขในฐานะเป็นเทวดาครึ่งหนึ่งได้รับทุกข์ในฐานะเป็นเปรตครึ่งหนึ่ง เวมานิกเปรตเกิดด้วยดิเหตุกะ (ปฏิสนธิจิตประกอบด้วยอโลภะ โอทสะ โอมหะ) สามารถตรัสรู้ได้ เช่น ปิยงกรมาตายักข์ และอุตตราตายักข์นิฟังธรรมแล้วบรรลुพระโสดาปัตตผล

๓) อสูรหรืออสุระ คือ โอปปาทิกะประเภทหนึ่งที่อยู่ใต้อบายภูมิหรือทุดติภูมิ แต่บางพวกที่มีลักษณะเป็นเทพด้วยไม่จัดอยู่ในอบายภูมิ มีผู้จัดประเภทของอสูรไว้ ๓ ประเภท คือ (๑) เทวอสูร คือ เทวดาที่เรียกว่า อสูร (๒) เปรตอสูร คือ เปรตที่เรียกว่า อสูร (๓) นิรยอสูร คือ สัตว์นรกที่เรียกว่า อสูร

ในปรมัตถทีปนีฎีกาของอภิธัมมัตถสังคหะอธิบายไว้ว่า อสุระหรืออสุรกาย หมายถึง เทวดาที่ไม่ใช่เทพในสวรรค์คือเป็นเทวดาล้ายเทพชั้นดาวดึง มีเทพเวปจิตติเป็นต้น มีผู้ล้ายเทวดาบางส่วนคือ เวมานิกเปรต มีพยายมราช เป็นต้น

๔) สัตว์เดรัจฉาน คือ สัตว์ที่อาศัยอยู่ในแดนมนุษย์ ตามปกติสัตว์เดรัจฉานส่วนใหญ่จะเคลื่อนที่ในแนวขวาง จึงถูกเรียกว่า “เดรัจฉาน” ที่แปลว่า “ไปในทางขวาง” จัดเป็นสัตว์ในอบายภูมิ เพราะมีความเป็นอยู่ตามธรรมชาติลำบากกว่ามนุษย์และไม่สามารถตรัสรู้มรรคผลนิพพานได้ แม้แต่

นาครหรือพยานาคที่มีฤทธิ์ก็ไม่สามารถตรัสรู้ได้ความเชื่อแบบไตรภูมิ สัตว์ดิรัจฉานชนิดพิเศษอย่างนาคร ครุฑ กินนร และไกรสีห์ที่อยู่ต่างหากจากโลกมนุษย์

๕) มนุษย์ คือ สัตว์ที่อยู่ในโลกมนุษย์ มีศักยภาพเหนือกว่าสัตว์ดิรัจฉานสามารถหาความสุขได้มากกว่า และสามารถตรัสรู้มรรคผลได้หากสั่งสมบุญบารมีหรืออุบาสัยปัจจัยมาพอ

๖) เทวดาในกามาวจรสวรรค์ คือ โอปปาติกะในกามาวจรสวรรค์ ๖ ชั้น เป็นผู้มีฤทธิ์และมีความเป็นอยู่สุขสบาย จัดเป็นสัตว์ที่เกิดมาเพื่อรับผลบุญที่ได้ทำไว้

๗) พรหมในพรหมโลก คือ โอปปาติกะในสำเร็จฉานในสมัยเป็นมนุษย์ เมื่อตายจึงได้ไปเกิดในพรหมโลกซึ่งเป็นภพที่ไม่เสพกามคุณอย่างมนุษย์และสวรรค์ พรหมไม่มีเพศชายและภพหญิงและยังได้จำแนกสัตว์ตามลักษณะการเกิด (โยนิ) ๔ ประเภท คือ

๑) อัณฑชะ สัตว์เกิดในไข่ คือ ออกไข่เป็นฟองก่อนแล้วจึงฟักออกมาเป็นตัว เช่น นก เป็ด ไก่

๒) ชลาพุชะ สัตว์เกิดในครรภ์ คือ คลอดออกมาเป็นตัว เช่นมนุษย์ โค สุนัข เป็นต้น

๓) สังเสทชะ สัตว์เกิดในเถาโคล คือ เกิดในของเน่าหรือที่ชื้นแฉะหมักมม เช่น หนอนบางชนิด

๔) โอปปาติกะ สัตว์เกิดผุดขึ้น คือ เกิดผุดเต็มตัวในทันใด เช่น เทวดา สัตว์นรก และมนุษย์บางจำพวก^{๖๔}

๒. พร รัตนสุวรรณ อดีตผู้อำนวยการศูนย์พัฒนาศาสนา มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยได้แสดงทัศนะความหมายของคำว่า “สัตว์โลก” หรือ “สัตว์” (ชีวิตในสากลจักรวาล) ไว้ในหนังสือ “พุทธวิทยา เล่ม ๑ พุทธปรัชญา ฉบับพิศดาร” โดยมีเนื้อหาดังต่อไปนี้

ในหลักปฏิจจสมุปบาท พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ทรงประมวลชีวิตในสากลจักรวาลทั้งหมดและทรงวางแบ่งเป็น ๔ ภูมิ คือ

๑) กามาวจรภูมิ พวกที่ยังเกี่ยวข้องกับอยู่ในกาม เช่น สัตว์ มนุษย์ และเทวดา

๒) รูปาวจรภูมิ พวกที่ไม่เกี่ยวข้องกับอยู่ในกามและมีรูปร่างเป็นตัวตน คือรูปพรหมชั้นต่างๆ

๓) อรูปาวจรภูมิ พวกที่ไม่มีรูปร่างเป็นตัวตน คือ พวกรูปพรหมชั้นต่างๆ พวกนี้มีชีวิตเป็นนามธรรมล้วน

๔) โลกุตตรภูมิ พวกที่ไม่อยู่เหนือวิสัยธรรมดาของโลก คือพระอริยบุคคลต่างๆ อีกนัยหนึ่ง พระองค์ ได้ประมวลกำเนิดของชีวิตในสากลจักรวาลไว้ทั้งหมด แล้วทรงแบ่งเป็น ๔ ประเภท คือ

๑) ชลาพุชะ พวกที่เกิดมาเป็นตัว เช่น คน สัตว์บางประเภท

^{๖๔} ดูรายละเอียดใน ศาสตราจารย์ ดร. วัชระ งามจิตฺตเจริญ, พระพุทธศาสนาเถรวาท, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัด สามลดดา, ๒๕๕๖), หน้า ๕๘-๖๑.

๒) อัณฑชะ พวกที่เกิดออกมาเป็นไข่ แล้วฟักข้างนอก เช่น ไก่ นก เป็นต้น
 ๓) สัณเฑชะ พวกที่เกิดในที่ชื้นแฉะ เช่น พวกเชื้อโรคต่าง ๆ เป็นต้น
 ๔) โอปปาติกะ พวกที่เกิดเป็นตัวเป็นตนโดยสมบูรณ์ทันทีทันใด ไม่ได้ออกมาจากครรภ์มารดา ไม่ต้องอาศัยพ่อแม่เป็นผู้ให้กำเนิด เวลาตายก็ไม่เหลือซาก พวกนี้มีกายเป็นทิพย์ เช่น พวกนรกเปรต อสุรกาย เทวดา และพรหม

อีกนัยหนึ่ง พระองค์ ได้ประมวลภพที่อยู่ของสัตว์ในสากลจักรวาลไว้ทั้งหมด เรียกว่า “สัตตาวาส แล้วทรงแบ่งเป็น ๙ ภพ คือ

๑) สัตว์เหล่าหนึ่งมีกายต่างกัน มีสัญญาต่างกัน เช่น พวกมนุษย์ พวกเทวดาบางหมู่
 ๒) สัตว์เหล่าหนึ่งมีกายต่างกัน มีสัญญาอย่างเดียวกัน เช่น พวกเทพผู้อยู่ในจำพวกพรหมผู้เกิดในภูมิปฐมฉาน

- ๓) สัตว์เหล่าหนึ่งมีกายอย่างเดียวกัน มีสัญญาต่างกัน เช่น พวกเทพอภัสสระ
 ๔) สัตว์เหล่าหนึ่งมีกายอย่างเดียวกัน มีสัญญาอย่างเดียวกัน เช่น พวกเทพสุภิกษณะ
 ๕) สัตว์เหล่าหนึ่ง ไม่มีสัญญา ไม่เสวยเวทนา เช่น พวกเทพผู้เป็นอสัญญีสัตว์
 ๖) สัตว์เหล่าหนึ่ง ผู้เข้าถึง อากาศานัญญาตนะ
 ๗) สัตว์เหล่าหนึ่ง ผู้เข้าถึง วิญญาณัญญาตนะ
 ๘) สัตว์เหล่าหนึ่ง ผู้เข้าถึง อากิญจัญญาตนะ
 ๙) สัตว์เหล่าหนึ่ง ผู้เข้าถึง เนวสัญญานาสัญญาตนะ^{๖๕}

๓. รองศาสตราจารย์พิน ดอกบัว เป็นรองศาสตราจารย์และหัวหน้าภาควิชาปรัชญา คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร ได้แสดงทัศนะความหมายของคำว่า “สัตว์โลก” หรือ “สัตว์” (ชีวิตในสากลจักรวาล) ไว้ในหนังสือ “พุทธปรัชญาแห่งชีวิต” โดยมีเนื้อหาดังต่อไปนี้

โลกียภูมิ คือ ภูมิที่มีชีวิตตกอยู่ในวิสัยของโลก คือ มีกิเลสตัณหาต่างๆ จึงยังตกอยู่ในอำนาจไตรลักษณ์ คือ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา โลกียภูมิ มีภูมิต่างๆ มากมาย หากแบ่งเป็นฝ่ายใหญ่ ๆ ได้ ๒ ฝ่าย เช่นกัน คือ ทุติยภูมิ และสุคติภูมิ ซึ่งแต่ละภูมิมีความเป็นไปดังนี้

ทุคติภูมิ คือ ภูมิที่ไม่ดี มีแต่ความทุกข์ทั้งกายและใจ ถ้าจำแนกทุคติภูมิออกเป็นส่วนใหญ่ ๆ ตามลำดับ ดังนี้

๑. ตีรัจฉานภูมิ หรืออบายภูมิ หรือเตรัจฉาน สัตว์เตรัจฉาน มี ๔ ประเภท คือ
 ๑) อปาตตีรัจฉาน สัตว์เตรัจฉาน ที่ไม่มีเท้า เช่น งู และปลาไหล เป็นต้น
 ๒) ทวิปาตตีรัจฉาน สัตว์เตรัจฉาน ที่มี ๒ เท้า เช่น นก เป็ด และไก่ เป็นต้น

^{๖๕} ดูรายละเอียดใน พร รัตนสุวรรณ, พุทธวิทยา เล่ม ๑ พุทธปรัชญา ฉบับพิศดาร, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์วิญญาน, ๒๕๓๗), หน้า ๒๑-๒๔.

๓) จตุบาทติรัจฉาน สัตว์เดรัจฉาน ที่มี ๔ เท้า เช่น โค กระบือ ช้าง และม้า เป็นต้น

๔) พหุบาทติรัจฉาน สัตว์เดรัจฉาน ที่มีเท้ามากกว่า ๔ เท้า เช่น ตะขาบ กิ้งกือ

เป็นต้น

๒. อสุรกายภูมิ (ทศตภูมิ)

อสุรกายภูมิ หรือ ทศตภูมิ เป็นภูมิที่ไม่มีความสุขสนุกสนานร่าเริง มีแต่ความทุกข์ทรมาน ทุกข์ที่เด่นมาก คือ ความกระหายน้ำ อสุรกายบางตนไม่ได้ดื่มน้ำเป็นเวลานาน บางตนนานเป็นพุทธันดร เมื่อเห็นหนองน้ำหรือสระน้ำก็วิ่งไปหาทันที น้ำนั้นก็อันตรธานหายไป กลายเป็นไฟ

๓. เปตติวิสัยภูมิ (วินิบาต)

เปตติวิสัยภูมิ หรือ วินิบาต เป็นภูมิที่ห่างไกลจากความสุขมีแต่ความหิวกระหาย เปรตบางตนไม่ได้กินอาหารเลยเป็นเวลาหลายพุทธันดร เปรตมีมากมาย แต่เมื่อว่าด้วยตระกูลใหญ่ๆ มี ๑๒ ตระกูล อาศัยอยู่ในวิชาติประเทศ บริเวณภูเขาหิมालัย เปรต มี ๑๒ ตระกูล คือ

๑) วันตาสาเปรต มีรูปร่างวิกลวิปริต เที้ยวหากินแต่น้ำมูก น้ำลาย เสมหะ และสิ่งสกปรกทั้งหลาย

๒) กุณปชาทกเปรต มีรูปร่างวิกลวิปริต เที้ยวหากินซากศพต่าง ๆ เช่น ซากศพมนุษย์และซากสัตว์ทั้งหลาย

๓) คุณชาทกเปรต มีรูปร่างวิกลวิปริต เที้ยวหากินแต่บุตรคูของคนเป็นอาหาร

๔) อัคคิชาลมุขเปรต มีรูปร่างวิกลวิปริต ปากยังถูกไฟไหม้อยู่ตลอดเวลาทั้งกลางวันและกลางคืน ได้รับทุกขเวทนาแสนสาหัสร้องไห้ครวญคราง

๕) สุกุมุขเปรต มีท้องใหญ่ คอยาว ปากเท่ารูเข็ม จึงกินอาหารได้ยากนัก อดยากทุกข์ทรมานด้วยความหิวโหย

๖) ตัณหาชิตเปรต เปรตพวกนี้มีความสุขทรมานด้วยความกระหายน้ำ เพราะไม่ได้ดื่มน้ำมานาน เมื่อเห็นบ่อน้ำหรือสระน้ำ ก็ดีใจนกริบวิ่งลงไปดื่ม แต่น้ำกลับกลายเป็นเพลิงหรือกลบ

๗) นิชฌามกเปรต เปรตพวกนี้มีกายดำจุดต่อไม้ที่ไหม้ไฟมือและเท้าออกเป็นกระจอกเขี้ยวงอก ออกนอกปาก ตาไม่เสมอกัน ผมเป็นเปลวเพลิง กลิ่นตัวเหม็นสาบยิ่งนัก

๘) สัตถังคเปรต เปรตตระกูลนี้ มีเล็บมือเล็บเท้าจุดเบ็ดทั้งคมกริบ คอยข่วนเนื้อและเลือดของตนเป็นอาหาร

๙) ปัพพตังคเปรต เปรตพวกนี้มีร่างกายใหญ่ดุจภูเขา แต่ถูกเปลวไฟไหม้ทั่วร่างกายได้รับทุกข์ทรมานยิ่งนัก

๑๐) อชक्रังเปรต เปรตพวกนี้มีรูปร่างกายเป็นสัตว์ต่าง ๆ แตกต่างกันไป บ้างก็เหมือนงูเหลือม บ้างเหมือนโค บ้างเหมือนกระบือ เหล่านี้เป็นต้น ตลอดทั้งมีรูปร่างเป็นชิ้นเนื้อก็มี มีแต่ศีรษะกลิ้งไปกลิ้ง มาก็มี ไฟใต้หม้อเผาผลาญเปรตเหล่านี้ตลอดเวลา ทั้งกลางวันและกลางคืน

๔. นิรยภูมิ (นรก)

นิรยภูมิ หรือ เรียกว่า นรก เป็นภูมิแห่งความทุกข์ทรมาน มีทั้งนรกขุมใหญ่ และนรกขุมเล็ก นรกขุมใหญ่ หรือนรกขุมเล็ก มี ๘ ขุม คือ สัญชีพนรก กาสัตตุนรก เป็นต้น มหานรกแต่ละขุมยังมีนรก บริวารเรียกว่า อุตสuhnรก อีก ๑๖ ขุม นอกจากนี้หมานรก ยังมีนรกเล็ก เรียกว่า ยมโลกิกรนรก อีก ๔๐ ขุม จึงรวมเป็นนรกทั้งหมด ๔๕๖ ขุม

สุคติภูมิ คือ ภูมิที่ไปดี มีแต่ความสุขทั้งกายและใจ ซึ่งตรงกันข้ามกับทุกคติภูมิ หากจะแบ่งเป็น ประเภทใหญ่ ๆ ตามลำดับ ดังนี้

๑. มนุษย์ภูมิ

มนุษย์ภูมิ คือ ภูมิของมนุษย์ หรือมนุษย์ แปลว่า ผู้มีใจสูง มนุษย์มีใจสูง สามารถทำบุญกุศล ได้ทุกระดับ ตั้งแต่ให้ทาน รักษาศีล ตลอดจนสามารถบำเพ็ญสมณวิปัสสนาจนบรรลุมรรคผลนิพพาน ได้

๒. เทวดาภูมิ

เทวดาภูมิ คือ ภูมิที่มีความสุขทั้งกายและใจชั้นเลิศ เรียกกันว่า สวรรค์ เป็นที่อยู่ของเทวดา มี ๖ ชั้น ดังต่อไปนี้

๑) จาตุมหาราชิกา เป็นสวรรค์ชั้นแรก เหตุที่ชื่อว่า จาตุมหาราชิกะ เพราะมีจอมเทวดาอยู่ ๔ องค์ ร่วมปกครองสวรรค์ คือ

(๑) ท้าวกุเวร หรือเวสสุวัณ จอมแห่งเทวดาและยักษ์ ทรงปกครองสวรรค์ทางทิศเหนือ

(๒) ท้าวธรรฐ จอมแห่งเทวดาและคนธรรพ์ ทรงปกครองสวรรค์ทางทิศตะวันออก

(๓) ท้าววิรุฬหก จอมแห่งเทวดาและกุมภัณฑ์ ทรงปกครองสวรรค์ทางทิศใต้

(๔) ท้าววิรูปักษ์ จอมแห่งเทวดาและนาค ทรงปกครองสวรรค์ทางทิศตะวันตก

๒) ดาวดึงส์

ดาวดึงส์ เป็นสวรรค์ชั้นที่ ๒ คำว่า ดาวดึงส์ แปลว่า ๓๓ คือ มานพ ๓๓ คนมีมฆมานพ เป็นหัวหน้า

๓) ยามา

ยามา เป็นสวรรค์ชั้นที่ ๓ การที่มีชื่อว่า ยามา เพราะตั้งตามพระนามของท้าวสุยาม-เทวราช ผู้ปกครองสวรรค์ชั้นนี้ ซึ่งยิ่งกว่าสวรรค์ชั้นต่ำกว่า ด้วยอายุ วรรณะ สุข ยศ อธิปไตย รูป เสียงกลิ่น รส โผฏัพพะอันเป็นทิพย์

๔) ดุสิต

ดุสิต เป็นสวรรค์ชั้นที่ ๔ เหตุที่ชื่อ ดุสิต มี ๒ นัย คือ ตั้งตามพระนามของท้าวสันดุสิต-เทวราชผู้เป็นจอมเทวดาในสวรรค์ชั้นนี้ อีกนัยหนึ่ง ตั้งตามความเป็นไปของเทวดาชั้นนี้ ซึ่งมีความยินดีและความแช่มชื่นเบิกบานอยู่เป็นนิตย์ และมีอายุ วรรณะ สุข ยศ อธิปไตย รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะอันเป็นทิพย์ยิ่งกว่าเทวดาชั้นยามา

๕) นิมมานรดี

นิมมานรดี เป็นสวรรค์ชั้นที่ ๕ เหตุที่มีนามว่า นิมมานรดี เพราะมาจาก ๒ นัย คือ ตั้งตามพระนามของท้าวสุนิมมิตเทวราช ผู้ทรงเป็นจอมเทวดาในสวรรค์ชั้นนี้ อีกนัยหนึ่ง มาจากความเป็นไปของเทวดาในชั้นนี้ ที่เนรมิตสิ่งต่าง ๆ ได้ตามความชอบใจ จึงเพลิดเพลินสนุกสนาน

๖) พรนิมิตตวสวัตตี

พรนิมิตตวสวัตตี เป็นสวรรค์ชั้นที่ ๖ อันเป็นชั้นสูงสุด เหตุที่มีนามว่า นิมมานรดีเพราะมาจาก ๒ นัย คือ ตั้งตามพระนามของท้าวพรนิมิตตวสวัตตี ผู้ทรงเป็นจอมเทวดาในสวรรค์ชั้นนี้ อีกนัยหนึ่ง มาจากความเป็นไปของเทวดาในชั้นนี้ที่ไม่ต้องเนรมิตอะไร เพราะเทวดาในสวรรค์ชั้นนิมมานรดี รู้ใจ คอยเนรมิตให้ จึงอยู่อย่างสุขสบาย ไม่ต้องทำอะไรให้ลำบาก เสวยแต่ความสุขอย่างเดียว

๓. พรหมภูมิ

พรหมภูมิ คือ ภูมิของพระพรหม ซึ่งอยู่จากเทวภูมินี้ไปอีก แบ่งเป็น ๒ ประเภท คือรูปพรหม กับอรูปพรหม รูปพรหม หรือพรหมที่มีรูป คือ มีทั้งนามและรูป หรือรูปกายและใจ ผู้ที่จะไปเกิดเป็นพรหมจะต้องได้มาน จะกลายเป็นผู้ชาย ไม่มีเพศหญิง ดังนั้นจึงไม่มีการสืบพันธุ์ พรหมภูมิ มี ๑๖ ชั้น เรียงจากต่ำไปหาสูง ดังต่อไปนี้

รูปพรหม หรือพรหมที่มีรูป มี ๑๖ ชั้น คือ

- ๑) ปาริสัชชาภูมิ ผู้ที่ไปเกิดต้องได้ ปฐมฌาน ระดับอ่อน เป็นปริตรตมาน
- ๒) บุโรหิตาภูมิ ผู้ที่ไปเกิดต้องได้ ปฐมฌาน ระดับกลาง เป็นมัชฌิมฌาน
- ๓) มหาพรหมาภูมิ ผู้ที่ไปเกิดต้องได้ ปฐมฌาน ระดับประณีต เป็นประณีตมาน
- ๔) ปริตตภาภูมิ ผู้ที่ไปเกิดต้องได้ ทุตติยานฌาน ระดับอ่อน เป็นปริตรตมาน
- ๕) อัปมาณภาภูมิ ผู้ที่ไปเกิดต้องได้ ทุตติยานฌาน ระดับกลาง เป็นมัชฌิมฌาน
- ๖) อาภัสสราภูมิ ผู้ที่ไปเกิดต้องได้ ทุตติยานฌาน ระดับประณีต เป็นประณีตมาน
- ๗) ปริตตสุภาภูมิ ผู้ที่ไปเกิดต้องได้ ตติยานฌาน ระดับอ่อน เป็นปริตรตมาน
- ๘) อัปมาณสุภาภูมิ ผู้ที่ไปเกิดต้องได้ ตติยานฌาน ระดับกลาง เป็นมัชฌิมฌาน
- ๙) สุภิกินหาภูมิ ผู้ที่ไปเกิดต้องได้ ตติยานฌาน ระดับประณีต เป็นประณีตมาน

- ๑๐) เวหัพผลาญมิ ผู้ที่ไปเกิดต้องได้ จตุตถฌาน ระดับอ่อน เป็นปริตรตฌาน
- ๑๑) อสัณญีสัตตาญมิ ผู้ที่ไปเกิดต้องได้ จตุตถฌาน ระดับกลาง
- ๑๒) อวิหาสุชาวาสญมิ ผู้ที่ไปเกิดต้องได้ จตุตถฌาน ระดับประณีต
- ๑๓) อตปปาสุชาวาสญมิ ผู้ที่ไปเกิดต้องได้ จตุตถฌาน ระดับประณีต
- ๑๔) สุทิสสาสุชาวาสสุชาวาสญมิ ผู้ที่ไปเกิดต้องได้ จตุตถฌาน ระดับประณีต
- ๑๕) สุทิสสิสุชาวาสญมิ ผู้ที่ไปเกิดต้องได้ จตุตถฌาน ระดับประณีต
- ๑๖) อกนิฏฐาสุชาวาสญมิ ผู้ที่ไปเกิดต้องได้ จตุตถฌาน ระดับประณีต
- อรูปพรหม หรือพรหมที่ไม่มีรูป มี ๔ ชั้น คือ
- ๑) อากาสนัญญายตนญมิ ผู้ที่ไปเกิดต้อง บรรลुरुูปฌานที่ ๑
- ๒) วิญญานัญญายตนญมิ ผู้ที่ไปเกิดต้อง บรรลुरुูปฌานที่ ๒
- ๓) อากิญจัญญายตนญมิ ผู้ที่ไปเกิดต้อง บรรลुरुูปฌานที่ ๓
- ๔) เนวสัณญานาสัณญายตนญมิ ผู้ที่ไปเกิดต้อง บรรลुरुูปฌานที่ ๔

๔. โลกุตตรญมิ

โลกุตตรญมิ ญมิที่พ้นไปจากโลก หมดกิลเสสาสะวะหังปวง^{๖๖}

จากการศึกษาพบว่า คำว่า “สัตวโลก” หรือ “สัตว์” ที่ปรากฏในตำราวิชาการต่าง ๆ คือ

๑. ศาสตราจารย์ ดร.วัชระ งามจิตรเจริญ เป็นศาสตราจารย์ ภาควิชาปรัชญาและศาสนา คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ได้แสดงทัศนะความหมายของคำว่า “สัตวโลก” หรือ “สัตว์” ลักษณะและประเภทของสัตว์) ไว้ในหนังสือ “พุทธศาสนาเถรวาท”

๒. พร รัตนสุวรรณ อดีตผู้อำนวยการศูนย์พัฒนาศาสนา มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้แสดงทัศนะความหมายของคำว่า “สัตวโลก” หรือ “สัตว์” (ชีวิตในสากลจักรวาล) ไว้ในหนังสือ “พุทธวิทยา เล่ม ๑ พุทธปรัชญา ฉบับพิศดาร”

๓. รองศาสตราจารย์ พัน ดอกบัว เป็นรองศาสตราจารย์และหัวหน้าภาควิชาปรัชญา คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร ได้แสดงทัศนะความหมายของคำว่า “สัตวโลก” หรือ “สัตว์” (ชีวิตในสากลจักรวาล) ไว้ในหนังสือ “พุทธปรัชญาแห่งชีวิต”

ดังนั้นได้ว่า คำว่า “สัตวโลก” หรือ “สัตว์” ที่ปรากฏในตำราวิชาการต่าง ๆ ที่ยกมาเป็นตัวอย่างนี้ มีความแตกต่างในการนำเสนอเนื้อหา แต่เนื้อความมีที่มาอันเดียวกัน คือ เป็นสภาพรูปนาม ชั้น ๕ ของสัตว์ทั้งหลายตามทัศนคติแนวพุทธศาสนาเถรวาท เช่นเดียวกันกับสังขารโลก

^{๖๖} ดูรายละเอียดใน รองศาสตราจารย์ พัน ดอกบัว, พุทธปรัชญาแห่งชีวิต, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สยาม ในเครือบริษัทสำนักพิมพ์สยามปริทัศน์, ๒๕๕๖), หน้า ๘๕-๑๖๗.

๓. “โอกาสโลก” (ที่ปรากฏในตำราและวิชาการ)

คำว่า “โอกาสโลก” หรือ “โอกาส” หรือ “จักรวาล” ที่ปรากฏในตำราวิชาการทางพุทธศาสนาเถรวาท โดยมีเนื้อหาทางตำราวิชาการ ดังต่อไปนี้

๑. ศาสตราจารย์ ดร.วัชระ งามจิตรเจริญ เป็นศาสตราจารย์ ภาควิชาปรัชญาและศาสนา คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ได้แสดงทัศนะความหมายของคำว่า “โอกาสโลก” หรือ “โอกาส” หรือ “จักรวาล” ไว้ในหนังสือ “พุทธศาสนาเถรวาท” โดยมีเนื้อหา ดังต่อไปนี้

คำว่า “ภูมิ” หรือ “ภพ” (คนไทยนิยมเรียกรวมกันว่า “ภพภูมิ”) ในที่นี้หมายถึงที่อยู่ของเหล่าสัตว์ ซึ่งมีอยู่หลายชนิดหลายระดับและสามารถจัดได้หลายวิธี เช่น เมื่อจำแนกตามคุณภาพของภูมิคือภูมิที่ดีหรือภูมิที่ไม่ดี เราก็อาจจำแนกเป็นภูมิ ๒ คือ สุกตภูมิ (ภูมิที่ดี) และทุกตภูมิ ภูมิที่ไม่ดีเป็นภูมิต่าง ๆ เหล่านี้มีอยู่ในจักรวาลต่าง ๆ ไม่ได้มีเฉพาะในจักรวาลที่โลกเราอยู่เท่านั้น เพราะในเอกภพ อันเป็นดารจักร มากมายซึ่งพุทธศาสนาเถรวาทเรียกว่า “จักรวาล” หรือ “โลกธาตุ” ในแต่ละจักรวาลก็มีภูมิต่าง ๆ อย่างโลกสวรรค์ และโลกมนุษย์อยู่เหมือนกัน

คำว่า “โลก” ในพระพุทธศาสนามีหลายความหมาย เช่น พระสูตรบางแห่ง “โลก” หมายถึง กามคุณ ๕ บางแห่ง หมายถึง อุปาทานชั้น ๕ แต่ในที่นี้ โลก หมายถึง ภพที่อยู่อาศัย เช่นมนุษย์โลก (มนุษยโลก) หมายถึง จักรวาลอันประกอบด้วยดวงอาทิตย์ โลกหรือดวงดาวต่างๆ ที่เรียกว่า “โลกธาตุ” พระสูตรที่มีชื่อเสียงเกี่ยวกับโลกธาตุหรือจักรวาล คือ “จูฬนิคาสูตร” ซึ่งพระพุทธองค์ตรัสกับท่านพระอานนทไไว้ว่า

อานนท สหัสสิโลกธาตุเท่าโอกาสที่ดวงจันทร์และดวงอาทิตย์โคจรส่องทิศทั้งหลายให้สว่างรุ่งโรจน์ ในสหัสสิโลกธาตุนั้น มีดวงจันทร์ ๑,๐๐๐ ดวง มีดวงอาทิตย์ ๑,๐๐๐ ดวง มีขุนเขาสิเนรุ ๑,๐๐๐ ลูก มีชมพูทวีป ๑,๐๐๐ มีอปรโคยานทวีป ๑,๐๐๐ มีอุตตรกुरुทวีป ๑,๐๐๐ มีปุพพวิเทหทวีป ๑,๐๐๐ มีมหาสมุทร ๔,๐๐๐ มีท้าวมหาราช ๔,๐๐๐ มีเทวโลกชั้นจาตุมหาราช ๑,๐๐๐ มีเทวโลกชั้นดาวดึงส์ ๑,๐๐๐ มีเทวโลกชั้นยามา ๑,๐๐๐ มีเทวโลกชั้นดุสิต ๑,๐๐๐ มีเทวโลกชั้นนิมมานรดี ๑,๐๐๐ มีเทวโลกชั้นปรนิมมิตวสวัตดี ๑,๐๐๐ มีพรหมโลก ๑,๐๐๐ นี้เรียกว่า สหัสสิโลกธาตุขนาดเล็ก โลก ๑,๐๐๐ คูณด้วยโลกธาตุขนาดเล็กล้วนนี้ เรียกว่า สหัสสิโลกธาตุขนาดกลาง โลก ๑,๐๐๐ คูณด้วยสหัสสิโลกธาตุขนาดกลางนั้น นี้เรียกว่า สหัสสิโลกธาตุขนาดใหญ่

พุทธพจน์นี้แสดงให้เห็นว่า มีโลกธาตุอันหมายถึงกลุ่มดวงจันทร์ ดวงอาทิตย์ ทวีปทั้ง ๔ มีชมพูทวีป (คือโลกมนุษย์ที่เราอาศัยอยู่) เป็นต้น เทวโลก ๖ ชั้น และพรหมโลกอยู่มากมาย โดย

สามารถจัดเป็นกลุ่มของโลกธาตุ ๑,๐๐๐ (สหัสสิโลกธาตุ) ขนาดเล็ก ขนาดกลางและขนาดใหญ่ ขนาดเล็กก็คือโลกธาตุที่มีจำนวน ๑,๐๐๐ ขนาดกลางคือโลกธาตุ ๑,๐๐๐ ที่แต่ละหนึ่งโลกธาตุประกอบด้วยโลกธาตุขนาดเล็ก ๑,๐๐๐ รวมทั้งหมดโลกธาตุขนาดกลางจึงมี ๑,๐๐๐,๐๐๐ โลกธาตุ และขนาดใหญ่

คือโลกธาตุ ๑,๐๐๐ ที่แต่ละหนึ่งโลกธาตุประกอบด้วยโลกธาตุขนาดกลาง ๑,๐๐๐ โลกธาตุขนาดใหญ่ จึงมีโลกธาตุทั้งสิ้น ๑๐๐,๐๐๐,๐๐๐ โลกธาตุ แต่อธิบายว่า มี ๑๐๐,๐๐๐ โลกธาตุ ซึ่ง นักวิทยาศาสตร์รุ่นใหม่ยอมรับว่ามี “กาแล็กซี” คือดาราจักรหรือกระจุกขนาดใหญ่อันเป็นที่รวมของ ดวงดาวประมาณหนึ่งแสนล้านดวงอยู่ประมาณหนึ่งแสนล้านดาราจักรในเอกภพ และยืนยันการมีชีวิต ในโลกอื่นที่วิทยาศาสตร์ยุคใหม่ยังไม่สามารถยืนยันได้ เพราะตามพระสูตรนี้มีโลกมนุษย์คล้ายกับโลก ของเรามากมาย หากรวมถึงสัตว์ประเภทอื่นอย่างเทวดาที่วิทยาศาสตร์ยังพิสูจน์ไม่ได้ด้วยแล้ว สิ่งมีชีวิตหรือมีวิญญาณยังมีโลกอื่นอีกมากมายมหาศาล^{๖๗}

เมื่อกล่าวในด้านของที่อยู่อาศัยของสัตว์มีอยู่หลายประเภท พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงตรัสไว้ หลายลักษณะที่ต่างกัน คือ ประเภทของสัตว์ที่อยู่อาศัยเป็นเกณฑ์ ที่อยู่สัตว์แบ่งได้ ๓ อย่างที่เรียกว่า ภพ หรือภูมิ คือ

๑) กามภพ ภพที่เป็นกามาวจร หมายถึง ภพ หรือ ที่อยู่ของสัตว์ประเภทที่ยังแสวงกามคุณ (อารมณ์ทางอินทรีย์ ๕) ซึ่งแยกย่อยออกเป็น ๓ ภพ คือ อบาย ๔ (นรก เปรต อสุรกาย และ สัตว์เดรัจฉาน) มนุษย์โลก และสวรรค์ ๖ ชั้น

๒) รูปภพ ภพที่เป็นรูปาวจร หมายถึง ภพของสัตว์ที่ได้รูปฌาน ได้แก่ รูปพรหม ๑๖ ชั้น

๓) อรูปภูมิ ภพที่เป็นอรูปาวจร หมายถึง ภพของสัตว์ที่ได้อรุฌาน ได้แก่ อรูปพรหม ๔ ชั้น การใช้คุณลักษณะที่แตกต่างกันในรายละเอียดของสัตว์มาเป็นเกณฑ์ ที่อยู่ของสัตว์อาจจำแนกได้เป็น ๗ ชนิด ที่เรียกว่าวิญญานฐิติ หรือ ๙ ชนิด ที่เรียกว่าสัตตาวาส ๙ ดังต่อไปนี้ วิญญานฐิติ ๗ คือ ภูมิ เป็นที่อยู่ของวิญญานอันได้แก่ สัตว์ประเภทต่าง ๆ ๗ ประเภท คือ

๑) ภูมิอันเป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์ผู้มีกายต่างกัน (คือมีสีกายและรูปร่าง เป็นต้น ต่างกัน) มีสัญญาต่างกัน (คือ ปฏิสนธิสัญญาต่างกัน เช่น เป็นติเหตุกะบ้าง เหตุกะบ้าง) คือ มนุษย์ เทพบางพวก (เทวดาบนสวรรค์ชั้นกามาวจร ๖ ชั้น) และวินิปาติกะบางพวก (คือ เวมานิกเปรตที่พ้นจาก อบายภูมิ ๔)

๒) ภูมิที่เป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์ผู้มีกายต่างกัน แต่มีสัญญาอย่างเดียวกัน คือ เทพชั้นพรหม กายิกา (ได้แก่พรหมชั้นปฐมฌานภูมิ ๓ ชั้น)

๓) ภูมิที่เป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์ผู้มีกายอย่างเดียวกัน แต่มีสัญญาต่างกัน คือ เทพชั้น อากัสสระ

๔) ภูมิที่เป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์ผู้มีกายอย่างเดียวกัน แต่มีสัญญาอย่างเดียวกัน คือ เทพชั้นสุ ภิกิณหะ

^{๖๗} ดูรายละเอียดใน ศาสตราจารย์ ดร. วชิระ งามจิตตเจริญ, พระพุทธศาสนาเถรวาท, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัด สามลดา, ๒๕๕๖), หน้า ๕๑-๕๓.

๕) ภูมิที่เป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์ผู้บรรลุนิพพานญาณตนนิพพาน

๖) ภูมิที่เป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์ผู้บรรลุนิพพานญาณตนนิพพาน

๗) ภูมิที่เป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์ผู้บรรลุนิพพานญาณตนนิพพาน

สัตตาวาส ๙ คือ ภูมิที่เป็นที่อยู่ของสัตว์ประเภทต่าง ๆ ได้แก่

ข้อที่ ๑-๔ ตรงกับวิญญานฐิติ

ข้อที่ ๕ ภูมิที่เป็นที่อยู่ของสัตว์ผู้ไม่มีสัญญา ไม่เสวยเวทนา คือเทวดาชั้นอัสถุญีสัตตพรหม

ข้อที่ ๖-๘ ตรงกับวิญญานฐิติประเภทที่ (๕-๗)

ข้อที่ ๙ ภูมิที่เป็นที่อยู่ของสัตว์ผู้บรรลุนิพพานญาณตนนิพพาน

นอกจากนั้น หากแบ่งที่อยู่ของสัตว์ตามจำนวนของชั้นที่เป็นองค์ประกอบของสัตว์ จะมีภพอยู่ ๓ ประเภท คือ

๑) เอกโวการภพ ที่อยู่ของสัตว์ที่มีชั้น ๑ ชั้น คือ อัสถุญีสัตตภพ ได้แก่ ภูมิที่เป็นที่อยู่ของอัสถุญีพรหมที่เป็นพรหมประเภทหนึ่งในพรหมชั้นจตุตถนิพพานภูมิซึ่งเป็นสัตว์ที่มีรูปชั้นเพียงอย่างเดียวไม่มีนามชั้น คือ เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญานไม่เกิดหรือไม่ทำงานในภพนี้

๒) จตุโวการภพ ที่อยู่ของสัตว์ที่มีชั้น ๔ ชั้น คือ อรูปภพของอรูปพรหมผู้ได้อรูปนิพพาน ๔ ชั้น ซึ่งเป็นพรหมที่มีแต่นามชั้นไม่มีรูปชั้น

๓) ปัญจโวการภพ ที่อยู่ของสัตว์ที่มีชั้น ๕ ชั้น คือ อบายภูมิ ๔ มนุษย์โลก และกามาวจรสวรรค์ ๖ ซึ่งสัตว์ในภพเหล่านี้มีครบทั้ง ๕ ชั้น หรือมีทั้งรูปและนาม^{๖๘}

๒. พระสัทธัมมโชติกะ ธัมมาจริยะ ได้แสดงที่สนะความหมายของคำว่า “โอกาสโลก” หรือ “โอกาส” หรือ “จักรวาล” ไว้ในหนังสือ “วิถีมุตตสังคหะ ภูมิจตุกกะและปฐิสนธิจตุกกะ” โดยมีเนื้อหาตั้งพอสรุปได้ ดังต่อไปนี้

ภูมิจตุกกะ ในบรรดาจตุกกะ ๔ ประการเหล่านั้น ชื่อว่า ภูมิ ๔ ได้แก่ อบายภูมิ ๑ กามสุคติภูมิ ๑ รูปาวจรภูมิ ๑ อรูปาวจรภูมิ ๑ รวมเป็นภูมิ ๔ ที่ตั้งแห่งมหานรก ๘ ชุม มหานรก ๘ ชุม ตั้งอยู่ภายใต้มนุษย์ตรงกับชมพูทวีป ที่ติดต่อกันแผ่นดินที่มนุษย์อาศัยอยู่นี้ ความหนาสองแสนสี่หมื่นโยชน์ ชั้นบนครึ่งหนึ่งเป็นดินธรรมดาเรียกว่า ปัสสภวิ มีความหนาสองแสนสี่หมื่นโยชน์ ชั้นล่างครึ่งหนึ่งเป็นหิน เรียกว่า สีลาภวิ มีความหนา สองแสนสี่หมื่นโยชน์ที่ตั้งแห่งอุสสทนรก ๕ ชุม อุสสทนรก ซึ่งเป็นนรกชุมเล็ก ๆ นั้น ตั้งอยู่แห่งเดียวกันกับมหานรกก็มี ตั้งอยู่ตามป่า,ภูเขา, มหาสมุทร, แม่น้ำคงคา, ทวีปเล็ก ๆ และเกาะที่ไม่มีคนอยู่อาศัยกามาวจรภูมิ ๑๑ ได้แก่ อบายภูมิ ๔ กามสุคติภูมิ ๗, ในบรรดาภูมิ ๔ ประการเหล่านั้นอบายภูมิมี ๔ ภูมิ ได้แก่ นรก ๑ กำเนิดดิรัจฉาน ๑ เปรตวิสัย ๑ อสุรกาย ๑,

^{๖๘} ดูรายละเอียดใน เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๑-๕๗.

กามสุคติภูมิ มี ๗ ภูมิ ได้แก่ มนุสสภูมิ ๑ จาตุมหาราชิกาภูมิ ๑ ดาวดึงส์ภูมิ ๑ ยามาภูมิ ๑ ดุสิตาภูมิ ๑ นิมมานรตีภูมิ ๑ ปรนิมมิตรวสวัตตีภูมิ ๑ รูปาวจรภูมิ (รูปภูมิ) ๑๖ ภูมิ คือ

ปฐมฌานภูมิ ๓ ได้แก่ พรหมปาริชาตภูมิ ๑, พรหมบุโรหิตาภูมิ ๑, มหาพรหมภูมิ ๑

ทุติยฌานภูมิ ๓ ได้แก่ ปริตตภาภูมิ ๑, อัปปมาณภาภูมิ ๑, อาภัสสรภูมิ ๑

ตติยฌานภูมิ ๓ ได้แก่ ปริตตสุภาภูมิ ๑, อัปปมาณสุภาภูมิ ๑, สุภกิณฑาภูมิ ๑

จตุตถฌานภูมิ ๗ ได้แก่ เวหัพผลาภูมิ ๑, อสัณญัสตตภูมิ ๑, และสุททาวาสภูมิ ๕ ได้แก่

อวิหาภูมิ ๑ อตปปาภูมิ ๑ สุทสสาภูมิ ๑ สุทสสีภูมิ ๑ ออกนิฐฐาภูมิ ๑ รวมเป็นรูปาวจรภูมิ ๑๖

อรูปาวจรภูมิ (อรูปภูมิ) ๔ ภูมิ คือ อากาสนัญญาตณภูมิ ๑ วิญญานัญญาตณภูมิ ๑ อากิณฺญัญญาตณภูมิ ๑ เนวสัณญานาสนัญญาตณภูมิ ๑^{๒๙}

จากการศึกษาพบว่า คำว่า “โอกาสโลก” หรือ “โอกาส” หรือ “จักรวาล” ที่ปรากฏในตำราวิชาการต่าง ๆ คือ

๑. ศาสตราจารย์ ดร.วัชระ งามจิตรเจริญ เป็นศาสตราจารย์ ภาควิชาปรัชญาและศาสนา คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ได้แสดงทัศนะความหมายของคำว่า “โอกาสโลก” หรือ “โอกาส” หรือ “จักรวาล” ไว้ในหนังสือ “พุทธศาสนาเถรวาท”

๒. พระสัทธัมมโชติกะ ธัมมาจริยะ ได้แสดงทัศนะความหมายของคำว่า “โอกาสโลก” หรือ “โอกาส” หรือ “จักรวาล” ไว้ในหนังสือ “วิถีมุตตสังคหะ ภูมิจตุกกะและปฏิสนธิจตุกกะ” ดังเห็นได้ว่า คำว่า “สัตว์โลก” หรือ “สัตว์” ที่ปรากฏในตำราวิชาการต่าง ๆ ที่ยกมาเป็นตัวอย่างนี้ มีความแตกต่างในการนำเสนอเนื้อหา แต่เนื้อความมีที่มอันเดียวกัน คือ เป็นสภาพรูปนามขั้น ๕ ของสัตว์ทั้งหลาย ตามทัศนคติแนวพุทธศาสนาเถรวาท เช่นเดียวกันกับสังขารโลก และสัตว์โลก

นอกจากนี้พุทธคุณบทโลกวิทู ยังมีอิทธิพลต่อวรรณกรรมไทย สรุปผลการศึกษาอิทธิพลของพระพุทธานุบทโลกวิทูที่มีต่อวรรณกรรมไทย ว่า “โลกวิทู” รู้ซึ่งโลกด้วยประการทั้งปวง นัยหนึ่งว่า พระองค์ตรัสรู้โลกทั้งสาม คือสังขารโลก แลสัตตโลก แลโอกาสโลกสังขารโลก หมายถึง กุศล แลอกุศล , สัตตโลก หมายถึงสรรพสัตว์อันมีอชฌาสัยต่างๆ โอกาสโลก หมายถึง แผ่นดินแผ่นฟ้า พระศาสดาจารย์เจ้าตรัสรู้ในโลกทั้งสามขณะนี้ จึงทรงพระนามชื่อว่า “โลกวิทู” ประเภทของวรรณกรรมไทย ในความหมายของพระพุทธานุบทโลกวิทู มี ๓ ดังนี้ ๑) กามภูมิ ๑๑ ภูมิ ๒) รูปภูมิ ๑๖ ภูมิ ๓) อรูปภูมิ ในอรูปภูมิ มี ๔ ประเภท รวมเป็น ๓๑ภูมิ หรือเรียกว่า ไตรภูมิวรรณกรรมไทยไตรภูมิโลกวินิจฉัย

^{๒๙} พระสัทธัมมโชติกะ ธัมมาจริยะ วจนา, วิถีมุตตสังคหะ ภูมิจตุกกะ และ ปฏิสนธิจตุกกะ, พิมพ์ครั้งที่ ๖, (กรุงเทพมหานคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัด ไทยรายวัน กราฟฟิค เพลท, ๒๕๔๖), หน้า ๑-๓.

กถา^{๗๐} พระองค์ตรัสรู้โลกทั้ง ๓ คือ ๑. สังขารโลก กุศลและอกุศล, ๒. สัตว์โลก สรรพสัตว์อันมี อัจฉมาสัยต่างๆ, ๓. โลกาสโลก แผ่นดิน หมายถึงหมู่มนุษย์

วรรณกรรมไทยที่ได้รับอิทธิพลจากบทพุทธคุณ “โลกวิทู” ในสมัยสุโขทัย มี ๓ เรื่อง ได้แก่ (๑) ไตรภูมิกถา หรือไตรภูมิพระร่วง (๒) สุภาสิตพระร่วง (๓) นางนพมาศ หรือ ตำรับทำวาศรีจุฬาลักษณ์^{๗๑} โดยมีเนื้อหาสังเขปดังนี้

๑. “ไตรภูมิกถา หรือไตรภูมิพระร่วง^{๗๒} : วรรณกรรมไทยสมัยสุโขทัย ได้แก่ “ไตรภูมิกถา หรือไตรภูมิพระร่วง” เป็นวรรณคดีเก่าแก่เรื่องหนึ่ง ซึ่งมีอายุมากกว่า ๖๐๐ ปีมาแล้ว พิศราหัตถ์ ภาษาและสำนวนโวหารโดยตลอดแล้วเชื่อว่าข้อความทุกตอนของหนังสือเล่มนี้ ผู้ทรงนิพนธ์โดยตลอด นอกจากนี้สำนวนโวหารกลมกลืนกันทุกตอนตลอดต้นจนปลาย หากมีการแต่งเติมบ้าง คงเป็นเพียง ประโยคเล็ก ๆ น้อย ๆ หรือบางศัพท์บางคำพูดเท่านั้น แต่เนื่องจากหนังสือเล่มนี้เป็นของเก่ามีการ คัดลอกกันมาหลายยุคหลายสมัยจึงมีส่วนวิลาสคลาดเคลื่อนอยู่มากทำให้ของเดิมมัวหมอง

๒. สุภาสิตพระร่วง^{๗๓} : สุภาสิตพระร่วง เป็นวรรณกรรมประเภทร้อย ซึ่งไม่ปรากฏนามผู้ แต่ง ประกอบด้วยกวีที่มีคติเตือนใจ เป็นข้อคิดในการปฏิบัติตนตามวิถีทางที่ถูกที่ควร ภาษาที่ ปรากฏมีลักษณะโบราณแบบสุโขทัย

จากที่กล่าวมาข้างต้นแสดงให้เห็นว่าบทพุทธคุณว่าด้วย “โลกวิทู” นั้นมีอิทธิพลต่อ วรรณกรรมไทยในหลายยุคหลายสมัย มิใช่เฉพาะในสมัยกรุงสุโขทัยเท่านั้น โดยเฉพาะวรรณกรรมไตร ภูมิพระร่วง คติความเชื่อไตรภูมิในพระพุทธศาสนามีอิทธิพลอย่างยิ่งต่อความเชื่อทางศาสนา ศิลปะ วัฒนธรรม และทัศนคติทางสังคมและจริยธรรมของคนไทย อิทธิพลสำคัญจากคติไตรภูมิคือความเชื่อ เรื่องของบาปบุญ การเวียนว่ายตายเกิดใน ๓ ภพภูมิ การหลุดพ้นจากสังสารวัฏด้วยการเข้าถึงพระ นิพพาน ความเชื่อเหล่านี้คือแก่นธรรมของพระพุทธศาสนา

วรรณคดีเรื่องไตรภูมิกถาพระราชนิพนธ์ของพระมหาธรรมราชาลิไทนำเสนอความคิดเหล่านี้ อย่างชัดเจน สร้างความศรัทธาแก่พุทธศาสนิกชนอย่างแน่นแฟ้นตลอดมา นอกจากนั้นจินตนาการ มหัศจรรย์ของกวีโบราณที่สร้างสรรค์เพื่ออธิบายและสนับสนุนความเชื่อกับอายุของโลก การสิ้นโลก การสร้างโลก ภูมิศาสตร์จักรวาล นรก สวรรค์ เทพยดา ป่าหิมพานต์ และสัตว์หิมพานต์ ทำให้จดจำ อ่างถึง สืบทอด และสืบสร้างในวรรณคดีเรื่องต่างๆ ประเภทต่างๆ สมัยต่างๆ ต่อมาจนถึงปัจจุบัน

^{๗๐} ดูรายละเอียดใน กรมศิลปากร, วรรณกรรมสมัยรัตนโกสินทร์ เล่มที่ ๒ ไตรภูมิโลกวิจิตรกถา, พิมพ์ ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร : ศิลปากร, กรม, กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์, ๒๕๓๕), หน้า ๒๒.

^{๗๑} กรมศิลปากร, กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์ พิมพ์เผยแพร่, วรรณกรรมสมัยสุโขทัย, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร : กรมศิลปากร กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์, ๒๕๒๘), หน้า คำนำ (๑).

^{๗๒} ดูรายละเอียดใน เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๑.

^{๗๓} ดูรายละเอียดใน เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๔๓.

๔.๗ สรุปผลศึกษาโลกวิทูที่พระพุทธเจ้าทรงรู้แจ้ง

องค์สมเด็จพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ชื่อว่ารู้แจ้งโลก เพราะทรงรู้แจ้งโลก เหตุเกิดโลก ความดับโลก วิธีปฏิบัติให้ถึงความดับโลก (ทุกข์สมุทัย นิโรธ มรรค) และทรงรู้แจ้งโลกทั้ง ๓ ประการ คือสังขารโลก สัตว์โลก โอกาสโลก โลกที่พระพุทธเจ้าทรงรู้แจ้ง

๑. สังขารโลก คือ การปรุงแต่ง, สิ่งที่ถูกปรุงแต่ง สังขาร ในเรื่องไตรลักษณ์ หมายถึง ร่างกาย, ตัวตน, สสาร ที่ประกอบกันขึ้น หรือ ถูกปรุงแต่งขึ้นจากธาตุ ๔ สังขาร เป็น ๒ คือ (๑) อุปาทินนสังขาร สังขารมีใจครอง ได้แก่ สิ่งมีชีวิต มีจิตวิญญาณ สามารถเคลื่อนไหว จำ คิด รู้ อารมณ์ ได้แก่ มนุษย์ อมนุษย์ สัตว์ดิรัจฉาน เป็นต้น (๒) อนูปาทินนสังขาร สังขารไม่มีใจครองได้แก่ สิ่งไม่มีชีวิต ไม่มีจิตวิญญาณ เป็นต้น เช่น ต้นไม้ ภูเขา ดิน น้ำ รถ เรือ เป็นต้น

๒. สัตว์โลก คือ ผู้ติดข้องอยู่ในชั้น ๕ ด้วยความพอใจรักใคร่ สัตว์ หมายถึง สิ่งมีชีวิตซึ่งแตกต่างกันไป หมายถึงสิ่งที่มีชีวิตที่มี ๒ เท้า มี ๔ เท้า มีมากเท้าและไม่มีเท้าทั้งหมดนอกจากพืช และต้นไม้ คือ เทวดา มาร พรหม เปเรต อสุรกาย ดิรัจฉาน และสัตว์นรก เป็นต้น

๓. โอกาสโลก หมายถึงโลกอันกำหนดด้วยโอกาส, โลกอันมีในโอกาส, โลกซึ่งเป็นโอกาสแก่ สัตว์ทั้งหลายที่จะอยู่อาศัย, โลกคือแผ่นดินอันเป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์ทั้งหลาย, จักรวาลและโลก ๓ ใน ความหมายอื่นๆ เช่น

๑. มนุษย์โลก หมายถึง โลกคือหมู่มนุษย์ หรือโลกที่มนุษย์อาศัยอยู่

๒. เทวโลก หมายถึง โลกคือหมู่เทพ หรือโลกที่เทวดาอาศัยอยู่

๓. พรหมโลก หมายถึง โลกคือหมู่พรหม หรือโลกที่พรหมอาศัยอยู่

อีกนัยหนึ่ง เรียกว่าไตรภูมิ

๑. กามโลก หมายถึงโลกของหมู่สัตว์ผู้ข้องอยู่ในกาม คือ อบายภูมิ ๔, มนุสสภูมิ ๑, และ เทวภูมิ ๖

๒. รูปโลก หมายถึงโลกของหมู่สัตว์ ผู้เข้าถึงรูปฌาน คือ รูปภูมิ ๑๖ ชั้น

๓. อรูปโลก หมายถึงโลกของหมู่สัตว์ ผู้เข้าถึงอรูปฌาน คือ อรูปภูมิ ๔ ชั้น

และผู้วิจัยจึงได้กำหนดหัวข้อเรื่อง“อิทธิพลของพระพุทธคุณบทโลกวิทูที่มีต่อวรรณกรรม ไทย ซึ่งเป็นบทที่ ๔ ของวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ต่อไป

สรุปความหมายของพระพุทธคุณบทโลกวิทูในคัมภีร์พระพุทธศาสนาว่า องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงได้รับพระนามว่า “โลกวิทู” เพราะเป็นผู้ทรงรู้แจ้งโลกทุก ๆ ประการตามความเป็นจริง หมายความว่า พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงรู้แจ้งโลกที่กว้างไกล ยาวาวา หนาคืบ กล่าวคือ สังขารร่างกายที่มีสัญญา มีวิญญาณครองนี้เอง ท่านเรียกร่างกายนี้ว่า “กเลวระ” อันได้แก่รูปนาม (ชั้น ๕) โดยพระองค์ทรงรู้จักโลกทรงรู้จักเหตุเกิดโลก ทรงรู้จักความดับโลก ทรงรู้จักทางปฏิบัติให้

ถึงความดับโลก ทรงเข้าพระทัยทะลุปรุโปร่งซึ่งโลกโดยทุก ๆ ประการ คือ โดยสภาวะ ได้แก่ความเป็นจริง โดยสมุทัย ได้แก่เหตุเป็นแดนเกิด โดยนิโรธ ได้แก่ความดับ โดยนิโรธบาย ได้แก่อุบายบรรลुถึงซึ่งความดับ จึงทรงได้รับพระนามว่า “โลกวิทู ผู้รู้แจ้งโลก” อีกนัยหนึ่งพระอาจารย์ได้อธิบายว่าพระพุทธองค์ได้ทรงรู้สังขารโลก โลกคือสังขาร สัตว์โลก โลกคือหมู่สัตว์ และโอกาสโลกโลกคือโอกาสอันได้แก่พื้นพิภพ ดังนั้น ในการศึกษาความหมายของพระพุทธคุณบทโลกวิทูในคัมภีร์พระพุทธศาสนา ผู้วิจัยจึงได้กำหนดหัวข้อเพื่อการศึกษาดังเนื้อหาที่ปรากฏชัดเจนแล้วแล

บทที่ ๕

สรุปผลการวิจัย และข้อเสนอแนะ

การศึกษาวิจัย เรื่อง “การศึกษาโลกวิทูในวรรณคดีพระพุทธรูปศาสนาเถรวาท” นี้มีวัตถุประสงค์ ๓ ประการคือ ๑) เพื่อศึกษาแนวคิดเรื่องโลกในวรรณคดีทั่วไป ๒) เพื่อศึกษาแนวคิดเรื่องโลกในวรรณคดีพระพุทธรูปศาสนาเถรวาท ๓) เพื่อศึกษาวิเคราะห์โลกวิทูตามคำสอนในวรรณคดีพระพุทธรูปศาสนาเถรวาท การศึกษาวิจัยนี้เป็นการศึกษาวิจัยเชิงเอกสาร ผู้วิจัยได้ดำเนินการตามระดับวิธีวิจัยโดยศึกษาจากเอกสารหลักคือพระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๓๙ อรรถกถาฉบับภาษาไทย ฉบับภาษาไทย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๖๐ หนังสือ ตำราวิชาการ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง จากนั้นได้นำข้อมูลมาสังเคราะห์ตามกรอบของวัตถุประสงค์การวิจัยที่กำหนดไว้ แล้วเขียนรายงานการวิจัยตามลำดับเนื้อหาในแต่ละบท

ผลการวิจัยที่ศึกษาพบว่า

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

สรุปผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ข้อที่ ๑ คือเพื่อศึกษาแนวคิดเรื่องโลกตามวรรณคดีทั่วไป ผลการวิจัยพบว่า

กำเนิดโลกในวรรณคดีศาสนาประเภทเทวนิยม มียูดาเย คริสต์ และ อิสลามเป็นต้นที่กล่าวในงานวิจัยนี้ คำว่าโลก หมายถึงแผ่นดินของพระเจ้า ทุกสิ่งทุกอย่างที่มีอยู่บนโลกนี้พระเจ้าเป็นผู้สร้างขึ้นเอง พระเจ้าเป็นปฐมเหตุของโลก พระองค์เป็นสิ่งเหนือธรรมชาติไม่มีสิ่งอื่นใดเหนือกว่าพระเจ้า ความสุขและความทุกข์ของมนุษย์พระเจ้าเป็นผู้กำหนดควบคุมดูแลเสมอพระเจ้าผู้ตัดสินทุกอย่าง และโลกต้องดำเนินไปตามอำนาจของพระเจ้าจัดสรร มนุษย์สามารถไปถึงสวรรค์ได้จะต้องปฏิบัติอย่างเคร่งครัดตามคำสั่งสอนและจงรักภักดีต่อพระเจ้า สมดังคำสอนของศาสนาประเภทเทวนิยมที่ว่า

ศาสนาคริสต์สอนว่า พระยะโฮวาห์ทรงสร้างโลก และสรรพสิ่งจากความว่างเปล่า คือ มิได้สร้างจากสิ่งที่เห็นได้หรือจากวัตถุใด ๆ พระองค์ทรงสร้างด้วยพระดำรัส ด้วยฤทธิ์อำนาจของพระองค์ มีกล่าวไว้ในพระคัมภีร์อย่างชัดเจนว่า สรรพสิ่งทั้งปวงรวมทั้งโลกและมนุษย์ เกิดจากการสร้างของพระเจ้าทั้งสิ้น ในคัมภีร์ได้กล่าวถึงการสร้างของพระองค์ตามลำดับดังนี้

วันที่ ๑ ทรงสร้างขอบเขตของโลก บันดาลให้มีกลางวันและกลางคืน วันที่ ๒ ทรงสร้างท้องฟ้า วันที่ ๓ ทรงสร้างแผ่นดิน ทะเล แล้วบันดาลให้เกิดพืชบนแผ่นดิน วันที่ ๔ ทรงให้มีดวงสว่างเพื่อแยกกลางวันกับกลางคืน และเป็นเครื่องหมายบอกฤดู วัน เดือน ปี (ดวงอาทิตย์ ดวงจันทร์ และ

ดวงดาวต่างๆ) วันที่ ๕ ทรงสร้างสัตว์ในทะเลและสัตว์ในอากาศ วันที่ ๖ ทรงสร้างสัตว์บนแผ่นดินตามชนิดของมัน แล้วทรงสร้างมนุษย์ชายหญิงให้เป็น เจ้าของสิ่งต่างๆ เหล่านี้วันที่ ๗ เป็นวันบริสุทธิ์ ที่ทรงหยุดพักจากการงานทั้งสิ้น

ในศาสนายูดาห์ กล่าวว่า วันแรกที่พระเจ้าเริ่มสร้างโลกเป็นวันอาทิตย์ วันหยุดสร้างสิ่งทั้งปวงจึงเป็นวันเสาร์ แต่ในศาสนาคริสต์ พระเจ้าเริ่มสร้างโลกตั้งแต่วันจันทร์ เพราะฉะนั้นวันหยุดจึงเป็นวันอาทิตย์ พระเจ้าทรงสร้างสรรพสิ่งเสร็จในเวลา ๖ วันเท่านั้น ทั้งนี้เพราะการสร้างโลกมิได้เป็นสิ่งยากลำบาก สำหรับพระองค์เพียงแต่พระองค์ประสงค์จะให้มิอะไรเกิดขึ้น สิ่งนั้นก็เกิดขึ้นทันที

เมื่อพระเจ้าสร้างโลกแล้ว ทรงคอยดูแลโลก จึงทรงประทับอยู่ทุกหนแห่ง แต่โลกก็ไม่ใช้พระองค์ เนื่องจากผู้สร้างทรงเป็นจริง โลกนี้จึงเป็นจริงด้วย แต่ก็ไม่จริงแท้ มีอยู่ชั่วคราว สักวันหนึ่งจะถูกทำลาย แต่จะเป็นเมื่อไรไม่มีใครทราบ นอกจากพระเจ้าเท่านั้น

ศาสนาอิสลาม สอนว่า พระอัลเลาะห์ทรงสร้างโลกและสรรพสิ่ง ในคัมภีร์อัลกุรอานกล่าวว่า พระอัลเลาะห์ทรงสร้างท้องฟ้า แล้วทรงบันดาลให้มีกลางวันกลางคืน สร้างพื้นธรณี และสรรพสิ่งต่างๆ อันมีอยู่ระหว่างสวรรค์กับพื้นธรณีนั่น ได้แก่ ต้นไม้ ภูเขา ลำน้ำและทุ่งหญ้า สรรพสิ่งและสรรพสัตว์ และ สร้างมนุษย์ให้เป็นใหญ่ในสิ่งเหล่านั้น รวมเวลาทั้งหมด ๖ วัน

ในนิกายซุนนี มีคัมภีร์มิสคาต ซึ่งเป็นอรรถกถาของคัมภีร์อัลกุรอาน บอกถึงรายละเอียดการสร้างโลกเพิ่มเติมว่า วันเสาร์ ทรงสร้างแผ่นดิน วันอาทิตย์ ทรงสร้างภูเขาวันจันทร์ ทรงสร้างต้นไม้ วันอังคาร ทรงสร้างสิ่งที่ไม่ดีทั้งหลาย วันพุธ ทรงสร้างสิ่งที่ดีทั้งปวง วันพฤหัสบดี ทรงสร้างสัตว์อื่น ๆ วันศุกร์ ทรงสร้างมนุษย์คนแรก แล้วทรงหยุดสร้าง ด้วยเหตุนี้ทางศาสนาอิสลามจึงถือว่า วันศุกร์เป็นวันพระ

พระอัลเลาะห์ทรงเป็นอมตะ ดำรงอยู่ตลอดเวลา แต่สิ่งที่พระองค์สร้างขึ้นนั้นดำรงอยู่เพียงชั่วคราว สักวันหนึ่งพระอัลเลาะห์จะทรงทำลาย ส่วนจะเป็นเมื่อไรนั้น พระอัลเลาะห์เท่านั้นที่ทรงทราบ โลกแม้จะยังไม่ถูกทำลาย ก็ต้องขึ้นอยู่กับพระเจ้าตลอดเวลา จะไม่มีอะไรบังเกิดขึ้นได้เลย ถ้าไม่ใช่ความประสงค์ของพระองค์

ส่วนกำเนิดโลกในศาสนาพุทธเถรวาท หมายถึง แผ่นดินที่อยู่อาศัยของหมู่สัตว์ โลกเป็นสิ่งที่ต้องแตกสลายไปตามกาลเวลา โลกต้องอยู่ภายใต้อำนาจของกฎไตรลักษณ์ เป็นสิ่งไม่แน่นอน เกิดขึ้นตามกระบวนการของธรรมชาติ พระพุทธศาสนาเน้นเสมอว่าโลกที่เรากำลังอาศัยอยู่นี้ เป็นโลกียะมายา ตั้งอยู่ชั่วคราวชั่วคราว มนุษย์ไม่ควรยึดติดกับโลกแบบนี้เกินไป มันเป็นเพียงโลกภายนอก และไม่ใช่ว่าหนทางนำสัตว์โลกให้พ้นจากความทุกข์ได้ ดังนั้น พระพุทธเจ้าพยายามสอนมนุษย์ให้หัน มาศึกษาเรื่องโลกภายในตัวของเรามากกว่าโลกภายนอกตัวเรา และทรงสอนว่า การจะหลุดพ้นจากโลกแห่งทุกข์นี้ได้ต้องดำเนินตามมรรคมีองค์แปด ซึ่งเป็นมรรคที่จะนำสัตว์ให้พ้นจากทุกข์ได้

สรุปผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ข้อที่ ๒ คือ เพื่อศึกษาแนวคิดเรื่องโลกในทรรศนะพระพุทธศาสนาเถรวาท ผลการวิจัยพบว่า

คำว่าโลกวิทู แยกศัพท์เป็น โลก+วิทู คำว่าโลก มี ๒ ประเภท คือโลกคือแผ่นดิน และโลกผู้อยู่อาศัย นอกจากนี้ท่านยังมุ่งหมายถึงคำว่า โลก แปลว่าสภาพที่ต้องแตกสลาย ในที่นี้หมายถึงอุปาทานชั้นที่ ๕ ประการ คือความยึดติด รูป เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณว่ามีตัวตนและเป็นของตน อันเป็นเหตุให้เกิดทุกข์ โลกวิทู เป็นพระนามที่เกิดมาจากการตรัสรู้

พระพุทธเจ้าในฐานะที่เป็นผู้ก่อตั้งพระพุทธศาสนาได้ทรงบำเพ็ญบารมีมาเป็นระยะเวลายาวนานถึงสี่สงขัยก่าไรแสนกัป เพื่อจุดมุ่งหมายสูงสุดคือการขรรือสรรพสัตว์ออกจากสังสารวัฏ เมื่อพระองค์ได้ตรัสรู้อนัตตธรรมสัมมาสัมโพธิญาณ ณ ควางตันโพธิ์แล้ว ได้มีคุณสมบัติที่เกิดมาพร้อมกับการตรัสรู้ถึง ๑๐ ประการได้แก่กระจายไปทั่ว กล่าวคือ ‘แม้เพราะเหตุนี้พระผู้มีพระภาค พระองค์นั้นเป็นพระอรหันต์ ตรัสรู้ด้วยพระองค์เองโดยชอบ เพียบพร้อมด้วยวิชาและจรณะเสด็จไปดี รู้แจ้งโลก เป็นสารถิผู้ที่ควรฝึกได้อย่างยอดเยี่ยม เป็นศาสดาของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย เป็นพระพุทธเจ้า เป็นพระผู้มีพระภาคพระองค์ทรงรู้แจ้งโลกนี้พร้อมทั้งเทวโลก มารโลก พรหมโลก และหมู่สัตว์ พร้อมทั้งสมณพราหมณ์เทวดาและมนุษย์ด้วยพระองค์เองแล้ว’ หนึ่งในเนमितตกนามของพระองค์คือ ‘รู้แจ้งโลก’ (โลกวิทู) ซึ่งเป็นพระนามที่ยิ่งใหญ่และสำคัญเป็นอย่างยิ่งในพระพุทธศาสนา ที่อุบัติเกิดขึ้นมาในท่ามกลางศูนย์รวมของศาสนาและเจ้าลัทธิต่าง ๆ มากมายในขณะนั้น ดังนั้น พระนามว่า โลกวิทู จึงเป็นที่สะดุดหูผู้ได้ฟัง และสะดุดตาผู้ได้เห็นเป็นอย่างยิ่ง เมื่อพระองค์ได้ตรัสรู้แล้วในเบื้องต้นทรงโน้มเอียงไปเพื่อความเป็นผู้ชวนชวายน้อย เพราะมีเหตุผลที่ว่าเมื่อพระองค์หยุดพักทบทวนหลักสัจธรรมที่ได้ตรัสรู้มาตลอดระยะเวลา ๔๙ วัน (๗ สัปดาห์) แล้วก็ทรงรำพึงว่า สภาวะธรรมที่ตรัสรู้นั้นเป็นสิ่งที่ยากลึกซึ้ง สุขุม คัมภีรภาพ ตรึกนึกเองไม่ได้ สมดังพุทธอุทานที่ว่า “ธรรมที่เราได้บรรลุแล้วนี้ ลึกซึ้งเห็นได้ยาก รู้ตามได้ยาก สงบ ประณีต ไม่เป็นวิสัยแห่งตรรกะ ละเอียด บัณฑิตจึงจะรู้ได้ สำหรับหมู่ประชาผู้รื่นรมย์ด้วยอาลัย ยินดีในอาลัย เพลิดเพลินในอาลัย ในฐานะอันนี้ย่อมเป็นสิ่งที่เห็นได้ยาก กล่าวคือหลักอทิปปัจจยตา หลักปฏิจจสมุปปาท ถึงแม้ฐานะอันนี้ก็เป็นสิ่งที่เห็นได้ยากนักกล่าวคือ ความสงบแห่งสังขารทั้งปวง ความสลัดอุปธิทั้งปวง ความสิ้นตณหา วิราคะ นิโรธ นิพพาน ก็ถ้าเราจะพึงแสดงธรรม และผู้อื่นจะไม่เข้าใจซึ่งต่อเรา ข้อนั้นก็จะเป็นความเหน็ดเหนื่อยเปล่าแก่เรา จะพึงเป็นความลำบากเปล่าแก่เรา” แต่เพราะอาศัยความอนุเคราะห์ในหมู่สัตว์โลกที่มีพฤติกรรมแตกต่างกันในมิติของการรับรู้และเรียนรู้ ‘เพราะสัตว์ทั้งหลายผู้มีธุลีในตาน้อยมีอยู่ สัตว์เหล่านั้นย่อมเสื่อมเพราะไม่ได้สดับธรรม เพราะจกมีผู้รู้ธรรม’ จึงได้ตัดสินพระทัยประกาศศาสนา สมดังพุทธพจน์ว่า “สัตว์ทั้งหลายเหล่าใดจะฟัง จงปล่อยศรัทธามาเถิดเราได้เปิดประตูมตธรรมแก่สัตว์ทั้งหลายเหล่านั้นแล้ว” สักขิพยานในการรู้แจ้งโลกนี้ กลุ่มแรกคือ ปัญจวัคคีย์ มีอัญญาโกณฑัญญะ เป็นปฐมสาวกในการรองรับสัจธรรม ในฐานะที่เป็นโลกวิทู พระพุทธเจ้าไม่เพียงแต่เป็นศาสดาของมนุษย์เท่านั้น ยังมี

ชื่อเสียงไปกระจายไปในฐานะเป็นผู้นำทั้งในเทวดาและพรหมทั้งหลาย กล่าวคือเป็นบรมครูสูงสุดไม่มีผู้เสมอกัน หาผู้เสมอเหมือนไม่มีในโลกอย่างแท้จริง พระองค์ทรงมีพระทศพลญาณ คือพระญาณเป็นกำลังของพระพุทธเจ้า ๑๐ ประการและสัพพัญญุตญาณ คือพระปรีชาญาณหยั่งรู้สิ่งทั้งปวง ทั้งที่เป็นอดีต ปัจจุบัน และอนาคต ตลอดพระชนมายุยังได้บำเพ็ญบารมีด้วยการประกาศศาสนาตลอดระยะเวลา ๔๕ พรรษา โดยทรงบำเพ็ญหน้าที่และบทธาปถได้อย่างสมบูรณ์แบบทั้ง ๓ ประการ คือ ๑) โลกัตถจริยา ๒) ญาติตถจริยา ๓) พุทธตถจริยา ปฏิปทาที่ทรงบำเพ็ญประโยชน์ทั้งสามประการนี้นับได้ว่า เป็นบทธาปถที่สะท้อนให้เห็นถึงความเป็นโลกวิทู บรมครูของโลกอย่างแท้จริง

บทธาปถพระพุทธเจ้าในฐานะที่เป็นโลกวิทู เพราะพระองค์ทรงรู้แจ้งโลก โดยประการทุกอย่าง คือทรงรู้ทั่วถึง ทรงแห่งตลอดโลก โดยประการทั้งปวง โดยสภาพบ้างโดยสมุทัยบ้าง โดยนิโรธบ้าง โดยอุบายเป็นเหตุถึงนิโรธบ้าง เหมือนอย่างที่พระองค์ตรัสไว้ว่า “เทพบุตร ในที่สุดแห่งโลกใดแล ไม่เกิดได้แก่ ไม่ตาย ไม่เคลื่อน ไม่อุบัติ เราไม่กล่าวที่ที่สุดแห่งโลกนั้นว่า อันบุคคลพึงรู้ พึงเห็น พึงถึง ด้วยการไปด้วยกาย, เทพบุตร และเราไม่กล่าวว่า การยังไม่ถึงที่สุดแห่งโลกเลย จะทำที่สุดแห่งทุกขได้, เทพบุตร อีกอย่างหนึ่ง เราย่อมบัญญัติโลก ความเกิดแห่งโลก ความดับแห่งโลก และข้อปฏิบัติให้ถึงความดับโลก ที่กเลาะประมาณวาหนึ่งนี้แล ซึ่งมีสัญญา มีใจ, *‘ที่สุดแห่งโลก บุคคลไม่พึงถึงได้ ด้วยการไปด้วยกาย ในกาลไหนๆ และจะไม่มีการพ้นจากทุกขได้ เพราะยังไม่ถึงที่สุดแห่งโลกเพราะเหตุนี้แล ท่านผู้รู้แจ้งโลก มีปัญญาดีถึงที่สุดแห่งโลก อยู่จบพรหมจรรย์ เป็นผู้สงบ รู้ที่สุดแห่งโลกแล้ว ย่อมไม่ปรารถนาโลกนี้และโลกอื่น’*

จากที่กล่าวมาข้างต้นนี้ สามารถสรุปได้ว่าคำว่าโลกในทรรศนะของพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในพระสูตรตันตปิฎกไม่ใช่โลกที่ต้องเดินทางไปด้วยกายหรือร่างกายแต่อย่างใด แต่พระพุทธเจ้าบัญญัติโลก ความเกิดขึ้นแห่งโลก ความดับแห่งโลก และข้อปฏิบัติให้ถึงความดับโลก ในร่างกายมนุษย์ที่มีขนาดประมาณกว้าง ๑ ศอก ยาวประมาณ ๑ วา หนาประมาณ ๑ คืบ ที่มีสัญญา และมีจิตครองอยู่ในขณะนั้น ถ้าจะถอดรหัสอีกครั้งก็คือว่า “โลกในพุทธทรรศนะ ก็คือเบญจขันธ์” พระพุทธองค์มีพระประสงค์ให้สนใจ ใส่ใจ พิจารณาในเบญจขันธ์ให้เกิดความรู้ ความเข้าใจและรู้แจ้งแห่งตลอดในเบญจขันธ์ตามสภาพแห่งความเป็นจริงด้วยสัมมาปัญญานั้น

ดังนั้นพระอรรถกถาจารย์ ท่านจึงสรุปคำว่า “โลก” ลงในองค์ธรรม คืออริยสัจ ๔ ได้ดังนี้ คำว่า “โลก” ในที่นี้หมายถึงทุกขสัจ คำว่า “ความเกิดแห่งโลก” หมายถึงสมุทัยสัจคำว่า “ความดับแห่งโลก” หมายถึง นิโรธสัจ คำว่า “ข้อปฏิบัติให้ถึงความดับแห่งโลก” หมายถึง มัคคสัจ

สรุปผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ข้อที่ ๓ คือเพื่อศึกษาวิเคราะห์โลกวิทูและหลักธรรมที่เกี่ยวข้องในทรรศนะพระพุทธศาสนาเถรวาท ผลการศึกษาพบว่า

๑) ความหมายของพระพุทธคุณบทโลกวิทู ในคัมภีร์พระพุทธศาสนา สรุปผลจากการศึกษาความหมายของพระพุทธคุณบทโลกวิทูในพระไตรปิฎก ดังต่อไปนี้ ๑) พระพุทธคุณบทโลกวิทูที่ปรากฏ

ในพระวินัยปิฎก มหาวิภังค์ เวยัญชกัณฑ์ เรื่องเวรัญชพรหมณ์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงแสดงธรรม แก่ เวยัญชพรหมณ์ เรื่อง “โลก” ๒) พระพุทธคุณบทโลกวิทู ที่ปรากฏในพระสุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย สามัญญผลสูตร เป็นพระสูตรที่ว่าด้วย ผลแห่งความเป็นสมณะที่ประณีตกว่าที่ผ่านมา ๓) พระพุทธคุณบทโลกวิทูที่ปรากฏในพระอภิธรรมปิฎก วิภังค์ สติปัฏฐานวิภังค์ จิตตานุปัสสนานิทเทศ “จิต” หรือ กายานุปัสสนานิทเทศ “โลก” ในสติปัฏฐาน

๒) ประเภทแห่งโลกที่พระพุทธเจ้าทรงรู้แจ้ง สรุปลงการศึกษาประเภทแห่งโลกที่พระพุทธเจ้าทรงรู้แจ้ง พระพุทธเจ้าทรงรู้แจ้งโลก ทั้ง ๓ โลก คือ โอกาสโลก ๑ สังขารโลก ๑ สัตว์โลก ๑ ๗ ในโลกทั้ง ๓ เหล่านี้ โอกาสโลก ตรัสไว้ในประโยคมีอาทิว่า “พระจันทร์พระอาทิตย์ เวียนรอบส่องทิศให้ สว่างไสวมีประมาณเท่าใด โอกาสโลก มีประมาณ พันหนึ่งเท่านั้น อำนาจของท่าน เป็นไปในโอกาสโลกนี้” ๗ สังขารโลก ตรัสไว้ในประโยคมีอาทิว่า “โลก ๑ ได้แก่ สัตว์ทั้งปวงดำรงอยู่ได้ด้วยอาหาร โลก ๒ ได้แก่ นามและรูป, โลก ๓ ได้แก่ เวทนา ๓, โลก ๔ ได้แก่ อาหาร ๔, โลก ๕ ได้แก่ อุปาทานชั้น ๕, โลก ๖ ได้แก่ आयตนะภายใน ๖, โลก ๗ ได้แก่ วิญญาณฐิติ ๗, โลก ๘ ได้แก่ โลกธรรม ๘, โลก ๙ ได้แก่ สัตตवास ๙, โลก ๑๐ ได้แก่ आयตนะ ๑๐, โลก ๑๒ ได้แก่ आयตนะ ๑๒, โลก ๑๘ ได้แก่ ธาตุ ๑๘ ๗ สัตว์โลก ตรัสไว้ในประโยคมีอาทิว่า โลกเที่ยง โลกไม่เที่ยง

๓) อิทธิพลของพระพุทธคุณบทโลกวิทูที่มีต่อวรรณกรรมไทย สรุปลงการศึกษาอิทธิพลของพระพุทธคุณบทโลกวิทูที่มีต่อวรรณกรรมไทย ว่า “โลกวิทู” รู้ซึ่งโลกด้วยประการทั้งปวง นัยหนึ่งว่า พระองค์ตรัสรู้โลกทั้งสามคือสังขารโลก แลสัตตโลก และโอกาสโลกสังขารโลก หมายถึงกุศล และอกุศล, สัตตโลก หมายถึงสรรพสัตว์อันมีอักษณาสัยต่างๆ โอกาสโลก หมายถึง แผ่นดินแผ่นฟ้า พระศาสตราจารย์เจ้าตรัสรู้ในโลกทั้งสามขณะนี้ จึงทรงพระนามชื่อว่า “โลกวิทู” ประเภทของวรรณกรรมไทยในความหมายของพระพุทธคุณบทโลกวิทู มี ๓ ดังนี้ ๑) กามภูมิ ๑๑ ภูมิ ๒) รูปภูมิ ๑๖ ภูมิ ๓) อรูปภูมิ ในอรูปภูมิ มี ๔ ประเภท รวมเป็น ๓๑ภูมิ หรือเรียกว่า ไตรภูมิวรรณกรรมไทยไตรภูมิโลกวินิจัยกถา พระองค์ตรัสรู้โลกทั้ง ๓ คือ ๑. สังขารโลก กุศลและอกุศล, ๒. สัตว์โลก สรรพสัตว์อันมีอักษณาสัยต่างๆ, ๓. โอกาสโลก แผ่นดิน หมายถึงหม่อมมนุษย์

๕. ข้อเสนอแนะ

ผู้วิจัยได้การศึกษาวิจัย เรื่อง “การศึกษาโลกวิทูในวรรณคดีพระพุทธรูปศาสนาเถรวาท” ครั้งนี้ได้พบประเด็นสำคัญๆ ในการนำข้อเสนอแนะดังนี้

๕.๑ ข้อเสนอแนะทั่วไป

ผู้วิจัยได้ศึกษาโลกวิทู มีความคิดเห็นว่าพุทธบริษัทควรศึกษาในบทพระพุทธคุณนี้ของคำว่า ผู้รู้แจ้งโลก อยู่ในบริบทอื่น ๆ อีกมากไม่ว่าจะเป็นบริบทที่เกี่ยวข้องกับบุคคล เกี่ยวข้องกับสถานที่ที่เป็นภพ เป็นภูมิ ผลแห่งกรรมที่เกิดจากการกระทำที่เป็นบุญเป็นบาปแล้วนำไปเกิดในภพภูมิต่าง ๆ ที่

พระพุทธเจ้าทรงรู้แจ้งในเรื่องนี้ ที่เป็นโลกกล่าวคือภูมิทั้ง ๓๑ ภูมิ กล่าวโดยย่อคือ กามภูมิ รูปภูมิ และอรุณภูมินี้เป็นโลกคือที่อยู่อาศัยของสัตว์ทั้งหลาย แต่อีกนัยยะหนึ่ง ที่พุทธบริษัท ที่ทำความเข้าใจให้มากคือ โลกภายในที่พระพุทธเจ้าทรงย้ำเตือนให้พิจารณาพิจารณา คือ โลกคือร่างกายที่กว้างศอก ยาววา หนาคืบ ที่มีสัญญาและมีจิตใจครองนี้เอง ทำความเข้าใจให้ถ่องแท้เพราะเป็นการถึงแบบปรมาตม์ตามนัยแห่งอริยสัจคือ โลกบัญญัติ โลกสมุทัย โลกนิโรธ และโลกนิโรธคามินีปฏิปทา นี่คือนิโลกในทรรศนะทางพระพุทธศาสนาเถรวาทที่แท้จริง ส่วนโลกวิทูอันเป็นผลของการตรัสรู้และรู้แจ้งโลกที่แท้จริงของพระพุทธเจ้านั้นนำไปสู่การเกิดวราณกรรมต่าง ๆ ในสังคมไทยอีกมากมายในฐานะที่เป็นประเทศนับถือพระพุทธศาสนาเป็นส่วนใหญ่

๕.๒ ข้อเสนอแนะการทำวิจัยครั้งต่อไป

๑. การศึกษาเรื่องอิทธิพลของโลกวิทูที่มีต่อวรรณคดีไทย
๒. การศึกษาเรื่องโลกวิทูในฐานะเป็นสมถภาวนาเพื่อการพัฒนาชีวิต
๓. การศึกษาเรื่องโลกวิทูเปรียบเทียบกับศาสนาเทวนิยม
๔. การศึกษาเรื่องโลกวิทูกับจิตสำนึกทางสังคมและวัฒนธรรมไทย

บรรณานุกรม

๑. ภาษาไทย

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ :

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกภาษาไทย**. ฉบับมหาจุฬาลงกรณราช

วิทยาลัย. ๒๕๓๙. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

_____. **อรรถกถาภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๖๐.

_____. **วิสุทธิมรรคแปล ภาค ๑ ตอน ๒**. กรุงเทพมหานคร : ครั้งที่ ๑๒. โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔.

_____. **วิสุทธิมรรคแปล ภาค ๒ ตอน ๑**. กรุงเทพมหานคร : พิมพ์ครั้งที่ ๘. โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓.

_____. **วิสุทธิมรรคแปล ภาค ๒ ตอน ๒**. กรุงเทพมหานคร : พิมพ์ครั้งที่ ๘. โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓.

_____. **วิสุทธิมรรคแปล ภาค ๓ ตอน ๑**. กรุงเทพมหานคร : พิมพ์ครั้งที่ ๑๐. โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓.

พระอุปัชฌาย์. **วิมุตติมรรค**. แปลโดยพระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธรรมจิตโต) และคณะ.

กรุงเทพมหานคร : ศยาม, ๒๕๓๘.

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ

(๑) หนังสือ :

กรมศิลปากร. **จกกวาฬที่ปณี**. กรุงเทพมหานคร : สำนักหอสมุดแห่งชาติ, ๒๕๔๘.

_____. **โลกที่ปกสาร**. กรุงเทพมหานคร : สำนักหอสมุดแห่งชาติ, ๒๕๔๘.

_____. **โลกที่ปกสาร ฉบับหอสมุดแห่งชาติ**. กรุงเทพฯ : ห้างหุ้นส่วนจำกัดนิติบุคคลสหประชาพานิชย์, ๒๕๒๙.

_____. **โลกุปัตติ ฉบับหอสมุดแห่งชาติ**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์อักษรไทย น.ส.พ.ฟ้าเมืองไทย, ๒๕๓๓.

_____. **วรรณกรรมสมัยรัตนโกสินทร์ เล่มที่ ๒ ไตรภูมิโลกวินิจยกถา**. พิมพ์ครั้งที่ ๑. กรุงเทพฯ : ศิลปาคร, กรม, กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์, ๒๕๓๕.

_____. **กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์ พิมพ์เผยแพร่ วรรณกรรมสมัยสุโขทัย**.

- กรุงเทพมหานคร : กรมศิลปากร กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์, ๒๕๒๘.
- ปัญญา นามสง่า. **ศาสนาทั่วไป**. พิษณุโลก : บริษัทโฟกัส ปรีนติ้งจำกัด, ๒๕๖๑.
- ประพัฒน์ ศรีกุลกิจ. **ศาสนาทั่วไป**. พิษณุโลก : บริษัทโฟกัส ปรีนติ้งจำกัด, ๒๕๕๔.
- _____. **พระพุทธศาสนากับวิทยาศาสตร์**. พิษณุโลก : บริษัทโฟกัส ปรีนติ้ง จำกัด, ๒๕๖๐.
- พระเทพสุทธิเมธี (เงื่อม อินฺทปญฺโญ). **ขุมนุมปาฐกถาชุดพุทธธรรม**. กรุงเทพมหานคร : ธรรมทานมูลนิธิ, ๒๕๓๐.
- พระเทพเวที (ป.อ.ปยุตฺโต). **กรรมตามนัยแห่งพุทธธรรม**. กรุงเทพมหานคร : อัมรินทร์ ปรีนติ้งกรุ๊ป, ๒๕๓๑.
- _____. **ธรรมบุญชีวิต**. กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๔๒.
- _____. **รู้จักพระไตรปิฎกเพื่อเป็นชาวพุทธที่แท้**. กรุงเทพฯ : มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๔๓.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ ๓๖. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ผลิธัมม์, ๒๕๕๕.
- _____. **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์**. พิมพ์ครั้งที่ ๒๘. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ผลิธัมม์, ๒๕๕๙.
- _____. **พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๓. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ บริษัท สหธรรมิก จำกัด ๒๕๕๓
- พระพุทธโฆสเถระ รจนา. **คัมภีร์วิสุทธิมรรค**. แปลและเรียบเรียงโดย สมเด็จพระพุฒาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร). พิมพ์ครั้งที่ ๖. กรุงเทพฯ : บริษัทธนาเพรส จำกัด, ๒๕๔๘.
- พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช ป.ธ.๙, ราชบัณฑิต). **พจนานุกรม เพื่อการศึกษาพุทธศาสนา**. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภาและสถาบันบันลือธรรม, ๒๕๕๓.
- พระธรรมธีรราชมหามุนี (โชดก ป.ธ. ๙). **ทาง ๗ สาย**. กรุงเทพมหานคร : สำนักงานกลาง กองการวิปัสสนาธุระ โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒.
- พระธัมมपालมหาเถระ รจนา. **ปรมัตถมัญชุสา วิสุทธิมคคมหาฎีกา**. แปลโดยอาจารย์ สิริ เพ็ชรไทย ป.ธ.๙ แปล. พิมพ์ครั้งที่ ๑. กรุงเทพมหานคร : บริษัท ธนาเพรส แอนด์ กราฟฟิค จำกัด, ๒๕๔๕.
- พร รัตนสุวรรณ. **พุทธวิทยา เล่ม ๑ พุทธปรัชญา ฉบับพิศดาร**. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์วิญญูณ, ๒๕๓๗.
- พระสังฆราชเมธีกร. **โลกที่ปกสาร ฉบับหอสมุดแห่งชาติ**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : กรมศิลปากร, ๒๕๔๙.

พระสัทธัมมโชติกะ อัมมาจริยะ รจนา. **วิถีมุตตสังคหะ ภูมิจตุกกะ และ ปฏิสนธิจตุกกะ.**

พิมพ์ครั้งที่ ๖. กรุงเทพฯ : ห้างหุ้นส่วนจำกัด ไทยรายวัน กราฟฟิค เพลท, ๒๕๔๖.

พระสารีบุตรมหาเถระ. **สารัตถทีปนี ฎีกาพระวินัย ภาค ๑.** แปลโดย สิริ เพ็ชรไชย

ฉบับพระราช พิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา ๖ รอบ ๕ ธันวาคม ๒๕๔๒.

กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิอิทธิธรรมมหาธาตุ วิทยาลัย, ๒๕๔๒.

ฟื้น ดอกบัว. **พุทธปรัชญาแห่งชีวิต.** พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สยาม

ในเครือบริษัทสำนักพิมพ์สยามปริทัศน์, ๒๕๕๖.

วัชระ งามจิตรเจริญ. **พระพุทธศาสนาเถรวาท.** พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร : ห้างหุ้นส่วน

จำกัด สามลดา, ๒๕๕๖.

ราชบัณฑิตยสถาน. **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒.** กรุงเทพมหานคร :

นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์, ๒๕๔๖.

สุนทร ณ รัชชี. **พุทธปรัชญาจากพระไตรปิฎก.** พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์

แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๖.

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส. **ธรรมวิจารณ์.** พิมพ์ครั้งที่ ๒๗.

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๖.

สม สุจิรา. **ไอน์สไตน์พบ พระพุทธเจ้าเห็น.** พิมพ์ครั้งที่ ๓๔. กรุงเทพฯ : อมรินทร์, ๒๕๕๑.

สถิต วงศ์สุวรรณ. **ปรัชญาทั่วไป.** กรุงเทพมหานคร : พิมพ์ที่ อักษรพิทยา, ๒๕๓๗.

สุนทร ณ รัชชี. **ปรัชญาอินเดียประวัติและลัทธิ.** กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๕.

สวัณณ์ พิทักษ์วงษ์. **มนุษย์...เกิดมาทำไม?.** กรุงเทพฯ : บริษัท พิมพ์สวยจำกัด, ๒๕๕๒.

๒. งานวิจัย :

บาลี พุทธรักษา. **จักกวัตทีปนี กัณฑ์ที่ ๕. วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต,**

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. บัณฑิตวิทยาลัย, ภาควิชาภาษาตะวันออก, ๒๕๒๓.

พระมหาบุญฉัตร ตปสี (ลิม). อิทธิพลของพระพุทธคุณบทโลกวิทูที่มีต่อวรรณกรรมไทย.

หลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา, บัณฑิต

วิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย, ๒๕๕๘.

วรศักดิ์ ศรีบุญ. “จักกวัตทีปนี กัณฑ์ที่ ๔”. **วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต,**

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. บัณฑิตวิทยาลัย, ภาควิชาภาษาตะวันออก, ๒๕๒๓.

พระศรีสุธรรมเมธี (สุเทพ ผุสสธมโม ป.ธ.๙). ศึกษาเรื่องอิทธิพลของพระพุทธศาสนาเถรวาทที่มี

ต่อแนวความคิดทางการเมืองการปกครองของพระเจ้าลิไท ศึกษาเฉพาะกรณี : ไตร

ภูมิพระร่วง (เตภูมิกถา). **หลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชา
พระพุทธศาสนา**, บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,
๒๕๓๖.

สมพงษ์ ปรีชาจินดาวุฒิ, การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องโลกุปปัตติ, **วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตร
มหาบัณฑิต. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย**. บัณฑิตวิทยาลัย ภาควิชาภาษาตะวันออก,
๒๕๒๘.

๓. **สื่ออิเล็กทรอนิกส์ :**

พระธรรมธีรราชมหามุนี (โชดก ป.ธ. ๙). **ทาง ๗ สาย**. กรุงเทพมหานคร : สำนักงานกลาง
กองการวิปัสสนาธุระ โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒). [ออนไลน์].
แหล่งข้อมูล : <http://www.watmoli.com/nanasara/.html> [๑๐ มกราคม ๒๕๖๑].

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ	พระยอด เทวธมโม (บุญก้อน)
เกิด	๑๐ มกราคม ๒๕๑๓
การศึกษา	: พ.ศ. ๒๕๕๒ หลักสูตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.) : พ.ศ. ๒๕๕๖ พธ.บ. สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ
ปีที่เข้าศึกษา	: พ.ศ. ๒๕๕๖ สาขาวิชาพระพุทธศาสนา วิทยาลัยสงฆ์พุทธชินราช
รหัสนิสิต	: ๕๖๒๔๔๐๕๐๐๕
ปีที่สำเร็จการศึกษา	: พ.ศ. ๒๕๖๐ สาขาวิชาพระพุทธศาสนา วิทยาลัยสงฆ์พุทธชินราช มหาวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ประสบการณ์	: เจ้าอาวาสวัดทุ่งเนินพยอม ต.ป่าแฝก อ.กงไกรลาศ จ.สุโขทัย
ที่อยู่ปัจจุบัน	: ๘๒/๓ หมู่ ๒ วัดทุ่งเนินพยอม ต.ป่าแฝก อ.กงไกรลาศ จ.สุโขทัย
ช่องทางติดต่อ	: โทรศัพท์ ๐๘๕ - ๐๕๐-๖๓๙๗